ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN"

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE

TOMUL 67

2016

1–2

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN"

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
În ţară revista se poate procura prin poştă, pe bază de abonament la: **EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE**, Calea 13 Septembrie, nr. 13, sector 5, 050711, Bucureşti, România, Tel. 4021-318 81 46, 4021-318 81 06, Fax: 4021-318 24 44, E-mail: edacad@ear.ro, web: www.ear.ro; **ORION PRESS IMPEX 2000 S.R.L.**, P.O. Box 77-19, sector 3, Tel./Fax: 4021-610 6765; 4021-210 6787, Tel.: 031 104 4668, Bucureşti, România, E-mail: office@orionpress.ro. **S.C. MANPRES DISTRIBUTION S.R.L.,** Piaţa Presei Libere, nr 1, Corp B, Etaj 3, Cam. 301–302, sector 1, Bucureşti, Tel.: 4021 314 63 39, Fax: 4021 314 63 39, E-mail: abonamente@manpres.ro, office@manpres.ro, www.manpres.ro **DEREX COM S.R.L.,** E-mail: derex_com@yahoo.com

Redactor: Adrian Mircea DOBRE
Redactor limba engleză: Virginia PETRICĂ
Tehnoredactor: Luiza STAN
Coperta: Mariana MOCANU

Manuscrisele, precum şi orice corespondenţă referitoare la ele, se vor trimite pe adresa redactorului-şef: oanadamian63@gmail.com sau pe adresa Redacţiei: Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", str. Henri Coandă nr. 11, 010667, Bucureşti, România, Tel./Fax: 4021-212 88 62, E-mail: iab.redactie@gmail.com.

Calea 13 Septembrie nr. 13, Sector 5, Bucureşti
www.ear.ro

In memoriam Alexandri Vulpe

STUDII ŞI CERCETĂRI
DE
ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE

TOMUL 67 – 2016 **1–2**

SUMAR

STUDII

NOTE ŞI DISCUŢII

CRONICA

TEZE DE DOCTORAT

SCIVA, tomul 67, nr. 1–2, Bucureşti, 2016, p. 1–202

ÉTUDES ET RECHERCHES
D'HISTOIRE ANCIENNE
ET D'ARCHÉOLOGIE

TOMUL 67 – 2016 **1–2**

SOMMAIRE

SCIVA, tomul 67, nr. 1–2, București, 2016, p. 1–202

IN MEMORIAM

NECROPOLA TRIPOLIANĂ TÂRZIE DE LA RĂSCĂIEȚI – *STÂNCA* ÎN CONTEXTUL SITURILOR USATOVO DIN ZONA NISTRULUI DE JOS

SERGIU POPOVICI*

Rezumat: Lucrarea are drept scop introducerea în circuitul științific a lotului ceramic recuperat din necropola plană de tip Usatovo, parțial distrusă, de la Răscăieți – *Stânca*. Lotul este constituit din 15 vase întregi și un fragment de capac, majoritatea din lut fin, fără adaosuri vizibile, decorul ceramicii găsindu-și analogii în necropolele de tip Ofatinți și Usatovo. În urma analizei comparative a materialelor publicate cu alte descoperiri Usatovo din zona Nistrului de Jos, autorul propune o posibilă încadrare a sitului în sistemul vestigiilor Usatovo. Necropola plană de la Răscăieți – *Stânca* marchează, probabil, o etapă incipientă, dar deja clar definită a siturilor Usatovo din zonă și ilustrează elementele de bază ale culturii materiale specifice teritoriului dat.

Cuvinte-cheie: ceramică, necropolă, Nistrul de Jos, Tripolie CII, Usatovo.

CADRUL GEOGRAFIC ȘI RELIEFUL ZONEI NISTRULUI DE JOS

Relieful teritoriului variază, în funcție de lățimea luncii fluviului şi a teraselor adiacente, în zona de meandrare puternică a Nistrului. Altitudinea medie a zonei este de 22 m deasupra nivelului mării; altitudinea maximă, de 193 m, se regăseşte la marginea cumpenei apelor, la vest de satul Copanca, iar altitudinea minimă, de 1,75 m sub nivelul mării, se află în lunca dintre satele Crocmaz şi Olăneşti. Partea de nord-vest a zonei, mai compactă şi mai deluroasă (aproximativ până la latitudinea satului Purcari), cuprinde două treimi din teritoriu. Aici sunt amplasate cele mai mari sectoare forestiere de colină (Copanca-Leuntea, Cioburciu-Nagornoe), de luncă (Lunca Talmaza), precum şi numeroase păduri mici. Pantele versanților variază în limitele 4°–16°, dar se întâlnesc şi terase foarte abrupte. Versanții proveniți din alunecările de teren sunt deluroşi, suprafața lor având vâlcele, râpe şi alunecări. Versanții, formați ca urmare a alunecărilor străvechi, sunt proeminenți în profil. Versanții mai abrupți de 6° ocupă 15%, în timp ce cumpenele apelor, fundurile râpelor şi ale luncilor – aproximativ două treimi din teritoriu. Peisajul de-a lungul fluviului cuprinde păduri şi plantații forestiere vechi, rărişuri, mlăştinițe și bazine acvatice întinse de adâncime mică[1].

* Agenția Națională Arheologică, Chișinău, str. Mihai Eminescu 50; e-mail: sergiupopovici1986@gmail.com.

[1] *Planul de Management*... 2011, p. 12–13.

ISTORICUL CERCETĂRILOR ARHEOLOGICE ÎN MICROZONA RĂSCĂIEȚI

Cele mai timpurii descoperiri arheologice din preajma localității Răscăieți au fost înregistrate în prima jumătate a anilor ’50. În anul 1950, în partea nord-vestică a localității, a fost descoperit un sit medieval timpuriu[2], iar trei ani mai târziu, profesorul de istorie A.I. Șâreaev, descoperă, pe mantaua unui tumul amplasat între satele Răscăieți și Răscăieții Noi, o piesă de bronz – parte componentă a unui car ceremonial scitic –, stilizată sub forma unui cap de grifon[3]. În anii 1958–1959, A.I. Meljukova întreprinde periegheze pe teritoriul mai multor localități din zona Nistrului de Jos. Pe moșia satului Răscăieți, în anul 1959, cercetătoarea descoperă trei așezări, dintre care una a fost atribuită perioadei eneolitice târzii[4], una a fost datată în perioada târzie a epocii bronzului[5], iar o alta a fost încadrată în perioada romană târzie a culturii Sântana de Mureș – Černjahov[6]. Cercetările perieghetice au continuat în anul 1964, când G.F. Čebotarenco descoperă, în partea sudică a localității, trei situri din perioada medievală timpurie[7]. În anul 1979, cu ocazia construirii sistemului de irigații al localităților Răscăieți și Răscăieții Noi, E.V. Jarovoj cercetează doi tumuli ridicați deasupra mormintelor culturii Jamnaja. În total, au fost cercetate 44 de morminte din diferite epoci istorice[8].

În anul 1993, cu prilejul întocmirii repertoriului arheologic al raionului Ștefan Vodă, au fost prospectate și siturile din împrejurimile satului Răscăieți. Conform acestui repertoriu, aici erau cunoscute opt situri[9]. Mai târziu, în anul 2007, o echipă de arheologi de la Muzeul Național de Istorie a Moldovei, condusă de Ion Tentiuc, a prospectat o serie de situri arheologice situate în zona Nistrului de Jos, printre care și unul de pe teritoriul satului Răscăieți[10].

NECROPOLA DE LA RĂSCĂIEȚI – *STÂNCA*, CONDIȚIILE DESCOPERIRII ȘI DESCRIEREA MATERIALELOR

Începând cu anii ’50, în urma eroziunii solului și a diverselor lucrări de excavare, în partea nordică a satului Răscăieți, pe o terasă înaltă a râului Nistru, formată de promontoriul *Stânca*, au fost distruse, probabil, câteva complexe funerare tripoliene târzii, din componența cărora provin o serie de vase ceramice. Materialele descoperite au fost transmise Muzeului de Stat de Istorie şi Studiere a Ținutului Natal al R.S.S.M. din Chișinău și Muzeului de Arheologie din Odesa de

[2] Fedorov, Čebotarenko 1974, p. 37.
[3] Nudelman, Rikman 1956, p. 129.
[4] Markevič 1973, p. 138.
[5] Dergačev 1973, p. 104.
[6] Rikman 1975, p. 149.
[7] Fedorov, Čebotarenko 1974, p. 50–52.
[8] Jarovoj 1990, p. 7–40.
[9] Vâlcu 1993, p. 17–18.
[10] Tentiuc 2007, p. 9.

către profesorul de istorie din Răscăieţi, A.I. Şâreaev. Tot din zona respectivă, provin câteva recipiente descoperite în anii ’60 şi ’70, care urmau a fi date muzeului local din satul Răscăieţi. Un alt vas de factură tripoliană târzie a fost descoperit în anul 1973, în urma excavării gropii de fundaţie pentru construcţia şcolii săteşti. Informaţiile despre aceste descoperiri au fost sumar reflectate în literatura de specialitate[11]. Actualmente, întreaga colecţie a vaselor ceramice tripoliene târzii descoperite pe teritoriul satului Răscăieţi este dispersată în trei muzee. Şase vase întregi şi un fragment de capac se păstrează în fondurile Muzeului de Studiere a Ţinutului Natal din Răscăieţi, şase vase în Muzeul Naţional de Istorie a Moldovei de la Chişinău şi alte două vase în Muzeul de Arheologie din Odesa.

CATALOGUL PIESELOR

Din componenţa lotului ceramic fac parte 16 piese – amfore, străchini, capace şi o cană. Ceramica poate fi împărţită în două categorii: (a) pictată, modelată din pastă fină, fără degresanţi vizibili şi (b) modelată din pastă cu adaos de scoică pisată.

1. Amforă (fig. 2/1). Vasul are corpul sferic, gâtul puţin înălţat cu buza evazată. Fundul plat. Pe diametrul maxim al corpului au fost aplicate patru tortiţe. Întreaga suprafaţă a corpului este decorată cu linii verticale incizate. În partea superioară a corpului, liniile decorului sunt limitate printr-o linie orizontală incizată. Pe marginea buzei au fost aplicate impresiuni slab evidenţiate. Vasul este confecţionat dintr-o argilă omogenă, având ca degresant scoică pisată. Arderea este completă. Suprafaţa vasului are culoarea cenuşiu-deschis. Dimensiuni: înălţime = 13,5 cm; diametrul buzei = 10,7 cm; diametrul gâtului = 10,3 cm; diametrul maxim al corpului = 17,8 cm; diametrul fundului = 7,5 cm. Locul descoperirii: promontoriul *Stânca*, anul 1975.

2. Vas amforoidal (fig. 2/2) cu gât înalt şi corpul slab bombat. Fundul plat. Pe marginea buzei puţin îngroşate au fost aplicate o serie de impresiuni, identice celor aplicate la limita dintre gâtul şi corpul vasului. Spaţiul dintre diametrul maxim al vasului şi fund este decorat cu o serie de striaţii verticale sau sub unghi, executate cu măturica. Recipientul este confecţionat dintr-o pastă de lut în amestec cu scoică pisată. Suprafaţa vasului are o culoare roşiatică, pe alocuri cu pete cenuşii rezultate în urma arderii secundare. Dimensiuni: înălţime = 13,3 cm; înălţimea gâtului = 5 cm; diametrul buzei = 10 cm; diametrul gâtului = 9,5 cm; diametrul maxim al corpului = 15 cm; diametrul fundului = 6,5 cm. Locul descoperirii: curtea şcolii din satul Răscăieţi, anul 1973.

3. Vas cu corpul sferic (fig. 3/1), gâtul înalt şi buza evazată. Sub marginea exterioară a buzei a fost aplicat un şir orizontal de împunsături circulare, în timp ce zona centrală a gâtului este decorată cu cinci grupuri de câte şase sau opt împunsături. Sub buză se află patru perforaţii dispuse câte două, faţă în faţă, sugerând că vasul putea fi suspendat. Pe partea inferioară a gâtului a fost aplicată o linie orizontală a şnurului imprimat. Spaţiul dintre diametrul maxim al vasului şi fund este decorat cu o serie de striaţii verticale sau sub unghi, executate cu măturica. Recipientul este confecţionat dintr-o pastă de lut în amestec cu scoică pisată. Suprafaţa vasului are o culoare roşiatică, pe alocuri maronie cu pete cenuşii rezultate în urma arderii secundare. Dimensiuni: înălţime = 14 cm; diametrul buzei = 13,5 cm; diametrul gâtului = 12,5 cm;

[11] Passek 1957, p. 86; Zbenovič 1974, p. 91, fig. 34/8; Jarovoj 1990, p. 4; Dergačev, Manzura 1991, p. 71–72.

diametrul maxim al corpului = 17,8 cm; diametrul fundului = 9,3 cm. Locul descoperirii: promontoriul *Stânca*, anul 1954.

4. Amforă (fig. 3/2). Vasul are o formă sferoidală, gâtul scurt, înclinat către interior, și fundul plat. Pe umăr au fost aplicate două tortițe perforate oblic. Amfora este confecționată dintr-o argilă omogenă, fără impurități vizibile. Arderea este completă și uniformă. Recipientul are o culoare cărămiziu-deschis. Suprafața vasului este acoperită cu un decor pictat cu vopsea brun-închis. Decorul este format dintr-o serie de benzi pictate neglijent, dispuse oblic, iar între sunt ele plasate linii ondulate, pictate la fel de neglijent (fig. 10/2). Dimensiuni: înălțime = 13 cm; diametrul buzei = 7,5 cm; diametrul maxim al corpului = 16,7 cm; diametrul fundului = 5,3 cm. Locul descoperirii: promontoriul *Stânca*, anul 1954.

5. Amforă (fig. 4/1). Vasul are o formă sferoidală, puțin turtită, cu gâtul supraînălțat și fundul plat. Pe umăr au fost aplicate două tortițe perforate oblic. Amfora este confecționată dintr-o argilă omogenă, fără impurități vizibile. Arderea este completă și uniformă. Recipientul are culoarea cărămizie. Suprafața vasului este acoperită cu un decor, în mare parte corodat. Decorul separă buza vasului de corp printr-o bandă lată orizontală, umplută cu roșu, flancată pe margini cu linii brun-închis. Pe corp sunt vizibile fragmente de benzi pictate cu brun-închis, dispuse oblic. În zona uneia dintre torți s-au păstrat urme de decor pictat cu roșu. Dimensiuni: înălțime = 11,5 cm; diametrul buzei = 8,7 cm; diametrul maxim al corpului = 15,4 cm; diametrul fundului = 5 cm. Locul descoperirii: promontoriul *Stânca*, anul 1954.

6. Amforă (fig. 4/2). Vasul are o formă sferoidală cu gâtul scurt, înclinat către interior și fundul plat. Pe umăr au fost aplicate două tortițe perforate oblic. Este confecționat dintr-o argilă omogenă, fără impurități vizibile. Arderea este completă și uniformă. Recipientul are culoarea cărămiziu-deschis. Suprafața vasului este acoperită cu un decor realizat prin pictare cu vopsea brun-închis și roșie. Decorul este structurat în două registre, separate în zona tortițelor de două benzi dispuse ușor oblic. Acestea sunt formate din două linii late, cu o mediană mai subțire între ele. Sub ambele torți sunt pictate două linii roșiatice oblice și linii întrerupte, de culoare brun-închis. Decorul de pe corp este delimitat, în partea inferioară a vasului, de o linie brun-închis orizontală, iar în partea superioară de o bandă lată cu o linie mediană roșiatică, flancată cu două linii brun-închis. Corpul este decorat cu benzi late ondulate, formate din două linii cu o grosime mai mare și o mediană mai subțire. Spațiul dintre benzile ondulate este umplut cu pictură roșiatică (fig. 10/1). Dimensiuni: înălțime = 12 cm; diametrul buzei = 8,6 cm; diametrul maxim al corpului = 15,9 cm; diametrul fundului = 5,6 cm. Locul descoperirii: promontoriul *Stânca*, anul 1954.

7. Amforă (fig. 5/1). Vasul are o formă sferoidală cu gâtul scurt, înclinat către interior, și fundul plat. Pe umăr au fost aplicate două tortițe perforate oblic. Este confecționat dintr-o argilă omogenă, fără impurități vizibile. Arderea este completă și uniformă. Recipientul are culoarea cărămiziu-întunecat. Pe partea inferioară a corpului s-au păstrat urme de decor pictat, cu linii subțiri în formă de rețea, delimitat în partea inferioară a vasului de două linii orizontale, una brună și alta roșiatică. Dimensiuni: înălțime = 15 cm; diametrul buzei = 9,3 cm; diametrul maxim al corpului = 18 cm; diametrul fundului = 8 cm. Locul descoperirii: promontoriul *Stânca*, anul 1954.

8. Amforă (fig. 5/2). Vasul are o formă sferică cu gâtul scurt, înclinat către interior, și fundul plat. Pe umăr au fost aplicate două tortițe perforate oblic. Este confecționat dintr-o argilă omogenă, fără impurități vizibile. Arderea este completă și uniformă. Recipientul are culoarea cărămizie. Suprafața vasului este acoperită cu un decor realizat prin pictare cu vopsea brun-închis și roșie. Decorul este structurat în două registre, separate în zona tortițelor de două benzi dispuse ușor oblic și de linii ondulate plasate practic vertical. Decorul de pe corp este delimitat în partea inferioară a vasului de două linii brun-închis, orizontale, iar în partea superioară de două linii – una roșiatică și una brun-închis. Interiorul

registrelor este umplut cu linii subțiri în formă de rețea (fig. 10/3). Dimensiuni: înălțime = 13,6 cm; diametrul buzei = 7,8 cm; diametrul maxim al corpului = 14 cm; diametrul fundului = 3,8 cm. Locul descoperirii: promontoriul *Stânca*, anul 1961.

9. Amforetă (fig. 6/1). Vasul are corpul sferic, gâtul puțin supraînălțat cu buza evazată. Pe diametrul maxim al corpului au fost aplicate două tortițe. Este confecționat dintr-o argilă omogenă, fără impurități vizibile. Arderea este completă și uniformă. Recipientul are culoarea cărămizie. Sub una dintre torți se surprind urmele decorului pictat, format dintr-o linie verticală și două linii oblice, de culoare brun-închis, dispuse pe o linie orizontală ce delimita partea inferioară decorului. Dimensiuni: înălțime = 12,8 cm; diametrul buzei = 7,2 cm; diametrul maxim al corpului = 11,7 cm; diametrul fundului = 5 cm. Locul descoperirii: promontoriul *Stânca*, anul 1954.

10. Vas de tip borcan (fig. 6/2). Recipientul are buza evazată, corpul sferic și fundul plat. Este confecționat dintr-o argilă omogenă, fără impurități vizibile. Arderea este completă și uniformă. Recipientul are culoarea cărămizie. Suprafața vasului este acoperită cu un decor realizat prin pictare cu vopsea brun-închis și roșiatică. Decorul este structurat în trei registre, al căror interior este umplut cu linii subțiri în formă de rețea. În partea inferioară a buzei a fost trasată o bandă ondulată, iar decorul de pe corp este delimitat de câte două benzi – una brun-închis și alta roșiatică (fig. 10/4). Dimensiuni: înălțime = 9,5 cm; diametrul buzei = 9,4 cm; diametrul maxim al corpului = 11,8 cm; diametrul fundului = 5,4 cm. Locul descoperirii: promontoriul *Stânca*, anul 1961.

11. Strachină cu umărul ușor arcuit (fig. 7/1), confecționată dintr-o argilă omogenă, fără impurități vizibile. Arderea este completă și uniformă. Recipientul are culoarea cărămizie. Suprafața interioară și exterioară a vasului este acoperită cu un decor realizat prin pictare cu vopsea brun-închis și roșie. Decorul reconstituit al părții interioare constă din două benzi formate din linii late, cu o mediană mai subțire între ele, dispuse orizontal și vertical în formă de cruce, iar spațiul dintre brațele crucii este ocupat de benzi similare dispuse oblic și semicircular, formând motivul rozetei cu patru petale. Partea exterioară, structurată în trei registre identice, este formată din benzi late, cu o mediană mai subțire între ele, și linii verticale ondulate (fig. 10/5). Dimensiuni: înălțime = 7 cm; diametrul buzei variază între 16,8 și 17,5 cm; diametrul fundului = 6 cm. Locul descoperirii: promontoriul *Stânca*, anul 1954.

12. Strachină cu umărul ușor arcuit (fig. 7/2), confecționată dintr-o argilă omogenă, fără impurități vizibile. Arderea este completă și uniformă. Recipientul are culoarea cărămizie. În partea superioară, vasul este decorat cu două benzi pictate, de culoare brun-închis, dispuse în zig-zag. Dimensiuni: înălțime = 4,9 cm; diametrul buzei = 8,7 cm; diametrul fundului = 4 cm. Locul descoperirii: promontoriul *Stânca*, anul 1961.

13. Strachină de formă tronconică (fig. 8/1), confecționată dintr-o argilă omogenă, fără impurități vizibile. Arderea este completă și uniformă. Recipientul are culoarea cărămizie. Vasul este pictat în interior cu patru benzi de culoare brun-închis, dispuse în formă de cruce. Dimensiuni: înălțime = 4,9 cm; diametrul buzei = 11,2 cm; diametrul fundului = 3,9 cm. Locul descoperirii: promontoriul *Stânca*, anul 1961.

14. Strachină cu umărul ușor arcuit (fig. 8/2), confecționată dintr-o argilă omogenă, fără impurități vizibile. Arderea este completă și uniformă. Recipientul are culoarea cărămizie. Pe suprafața vasului se observă urme de decor pictat cu roșu. Dimensiuni: înălțime = 6,4 cm; diametrul buzei = 11,5 cm; diametrul fundului = 5 cm. Locul descoperirii: promontoriul *Stânca*, anul 1961.

15. Capac cu două torți în partea superioară, perforate oblic (fig. 9/1), confecționat dintr-o argilă omogenă, fără impurități vizibile. Arderea este completă și uniformă. Recipientul are culoarea cărămizie. Suprafața vasului este acoperită cu un decor realizat prin pictare cu vopsea brun-închis și roșiatică. Decorul este structurat în două registre flancate din trei părți cu benzi

formate din câte trei linii, cea mediană fiind mai subțire. Interiorul registrelor este umplut cu linii subțiri în formă de rețea. Torțile recipientului sunt vopsite cu roșu. Dimensiuni: înălțime = 7,8 cm; diametrul părții inferioare = 12,5 cm. Locul descoperirii: promontoriul *Stânca*, anul 1954.

16. Fragment de capac cu două torți perforate oblic (fig. 9/2), confecționat dintr-o argilă omogenă, fără impurități vizibile. Arderea este completă și uniformă. Recipientul are culoarea cărămizie. Locul descoperirii: promontoriul *Stânca*, anul 1961.

INTERPRETAREA MATERIALELOR

Marea majoritate a vaselor a fost descoperită pe promontoriul *Stânca*, amplasat în partea nordică a localității; doar un singur vas provine din alt punct, amplasat în centrul localității, la 1,2 km SE de promontoriu.

Vasele provenite de pe promontoriul *Stânca* au fost descoperite în ani diferiți. De la început menționăm faptul că descoperiri de vase întregi, în spațiul ocupat de comunitățile Usatovo, au fost înregistrate doar în contexte funerare, provenind din cadrul mormintelor tumulare sau din mormintele necropolelor plane. Descoperirile întâmplătoare cunoscute la Olănești (raionul Ștefan Vodă)[12], Tudora (raionul Ștefan Vodă)[13], Palanca (raionul Ștefan Vodă)[14] şi Tigheci (raionul Leova) provin cu siguranță din cadrul unor complexe funerare distruse. Astfel, primele opt vase de pe promontoriul *Stânca* au fost identificate în anul 1954, dintre care trei amfore, o amforă cu capac, un vas cu corpul sferic, o amforetă şi o strachină. Acestea au fost oferite de către descoperitor Muzeului de Stat de Istorie și Studiere a Ținutului Natal din Chișinău (fig. 3/1; 4/2; 5/1; 6/1; 7/1; 9/1), alte două amfore au ajuns în colecțiile Muzeului de Arheologie din Odesa (fig. 3/2; 4/1). Probabil că aceste vase provin dintr-unul sau două morminte. Un alt mormânt, sau probabil două, au fost distruse în anul 1961, când, la Muzeul de Studiere a Ținutului Natal din satul Răscăieți, au fost aduse o amforă, un vas de tip borcan, trei străchini și un fragment de capac (fig. 5/2; 6/2; 7/2; 8/1–2; 9/2). Un alt vas, probabil dintr-un alt mormânt distrus de pe promontoriul *Stânca*, a fost identificat în anul 1975 (fig. 2/1). Având în vedere cele relatate mai sus şi luând în considerare descoperirea unui lot relativ mare de vase ceramice într-o zonă bine delimitată geografic, cum este promontoriul *Stânca*, putem admite existența, în acest loc, a unei necropole plane.

Cu privire la vasul amforoidal descoperit, în anul 1973, în groapa de fundație a şcolii sătești (fig. 2/2), putem presupune existența unui mormânt singular de tip Usatovo sau a unei necropole, situate actualmente sub unele construcții gospodărești și a școlii din Răscăieți. Alte descoperiri în zona respectivă nu ne sunt cunoscute.

Promontoriul *Stânca*, cu o întindere de 3,2 km de la vest spre est și 1,4 km de la nord spre sud, este delimitat dinspre nord de cursul râului Nistru, iar dinspre est și sud-est de un defileu format de cursul unui râuleț, afluent de dreapta al Nistrului (fig. 1/1–2). În anul 2014, în scopul identificării urmelor necropolei tripoliene târzii situate pe acest promontoriu, am întreprins cercetări arheologice de

[12] Dergačev, Manzura 1991, p. 72.
[13] Dergačev, Manzura 1991, p. 75–76.
[14] Dergačev, Manzura 1991, p. 76.

suprafață. În urma acestora, pe versantul estic al promontoriului (fig. 1/2), au fost colectate: fragmente ceramice lucrate cu mâna, din pastă în amestec cu scoică pisată; un fragment de buză de amforă înclinată în interior, lucrată din pastă fină, de culoare roșiatică (fig. 9/10–11); câteva fragmente lucrate cu mâna, în amestec cu șamotă; fragmente de amfore grecești[15]. Materialul ceramic descoperit şi atribuit comunităților Usatovo își găseşte analogii în straturile culturale ale siturilor de la Usatovo-Bol'šo' Kujal'nik[16] și Majaki[17]. Alte descoperiri nu au fost înregistrate pe suprafața promontoriului. Totodată, menționăm că prezența materialului ceramic în amestec cu scoică pisată pe versantul promontoriului nu poate proveni dintr-un complex funerar tumular, eventual aplatizat sau deteriorat. Necropolele tumulare, prezente în abundență pe malul drept al Nistrului de Jos, sunt localizate în exclusivitate pe terasa a treia a râului. Astfel, putem presupune că pe versantul estic al promontoriului *Stânca* se află o stațiune sezonieră a comunităților Usatovo sau că respectivele vestigii aparțin necropolei din cadrul căreia provin vasele mai sus prezentate.

În ceea ce priveşte zona Nistrului de Jos, complexe arheologice atribuite comunităților tripoliene târzii sunt prezente cu precădere în necropolele tumulare. Existența, la Majaki, a unor morminte plane este discutabilă. Nu este exclusă prezența, deasupra mormintelor identificate, în zona inter-tumulară, a unor mantale aplatizate sau distruse. Spațial, cele mai apropiate necropole plane, unde s-a practicat sigur înmormântarea în gropi simple, au fost identificate în cadrul complexului arheologic de la Usatovo. Acesta este situat pe un promontoriu, în partea sudică a limanului Hadjibei[18]. Cu privire la situația de la Tudora, semnalată în anul 1958, unde a fost identificat un mormânt din componența căruia provin trei vase tripoliene târzii, menționăm că autoarea descoperirii a sesizat caracterul plan al înmormântării și lipsa altor complexe aferente. Mormântul este singular[19]. Nu este exclusă existența unei necropole plane și la Palanca, situată probabil pe unul dintre promontoriile din nordul localității, astăzi puternic deteriorate de construcțiile gospodărești ale satului. De pe raza localității ne sunt cunoscute patru vase specifice vestigiilor Usatovo, identificate în ani diferiți[20].

După cum se poate observa, în stadiul actual al cercetării, pentru zona Nistrului de Jos se poate vorbi de o singură necropolă plană sigură, cea de la Răscăieți – *Stânca.* Necropolele plane de la Usatovo sunt situate la cca 70 km est de Răscăieți, în afara zonei geografice limitate de cursul inferior al râului Nistru. Situația se schimbă fundamental dacă ne referim la complexele tumulare cercetate în zonă, din cadrul cărora face parte un număr mult mai mare de vestigii. Ele au

[15] Situl Răscăieți – *Stânca* a fost prospectat în anul 2007 de către o echipă de arheologi de la Muzeul Național de Istorie a Moldovei, condusă de Ion Tentiuc (Tentiuc 2007, p. 9).

[16] Patokova 1979, p. 25–34.

[17] Zbenovič 1974, p. 33.

[18] Patokova 1979, p. 111–135.

[19] Meljukova 1958, p. 17; Dergačev, Manzura 1991, p. 75. Menționăm că defunctul a fost înhumat în decubit dorsal, rit nespecific înmormântărilor Usatovo. Mormântul poate fi atribuit siturilor de tip Post-Mariupol.

[20] Passek 1949, p. 209, fig. 100/1; Dergačev, Manzura 1991, p. 76.

fost cercetate la Purcari[21], Tudora[22], Sadovoe[23], Mologa[24], Belen'koe (Šabolat)[25], Zatoka (Akembetskii Kurgan)[26], Jasski[27], Majaki[28], Efimovka[29], Nikolaevka[30], Karolino Bugaz[31]. În afara complexului arheologic de la Majaki, vestigii funerare de tip Usatovo au fost evidențiate în cadrul a 14 tumuli cercetați în localitățile sus-menționate. Din cadrul acestora provin 65 de înmormântări, majoritatea remarcabile prin inventarul funerar relativ bogat. Ne referim, în primul rând, la diversitatea formelor ceramice, arme și uneltele de metal sau de piatră, piesele de podoabă etc. La Majaki, 42 morminte și două gropi de cult aveau inventar. Vasele ceramice, într-un număr total de 104 exemplare, se împart în mod tradițional în două categorii: o categorie pictată, modelată din pastă fină, fără degresanți vizibili, și a doua categorie, modelată din pastă cu adaos de scoică pisată. Ultima categorie formează majoritatea – 94 vase[32]. O situație similară, în care ceramica cu adaos de scoică pisată predomină substanțial, este specifică și altor morminte Usatovo din tumulii Nistrului de Jos. Actualmente, cunoaştem un număr total de 112 vase ceramice (din inventarul mormintelor, gropilor de cult, descoperiri în manta), dintre care 80 au fost modelate din pastă cu adaos de scoică pisată. De fapt, ceramica respectivă formează 70%, sau chiar 100% în unele cazuri, din loturile ceramice descoperite în complexele funerare Usatovo din nord-vestul Mării Negre[33]. În linii generale, siturile în care această categorie ceramică prevalează sunt încadrate, în mod tradițional, într-o etapă cronologică târzie[34]. Complexele timpurii[35] se caracterizează printr-o prezență mai consistentă a ceramicii pictate de tradiție tripoliană târzie de tip Ofatinți. Aceasta din urmă se remarcă prin diversitatea formelor ceramice și a ornamentului, pictat monocrom sau bicrom. Este perioada de ascensiune a structurilor din situl eponim de la Usatovo și de extindere a legăturilor externe[36]. Dintre cele 14 vase întregi și un fragment de capac recuperate din necropola plană de la Răscăieți – *Stânca*, doar două recipiente au fost modelate din pastă cu adaos de scoică pisată. În linii generale, acestea din urmă pot fi încadrate în tipurile 1,1 și 1,3 ale tipologiei formelor ceramicii cu scoică propusă de către V.G. Petrenko[37]. Menționăm că amfora nr. 1, al cărei corp

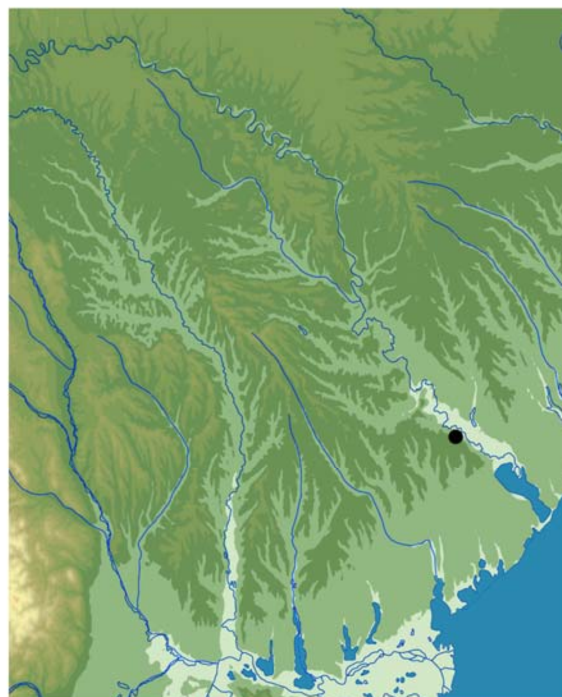
[21] Jarovoj 1990, p. 41–132.
[22] Meljukova 1962, p. 74–83.
[23] Maljukevič, Petrenko 1993, p. 25–30.
[24] Inedit.
[25] Dergačev, Manzura 1991, p. 77.
[26] Szmyt, Chernjakov 1999, p. 196–202.
[27] Petrenko, Alexeeva 1994, p. 48–55.
[28] Pakotova *et alii* 1989, p. 50–81.
[29] Šmaglii, Černjakov 1985, p. 95–114.
[30] Šmaglii, Černjakov 1985, p. 115–123.
[31] Zagina'lo, Černjakov, Petrenko 1987, p. 99–108.
[32] Pakotova *et alii* 1989, p. 75–76.
[33] Dergačev 1980, p. 106; Manzura 1990, p. 11.
[34] Zbenovič 1974, p. 134; Patokova 1979, p. 156–157; Dergačev 1980, p. 10.
[35] Manzura 1990, p. 16–17; Petrenko 2013, p. 206.
[36] Petrenko 2013, p. 207.
[37] Pakotova *et alii* 1989, p. 111, fig. 36.

este acoperit cu linii incizate verticale (fig. 2/1), își găsește analogii practic identice în mormintele 1.5 și 6.5 din necropola de la Majaki[38] și în mormintele 2 și 4 din tumulul I–12 de la Usatovo[39]. Un alt exemplar, apropiat ca formă și decor, a fost descoperit în mormântul 1 al necropolei de tip Ofatinți de la Holercani[40]. Amintim că vasele respective sunt specifice etapei timpurii[41].

În ceea ce privește formele ceramicii pictate, predomină amforele și străchinile. Decorul, structurat în două sau trei registre, este separat, în cazul amforelor, în zona tortițelor, de două benzi dispuse ușor oblic și este format din două linii late sau din două linii late încadrând o linie mediană mai subțire, linii trasate ondulat sau drept. Interiorul registrelor unor amfore, dar și a vasului de tip borcan este umplut cu linii subțiri în formă de rețea (fig. 5/12; 6/2). Pe unele vase, spațiul gol al decorului, format de liniile brun-închis, este umplut cu vopsea roșiatică. Dintre cele patru străchini, un interes aparte prezintă recipientul nr. 11, în cazul căruia partea interioară și exterioară a fost acoperită cu un decor relativ complicat (fig. 7/1). Ca formă, dimensiuni și decor, vasul își găsește analogii apropiate în necropola de la Ofatinți, unde astfel de vase sunt reprezentate pe larg[42]. Amintim și faptul că, în tumulii Nistrului de Jos, această formă ceramică, modelată din pastă fină, este cunoscută doar la Majaki, în timp ce în alte complexe lipsește. Decorul amforei nr. 6 (fig. 4/2) își găsește similitudini în cadrul necropolei de la Ofatinți, dar și în cadrul unor complexe tumulare ale primei necropole de la Usatovo (I–7/3, I–13/1)[43]. Din cele relatate mai sus, rezultă că, în spațiul dat, ceramica necropolei Răscăieți – *Stânca* poate fi atribuită unei etape timpurii de dezvoltare a vestigiilor Usatovo. Necropola marchează, probabil, o etapă incipientă, dar deja clar definită, în care siturile respective și-au format elementele de bază ale culturii materiale și spirituale. Cronologic, această etapă poate fi sincronizată cu primele orizonturi ale necropolei de la Ofatinți, conform clasificării propuse de către V. Dergačev[44] și încadrată cronologic în faza C II – γ II de evoluție a culturii Tripolie în zona Nistrului Mijlociu și a câmpiei Mării Negre[45].

Cu siguranță, în viitor vor fi descoperite și alte necropole plane situate pe cursul inferior al Nistrului, care vor întregi tabloul cultural și cronologic cunoscut pentru această perioadă. Va fi posibilă trasarea unor căi sigure prin care comunitățile Usatovo realizau contactul cu vecinii nordici răspândiți în podișul nistrean și câmpia Bălților. Actualmente, deja se nuanțează unele repere în acest sens, iar descoperirile stațiunilor sezoniere Usatovo, înregistrate în ultimul timp în lunca și pe primele terase ale Nistrului, vin să completeze acest tablou. În urma unor cercetări de suprafață, pe care le-am întreprins pe teritoriul localității Purcari (raionul Ștefan Vodă), au fost descoperite două așezări.

[38] Patokova *et alii* 1989, p. 58–61, fig. 21/8–9.
[39] Patokova 1979, p. 69–71.
[40] Passek 1956, p. 25, fig. 2/1.
[41] Petrenko 2013, p. 207, fig. 36.
[42] Alihova 1949, p. 69–73; Dergačev 1978, p. 9–24; Manzura, Subbotin 1989, p. 76–95.
[43] Patokova 1979, p. 53–54, 72–73.
[44] Dergačev 1978, p. 45.
[45] Passek 1949, p. 157–215.

1

2

Fig. 1. Răscăieți – *Stânca*. Poziția geografică a sitului.

Fig. 2. Răscăieți – *Stânca*. Vase ceramice.

Fig. 3. Răscăieți – *Stânca*. Vase ceramice.

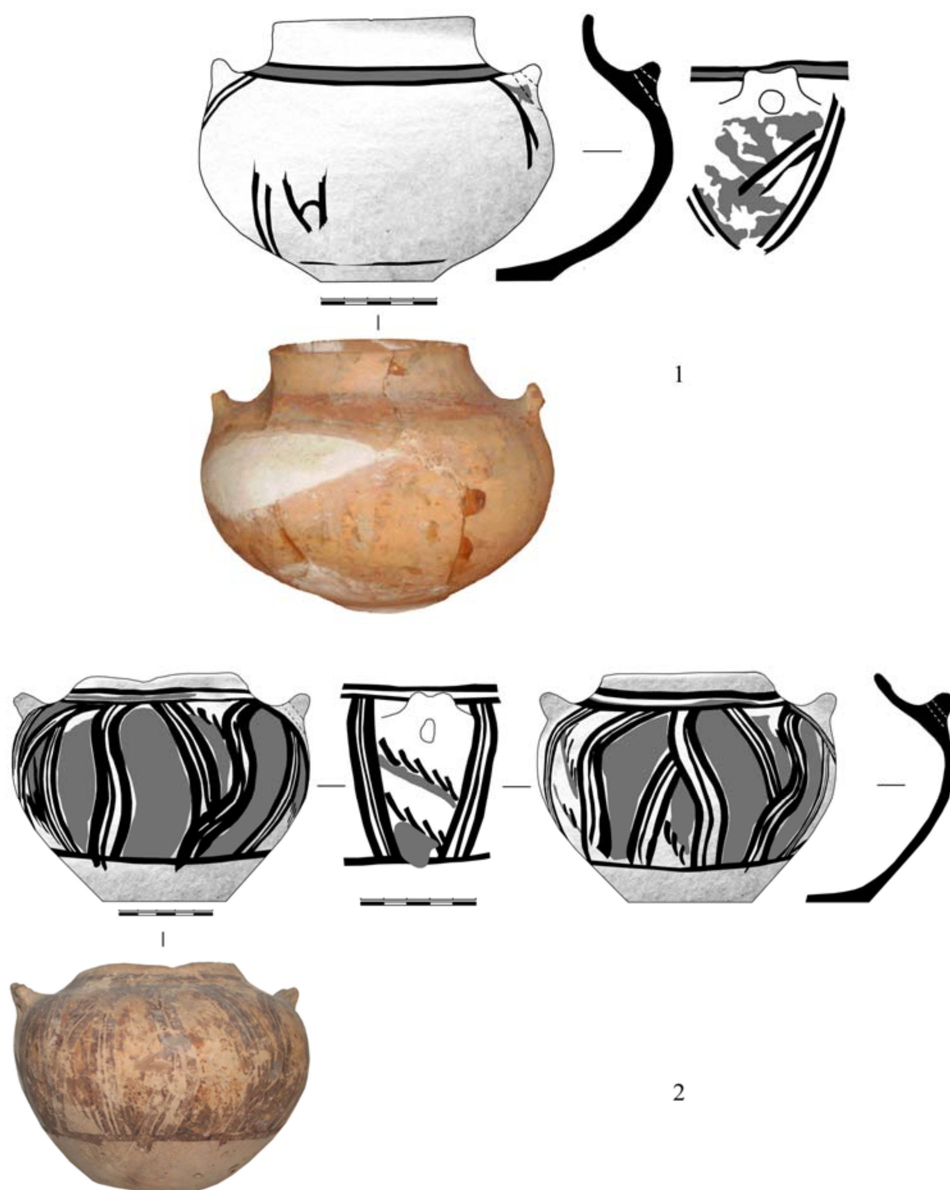

Fig. 4. Răscăieți – *Stânca*. Vase ceramice.

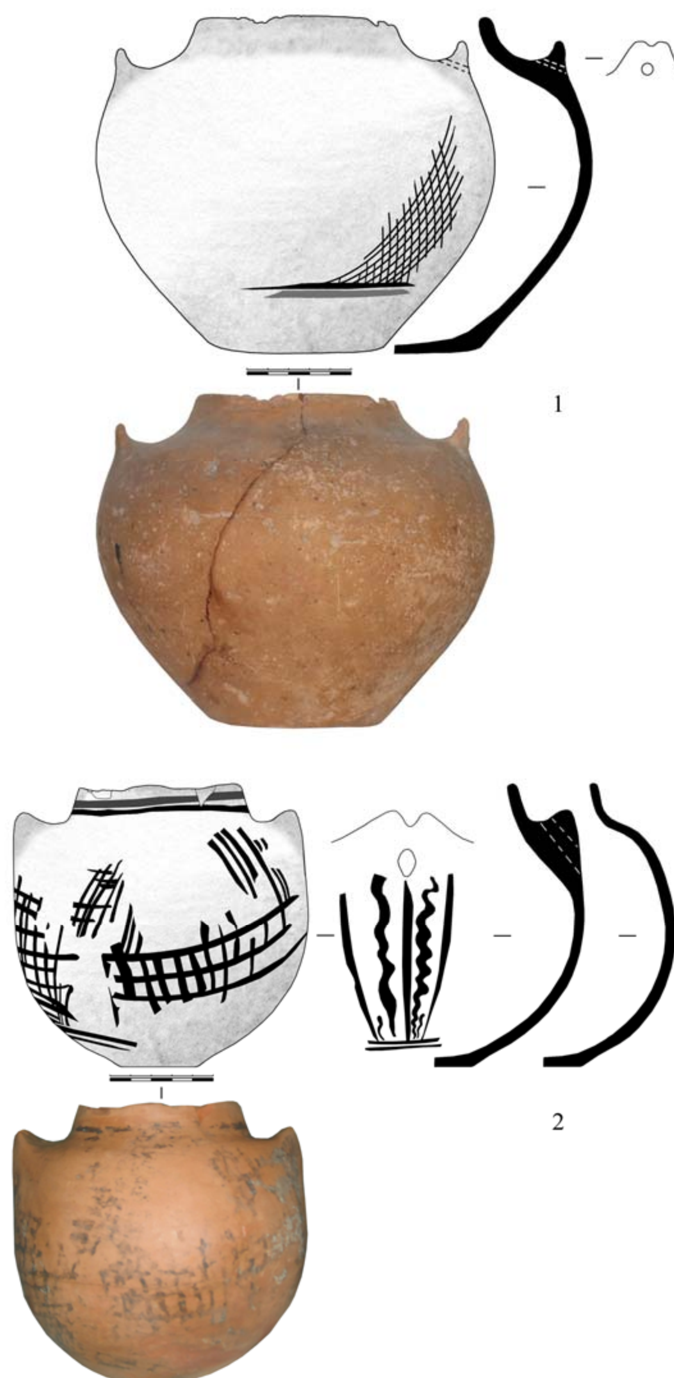

Fig. 5. Răscăieți – *Stânca*. Vase ceramice.

Fig. 6. Răscăieți – *Stânca*. Vase ceramice.

Fig. 7. Răscăieți – *Stânca*. Vase ceramice.

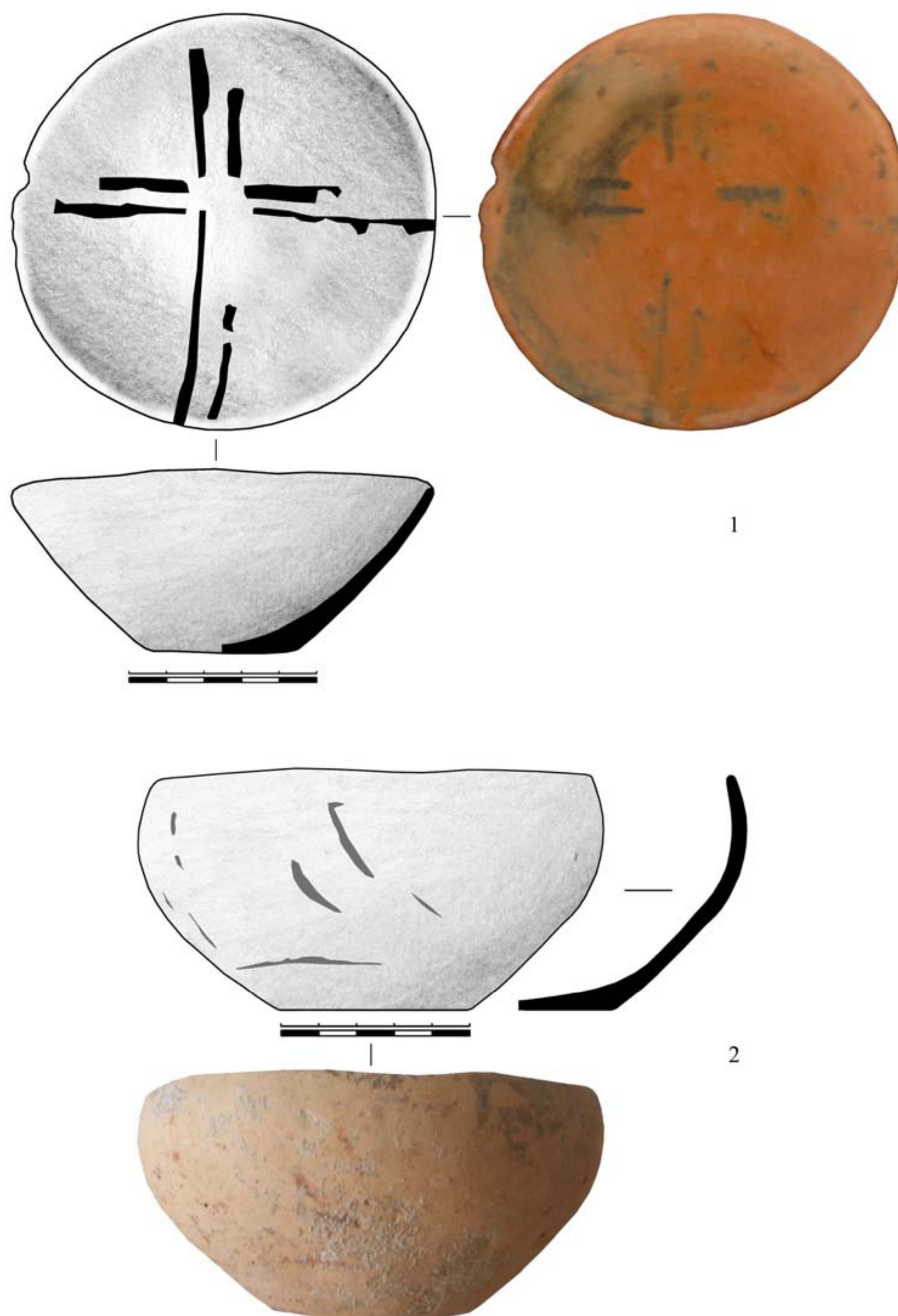

Fig. 8. Răscăieți – *Stânca*. Vase ceramice.

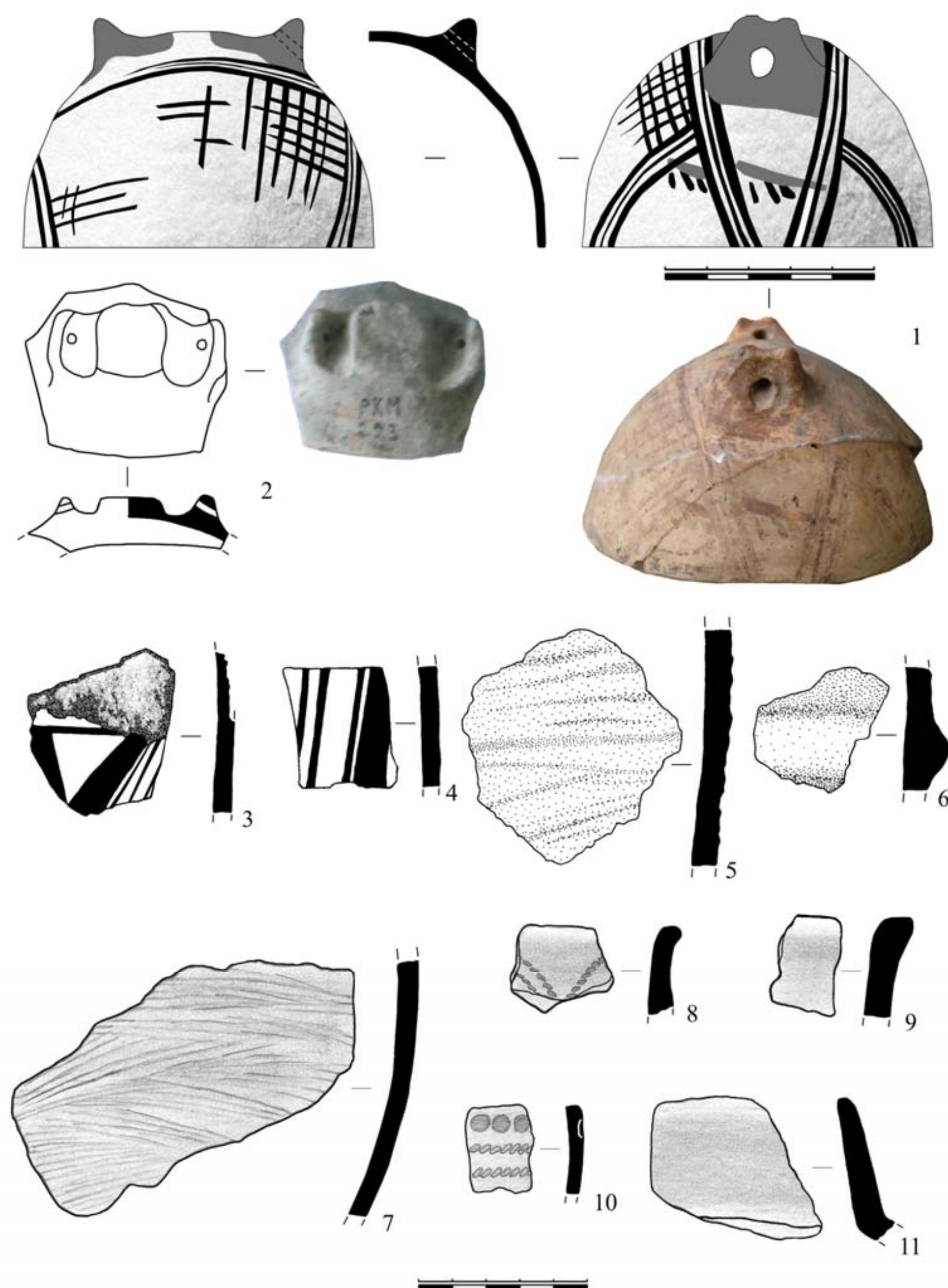

Fig. 9. 1–2. Capac și fragment de capac din necropola de la Răscăieți – *Stânca*; 3–4. fragmente ceramice de pe suprafața sitului Purcari I; 5–7. fragmente ceramice, situl Purcari III; 8–9. fragmente ceramice, situl Chircăiești I; 10–11. fragmente ceramice, situl Răscăieți – *Stânca.*

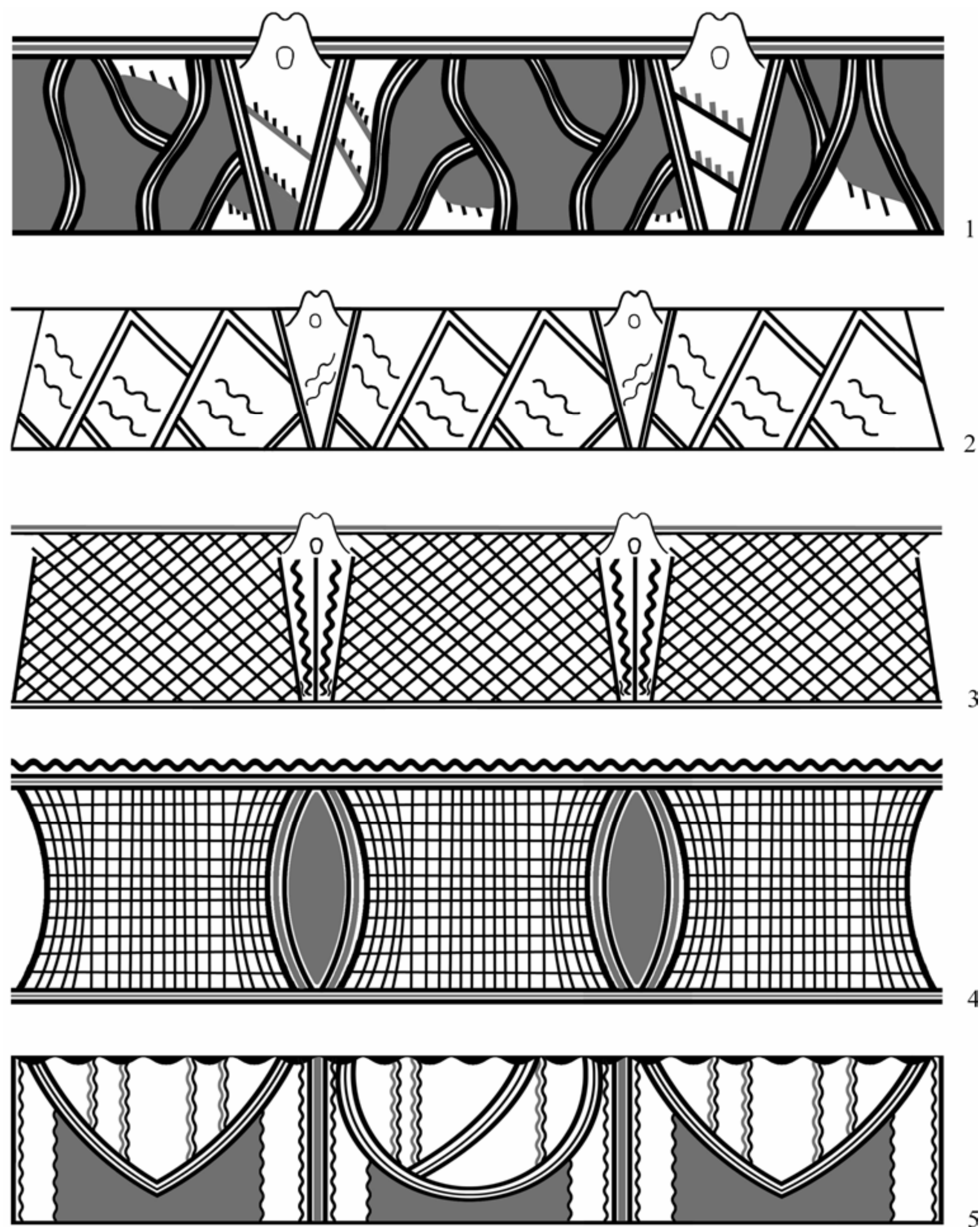

Fig. 10. Răscăieți – *Stânca*. Decorul vaselor pictate.

Pe suprafaţa acestora am identificat o serie de fragmente de factură tripoliană târzie, unele modelate din pastă fină, fără degresanţi vizibili, altele cu urme de pictură (fig. 9/3–4). Un alt punct cu descoperiri de acest tip a fost înregistrat pe a treia terasă a râului Botna, afluent de dreapta al Nistrului, în apropiere de localitatea Chircăieşti (raionul Căuşeni). De pe suprafaţa acestui sit au fost colectate fragmente ceramice din pastă fină sau cu adaos de scoică pisată (fig. 9/7–9). Amintim că existenţa sau absenţa aşezărilor Usatovo este pe larg dezbătută în literatura de specialitate. În viziunea noastră, materialul descoperit în straturile culturale la Usatovo-Bol'šo' Kujal'nik[46] şi Majaki[47] este ilustrativ pentru o locuire cel puţin sezonieră în aceste aşezări. Lipsa unor locuinţe „clasice”, de tipul celor cunoscute în aşezările tripoliene târzii din silvostepă, denotă existenţa unui alt tip de construcţii, dificil de sesizat arheologic.

Introducerea în circuitul ştiinţific a întregului lot ceramic descoperit pe promontoriul *Stânca* permite completarea datelor referitoare la evoluţia comunităţilor Usatovo în zona Nistrului inferior şi lămurirea unor aspecte legate de geneza acestora. Sperăm ca următoarele investigaţii pe teritoriul dat să ofere informaţii noi în acest sens.

BIBLIOGRAFIE

Alihova 1949 — А.Е. Алихова, *Выхватинский могильник*, КСИИМК [KSIIMK] 26, 1949, p. 69–75.

Dergačev 1973 — В.А. Дергачев, *Памятники эпохи бронзы,* Археологическая карта Молдавской ССР, 3, Кишинев, 1973.

Dergačev 1978 — В.А. Дергачев, *Выхватинский могильник*, Кишинев, 1978.

Dergačev 1980 — В.А. Дергачев, *Памятники позднего Триполья*, Кишинев, 1980.

Dergačev, Manzura 1991 — В.А. Дергачев, И.В. Манзура, *Погребальные комплексы позднего Триполья*, Кишинев, 1991.

Fedorov, Čebotarenko 1974 — Г.Б. Федоров, Г.Ф Чеботаренко, *Памятники древних Сляван (VI–XII вв.)*, Археологическая карта Молдавской ССР, 6, Кишинев, 1974.

Jarovoj 1990 — Е.В. Яровой, *Скотоводческое население Севего-Западного Причерноморья эпохи раннего металла*, Диссертация на соискание ученой степени. док. ист. наук, Москва, 1990.

Maljukevič, Petrenko 1993 — А.Е. Малюкевич, В.Г. Петренко, *Усатовский комплекс с фигурными пронизями из кургана в низовьях Днестра*, în *Древнее Причерноморье*, Одесса, 1993, p. 25–30.

Manzura 1990 — И.В. Манзура, *Переходный период от энеолита к эпохе бронзы в Нижнем Поднестровье и Попрутье*, Автореф. дисс. на соиск. уч. степ, к.и.н. Ленинград, 1990.

Manzura, Subbotin 1989 — И.В. Манзура, А.В. Субботин, *Новые раскопки Выхватинского могильника*, АИМ [AIM], 1989, p. 76–95.

[46] Patokova 1979, p. 11–42.
[47] Petrenko, Kaiser 2011, p. 31–41.

Markevič 1973 — В.И. Маркевич, *Памятники эпох неолита и энеолита*, Археологическая карта Молдавской ССР, 2, Кишинев, 1973.

Meljukova 1958 — А.И. Мелюкова, *Отчет о работе отряда скифской археологии Молдавской экспедиции в 1958 г*, Arhiva Muzeului Național de Istorie a Moldovei, nr. inv. 386, Chișinău, 1958.

Meljukova 1962 — А.И. Мелюкова, *Курган усатовского типа у с.Тудорово*, КСИА [KSIA] 88, 1962, p. 74–83.

Nudelman, Rikman 1956 — А.А. Нудельман, Э.А. Рикман, *Навершие и клад серебряных украшеиий скифского времени из Молдавии*, ИМФАН [IMFAN] 4 (31), 1956, p. 129–133.

Passek 1949 — Т.С. Пассек, *Периодизация трипольских поселений (III–II тысечелетие до.н.э)*, МИА [MIA] 10, 1949.

Passek 1956 — Т.С. Пассек, *Раскопки на многослойном поселение у с. Голерканы на Днестре в 1954 г.*, ИМФАН [IMFAN] 4 (31), 1956, p. 19–37.

Passek 1957 — Т.С. Пассек, *Некоторые итоги раскопок в Молдавии в 1955 году*, КСИИМК [KSIIMK] 70, 1957, p. 78–93.

Patokova 1979 — Э.Ф. Патокова, *Усатовское поселение и могильники*, Киев, 1979.

Patokova *et alii* 1989 — Э.Ф. Патокова, В.Г. Петренко, Н.Б. Бурдо, Л.Ю. Полищук, *Памятники трипольской культуры в Северо-Западном Причерноморье*, Киев, 1989.

Petrenko 2013 — В.Г. Петренко, *Усатовская культура*, în Древние культуры Северо-Западного Причерноморья, Одесса, 2013, p. 163–210.

Petrenko, Alexeeva 1994 — В.Г. Петренко, И.Л. Алексеева, *Могильник усатовской культуры у с. Ясски в Нижнем Поднестровье,* în Древнее Причерноморье, Одесса, 1994, p. 48–55.

Petrenko, Kaiser 2011 — В. Петренко, Э. Кайзер, *Комплексный памятник Маяки: новые изотопные даты и некоторые вопросы хронологии наличных культур*, МАСП [MASP] 12, 2011, p. 31–61.

Planul de Management... 2011 — *Planul de management pentru zona Ramsar „Nistrul de Jos”* (proiect), Chișinău, 2011.

Rikman 1975 — Э.А. Рикман, *Памятники Сарматов и племен Черняховской культуры*, Археологическая карта Молдавской ССР, 5, Кишинев, 1975.

Šmaglii, Černjakov 1985 — Н.М. Шмаглий, И.Т. Черняков, *Курганы на левобережье Нижнего Днестра*, în Новые материалы по археологии Северо-Западного Причерноморья, Киев, 1985, p. 95–131.

Szmyt, Chernjakov 1999 — M. Szmyt, I.T. Chernyakov, *Radiocarbon chronology of “Akkiembetskiy Kurgan”. A preliminary report*, în A. Koško (éd.), *The foundation of the Radiocarbon Chronology of Cultures between the Vistula and Dnieper: 3150–1850* BC, BPS 7, Poznań, 1999, p. 196–202.

Tentiuc 2007 — I. Tentiuc, *Raport privind cercetările de prospectare arheologică perieghetică în zona unor localități de pe Nistrul de Jos şi Botna în anul 2007*, Arhiva Muzeului Național de Istorie a Moldovei, nr. inv. 487, Chişinău, 2007.

Vâlcu 1993	V. Vâlcu, *Repertoriul monumentelor arheologice din raionul Ştefan Vodă, Republica Moldova*, Arhiva Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei, Chişinău, 1993.
Zagina'lo, Černjakov, Petrenko 1987	А.Г. Загинайло, И.Т Черняков, В.Г. Петренко, *Каролино-Бугазский могильник*, în Новые исследования по археологии Северного Причерноморья, Киев, 1987, p. 99–108.
Zbenovič 1974	В.Г. Збенович, *Позднетрипольские племена Северного Причерноморья*, Киев, 1974.

THE LATE TRIPOLJAN NECROPOLIS FROM RĂSCĂIEŢI – *STÂNCA* IN THE CONTEXT OF THE USATOVO SITES IN THE LOWER DNIESTER AREA

ABSTRACT

This paper is ment to introduce to the scientific circuit the set of ceramics recovered from the Usatovo-type necropolis in Răscăieţi – *Stânca*. The set includes 15 whole pots and a lid fragment, most of them made from fine clay without visible admixtures. The ceramics' ornamentation is analogous to those in Usatovo and Ofatinţi type necropolises. After a comparative analysis of published materials with other Usatovo sites in the Lower Dniester area, the author proposes its inclusion in the Usatovo relics system. Most likely, the Răscăieţi – Stânca necropolis shows an incipient but already clearly defined stage of the Usatovo sites in the area and illustrates the basic elements of the material culture specific to this territory.

Keywords: ceramics, necropolis, Lower Dniester, Tripolje CII, Usatovo.

LIST OF CAPTIONS

DÉCOUVERTE D'UN TUMULUS DE L'ÂGE DU BRONZE À RAHMAN, SUR LA COMMUNE DE CASIMCEA (DÉP. DE TULCEA)

SORIN-CRISTIAN AILINCĂI*, FLORIAN MIHAIL*,
MIHAI CONSTANTINESCU**, LAURENT CAROZZA***,
CRISTIAN MICU*, ALBANE BURENS***

Résumé : Au cours de l'automne 2013, un tumulus a fait l'objet d'une fouille archéologique dans le village de Rahman (commune de Casimcea, département de Tulcea). La hauteur conservée de la structure avoisine 1 m ; son diamètre est d'environ 40 m. Cinq tombes à inhumation, dont une double, ont été mises au jour dans la zone centrale du tumulus. Elles contenaient les corps de six individus. Les tombes 3, 4 et 5 sont, d'un point de vue stratigraphique, aménagées au sol même, alors que les tombes 1 et 2 ont été aménagées dans la couverture du tumulus. Les éléments rituels identifiés, comme les rares objets découverts associés aux défunts et les analyses ^{14}C (Poz-65968 : 3950±35 BP) indiquent une datation Bronze ancien.

Mots-clés : Dobroudja, âge du Bronze, tumulus, Jamnaja.

INTRODUCTION

L'âge du Bronze constitue probablement l'une des périodes les plus mal documentées de Dobroudja. Les seules informations disponibles se rapportent à la fouille de quelques tumuli[1], dès le début du XXème siècle, et la découverte fortuite d'objets de cuivre et de bronze isolés[2]. C'est pourquoi, toute nouvelle découverte,

* Institutul de Cercetări Eco-Muzeale „Gavrilă Simion”, Tulcea ; e-mail : sailincai@gmail ; florianhamangia@yahoo.com ; cristianmicu72@gmail.com.

** Institutul de Antropologie „Francisc I. Rainer”, Bucureşti ; e-mail : mihaic2005@yahoo.com.

*** UMR 5602, Géographie de l'Environnement, Maison de la Recherche de l'Université du Mirail 5, Allées A. Machado – 31058 TOULOUSE, Cedex 1, France ; e-mail : carozza.laurent@wanadoo.fr ; albane.burens@univ-tlse2.fr.

[1] Irimia 1981 ; Irimia 1982 ; Irimia, Bardac 1995–1996 ; Irimia 1998 ; Irimia 2003 ; Vasiliu 1996 ; Ailincăi 2003–2005 ; Ştefan 2007 ; Vasiliu 2007 ; Ailincăi 2009 etc.

[2] Schuchhardt, Traeger 1918 ; Pârvan 1925 ; Popescu 1937–1940 ; Pippidi, Berciu 1965, p. 52–56 ; Comşa 1978, p. 20, note 7 ; Oberländer-Târnoveanu E., Oberländer-Târnoveanu I. 1979, p. 64–65 ; Lăzurcă 1980 ; Irimia 1982, p. 332 ; Vasiliu 1995a ; Vasiliu 1995b ; Vasiliu 1995c ; Vasiliu 1995d ; Vasiliu 2003–2004 ; Simion 2003a ; Lungu, Mănucu-Adameşteanu 1995, p. 339–344, fig. 1–7 ; Simion 2003b ; Vasiliu 2008 ; Schuster *et alii* 2011 ; Morintz, Măgureanu, Ştefan 2012 ; Motzoi-Chicideanu 2011 ; Vasiliu, Mocanu, Paraschiv 2014.

SCIVA, tomul 67, nr. 1–2, Bucureşti, 2016, p. 29–52

particulièrement en contexte archéologique, constitue une source d'information importante. Bien que peu documentée sur un plan archéologique, le plateau de Casimcea, où se situe le tumulus récemment fouillé, a livré un grand potentiel au cours des prospections de surface. Les investissements liés à la création d'un parc éolien ont récemment permis la fouille de plusieurs tumuli. Parmi ceux-ci figure le tumulus de «Rahman 2», fouillé au cours de l'automne 2013 sur la localité de Rahman[3], et faisant l'objet du présent article.

Fig. 1. Localisation des tumuli fouillés à Rahman. Le tumulus n° 2 de Rahman.

Les tranchées S1 à S7 et S9 à S15 sont orientées selon un axe NNO–SSE ; les tranchées S8 et S16 à 18 vers l'ouest. La zone située entre S5 et S6 ainsi que celle localisée entre S13 et S14 n'ont pas été fouillées car elles ont été totalement détruites lors du creusement du système d'irrigation.

D'un point de vue stratigraphique, un horizon brun foncé, d'une épaisseur comprise entre 0,25–0,30 m, a été identifié sur une surface de 29 × 25 m, au centre du tumulus, sur le substrat jaune. C'est dans cet horizon de forme globalement circulaire, correspondant vraisemblablement au paléosol antique, qu'ont été creusées les tombes 3, 4 et 5. Un horizon de teinte brun-jaune se superpose à ce niveau. L'épaisseur cumulée de ce dernier niveau et du sol végétal oscille entre 1,00 et 1,40 m (fig. 2–3). Un fossé est visible dans les coupes stratigraphiques, sa

profondeur est comprise entre 0,10 et 0,40 m. Cette structure a vraisemblablement servi à l'extraction de sédiment dans le but d'aménager le tumulus (fig. 2–3).

Cinq tombes à inhumations ont été découvertes dans la zone centrale du tumulus ; elles ont livré six individus (la tombe 5 est double).

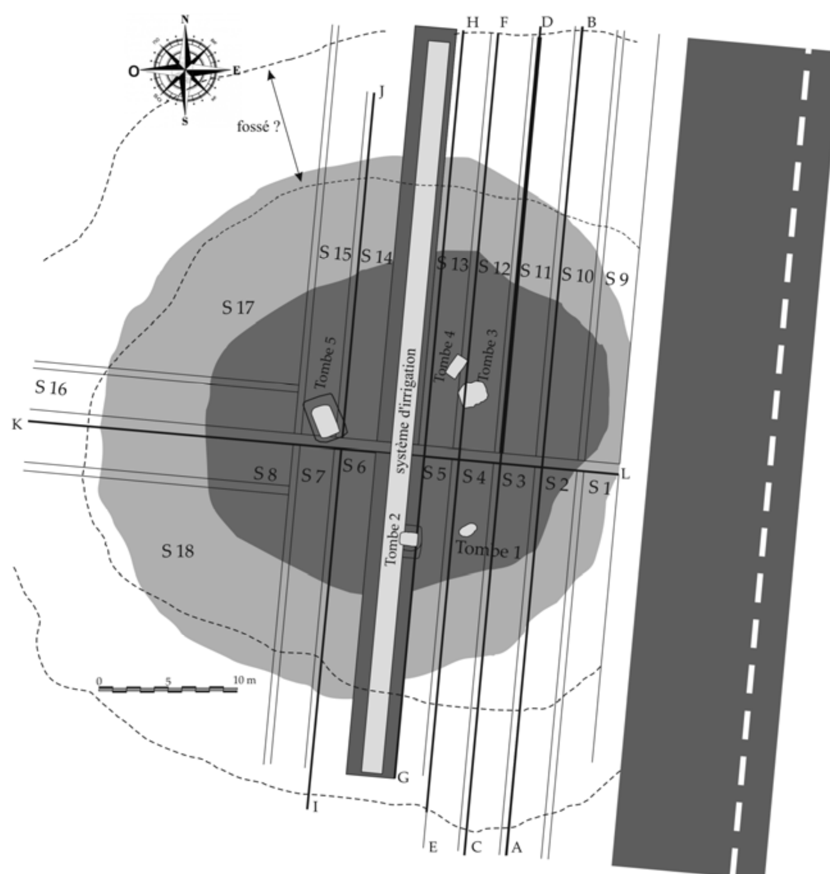

Fig. 2. Rahman. Plan du tumulus n° 2.

Tombe 1 : La tombe a été identifiée dans la tranchée S4, à une profondeur de 0,50 m sous le niveau de la terre arable. Elle a été partiellement endommagée par les travaux agricoles. Le défunt (individu n° 1) est orienté NE–SO ; il a été déposé en position contractée sur le flanc droit, à l'intérieur d'une fosse ovalaire (0,85 × 0,63 m ; fig. 4). Les ossements présentent un mauvais état de conservation. Le crâne et une partie des membres supérieurs sont absents du dépôt. Les cotes, vertèbres, cubitus droit, coxal droit, fémur droit et sur les deux tibias, péronés ainsi que sur les os des pieds, portent des traces résiduelles d'un pigment rouge, correspondant probablement à de l'ocre. L'individu, de sexe féminin, est décédé entre 35 et 55 ans. Aucun mobilier n'a été retrouvé associé à cet individu.

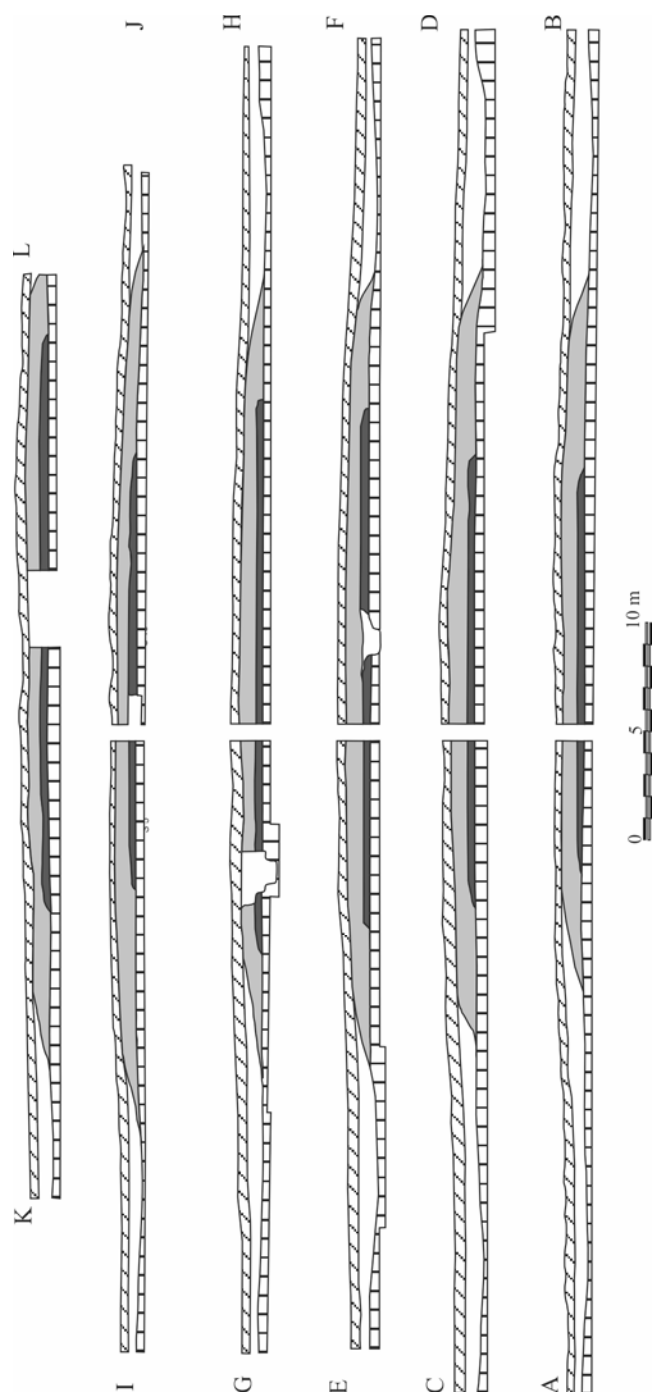

Fig. 3. Rahman. Le tumulus n° 2. Les coupes stratigraphiques.

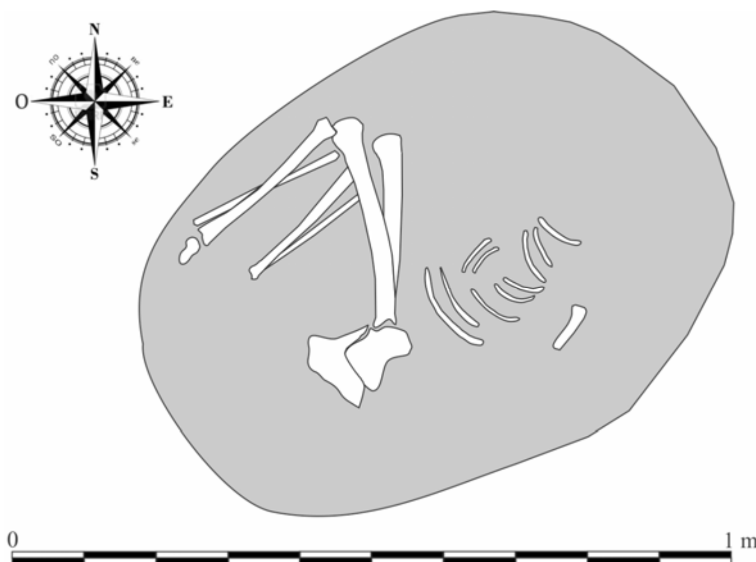

Fig. 4. Rahman. Tumulus n° 2. Plan de la tombe n° 1.

Tombe 2 : La tombe a été identifiée dans la tranchée S5 ; une partie du dépôt était située dans la coupe ouest. La fosse avait été aménagée dans le «manteau» tumulaire. Elle a été partiellement détruite par le creusement en escalier d'un système d'irrigation, à une profondeur d'environ 1,60 m (fig. 5/1). La dernière marche a livré des vestiges de bois, mal conservés (fig. 5/2–3). D'autres vestiges d'éléments en bois ont été observés dans le remplissage de la tombe. La fosse présente une forme rectangulaire, aux bords arrondis (0,95 × 1,30 m). Un squelette, mal conservé, reposait à la base de la fosse (individu n° 2), sur une natte teintée d'ocre rouge. L'âge du défunt, de sexe masculin, est estimé à environ 9–10 ans. Le corps a été déposé selon un axe E–O, sur le flanc droit. Les membres et le crâne ont été retrouvés en position secondaire. Le crâne présente des traces de pigment rouge sur sa face externe ; les autres ossements présentent des traces de pigments moins intenses. Seuls le tibia et le péroné droits portent des traces plus prononcées de pigment rouge. Au sein du dépôt, nous avons pu identifier trois ossements d'origine animale, également teintés d'ocre rouge. Aucun mobilier n'a été retrouvé associé à ce dépôt funéraire.

Tombe 3 : La tombe a été découverte dans la tranchée S12 (fig. 2). Elle est partiellement localisée dans la coupe. La fosse a été aménagée sur le paléosol de circulation, elle est recouverte d'un fin horizon de sédiment jaunâtre. La fosse, de forme rectangulaire (1,50 × 1,90 m), présente des angles arrondis. Elle est conservée sur 0,90 m. La partie supérieure des parois de la fosse s'est effondrée sur le corps.

Le corps a été déposé en position contractée à la base de la fosse, sur une natte recouverte d'ocre (individu n° 3). Il reposait sur le flanc droit, selon un axe NE–SO (fig. 6/1–3). L'âge de l'individu, de sexe masculin, a été estimé à environ 25–30 ans. Le crâne présente de fortes traces de pigment rouge sur la face externe

alors que les autres ossements montrent des traces de pigment plus ténues. Des traces de pigments ont été ponctuellement identifiées sur les os des mains et des pieds ainsi que sur les humérus. Deux anneaux en cuivre, présentant d'importantes traces d'oxydation, ont été identifiés à proximité du menton (fig. 6/4–5).

Tombe 4 : La tombe a été identifiée dans la tranchée S13, au nord-ouest de la tombe 3. Elle recoupe partiellement la coupe est. La fosse a été aménagée sur le paléosol de circulation ; elle est recouverte d'un fin horizon de sédiment jaunâtre.

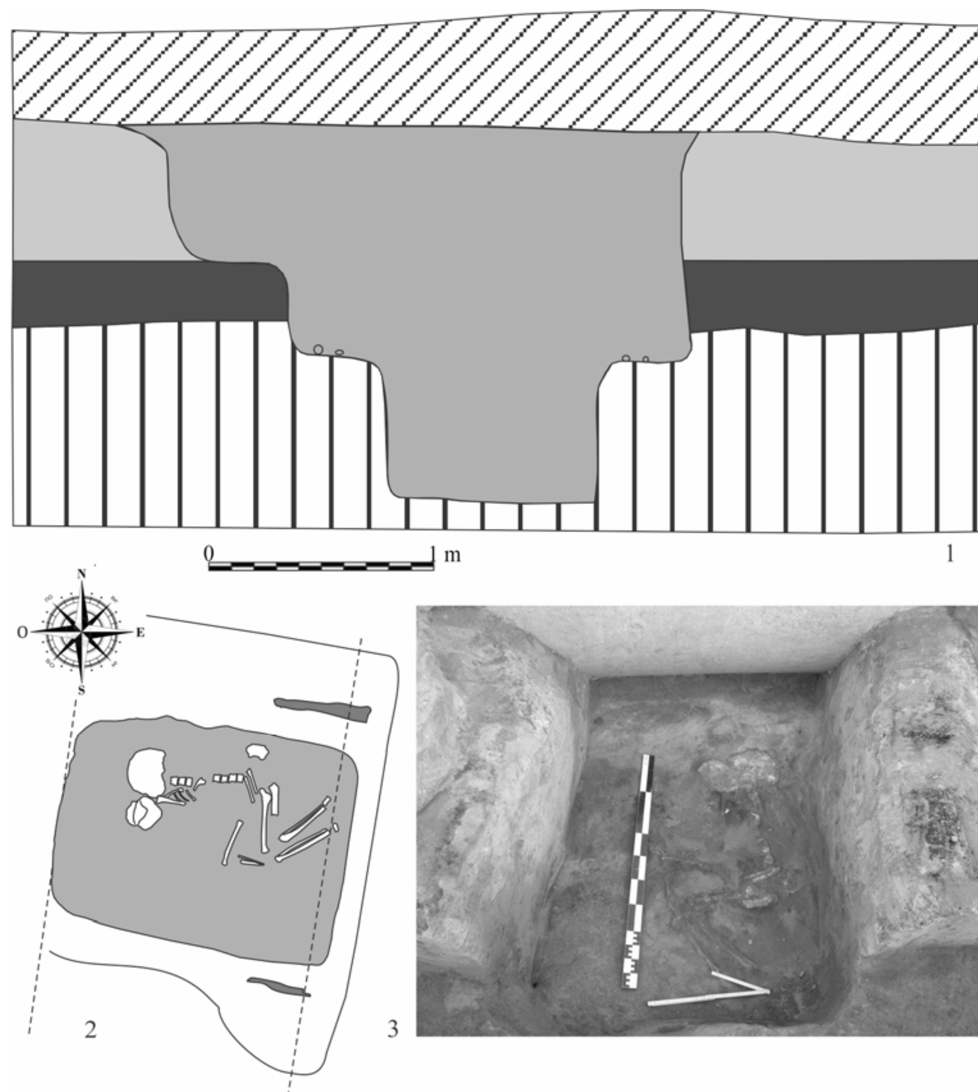

Fig. 5. Rahman. Tumulus n° 2. Plan et coupe de la tombe n° 2.

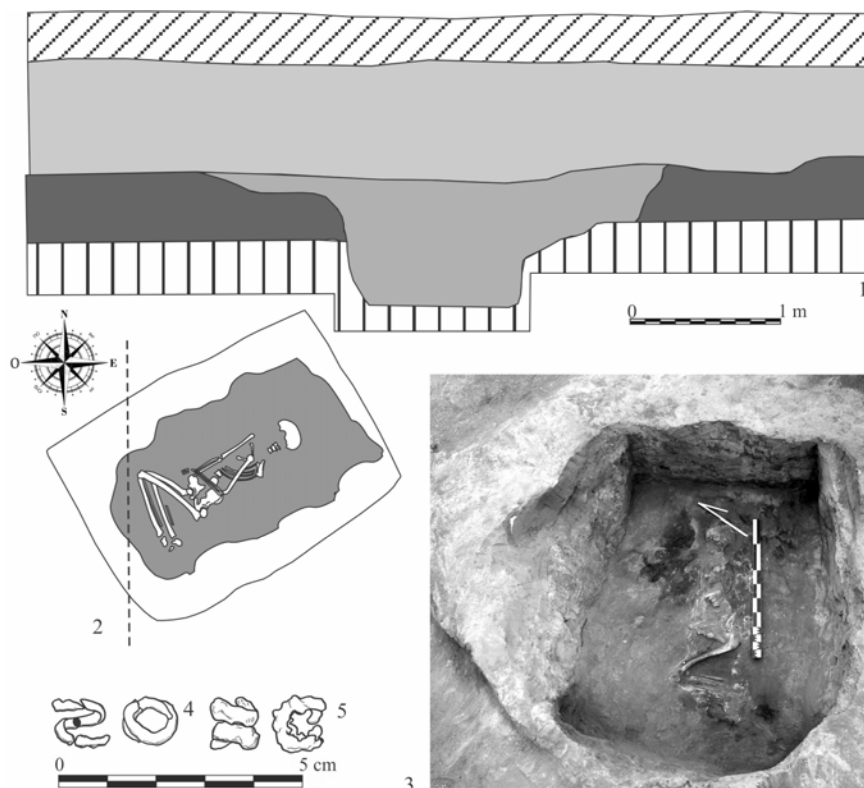

Fig. 6. Rahman. Tumulus n° 2. Plan et coupe de la tombe n° 3.

La tombe, de forme rectangulaire présente des dimensions de 1,67 × 1,05 m. Sa profondeur est d'approximativement 1 m (fig. 7/1). L'âge de l'individu, de sexe féminin (individu n° 4) a été estimé autour de 43–58 ans. Sa stature a été estimée à 152,23±3,4 cm. Le défunt a été déposé à la base de la fosse, dans une position contractée, sur le flanc droit. Le corps était orienté selon un axe SSE–NNO (fig. 7/2–3). Aucune trace de pigment n'a été observée sur le corps.

Du point de vue de la pathologie osseuse, la colonne vertébrale présente des traces d'arthrose importantes et une porosité des os au niveau des articulations entre les vertèbres. Les vertèbres lombaires présentent des nodules *Schmorl*. La vertèbre L1 présente une déformation au niveau antérieur, il s'agit probablement de déformations liées à une hernie discale soignée. S1 et S5 présentent une surface articulaire particulièrement déformée (hypertrophie) et traces accentuées d'arthrose. Seul cet individu présente des affections dentaires (tartre et résorption de l'os alvéolaire). Plusieurs fragments d'animaux (probablement oiseaux et rongeurs) ont été découverts à l'intérieur du dépôt.

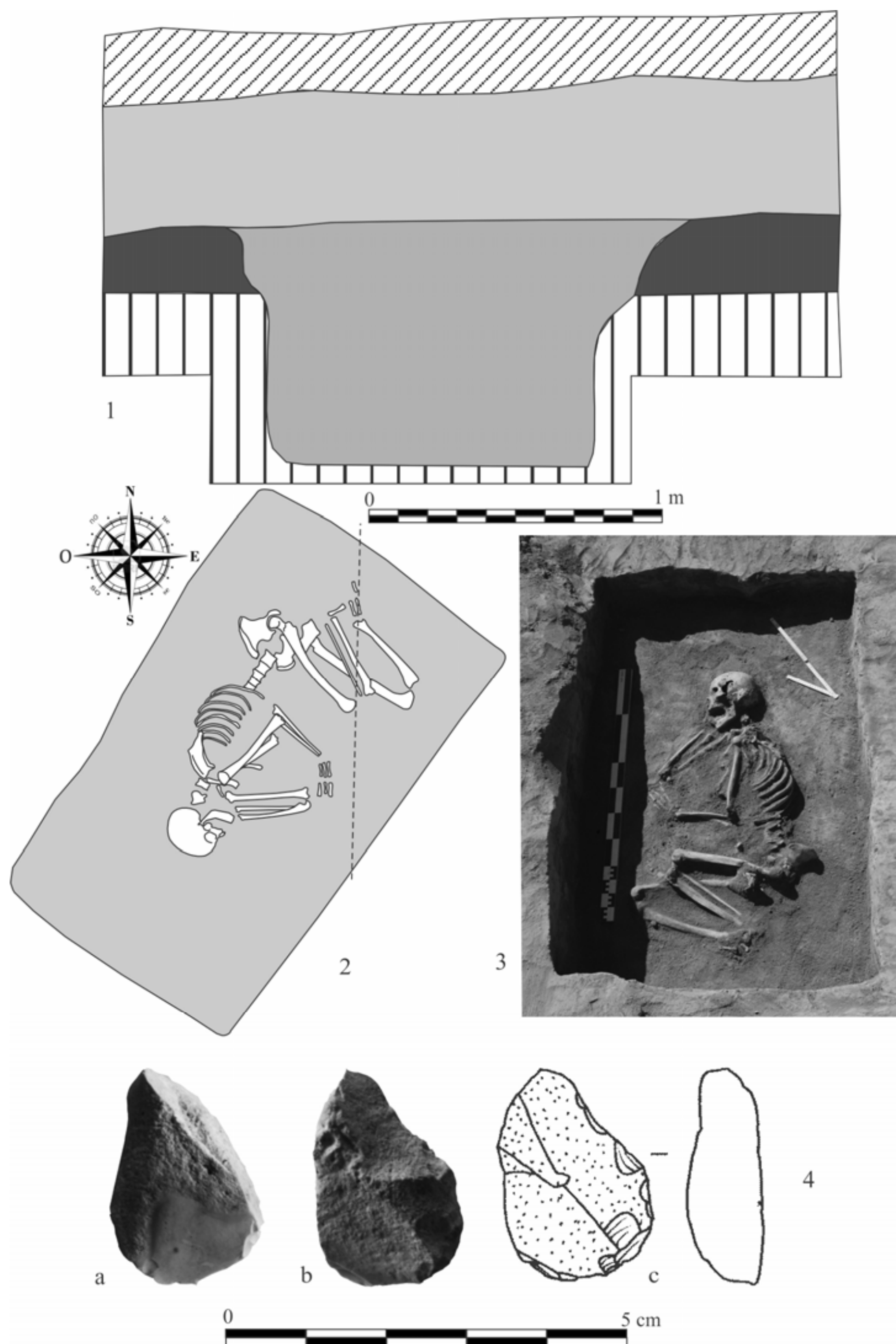

Fig. 7. Rahman. Tumulus n° 2. Plan de la tombe n° 4.

Un éclat de silex (L = 1,8 cm ; l = 2,6 cm ; ép. = 0,9 cm) a été mis au jour dans le remplissage de la fosse. Il était débité d'un silex blanc, opaque, de granulométrie fine. La face supérieure est corticale dans sa totalité. Cet éclat a probablement été obtenu au début de l'exploitation d'un bloc de silex. Aucune trace attestant une volonté de transformer l'objet, ni aucune trace d'utilisation n'a été observée sur la pièce (fig. 7/4 a–b).

Tombe 5 : La tombe a été identifiée à l'intérieur des tranchées S 6, 7, 14 et 15. La fosse reposait sur le paléosol de circulation ; elle a été fouillée en deux étapes. Une fosse de grande dimension (3,73 × 2,88 m) a été mise au jour. Une seconde fosse, de forme rectangulaire et de dimensions inférieures (2,47 × 1,80 m), recoupe la première structure (fig. 8/1). Cette dernière a livré les restes de deux défunts (individus n° 5 et n° 6). La fosse a été couverte de piquets en bois. La base de la fosse a livré les vestiges d'une natte teintée d'ocre rouge. Les deux corps ont été déposés sur le flanc droit, en position contractée, selon un axe NO–SE. Les ossements, massifs mais mal conservés, étaient ponctuellement recouverts de pigment rouge (fig. 8/2).

L'âge de l'individu n° 5, de sexe masculin, a été estimé à 15–18,5 ans. Le crâne présente des traces d'ocre rouge prononcées ; le pigment recouvrant les autres ossements étant moins intense. Des traces d'ocre rouge ont été mises en évidence sur les tibias, péronés et os des pieds et des mains.

Bien que les dimensions n'aient pas été mesurées, on observe que le corps présente des dimensions très importantes pour l'âge du Bronze. Une cote gauche montre une importante déformation de l'extrémité sternale (ce fragment est cependant difficile à déterminer). La côté est élargie (macro et microporosité). Les traces d'une infection active, pouvant correspondre à une fracture de la côte, en cours de guérison, ont été observées. Le tibia gauche présente des traces ténues d'une infection active.

L'âge du second individu (individu n° 6), de sexe masculin, est estimé entre 24 et 30 ans. Le crâne présente d'intenses traces de pigmentation rouge ; les autres ossements sont également couverts de résidus d'ocre mais seuls ceux des mains et des pieds présentent la même intensité. Le tiers distal de la diaphyse de l'humérus droit porte des traces de dents d'animaux. La fosse a livré trois fragments d'os d'origine animale et une dent fragmentaire. Un fragment de côte (gauche ?) de l'individu n° 6, porte à proximité de l'extrémité sternale, un renflement et des traces d'infection (en cours de guérison). Un calus présente des traces de microporosité apparues lorsque l'infection était encore active. Cet individu est lui aussi très robuste en comparaison avec ceux connus pour l'âge du Bronze.

Le remplissage de la tombe 5 a livré un éclat en silex (L = 3,4 cm ; l = 36 mm ; ép. = 0,4 cm). Il a été taillé à partir d'une matière première de couleur brune, comprenant des inclusions de couleur blanche. La matière première est caractérisée par des bords translucides et une granulométrie moyenne. La pièce présente un talon lisse et un bulbe proéminent. La face supérieure est caractérisée par le négatif de détachements de plusieurs éclats. On observe des traces de débitage par percussion indirecte dure. Le support n'a pas été transformé en objet fini. Un des bords a livré des traces de petits retouches d'utilisation (fig. 8/3a–b).

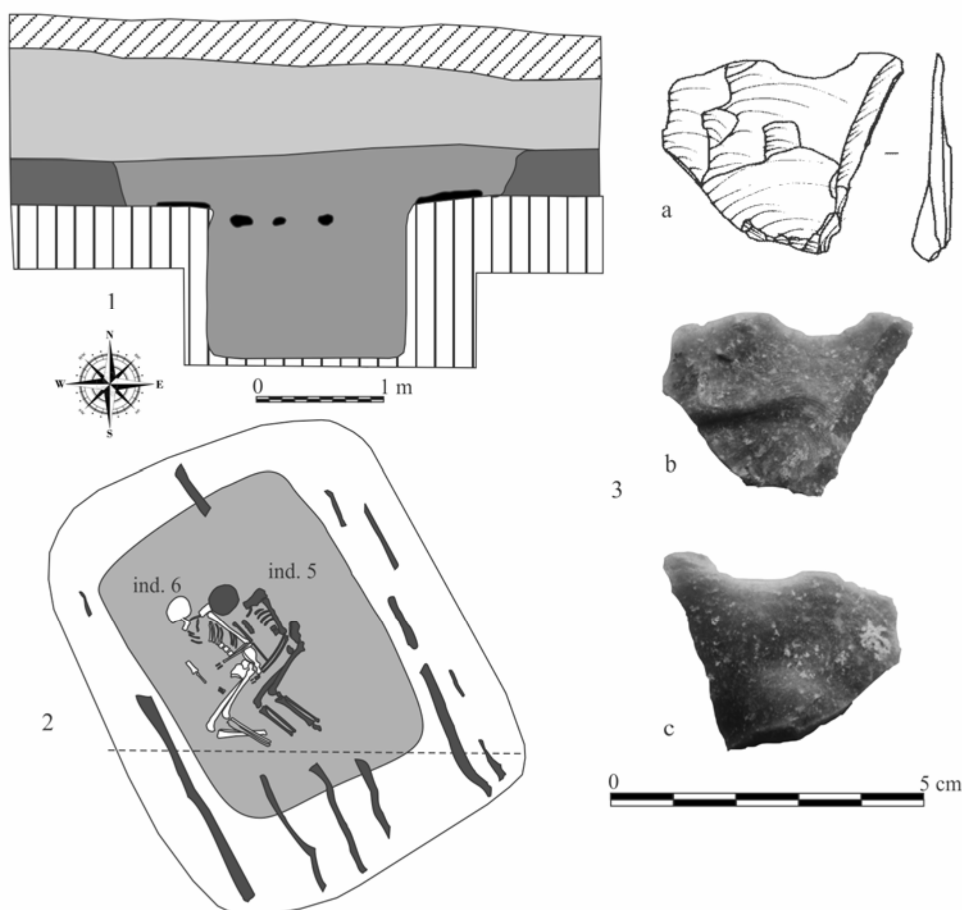

Fig. 8. Rahman. Tumulus n° 2. Plan et coupe de la tombe n° 5.

OBSERVATIONS SUR LES ELEMENTS DE RITE ET RITUEL

Le tumulus n° 2 de Rahman fait partie d'un ensemble de tumuli orientés selon un axe NNO–SSE (fig. 1). Les dimensions originelles de ce tumulus sont difficiles à établir en raison de multiples interventions anthropiques modernes. La découverte de tombes à 0,50 m de profondeur laisse présager une hauteur initiale de la structure beaucoup plus importante. Sur un plan architectural, on observe que la terre nécessaire à l'édification du tumulus n° 2 a été extraite sur place, par le creusement d'un fossé circulaire profond de 0,40 m et ponctuellement large de plus de 10 m (fig. 2–3).

La fouille du tumulus n° 2 de Rahman a permis d'identifier cinq tombes dont deux ont été aménagées dans la couverture du tumulus (tombes 1 et 2). Les trois

autres tombes ont été aménagées sur le paléosol de circulation. Six individus, d'âges différents, ont été mis au jour : deux de sexe féminin, et quatre de sexe masculin (la tombe n° 5 est double[3]) (tabl. 1).

Les fosses à inhumation ont été aménagées selon les trois variantes caractéristiques de la culture Jamnaja ; toutes ont été identifiées dans le tumulus n° 2 de Rahman. La fosse n° 1 présente une forme ovalaire ; les autres locus présentent une forme rectangulaire, aux angles plus ou moins arrondis. Parmi ces derniers, les fosses 1, 3 et 4, simples, sont caractérisées par une épaisseur de 0,90 à 1 m. Les fosses des tombes 2 et 5 présentent des creusements en escaliers (deux escaliers pour la tombe 2). D'un point de vue statistique, l'aire Jamnaja a livré le plus souvent des fosses rectangulaires, simples, correspondant habituellement à des inhumations primaires[4].

Trois des cinq tombes (les tombes 2, 3 et 5) ont livré des vestiges de nattes, teintée d'ocre, déposées au fond de la structure, préalablement au dépôt des corps. La tombe 3 a même conservé la trace de la natte sur les parois de la fosse. Ces types d'inhumation, correspondant le plus souvent aux individus de sexe masculin, sont également caractérisées par la présence d'ocre sur les ossements. Cependant, des traces d'ocre ténues ont été observées sur plusieurs ossements de l'individu de la tombe 1, de sexe féminin.

Tableau 1

Données relatives à la position stratigraphique, au sexe, à l'âge, à la position et à l'orientation des corps

No. tombe	No. individus	Tombe principale	Tombe secondaire	Sexe	Age	Position	Orientation
1	1		×	Fém.	35–55 ans	Contractée partie droite	NE–SO
2	2		×	Masc.	9–10 ans	Contractée partie droite	O–E
3	3	×		Masc.	25–30 ans	Contractée partie droite	NE–SO
4	4	×		Fém.	43–58 ans	Contractée partie droite	SO–NE
5	5	×		Masc.	15–18,5 ans	Contractée partie droite	NO–SE
5	6	×		Masc.	24–30 ans	Contractée partie droite	NO–SE

Dans la littérature spécialisée différentes propositions ont été faites pour l'élaboration d'une typologie concernant la position des défunts dans les tombes contenant de l'ocre. Parmi celles-ci, les plus couramment utilisées sont celles de A. Häusler (10 types, A–L)[5] et de E. Jarovoj (60 variantes et quatre

[3] Le dépôt de plusieurs individus dans une même tombe est fréquemment observé dans le standard funéraire Jamnaja (voir par exemple Häusler 1974 ; Häusler 1976 ; Motzoi-Chicideanu 2011, p. 231 et suivantes ; Schuster *et alii* 2011 ; Frînculeasa *et alii* 2014, p. 195–196).

[4] Motzoi-Chicideanu 2011, p. 266 et suivantes.

[5] Häusler 1974 ; Häusler 1976.

groupes)[6]. L'analyse des inhumations Jamnaja dans le bassin du Danube moyen-inférieur faite par I. Motzoi-Chicideanu a montré les limites de l'analyse statistique ; il identifie les grandes lignes de deux principaux groupes. Le groupe 1 rassemble les inhumations en position de décubitus dorsal ; le groupe 2 est composé d'individus retrouvés en position contractée latérale[7]. Nous avons observé, pour le tumulus n° 2 de Rahman, qu'une grande partie des tombes entre difficilement dans les types identifiés par ces chercheurs. On peut cependant affirmer que l'ensemble des individus a été déposé en position contractée, sur le flanc droit.

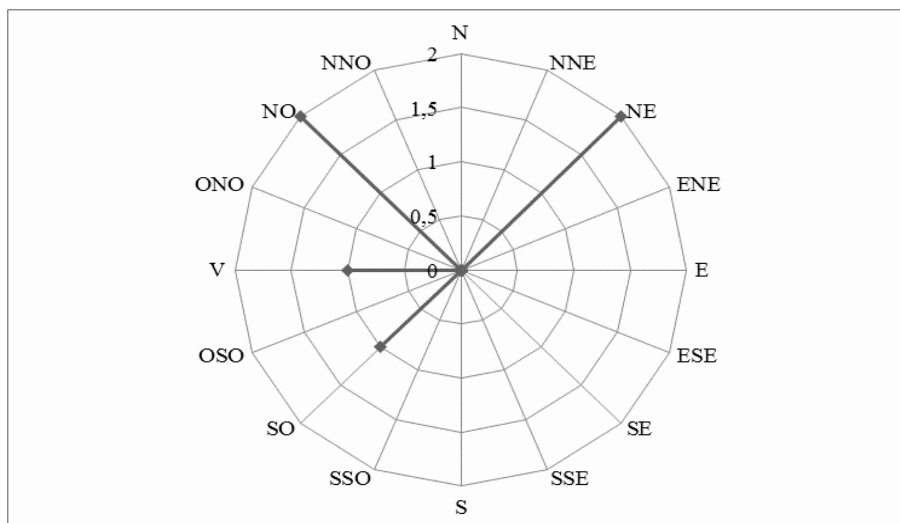

Fig. 9. Rahman. Tumulus n° 2. Orientations des corps.

Les individus n° 5 et n° 6 (déposés dans la tombe 5) étaient orientés selon un axe NO, alors que les individus n° 1 et n° 3 étaient orientés NE. L'individu n° 2 a été déposé selon un axe O–E, l'individu n° 4 dans la direction SO–NE (fig. 9). Les orientations, bien que différentes, des individus du tumulus n° 2 de Rahman sont majoritairement dirigées vers l'Ouest. Ce qui est contraire aux observations faites dans la culture Jamnaja où les individus contractés sont habituellement orientés vers l'Est[8].

Il est délicat de retenir les éclats de silex des tombes 4 et 5 dans l'inventaire du mobilier car ces pièces ont été retrouvées dans le remplissage des loculi. Il est possible que ces éclats aient été apportés avec la terre de remblai après l'effondrement de la couverture en bois.

Les anneaux, tels ceux découverts à proximité du menton de l'individu n° 3 (fig. 6/4–5 et fig. 10), sont fréquemment découverts dans les inhumations Jamnaja. Les deux pièces présentent un mauvais état de conservation. L'une des deux

[6] Jarovoj 1985, fig. 2.
[7] Motzoi-Chicideanu 2011, p. 273 et suivantes.
[8] Motzoi-Chicideanu 2011, p. 275.

(l'anneau n° 1) à pu être nettoyée (fig. 10/1–4 et tabl. 3). Cet anneau en cuivre est enveloppé dans une feuille d'argent mal conservée (argenture). L'analyse XRF de l'anneau n° 2 a révélé un fort pourcentage d'argent (tabl. 2) ; il est possible qu'il en soit de même pour l'anneau n° 1.

Cette technique de réhaussage d'un objet métallique par une feuille d'un autre métal est connue depuis le Vème millénaire dans la nécropole de Varna où de nombreuses variantes du travail de l'or ont été identifiées[9]. D'autres pièces sont connues en Proche Orient[10] comme dans le bas Danube[11] dès le début du IIIème millénaire. Les anneaux de tumulus n° 2 de Rahman constituent à ce jour deux exemplaires très rares de pièces en cuivre recouvertes d'argent (argenture). Une autre pièce a été mise au jour à Ariceştii Rahtivani[12] ; il s'agit d'un anneau à spirale en argent recouvert d'une fine pellicule d'or (technique de la dorure).

La section de l'anneau n° 1, qui a pu être nettoyé, est de forme ovalaire. Les deux anneaux sont caractérisés par une spirale courte (1,5 tour) (fig. 6/4–5). On trouve de nombreuses analogies sur un large espace. Cette pièce ne constitue pas un marqueur chronologique précis. On retrouve des anneaux en cuivre, argent ou or tout au long du Bronze ancien et du Bronze moyen. Ils sont fréquents dans les tombes Jamnaja[13]. Les anneaux d'argent se retrouvent sur l'ensemble de l'ère Jamnaja ; ils ont probablement fait l'objet d'échanges[14].

Tableau 2

Analyse élémentaire par fluorescence X des anneaux découverts dans la tombe 3 du tumulus n° 2 de Rahman, avant nettoyage

	Cu	Ag	Au	Bi	Fe	Zn	Ni	Zr
Anneau 1	15,06	77,06	3,42	2,60	1,07	0,57	0,18	0,03
Anneau 2 (1)	48,62	45,40	2,91	2,20	0,36	0,36	0,10	0,02
Anneau 2 (2)	44,78	51,81	1,64	1,33	0,09	0,20	0,10	0,04

Tableau 3

Analyse élémentaire par fluorescence X de l'anneau n° 1 découvert dans la tombe 3 du tumulus n° 2 de Rahman, après nettoyage (mesures réalisées en différents points de la pièce)

	Cu	Ag	Au	Bi	Fe	Zn	Ni	Zr	As
1	94,18	5,42	0,14	0,14	–	–	0,02	–	0,03
2	90,51	6,12	0,14	0,17	–	–	0,06	–	–
3	46,50	53,20	0,48	–	–	–	–	–	–

[9] Leusch *et alii* 2015, p. 359.
[10] Voir Oddy 1981 ; Yalçın U., Yalçın H. 2013.
[11] Chiojdeanu, Cristea-Stan, Constantinescu 2010.
[12] Frînculeasa *et alii* 2014, p. 197 et suivantes.
[13] Zaharia 1959 ; Kalicz 1968, p. 35–36 ; Gej 2000 ; Motzoi-Chicideanu, Olteanu 2000 ; Burtănescu 2002, p. 256–257 ; Popescu 2010, p. 165 et suivantes ; Motzoi-Chicideanu 2011, p. 276 ; Heyd 2011, p. 540 ; Frînculeasa *et alii* 2013, p. 38 ; Frînculeasa, Preda, Heyd 2015 ; Kaiser, Winger 2015.
[14] Motzoi-Chicideanu 2011, p. 277. Sur l'apparition et la diffusion de la métallurgie et les objets en argent voir Primas 1995 ; Maran 2000 ; Popescu 2010 ; Popescu 2013 ; Hansen 2014 ; Hansen, Helwing 2016.

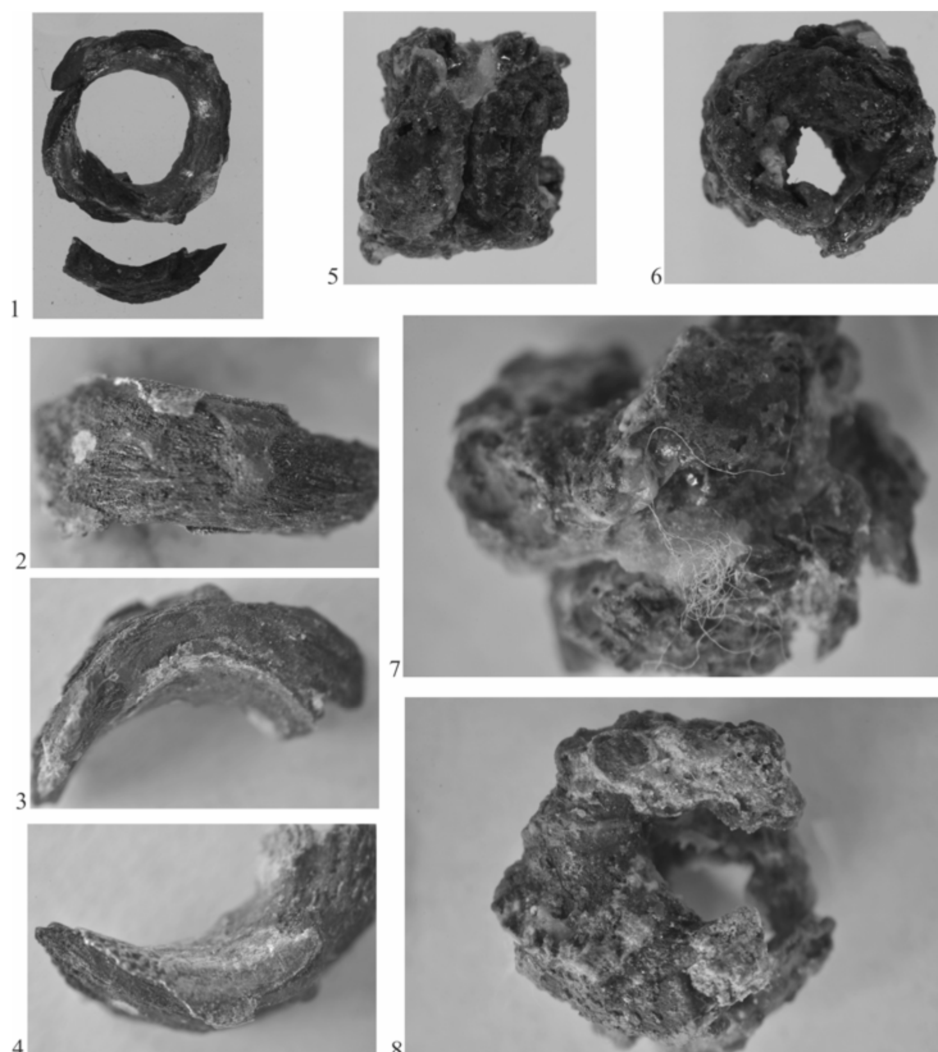

Fig. 10. Rahman. Le tumulus n° 2. Les anneaux de la tombe 3.
1–4. l'anneau n° 1 ; 5–8. l'anneau n° 2.

CADRE CHRONOLOGIQUE

Au Nord de la Mer Noire, peu d'inventaires de mobilier ont été dressés pour les sites funéraires[15]. En revanche on dispose de multiples datations ^{14}C. De

[15] Boyandzhiev 1995 ; Klochko 1999 ; Telegin, Pustovalov, Kovalyukh 2003 ; Rassamakin, Nikolova 2008 ; Nikolova, Kaiser 2009 ; Motzoi-Chicideanu 2011 ; Morgunova, Khokhlova 2013 ; Frînculeasa, Preda, Heyd 2015, p. 48 et suivantes ; Kaiser, Winger 2015.

nombreuses datations absolues sont rendues inutilisables en raison de leur grande marge d'erreur[16]. Dans l'ensemble, les données absolues livrent un intervalle compris entre 3500/3350–2300 BC. On note une plus importante concentration dans l'intervalle 3050/3000–2300/2200 BC[17].

Il existe peu de datations en Roumanie pour les contextes funéraires de l'âge du Bronze ; nous avons longtemps disposé des seules quatre dates établies à partir des échantillons des tombes de tumulus n° 1 de Hamangia. Ces dernières présentent une importante marge d'erreur[18]. La datation du tumulus de Galați[19] peut être considérée comme très récente. La seule datation fiable à été établie sur le site Hamangia[20] : GrN-1995 : 4530±65 BP. Il s'agit de l'une des plus anciennes tombes Jamnaja de la partie ouest de cette aire culturelle[21]. Une datation effectuée en Dobroudja (Poz : 4220±30 BP) provient du tumulus n° 1 de Rahman. Elle a été faite sur bois. L'intervalle chronologique se situe entre 2906 et 2678 BC[22]. La majorité des datations récentes provient de Munténie, dans les tumulus de Ariceşti II[23] et Ariceşti IV[24], Păuleşti I–III, Strejnicu, Blejoi I et Ploieşti I[25] (fig. 11 ; tabl. 4).

Le principal élément de datation des tombes du tumulus n° 2 de Rahman est la datation obtenue à partir d'un fragment d'humérus humain (individu n° 5, tombe 5). La datation, 3950±35 BP (fig. 11, tabl. 4), réalisée par le laboratoire de Poznań, indique un intervalle situé entre 2570–2330 BC (95.4% probabilité). Cela place les inhumations primaires de la tombe 5 dans une période tardive du phénomène Jamnaja, au cours de laquelle on a pu inventorier de nombreuses inhumations en catacombes (hypogée)[26].

La position chronologique tardive du tumulus n° 2 de Rahman est également étayée par le fait que les corps étaient inhumés dans des fosses rectangulaires à escalier. Ces pratiques sont apparues tardivement dans le phénomène Jamnaja, caractérisé initialement par des fosses à inhumation de type «rectangulaire simple»[27]. Cette datation, au cours de la deuxième étape du standard funéraire Jamnaja, est encore confortée par la déposition des corps en position contractée, sur le flanc, ce qui, d'un point de vue statistique, constitue un rituel fréquent au cours de cette période chronologique[28].

---

[16] Rassamakin, Nikolova 2008, Tab. 1

[17] Rassamakin, Nikolova 2008, p. 65 ; Motzoi-Chicideanu 2011, p. 226–227.

[18] KN-38 : 4060±160 ; Bln-29 : 4090±160 ; KN-I. 038 : 3700±120 (László 1997). La seule date avec une petite marge d'erreur est la suivante : GrN-1995 : 4280±65 BP (Neustupny 1968).

[19] Bln-2510 : 3400±150 (László 1997).

[20] Neustupny 1968.

[21] Motzoi-Chicideanu 2011, p. 226.

[22] Ailincăi *et alii* 2014, p. 83.

[23] Frînculeasa *et alii* 2013, pl. 4.

[24] Frînculeasa *et alii* 2014, fig. 8.

[25] Frînculeasa, Preda, Heyd 2015, p. 57 et suivantes.

[26] Voir par exemple Kaiser 1999 ; Kaiser 2003 ; Motzoi-Chicideanu 2011, p. 279 et suivantes ; Frînculeasa, Preda, Heyd 2015, p. 49.

[27] Motzoi-Chicideanu 2011, p. 231.

[28] Motzoi-Chicideanu 2011, p. 274–275.

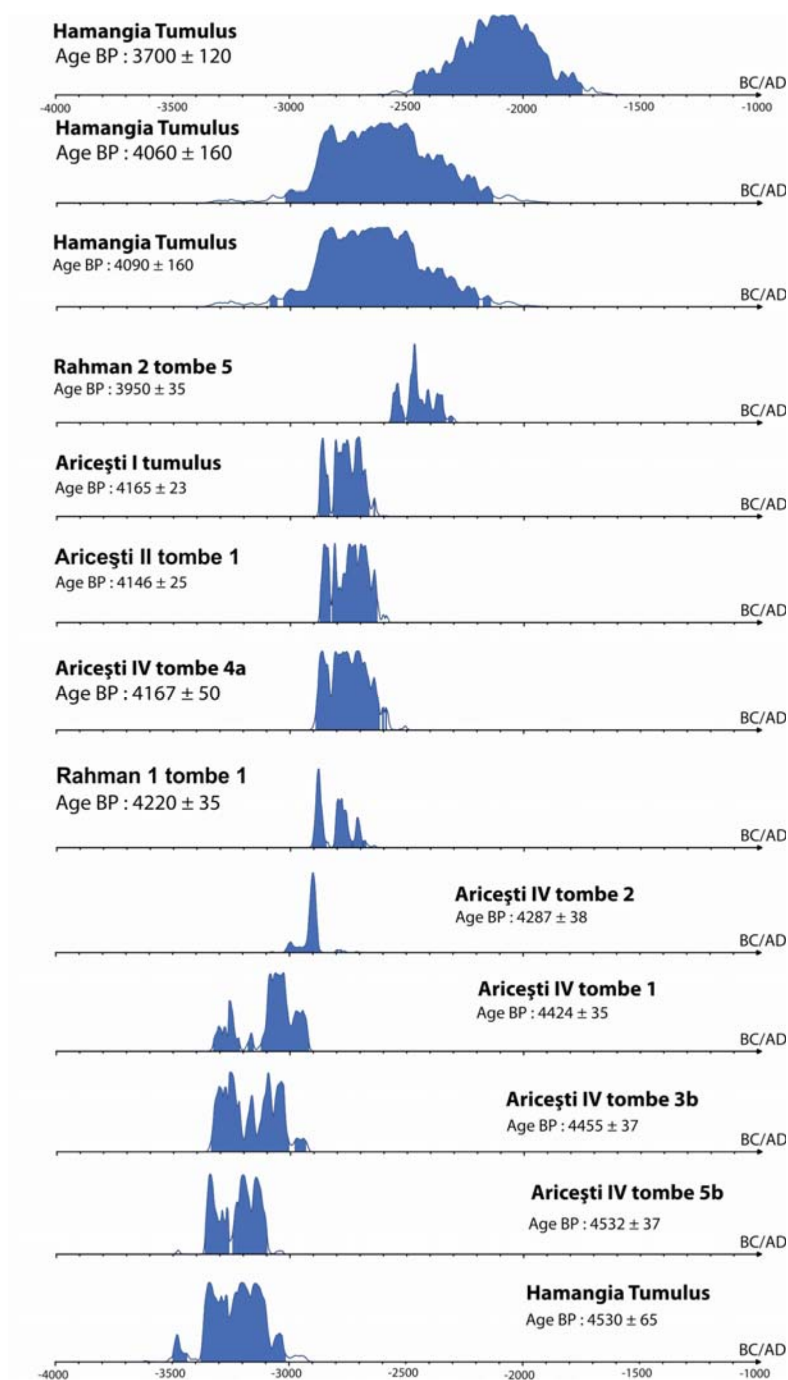

Fig. 11. Dates ^{14}C obtenues en contexte Jamnaja sur le territoire roumain.

Tableau 4

Dates ^{14}C obtenues en contexte Jamnaja sur le territoire roumain

Nom du site	**Contexte daté**	**Matériel daté**	**Date BP**	**Cal. 68.2%**	**Cal. 95.4%**	**Labo**	**Bibliographie**
Rahman 1	Tumulus, tombe 1	bois	4220±35	2896–2713	2906–2679	Poz-46583	Ailincăi *et alii* 2014
Rahman 2	Tumulus, tombe 5	os humain	3950±35	2563–2350	2570–2340	Poz-65968	–
Hamangia	Tumulus 1/1952	charbon	3700±120	2285–1928	2464–1774	KN-I.038	László 1997 ; Burtănescu 2002
Hamangia	Tumulus 1/1952	charbon	4060±160	2881–2410	3019–2141	KN-38	László 1997
Hamangia	Tumulus 1/1952	bois	4090±160	2881–2472	3089–2149	Bln-29	László 1997
Hamangia	Tumulus	charbon	4530±65	3359–3105	3498–3019	GrN-1995	László 1997 ; Burtănescu 2002
Galați	Tumulus	charbon	3400±150	1889–1526	2135–1327	Bln-2510	László 1997
Ariceşti II	Tumulus, tombe 1	os humain	4146±25	2865–2666	2873–2631	Hd-30147	Frînculeasa *et alii* 2013
Ariceşti IV	Tumulus, tombe 1	os humain	4424±35	3263–2937	3327–2921	DeA-2796	Frînculeasa *et alii* 2014
Ariceşti IV	Tumulus, tombe 2	os humain	4287±38	2921–2881	3020–2780	DeA-2797	Frînculeasa *et alii* 2014
Ariceşti IV	Tumulus, tombe 3B	os humain	4455±37	3326–3027	3340–2943	DeA-2879	Frînculeasa *et alii* 2014
Ariceşti IV	Tumulus, tombe 4A	os humain	4167±50	2876–2678	2889–2601	DeA-2880	Frînculeasa *et alii* 2014
Ariceşti IV	Tumulus, tombe 5B	os humain	4532±37	3358–3116	3364–3100	DeA-2943	Frînculeasa *et alii* 2014
Ariceşti I	Tumulus, tombe 3	os humain	4165±23	2873–2696	2879–2666	DeA-4300	Frînculeasa, Preda, Heyd 2015
Păuleşti I	Tumulus, tombe 2	os humain	4284±23	2908–2891	2918–2883	Hd-30692	Frînculeasa, Preda, Heyd 2015

CONCLUSION

Les recherches de surface, réalisées sur les communes de Casimcea, Topolog, Dăeni et Ostrov, au cours des dernières années (soit environ 400 km^2) ont conduit à l'identification de près de 1000 tumuli. Nombre d'entre eux sont regroupés[29]. Ils sont majoritairement attribués à l'âge du Bronze. Malheureusement, les tumuli actuellement fouillés dans la zone de Casimcea sont trop distants les uns des autres pour permettre des corrélations pertinentes.

Les regroupements de tumuli caractérisés par des inhumations avec présence d'ocre indiquent une utilisation répétée des zones funéraires au cours de l'âge du

[29] Les informations nous ont été aimablement fournies par Gabriel Jugănaru, que l'on remercie chaleureusement. Sur la localisation des tumulus en Dobroudja, voir Topoleanu *et alii* 2007.

Bronze. Cela soulève également la question de la représentation des différentes couches sociales de la population au sein de ces structures funéraires[30].

Malheureusement, l'étude de ce type de regroupements d'aménagements funéraires, comme le recours à des techniques modernes de recherche nécessitent des ressources importantes, ce qui rend ce type de démarche difficilement réalisable encore aujourd'hui. Des interventions d'archéologie préventive, telle celle de Rahman 2, comme d'autres opérations, même isolées, ayant récemment fait l'objet de publications[31] constituent une source importante de données relatives au standard funéraire des communautés humaines durant près d'un millénaire, sur un vaste espace géographique[32].

La découverte de Rahman 2 apporte de nouvelles données sur une période chronologique particulièrement mal documentée en Dobroudja, période comprise entre les cultures Cernavodă I, III, II (selon l'ordre chronologique) – qui caractérisent la fin de la période Chalcolithique et la période de transition vers l' âge du Bronze – et le Bronze final. Ce hiatus peut partiellement être comblé grâce à quelques découvertes isolées et aux tumuli fouillés récemment. Les données récentes montrent en effet que, entre le Bronze ancien et le Bronze moyen, le nord du territoire compris entre le Danube et la Mer Noire a été occupé par des populations liées aux groupes culturels Jamnaja et Katakombnaja. On retrouve des analogies dans l'espace nord pontique pour les armes et outils en cuivre et bronze utilisés par ces populations.

Remerciements. Les auteurs souhaitent remercier Mme Anca-Diana Popescu pour ses conseils avisés et orientations bibliographiques. Nous exprimons toute notre gratitude à Mme Migdonia Georgescu pour les analyses élémentaires par fluorescence X (tableaux 2 et 3). Nous remercions enfin Mme Zizi Baltă pour les photographies effectuées au microscope (fig. 10/2–4 ; 7–8).

BIBLIOGRAPHIE

Ailincăi 2003–2005 — S.C. Ailincăi, *Un topor din bronz descoperit la Niculițel, jud. Tulcea*, SCIVA 54–56, 2003–2005, p. 271–277.

Ailincăi 2009 — S.C. Ailincăi, *A New Bronze Age Axe Discovered in Northern Dobrudja*, Peuce S.N. 7, 2009, p. 49–56.

Ailincăi *et alii* 2014 — S. Ailincăi, F. Mihail, L. Carozza, M. Constatinescu, A. Soficaru, C. Micu, *Une découverte funéraire de début de l'Age de Bronze en Dobroudja (Sud-est de Roumanie). Le tumulus de Rahman (Com. Casimcea, Dép. de Tulcea)*, Prilozi 31, 2014, p. 135–149.

[30] Motzoi-Chicideanu 2011, p. 231 et suivantes.

[31] Schuster *et alii* 2011 ; Ailincăi *et alii* 2014 ; Frînculeasa *et alii* 2013 ; Frînculeasa *et alii* 2014 ; Vasiliu, Mocanu, Paraschiv 2014.

[32] Voir les ouvrages de synthèse : Motzoi-Chicideanu 2011 ; Frînculeasa, Preda, Heyd 2015.

Boyandzhiev 1995 — Y. Boyandzhiev, *Chronology of Prehistoric cultures in Bulgaria*, dans D. Bailey, I. Panajotov (éds.), *Prehistoric Bulgaria*, Madison, Wiscosin, 1995, p. 149–191.

Burtănescu 2002 — F. Burtănescu, *Epoca timpurie a bronzului între Carpaţi şi Prut, cu unele contribuţii la problemele perioadei premergătoare epocii bronzului în Moldova*, BiblThrac 37, Bucureşti, 2002.

Chiojdeanu, Cristea-Stan, Constantinescu 2010 — C. Chiojdeanu, D. Cristea-Stan, B. Constantinescu, *Gold and Silver coating characterization using an X-Ray fluorescence based method – the case of archaeological artifacts*, Rom Rep Phys 63, 3, 2010, p. 685–692.

Comşa 1978 — E. Comşa, *Consideraţii cu privire la mormintele cu ocru de pe teritoriul Dobrogei*, Pontica 11, 1978, p. 19–26.

Frînculeasa *et alii* 2013 — A. Frînculeasa, B. Preda, O. Negrea, A.D. Soficaru, *Bronze Age tumulary graves recently investigated in Northern Wallachia*, Dacia N.S. 57, 2013, p. 23–63.

Frînculeasa *et alii* 2014 — A. Frînculeasa, B. Preda, T. Nica, A.D. Soficaru, *Un nou tumul preistoric cercetat la Ariceştii Rahtivani (jud. Prahova)*, SP 11, 2014, p. 189–227.

Frînculeasa, Preda, Heyd 2015 — A. Frînculeasa, B. Preda, V. Heyd, *Pit-Graves, Yamnaya and Kurgans along the Lower Danube: Disentangling IVth and IIIrd Millenium BC Burial Customs, Equipment and Chronology*, PZ 90, 1–2, 2015, p. 45–113.

Gej 2000 — A.N. Gej, *Novotitorovskaja kul'tura*, Moscova, 2000.

Hansen 2014 — S. Hansen, *Gold and silver in the Maikop Culture*, dans H. Meller, R. Risch, E. Pernicka (éds.), *Metalle der Macht – Frühes Gold und Silver*, 6. Mitteldeutscher Archäologentag vom 17. Bis 19. Oktober 2013 in Halle (Saale), Tagungen des Landesmuseums für Vorgeschichte Halle 11/II, Halle, 2014, p. 389–410.

Hansen, Helwing 2016 — S. Hansen, B. Helwing, *Die Anfänge der Silbermetallurgie in Eurasien*, dans M. Bartelheim, B. Horejs, R. Krauß (éds.), *Von Baden bis Troia. Ressourcennutzung, Metallurgie und Wiessenstransfer*, Eine Jubiläumsschrift für Ernst Pernicka, Rahden/Westf., 2016, p. 41–58.

Häusler 1974 — A. Häusler, *Die Gräber der älteren Ockergrabkultur zwischen Ural und Dneper*, Berlin, 1974.

Häusler 1976 — A. Häusler, *Die Gräber der älteren Ockergrabkultur zwischen Dnepr und Karpaten*, Berlin, 1976.

Heyd 2011 — V. Heyd, *Yamnaya Groups and Tumuli West of the Black Sea*, dans S. Müller-Celka, E. Borgna (eds.), *Ancestral Landscapes: Burial mounds in the Copper and Bronze Ages (Central and Eastern Europe – Balkans – Adriatic – Aegean, 4th – 2nd*

millennium BC), Travaux de la Maison de l'Orient et de Méditerranée 58, Lyon, 2011, p. 535–555.

Irimia 1981 — M. Irimia, *Observații privind epoca bronzului în Dobrogea în lumina unor cercetări recente*, SCIVA 32, 3, 1981, p. 347–369.

Irimia 1982 — M. Irimia, *Die Bronzezeit in der Dobrudscha im Lichte Neurer Entdeckungen*, dans B. Hänsel (éd.), *Südosteurpa zwischen 1600 und 1000 v.Chr.*, PAS 1, Berlin, 1982, p. 329–351.

Irimia 1998 — M. Irimia, *Unele considerații privind topoarele de tip Baniabic în lumina descoperirii de la Izvoarele (jud. Constanța)*, Pontica 31, 1998, p. 37–48.

Irimia 2003 — M. Irimia, *Zur frühen Bronzezeit in der Dobrudscha*, dans C. Kacsó (éd.), *Fenomenele culturale ale epocii bronzului în spațiul carpatic. Relațiile cu regiunile învecinate*, Bibliotheca Marmatia 2, Baia Mare, 2003, p. 249–265.

Irimia, Bardac 1995–1996 — M. Irimia, A. Bardac, *Noi descoperiri din epoca bronzului la Grădina (jud. Constanța)*, Pontica 28–29, 1995–1996, p. 13–21.

Jarovoj 1985 — E.V. Jarovoj, *Drevnejšie skotovodčskie plemena Yugo-Zapada SSSR (klassifikacija pogrebalnogo obrjada),* Chişinău, 1985.

Kaiser 1999 — E. Kaiser, *Radiocarbon dates from Catacomb graves*, dans A. Koško (éd.), *The foundation of the Radiocarbon Chronology of Cultures between the Vistula and Dnieper: 3150–1850 BC*, BPS 7, Poznań, 1999, p. 129–150.

Kaiser 2003 — E. Kaiser, *Studien zur Katakombengrabkultur zwischen Dnepr und Prut,* Archäologie in Eurasien 14, Mainz, 2003.

Kaiser, Winger 2015 — E. Kaiser, K. Winger, *Pit Graves in Bulgaria and the Yamnaya Culture*, PZ 90, 1–2, 2015, p. 114–140.

Kalicz 1968 — N. Kalicz, *Die Frühbronzezeit in Nordost-Ungarn. Abriss der Geschichte des 19. – 16. Jahrhunderts v.u.z*, ArchHung 45, Budapest, 1968.

Klochko 1999 — V.I. Klochko, *Radiocarbon Chronology of the Early and Middle Bronze Age in the Middle Dnieper Region. The Myronivka barrows*, dans A. Kośko (éd.), *The Foundations of the Radiocarbon Chronology of Cultures between the Vistula and Dnieper: 3150–1850 BC*, BPS 7, Poznań, 1999, p. 163–195.

László 1997 — A. László, *Datarea prin radiocarbon în arheologie*, Biblioteca Muzeului Național 2, Bucureşti, 1997.

Lăzurcă 1980 — E. Lăzurcă, *Raport asupra noilor cercetări arheologice de la Baia (Hamangia), județul Tulcea*, Peuce 8, 1980, p. 7–36.

Leusch *et alii* 2015 — V. Leusch, B. Armbruster, E. Pernicka, V. Slavčev, *On the Invention of Gold Metallurgy: The Gold Objects from Varna I Cemetery (Bulgaria)–*

Technological Consequence and Inventive Creativity, CAJ 25, 1, 2015, p. 353–376.

Lungu, Mănucu-Adameşteanu 1995 — V. Lungu, G. Mănucu-Adameşteanu, *Săpături arheologice de salvare pe teritoriul comunei Sarichioi (jud. Tulcea)*, Peuce 11, 1995, p. 339–362.

Maran 2000 — J. Maran, *Das ägäisches Chalkolithikum und das erste Silber in Europa*, dans C. Işık (éd.), *Studien zur Religion und Kultur Kleinasien und des ägäischen Bereiches. Festchrift für Baki Öğün zum 75. Geburstag*, Asia Minor Studies 39, Bonn, 2000, p. 179–193.

Morgunova, Khokhlova 2013 — N.L. Morgunova, O.S. Khokhlova, *Chronology and periodization of the Pit-Grave culture in region between the Volga and Ural rivers based on radiocarbon dating and paleopedological research*, Radiocarbon 52, 2–3, 2013, p. 1286–1296.

Morintz, Măgureanu, Ştefan 2012 — A. Morintz, A. Măgureanu, C. Ştefan, *Preventive Archaeological Research on Cernavodă-Medgidia road section A2 highway. Barrows T7, T7a and T7b*, Peuce S.N. 10, *Supplementum*, 1, 2012, p. 22–23.

Motzoi-Chicideanu 2011 — I. Motzoi-Chicideanu, *Obiceiuri funerare în epoca bronzului la Dunărea Mijlocie şi Inferioară*, Bucureşti, 2011.

Motzoi-Chicideanu, Olteanu 2000 — I. Motzoi-Chicideanu, G. Olteanu, *Un mormânt în cistă din piatră descoperit la Văleni-Dâmboviţa*, SCIVA 51, 1–2, 2000, p. 3–70.

Neustupny 1968 — E. Neustupny, *Absolute Chronology of the Neolithic and Aeneolithic Periods in Central and South-Eastern Europe*, SlovArch 16, 1968, p. 19–57.

Nikolova, Kaiser 2009 — A.V. Nikolova, E. Kaiser, *Die absolute Chronologie der Jamnaja-Kultur im nördlichen Schwarzmeergebeit auf der Grundlage erster dendrochronologischer Daten*, EurAnt 15, 2009, p. 209–240.

Oberländer-Târnoveanu E., Oberländer-Târnoveanu I. 1979 — E. Oberländer-Târnoveanu, I. Oberländer-Târnoveanu, *Aşezarea neolitică şi necropola de la Sarichioi (judeţul Tulcea) (Campania 1978). Raport preliminar*, MCA, A XIII-a Sesiune Naţională de Arheologie, Oradea, 1979, Bucureşti, 1981, p. 59–70.

Oddy 1981 — A. Oddy, *Gilding through the Ages. An outline history of the process in the Old World*, Gold Bulletin 14, 1, 1981, p. 75–79.

Pârvan 1925 — V. Pârvan, *La «statue-menhir» de Hamangia*, Dacia 2, 1925, p. 422–429.

Pippidi, Berciu 1965 — D.M. Pippidi, D. Berciu, *Din istoria Dobrogei*, I, Bucureşti, 1965.

Popescu 1937–1940 — D. Popescu, *Le tombe à ocre de Casimcea*, Dacia 7–8, 1937–1940, p. 85–91.

Popescu 2010 — A.-D. Popescu, *Silver artefacts of the third and second millennia BC at the Lower and Middle*

Danube, Transylvanian Review 19, 5:1, 2010, p. 163–182.

Popescu 2013 — A.-D. Popescu, *Cele mai timpurii obiecte de argint din Europa*, dans S.C. Ailincăi, A. Țârlea, C. Micu (éds.), *Din preistoria Dunării de Jos. 50 de ani de la începutul cercetărilor arheologice la Babadag*, Biblioteca Istro-Pontica. Seria Arheologie 9, Brăila, 2013, p. 67–88.

Primas 1995 — M. Primas, *Gold and Silver during the 3rd mill. cal. BC*, dans G. Morteani, J. P. Northover (éds.), *Prehistoric Gold in Europe. Mines, Metallurgy and Manufacture*, Dordrecht, 1995, p. 77–93.

Rassamakin, Nikolova 2008 — Y.Ya. Rassamakin, A.V. Nikolova, *Carpathian Imports and Imitations in Context of the Eneolithic and Early Bronze Age of the Black Sea Steppe Area*, dans P.F. Biehl, Y.Ya. Rassamakin (éds.), *Import and Imitation in Archaeology*, Schriften des Zentrums für Archäologie und Kulturgeschichte des Schwarzmeeraumes 11, Lagenweißbach, 2008, p. 51–87.

Schuchhardt, Traeger 1918 — C. Schuchhardt, P. Traeger, *Aufgrabung zweiter Tumuli bei Constantza*, PZ 10, 1918, p. 150–155.

Schuster *et alii* 2011 — C. Schuster, A. Morintz, R. Kogălniceanu, C. Ştefan, A. Comşa, G. El-Susi, M. Constantin, C. Constantin, G. Mureşan, *Cercetările arheologice de pe tronsonul Cernavodă-Medgidia al autostrăzii A2. Tumulul nr. 3*, Târgovişte, 2011.

Simion 2003a — G. Simion, *Migrația popoarelor indo-europene la Dunărea de Jos*, dans G. Simion, *Culturi antice în zona Gurilor Dunării. Preistorie şi Protoistorie*, I, Biblioteca Istro-Pontica. Seria Arheologie 5, Cluj-Napoca, 2003, p. 13–50.

Simion 2003b — G. Simion, *O nouă cultură de la începutul epocii bronzului pe teritoriul istro-pontic*, dans G. Simion, *Culturi antice în zona Gurilor Dunării. Preistorie şi Protoistorie*, I, Biblioteca Istro-Pontica. Seria Arheologie 5, Cluj-Napoca, 2003, p. 51–62.

Ştefan 2007 — C. Ştefan, *Un topor din cupru aflat în colecțiile Muzeului Național de Antichități*, MCA S.N. 3, 2007, p. 83–87.

Telegin, Pustovalov, Kovalyukh 2003 — D.Y. Telegin, S.Z. Pustovalov, N.N. Kovalyukh, *Relative and absolute chronology of Yamnaya and Catacomb monuments the issue of co-existence*, BPS 12, 2003, p. 132–184.

Topoleanu *et alii* 2007 — F. Topoleanu, G. Jugănaru, C. Micu, S. Ailincăi, F. Mihail, A. Stănică, I. Costea, *Inventarierea siturilor arheologice din județul Tulcea. Studiu de caz: mormintele tumulare*, I, Biblioteca Istro-Pontica. Seria Patrimonium 3, Constanța, 2007.

Vasiliu 1995a — I. Vasiliu, *Cercetări arheologice în Delta Dunării. Mormintele cu ocru de la Chilia Veche*, Peuce 11, 1995, p. 49–88.

Vasiliu 1995b — I. Vasiliu, *Mormintele cu ocru de la Luncavița, Movila Mocuța*, Peuce 11, 1995, p. 89–115.

Vasiliu 1995c — I. Vasiliu, *Noi informații privind epoca bronzului în nordul Dobrogei. Movilele funerare de la Luncavița, punctul Drumul Vacilor*, Peuce 11, 1995, p. 117–140.

Vasiliu 1995d — I. Vasiliu, *Date noi privind înmormântările cu ocru din Dobrogea. Movilele funerare de la Mihai Bravu*, Peuce 11, 1995, p. 141–175.

Vasiliu 1996 — I. Vasiliu, *Un nou topor de bronz cu tub de înmănuşare transversal din nordul Dobrogei*, Peuce 12, 1996, p. 27–30.

Vasiliu 2003–2004 — I. Vasiliu, *Date noi privind înmormântările cu ocru din Dobrogea. Movilele cu ocru de la Enisala–La Bălțiță*, Ialomița 4, 2003–2004, p. 123–136.

Vasiliu 2007 — I. Vasiliu, *Noi informații privind epoca bronzului în nordul Dobrogei,* Peuce S.N. 5, 2007, p. 113–138.

Vasiliu 2008 — I. Vasiliu, *Cercetările arheologice de salvare de la Nalbant, jud. Tulcea*, Peuce S.N. 6, 2008, p. 41–62.

Vasiliu, Mocanu, Paraschiv 2014 — I. Vasiliu, M. Mocanu, D. Paraschiv, *Mormântul în cistă de piatră de la Casimcea (jud. Tulcea)*, Pontica 47, 2014, p. 163–185.

Yalçın U., Yalçın H. 2013 — Ü. Yalçın, H.G. Yalçın, *Reassessing Anthropomorphic Metal Figurines of Alacahöyük, Anatolia*, Near Eastern Archaeology 76, 1, 2013, p. 38–49.

Zaharia 1959 — E. Zaharia, *Die Lockenringe von Sărata-Monteoru und ihre typologischen und chronologischen Beziehungen*, Dacia N.S. 3, 1959, p. 139–176.

UN NOU MORMÂNT TUMULAR DIN EPOCA BRONZULUI DESCOPERIT LA RAHMAN, COM. CASIMCEA, JUD. TULCEA

REZUMAT

În toamna anului 2013, pe teritoriul localității Rahman, com. Casimcea, jud. Tulcea, a fost cercetat un mormânt tumular. Acesta avea o înălțime păstrată de la nivelul actual al solului de aproximativ 1 m şi un diametru de cca 40 m. În zona centrală au fost identificate cinci morminte de inhumație, ce conțineau osemintele a şase indivizi (mormântul 5 era dublu). Mormintele 3, 4 şi 5 pot fi considerate, din punct de vedere stratigrafic, morminte primare, în vreme ce mormintele 1 şi 2 au fost săpate ulterior în mantaua tumulului. Elementele de rit şi ritual funerar documentate, cele câteva obiecte descoperite în morminte, precum şi datarea ^{14}C (Poz-65968: 3950±35 BP) indică încadrarea acestei amenajări funerare în perioada timpurie a epocii bronzului.

Cuvinte-cheie: Dobrogea, epoca bronzului, tumul, Jamnaja.

EXPLICAȚIA FIGURILOR

Fig. 4. Rahman. Tumulul nr. 2. Mormântul 1. Plan.
Fig. 5. Rahman. Tumulul nr. 2. Mormântul 2. Plan și profil.
Fig. 6. Rahman. Tumulul nr. 2. Mormântul 3. Plan și profil.
Fig. 7. Rahman. Tumulul nr. 2. Mormântul 4. Plan.
Fig. 8. Rahman. Tumulul nr. 2. Mormântul 5. Plan și profil.
Fig. 9. Rahman. Tumulul nr. 2. Orientarea mormintelor.
Fig. 10. Rahman. Tumulul nr. 2. Mormântul 3. Verigile. 1–4. veriga nr. 1; 5–8. veriga nr. 2.
Fig. 11. Date ^{14}C din contexte Jamnaja cercetate pe teritoriul românesc.

EXPLICAȚIA TABELELOR

Tabelul 1. Date privind apartenența stratigrafică, sexul, vârsta, poziția și orientarea defuncților.

Tabelul 2. Analiza elementală, prin fluorescență de raze X, a verigilor descoperite în mormântul 3 al tumulului nr. 2 de la Rahman, înainte de curățare.

Tabelul 3. Analiza elementală, prin fluorescență de raze X, a verigii nr. 1 descoperite în mormântul 3 al tumulului nr. 2 de la Rahman, după curățare (măsurători realizate în diferite puncte ale piesei).

Tabelul 4. Date ^{14}C din contexte Jamnaja cercetate pe teritoriul românesc.

CONSIDERATIONS ON THE XRF ANALYSES ON SELECTED PREHISTORIC GOLD OBJECTS FROM THE COLLECTIONS OF THE NATIONAL HISTORY MUSEUM OF ROMANIA

ALEXANDRA ȚÂRLEA[*], VIOREL COJOCARU, BOGDAN CONSTANTINESCU[**], ROXANA BUGOI[**], MIHAI FLOREA[***]

Abstract: Several prehistoric gold objects from the collections of the National History Museum of Romania were analysed using X-Ray Fluorescence (XRF) method. All items are dated to the Bronze Age and Early Iron Age and come from the intra-Carpathian area of Romania. The composition of the analysed items is discussed in connection to their typology, chronology, geographical distribution, and association in treasures.

Keywords: Bronze Age – Early Iron Age, gold objects, gold composition, XRF analysis.

INTRODUCTION

Several prehistoric gold finds belonging to the collections of the National History Museum of Romania were analysed using X-Ray Fluorescence (XRF) method, in the frame of ARCHAEOMET[1] project (2005–2008). In an attempt to ensure a certain degree of cohesion to the research and, at the same time, to allow a meaningful comparison between finds, this set of items was selected taking into consideration their distribution map, chronological frame and typological characteristics. The finds come from the intra-Carpathian area – forming two more or less defined clusters, one in the NW part and another one in the central part of Romania, in Transylvania (fig. 1) –, and are dated to the Bronze Age and Early Iron Age. As it was considered of interest to determine whether there are any trends in the use of gold during this time span, the items were selected mainly from well-known categories, with many representatives in this area (ornamental discs, hair-rings, bracelets, beads), though without neglecting rarer or even unique items (for example, the gold vessel from Biia or the gold cones from Pecica).

[*] Department of Ancient History and Archaeology, Faculty of History, University of Bucharest; e-mail: alex_tarlea@yahoo.com.

[**] "Horia Hulubei" National Institute for Nuclear Physics and Engineering, Măgurele; e-mail: bconst@nipne.ro; bugoi@nipne.ro.

[***] National History Museum of Romania, Bucharest; e-mail: mihaimfs@yahoo.com.

[1] For details on the project, see: www.arheomet.ro.

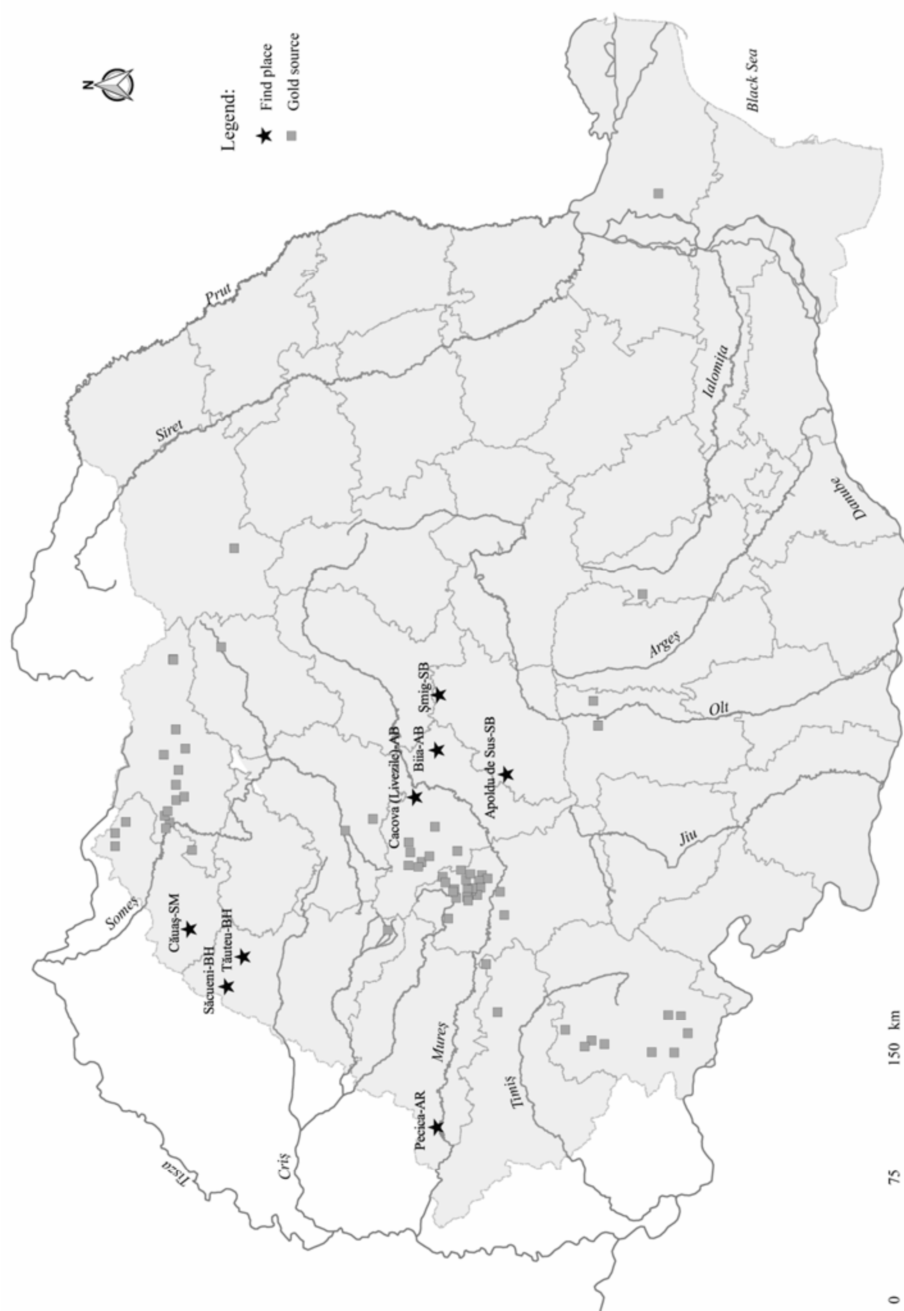

Fig. 1. Distribution map of the treasures and hoards mentioned in the text.

CONTEXT AND ASSOCIATION

An important aspect which should be emphasised is that the vast majority of the Bronze Age and Early Iron Age gold treasures and single finds are characterised either by incomplete and/or uncertain information regarding their context, integrity, and association of items, or even, in the worst case scenario, by the total lack of such information. Unfortunately, the items forming the subject of the present article do not represent an exception to this rule, as they were found during agricultural activities or other kind of land exploitation, and later recovered by different institutions, or purchased directly on the market, with no supplementary or plausible information. The attempts of gathering or correcting existing data are further complicated by the fact that many of these objects represent old discoveries, being found during the second half of the 19th century and the first half of the 20th century. Thus, the gold vessel from Biia (cat. no. 2) was found during gravel exploitation[2]; Căuaş (cat. no. 4)[3], Pecica (cat. no. 5)[4] and Şmig (cat. no. 7)[5] treasures were found during agricultural activities; Săcueni treasure (cat. no. 6) was found in a vineyard[6]; the Tăuteu hoard (cat. no. 8) was found on a pasture[7]; the Cacova treasure (cat. no. 3) was acquired from an inhabitant of the Aiud area, no additional information being available[8]. As a result, the integrity of these finds, the association of items into treasures and their original preservation state are far from certain, doubts being expressed, along time, in connection with these aspects. For example, rumours circulated that the gold vessel from Biia was found together with other gold objects[9]; also, information existed that some of the bracelets from Căuaş were cut after discovery[10], only two entire items and four fragments joining the collections of the Numismatic Cabinet of the Romanian Academy[11]; in the case of the Săcueni treasure, the information is that there were originally eight discs[12]; some doubts exist regarding the complete recovery of the hoard from Tăuteu[13]; for the Şmig treasure the question is whether there was one or more treasures. To all these, the supplementary difficulty of being shared between three museums, and the loss in the meantime of some of the items, should be added[14].

Based on the available information, it can be considered that the majority of the analysed objects come from treasures, with the notable (but, as mentioned before,

[2] Popescu 1956, p. 232, footnote 3; Schroller 1925, p. 114; Soroceanu 2008, p. 228, footnote 219.
[3] Bader 1978, p. 122, cat. no. 20; Kacsó 2014, p. 105–106.
[4] Dumitrescu 1937–1940, p. 127.
[5] Luca, Pinter, Georgescu 2003, p. 216.
[6] Bader 1978, p. 128, cat. no. 79; Nestor 1932, p. 120.
[7] Petrescu-Dîmboviţa 1961, p. 81.
[8] Popescu 1956, p. 203.
[9] Schroller 1925, p. 114; Mozsolics 1965–1966, p. 48–49, fig. 12, 19/4–6, 20–21.
[10] Bader 1978, p. 122, cat. no. 20.
[11] Iliescu 1968, p. 87.
[12] Bader 1978, p. 128, cat. no. 79; Nestor 1932, p. 120; Popescu D., Popescu V. 1955, p. 869.
[13] Dumitrescu 1935–1936, p. 225.
[14] Mozsolics 1965–1966, p. 52–53; Rusu 1972, p. 49–50, cat. no. 66; Burda 1979, p. 65.

a little doubtful) exception of the gold vessel from Biia (cat. no. 2). The associations of items, as they are known at present, vary greatly both in number and typological diversity. The number of items ranges from two objects, in the treasure from Apoldu de Sus, to more than 200, in the treasure from Şmig. There are treasures that could be described as homogenous: Apoldu de Sus (cat. no. 1) – two similar hair-rings, attached to each other; Căuaş (cat. no. 4) – bracelets with lozenge-shape cross-section; Săcueni (cat. no. 6) – four ornamental discs; Tăuteu (cat. no. 8) – five notched rings and two fragments from similar items. The treasure from Pecica (cat. no. 5) contains two types of objects, one disc and 48 gold sheet cones. The treasure from Şmig (cat. no. 7) is the most heterogeneous, containing discs, hair-rings, earrings, one bracelet, beads, and an ingot. The treasure from Cacova (cat. no. 3) could be, eventually, considered as situated somewhere between these two categories, since it contains five hair-rings, but of different types.

CHRONOLOGY AND TYPOLOGY

As already mentioned, from a chronological point of view, the finds belong to the Bronze Age and Early Iron Age, but difficulties usually appeared when attempting to specify a more precise chronological framework.

The treasures from Apoldu de Sus and Cacova, containing spiral rings and hair-rings with round shape made of gold bar, can be dated to the end of the Early Bronze Age – Middle Bronze Age, or the Middle Bronze Age. The category of hair-rings is traditionally associated to this chronological framework, with possible survivals during Late Bronze Age – Early Iron Age. They were attributed to these periods based on typological criteria (constructed mainly on their shape) and association with other categories of items in treasures and funerary contexts[15]. The treasure containing ornamental discs from Săcueni (based on the typological characteristics of the items[16]) and the treasure from Pecica (based on the presence of the ornamental disc and the characteristics of the small clay vessel which contained the gold items[17]) were also assigned to the Middle Bronze Age.

The treasure from Căuaş contains bracelets with lozenge-shape cross-section, a type characteristic for the Late Bronze Age – Early Iron Age[18].

The notched rings from Tăuteu can be dated to the Hallstatt B1, supported by their association in the hoard with bronze objects characteristic for this phase of the Early Iron Age[19].

[15] Popescu 1956, p. 200–205; Popescu 1962, p. 403–404; Rusu 1972, p. 41–42; Zaharia 1959, p. 103–134.

[16] Popescu 1956, p. 209.

[17] Dumitrescu 1937–1940, p. 127–131.

[18] Rusu 1972, p. 34.

[19] Müller-Karpe 1959, p. 127; Petrescu-Dîmboviţa 1961, p. 106; Popescu 1962, p. 410–411; Rusu 1972, p. 36; Petrescu-Dîmboviţa 1977, p. 136–137.

The determination of the chronological frame for the Biia gold vessel is more difficult because of the combination between its unique shape and decoration, which contains motifs in use for a long time during Bronze Age and Early Iron Age. As a result, it was successively assigned to different chronological frameworks, from Middle Bronze Age to Late Iron Age[20]. The newest and most detailed research on this artefact concludes with its dating to Hallstatt B[21].

The treasure from Şmig was dated to the Late Bronze Age – Early Iron Age (Bronze D – Hallstatt A)[22], although attention was drawn to the fact that the association of these items rather indicates their accumulation in time[23]. More recently, the research conducted on fragments of the bronze vessel that contained the treasure led to a change of the chronological framework as late as Hallstatt C[24], for the moment of its deposition. Of course, from the point of view of the present discussion it would be much more useful to determine the moment when the respective gold items were made, an attempt that can rely only on typological criteria. The two hair-rings of oval-oblong shape (heart-shape), made of gold bar, from Şmig belong to a type which is associated mainly to the Middle Bronze Age, although, in this case, they were considered later, based on the general dating of the treasure to the Late Bronze Age – Early Iron Age[25]. Also, the decorated discs are a very familiar presence during the Middle Bronze Age[26]. The bracelet made of lozenge-shape cross-section gold bar with open tapered ends was dated to the Late Bronze Age – Early Iron Age, as well as the two rings (earrings?) made of torsion bar, and, less clearly, due to the long period of use for this category of jewellery and lack of typological expressivity, the round gold beads[27].

COMPOSITIONAL ANALYSIS

The non-destructive analysis of the items was performed using the XRF technique at the "Horia Hulubei" National Institute for Nuclear Physics and Engineering (IFIN–HH) Măgurele, Bucharest. The employed experimental set-up contains an ^{241}Am (10 mCi) annular radioactive source and a HPGe horizontal detector (energy resolution FWHM: 180 eV at 5.9 keV).

[20] Schroller 1925, p. 114; Mozsolics 1965–1966, p. 48–49; Popescu 1956, p. 232; Rusu 1972, p. 40, footnotes 12, 49; Burda 1979, p. 66, cat. no. 20; Soroceanu 2008, p. 235.

[21] Soroceanu 2008, p. 235.

[22] Rusu 1972, p. 49–50.

[23] Popescu 1956, p. 205.

[24] Soroceanu 2008, p. 209–211, 420–421, cat. no. 147, fig. 75B.

[25] Rusu 1972, p. 41. It may be suggestive that the two hair-rings from Şmig were presented by M. Rusu as the only items of this type known for Bronze D – Hallstatt A, all other similar finds being dated earlier.

[26] Popescu D., Popescu V. 1955, p. 881 (associated to the Wietenberg culture); Popescu 1956, p. 205.

[27] Rusu 1972, p. 34–36, 39–41.

A pure (99.9%) thick gold foil from the National Bank of Romania was used to evaluate the contribution of the γ-ray peaks emitted by the ^{241}Am source, particularly the 26.3 keV line, which overlaps with Sb K_{α} line. Several modern gold and silver coins and certified reference materials were used to calibrate the set-up.[28]

The spectra were acquired for 1500 seconds, to allow the detection of trace elements, such as antimony (Sb) and tin (Sn).

The XRF compositional results for each object are given in Table 1, being expressed in weight % and normalised to 100%. The overall relative uncertainties were less than 1% for gold, increased up to 10% for silver and copper, reaching 20% for trace elements.

The following items were subjected to compositional analysis: two hair-rings from Apoldu de Sus (cat. no. 1.1); the vessel from Biia (cat. no. 2.1); five hair-rings from Cacova (cat. nos. 3.1–5); two bracelets and four bracelet fragments from Căuaş (cat. nos. 4.1–6); the disc and two cones from Pecica (cat. nos. 5.1–2); three discs and one disc fragment from Săcueni (cat. nos. 6.1–4); two discs, one bracelet, two hair-rings, one bead, two rings (earrings) from Şmig (cat. nos. 7.1–6, 8–9); two notched rings from Tăuteu (cat. nos. 8.1–2) – a total number of 29 items. Some limitations in handling the artefacts occurring during the analysis must be mentioned. In the case of Apoldu de Sus treasure, the hair-rings are attached to each other (allegedly from prehistoric times – treasured as such), so the analysis took place on both rings simultaneously and the result represents, in reality, the mean value of metal composition for both items. Similarly, the 48 gold sheet cones from Pecica are exhibited on a thread, forming a sort of necklace, and could not be separated while conducting the analysis; because of this, cones 6 and 7[29] were simultaneously analysed, too.

The analysed objects belong to the following categories: hair-rings (nine items – eight measurements); rings (twisted/notched earrings/hair-rings) (four items); bracelets (seven items); discs (seven items); beads (one item); vessels (one item); cones (two items – one measurement).

DISCUSSION

The precious metals content of the analysed objects ranges between 72.44% and 94.85% for gold, and between 5.00% and 27.12% for silver. Copper was measured in all cases, being always present, with values between 0.06% and 1.15%. Tin was measured for 14 objects, and detected in 12 cases, with concentrations between 0.02% and 0.22%. In two cases, the XRF analysis also revealed traces of antimony: 0.02% Sb for the vessel from Biia and 0.01% Sb for one of the discs from Săcueni (cat. no. 6.2) – see Table 1.

[28] Constantinescu *et alii* 2010.
[29] The National History Museum of Romania, inv. nos. 11359–11360.

Table 1

Results of the XRF analyses (n.d. = not determined; n.m. = not measured)

Cat. no.	Name	Item	Au (%)	Ag (%)	Cu (%)	Sn (%)	Sb (%)
1.1	Apoldu de Sus	Hair-ring	75.41	24.50	0.09	n.d.	
2.1	Biia	Vessel	84.36	15.11	0.48	0.03	0.02
3.1	Cacova	Hair-ring	88.85	10.81	0.31	0.03	
3.2	Cacova	Hair-ring	74.50	25.40	0.10	n.m.	
3.3	Cacova	Hair-ring	80.06	19.71	0.23	n.m.	
3.4	Cacova	Hair-ring	78.82	21.11	0.07	n.m.	
3.5	Cacova	Hair-ring	76.38	23.20	0.42	n.m.	
4.1	Căuaş	Bracelet	87.05	12.41	0.46	0.09	
4.2	Căuaş	Bracelet	87.61	11.92	0.43	0.05	
4.3	Căuaş	Bracelet	86.03	13.41	0.48	0.08	
4.4	Căuaş	Bracelet	85.30	14.12	0.52	0.06	
4.5	Căuaş	Bracelet	85.20	14.20	0.54	0.06	
4.6	Căuaş	Bracelet	85.49	13.83	0.56	0.12	
5.1	Pecica	Cones	76.88	23.00	0.12	n.m.	
5.2	Pecica	Disc	73.54	26.31	0.15	n.m.	
6.1	Săcueni	Disc	74.43	25.51	0.06	n.d.	
6.2	Săcueni	Disc	73.21	25.66	0.99	0.12	0.01
6.3	Săcueni	Disc	74.99	23.64	1.15	0.22	
6.4	Săcueni	Disc	75.59	24.23	0.16	0.02	
7.1	Şmig	Disc	77.64	22.21	0.15	n.m.	
7.2	Şmig	Disc	80.22	19.21	0.57	n.m.	
7.3	Şmig	Bracelet	86.07	13.41	0.52	n.m.	
7.4	Şmig	Hair-ring	89.91	9.91	0.18	n.m.	
7.5	Şmig	Hair-ring	94.85	5.00	0.15	n.m.	
7.6	Şmig	Bead	72.44	27.12	0.44	n.m.	
7.8	Şmig	Ring (earring?)	80.78	18.22	1.00	n.m.	
7.9	Şmig	Ring (earring?)	83.85	15.12	1.03	n.m.	
8.1	Tăuteu	Ring (earring?)	85.14	13.91	0.95	n.m.	
8.2	Tăuteu	Ring (earring?)	92.97	6.00	1.01	0.02	

It can be noticed that, from the total number of 29 objects, 12 present a rather low percentage of gold (less than 80%), 15 present a percentage of gold between 80% and 90%, while two objects show values of gold content higher than 90%. The variation in the percentage of gold is consistent with the use of electrum, the natural alloy of gold and silver. The question rises if the metal was exploited from primary or secondary sources. The presence of tin could provide a possible answer, since previous analyses conducted for Europe on primary gold, as well as placer gold, showed that, while tin and platinum are lacking in gold from primary deposits, placer gold regularly contains tin and, in some cases, platinum, too. It was even argued, based on results of studies on a large number of gold finds from the Bronze Age to the beginning of our era, that placer gold was the only gold available, for, with very few exceptions, all finds contain certain amounts of tin[30]. From 29 analyses, in 14 cases the percentage of tin was measured, this trace element being present for 12 objects and not determined for

[30] Hartmann, Sangmeister 1972, p. 626.

two (the hair-rings from Apoldu de Sus and one of the discs from Săcueni (cat. no. 6.1) – see Table 1). If the above-mentioned observation is correct, it could be presumed that at least several of the analysed items were made of placer gold, with some degree of caution caused by the fact that, for more than half of the analysed objects tin was not measured.

The variation of gold content in the natural alloy could prove itself interesting in one regard: it was observed that the composition characteristic of a sample from a primary gold source would not necessarily be maintained in downstream placers because of the propensity of silver to leach out more rapidly than gold. In other words, the further the gold nugget has been carried from the place of its origin to the place where it is discovered, the smoother and more purified it is; the nearer it is found to its place of origin, the rougher and less pure it is[31]. On one hand, this observation taken alone would suggest that, at least for the objects with a lower percentage of gold, the use of a primary source is a possibility, especially in those cases where tin was either not determined (Apoldu de Sus) or not measured (Cacova; Pecica). On another hand, the frequency of the presence of tin when this trace element was looked for could simply indicate that gold was collected in some cases nearer to its place of origin, and at a greater distance downstream (and possibly in time too) in other cases.

The results of the XRF analyses are also presented as figures. Figures 2 and 3 are based on the gold-silver correlation in the analysed artefacts: the first graph from the perspective of the objects' association in finds, and the second from a typological perspective. Figure 4 presents the silver-copper correlation, in an attempt to investigate closer the connection between objects of the same type or from the same treasure.

It should be noticed that the sequence of the results as shown in figures 2 and 3 does not evidence any clearly defined compositional clusters. The two apparent gaps that could, at first, be interpreted as shaping three clusters reflect a difference of no more than 3% Au in both cases, but this clustering it is not sustained by the results shown in figure 4.

As already mentioned, one of the investigated aspects concerns the relation between the items' gold composition and their association in treasures. From this perspective, it can be noticed that the treasures show different degrees of homogeneity (fig. 2).

The treasure from Şmig is characterised by the highest variability: one of the two hair-rings has the highest percentage of gold (94.8%) and a bead the lowest (72.4%) from the whole analysed group. The rest of the objects are literally scattered all over the graph. A totally opposite image is offered by the treasure from Căuaş, which is the most homogenous one: the bracelets and fragments of bracelets have a percentage of gold between 85.20 % and 87.61%. Also, the percentage of copper is very similar for all the items (0.43%...0.56%). It is interesting to notice that, in the case of these two treasures, the degree of

[31] Cooke *et alii* 1999, p. 102.

homogeneity in composition seems to match the degree of typological variation of the items belonging to them.

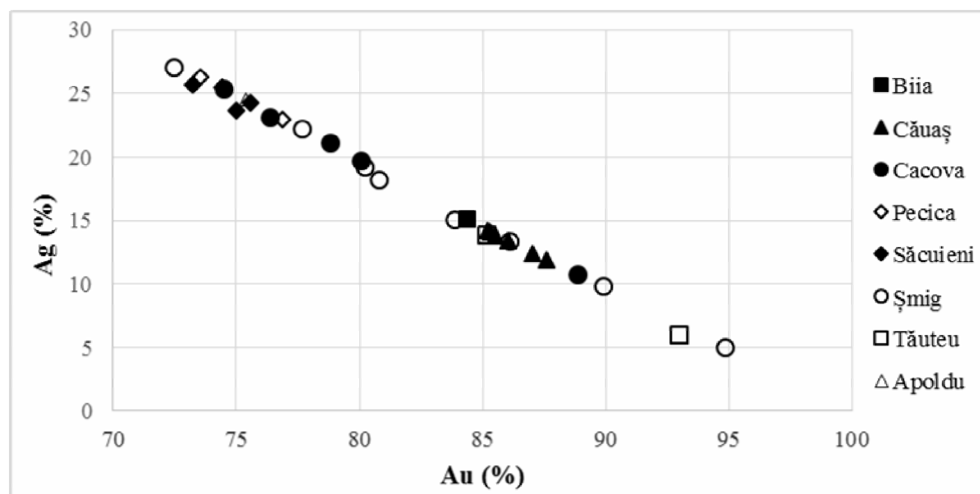

Fig. 2. Gold and silver contents of the analysed items in correlation with their association in treasures.

The four discs from Săcueni present close values for the percentage of gold (73.21%...75.59%), but some questions could arise from the fact that one of them has a tin-free composition, and another one has traces of antimony. The objects from Pecica also show values close to each other, but the representativeness of the result is decreased by the fact that not all the items belonging to the treasure were analysed. An interesting image presents the treasure from Cacova: while four of the items could be considered as relatively close to each other, with values for gold ranging between 74.50% and 80.06%, the fifth item, which is also the most impressive in size and weight (cat. no. 3.1), has a percentage of 88.85% Au. The results for the rings from Tăuteu treasure are not very conclusive, since only two of the five complete items were analysed, but it can be noticed that both present high percentages of gold in the natural alloy.

The possible relation between the gold composition and the types of the analysed objects was also investigated (fig. 3).

All the analysed bracelets (six from Căuaş and one from Şmig) belong to the type with lozenge-shape cross-section and opened tapering ends, and they form a remarkably homogenous group, with 85.20%...87.61% Au and 0.43%...0.56% Cu. Taken separately, the similar results for the six bracelets from Căuaş could be explained by the use of a single batch of gold for casting or hammering all the items. The fact that this group includes not only all the bracelets (complete and fragmentary) from Căuaş, but also the bracelet from Şmig (a smaller and much lighter item), makes this situation more interesting, if the type of these bracelets is taken into account. The lozenge-shape cross-section bracelets were often described

in the archaeological literature as pre-monetary objects[32], and the fact that their composition might prove to be extremely homogeneous could be considered as a further argument in favour of this hypothesis. Although other explanations for this similarity should not be excluded, it would still be very useful to conduct more compositional analyses on similar artefacts of the same kind, in order to determine if the situation observed in this case has a general character or it is only a coincidence.

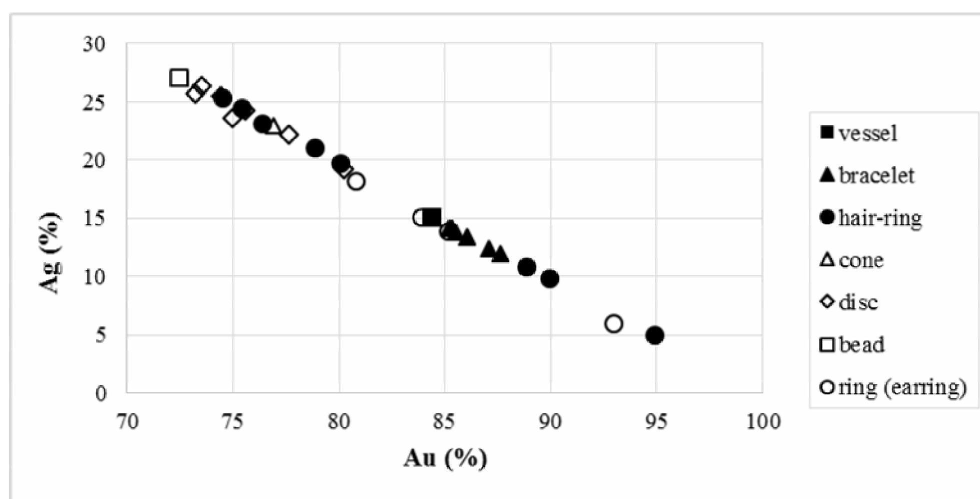

Fig. 3. Gold and silver contents of the analysed items in correlation with their typology.

The decorated discs can be described as a rather homogenous group, although not in the same way as the bracelets. All of them have a lower percentage of gold (73.21%...80.22%), but they are not so clustered in figure 2. It can be also noticed that the values of gold concentration for the two discs from Şmig are both higher than the values determined for the discs from Săcueni.

The hair-rings seem to be rather split into two loose clusters: six of the analyses show values of 74.50%...80.06% Au (four of the hair-rings from Cacova and the hair-rings from Apoldu de Sus), while the other three items (one from Cacova and the two hair-rings from Şmig) have values between 88.85% and 94.85% Au.

The bead from Şmig has the lowest percentage of gold from the whole group, but until more items from this category are analysed it is risky to jump to conclusions.

The twisted and notched rings have in common the fact that they are characterised by rather high percentages of gold, but without forming a cluster. It is especially interesting to remark that the two twisted rings from Şmig, which clearly form a pair (possibly earrings), also have very similar compositions.

[32] Popescu 1956, p. 211–212; Ciugudean 2010; Kacsó 2014, p. 110–111.

In order to verify the observations made until now, the correlation between silver and copper was also investigated (fig. 4).

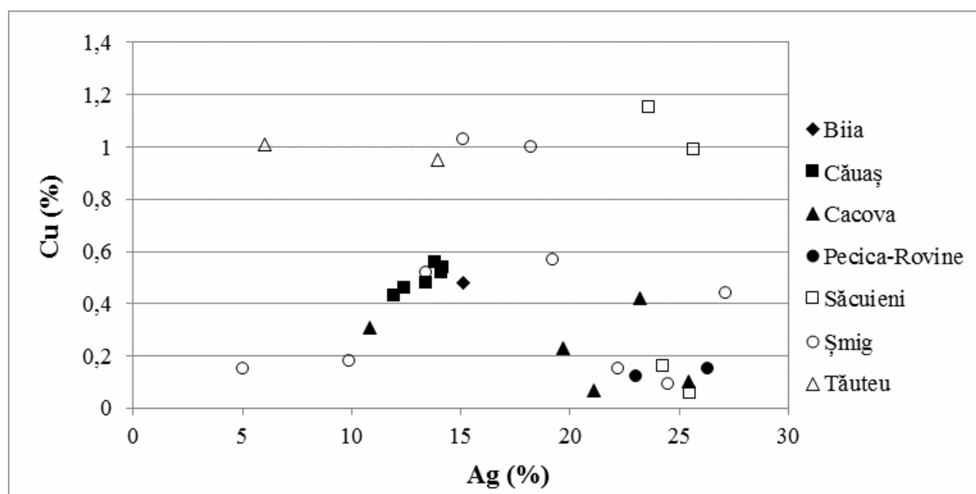

Fig. 4. Silver and copper contents of the analysed items.

When trying to correlate the type and the composition, probably the clearest result is the compositional cluster of all bracelets with lozenge-shape cross-section, result that matches very well the situation shown by the correlation graph Au-Ag (fig. 3). Interestingly, closest to their composition is, so far, the composition of the vessel from Biia, with the difference that, in the case of the gold vessel antimony, besides tin, is also present as trace element. The decorated discs have all high percentages of silver (19.21%...26.31%), grouping them on the right part of the graph, but the variation in the percentage of copper prevents them from forming a real single cluster. Two of the Săcueni discs (cat. nos. 6.2–6.3) have very similar compositions, with both high percentages of silver and copper. Another small cluster seems to be formed by the other two discs from Săcueni, the disc from Pecica and one of the discs from Şmig (cat. no. 7.1), while the other disc from Şmig (cat. no. 7.2) is different from both groups, but still compositionally closest to aforementioned item from Şmig (cat. no. 7.1). The hair-rings represent, so far, the category with the highest degree of variability, with values, for silver, between 5% and 25.40%. Still, they have in common low values of copper (0.07%–0.42%), a fact that keeps their composition in the lower part of the graph. The two hair-rings from Şmig are closest to each other and in the same time quite close to the big, heavy item from Cacova (cat. no. 3.1). The other four hair-rings from Cacova seem to form a loose cluster, to which the hair-rings from Apoldu de Sus are associated. It may be interesting to notice that this compositional group practically superposes the second cluster of discs' compositions. The results for the two torsion rings from Şmig confirm the impression offered by figures 2–3, their composition proving to be very similar. Very close to them is situated one of the notched rings from Tăuteu (cat. no. 8.1), while the

other (cat. no. 8.2), although further away in the graph due to its higher purity, is still closer to this group than to any other item in terms of composition.

From the point of view of the relation between the association of the items per treasures and composition, the homogeneity of the treasure from Căuaş and the great compositional variability that characterises the treasure from Şmig are sustained by the results presented in figure 4. The disc and the cones from Pecica are close to each other on the graph, but, again, it should be emphasized that the analysis of a larger number of gold cones would be useful in determining if the treasure is homogenous from compositional point of view. Four of the hair-rings from Cacova are close enough from the compositional point of view to suggest a tentative relation between them. The result for cat. no. 3.1 could be discussed in comparison to the others in terms of typology, origin/source, or chronological framework (in view also of its closeness to the two hair-rings from Şmig). Anyway, its original attribution to the Cacova treasure (the uncertainty of the association of items in treasure was already mentioned) can be neither confirmed, nor denied by its composition, as long as, on one hand, its general shape and weight could simply indicate the use of one bigger gold nugget (and, as such, the result of chance/choice), and, on the other hand, the number of analyses conducted on hair-rings is too reduced to offer a statistical basis for comparison.

An interesting aspect indicated by the graph in figure 4 is the presence of a higher amount of copper in some of the items. By comparing the amount of copper determined in the Transylvanian gold samples and the ones obtained for the analysed artefacts, it can be noticed that copper concentration in the items is higher than in the native gold (approx. 0.1%)[33]. This increased copper content in the artefacts might be related to the presence of accompanying copper minerals in gold dust and nuggets – e.g. chalcopyrite ($CuFeS_2$) – "fool's gold", with a shiny aspect, similar to real gold, and to the primitive processing of the raw material.

A very difficult question to address is the relation between the composition of the analysed gold objects and their chronology and geographical distribution. So far, it seems that the items that can be more safely related to the Middle Bronze Age were made using gold of lower purity, while the objects connected with any degree of confidence to the Late Bronze Age and Early Iron Age are, on average, of higher purity gold. Future XRF analyses will show if there is really a trend in this direction. From the perspective of their geographical distribution, there seems to be no real connection between the gold composition of the items and their discovery place, but again the analysed objects were too few to allow drawing any steady conclusions. Still, it is quite likely that the composition of the gold objects reflects rather certain points of origin and distribution patterns than their final deposition place. Returning to the observations made earlier in connection to the two possible categories of gold sources – primary or secondary – used for these artefacts, it was considered useful to compare the results of the analyses conducted on them with a series of analyses conducted on gold samples from Transylvanian

[33] Constantinescu *et alii* 2012.

gold mines and placer gold, respectively, and presented in the two following graphs (figs. 5–6)[34].

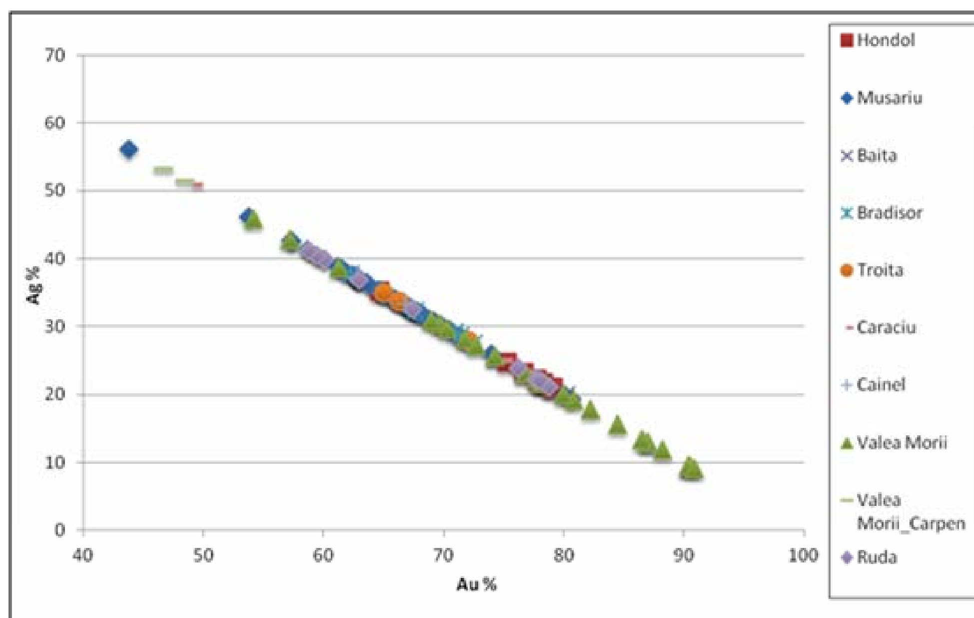

Fig. 5. Composition of gold samples from Transylvanian gold mines (after Cristea 2013, p. 40, fig. 48).

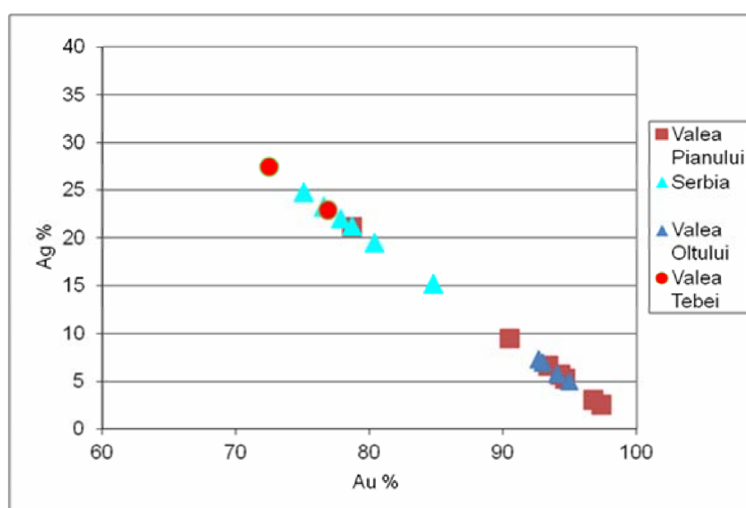

Fig. 6. Composition of gold samples from placer gold (after Cristea 2013, p. 45, fig. 51).

[34] Cristea 2013, p. 40, fig. 48, and p. 45, fig. 51.

The analyses conducted on samples from gold mines in the Brad – Săcărâmb District show a wide variation of gold in the natural alloy, from as low as 45% (Musariu and Caraciu mines) up to values around 90% (Valea Morii), but with the majority of samples clustering between 60% and 80% Au (fig. 5). Some of the samples present also traces of Fe, Mn, Zn, Pb and Sb[35]. The samples of placer gold create a cluster in the case of Valea Pianului and Valea Oltului, with values between 90.5% and 97.4%, and between 92.7% and 95% respectively, but offer very low values, between 72.5% and 76.9%, for Valea Țebei (fig. 6). The presence of Sn was observed in samples from Valea Pianului and Valea Țebei[36]. These results match, in general, those of the prehistoric items, and it seems quite probable that the native gold used in their case was local. The question whether the metal was obtained from primary or secondary sources is more difficult to solve. Statistically speaking, there are more chances for objects with high purity to have been made of placer gold, as there are for objects with lower purity to have had mine gold used for them. But, the high purity of gold in the case of some mine gold samples (e.g. Valea Morii) indicates that a certain degree of prudence is necessary. On the other hand, the results for the placer gold from Valea Țebei show that gold of lower purity could have been collected also from rivers' valleys. The presence of tin in some of the analysed objects stresses their relation with secondary sources of gold, despite their rather low purity.

More compositional analyses, either confirming or contradicting the results presented here, are necessary in order to obtain information that will provide a pertinent view on the prehistoric gold metallurgy, sources, techniques and exchange in this area, and for this period.

Acknowledgements

We have to remember the essential contribution of the late Viorel Cojocaru, who conducted the XRF measurements.

Work performed in the frame of ARCHEOMET project (2005–2008), funded by the Romanian Ministry of Education, Research and Innovation – see http://www.arheomet.ro/.

CATALOGUE

1. Apoldu de Sus (*Nagyapold*, *Grosspold*, *Apoldul Mare*), Sibiu County (fig. 1). Two hair-rings, attached to each other[37], most probably dated to the Middle Bronze Age. They were part of the collections of the Brukenthal National Museum, Sibiu[38], until 1973, when they were transferred to the newly created National History Museum of Romania[39].

[35] Cristea 2013, p. 40, 42.

[36] Cristea 2013, p. 44.

[37] Mozsolics 1973, p. 200 (as belonging to the museum from Sibiu, although it is doubtful if the reference is made to this find, the two items being described as *Kettenglieder*, not *Lockenringe*).

[38] Inv. no. A.724.

[39] *Registru inventar MNIR*, vol. 27, 1973.

1.1. Inv. no. 47589 (fig. 7/1)
W = 5.70 g (total); D = 1.24 cm (each item)
Two hair-rings, fastened together, made of massive gold bar, with circular cross-section, hammered, undecorated. Thinner in the middle and thickening progressively, tapering towards the ends. Good preservation state, but they present a few scratches.

2. Biia (*Magyarbénye*), Şona Township, Alba County (fig. 1). The gold vessel represents a chance find, being found either in or near the riverbed by a local worker digging for gravel, on the bank of Târnava River. There are several uncertainties regarding the exact location, moment, and integrity of the find. Most probably, the vessel was found along the river bank between the villages of Biia (*Magyarbénye*) and Sânmiclăuş (*Betlenszentmiklós*)[40], in 1895[41], or earlier, in 1879[42]. What can be certainly said is that the gold vessel was found before July 4th 1895, when it was brought to the Brukenthal Museum, Sibiu, and offered for acquisition[43]. Possibly, it was a single find, although rumours circulated that it was found together with other gold objects[44], more precisely eight other objects (one bracelet and seven hair-rings)[45]. Since the moment of its discovery, the gold vessel was successively dated to different periods, in the beginning of the 20th century to the so-called "Thracian – Cimmerian circle", and later to periods from the Middle Bronze Age to the Early Iron Age (Hallstatt A–B)[46].
The gold vessel was part of the collections of the Brukenthal National Museum[47] until 1973, when it was transferred to the newly created National History Museum of Romania[48].

2.1. Inv. no. 47584 (fig. 7/2–4)
W = 143.92 g; D max = 9.8 cm; D mouth = 8.7 cm; H = 5.8 cm[49]
Vessel made of gold sheet, hammered and decorated in the *au repoussé* technique. Its body is hemispherical, flattened; the rim is opened to the exterior. Two handles start from the rim

---

[40] Popescu 1956, p. 232, footnote 3.
[41] Burda 1979, p. 66.
[42] Mozsolics 1965–1966, p. 48.
[43] Popescu 1956, p. 232, footnote 3 (citing the Inventory of the Brukenthal Museum, no. 160/1895); Soroceanu 2008, p. 228, footnote 219 (with a detailed presentation of find conditions).
[44] Schroller 1925, p. 114.
[45] Mozsolics 1965–1966, p. 48–49, fig. 12, 19/4–6, 20–21. In fact, it seems that the author indicated 1879 as the finding year based mainly on the fact that she considers the gold vessel as part of a treasure. The bracelet and the hair-rings were purchased by the Hungarian National Museum during 1880, from a jeweller from Zlatna, who indicated Biia as the finding place.
[46] Middle Bronze Age (B IIIa), associated to the Hajdúsámson cultural milieu (Mozsolics 1965–1966, p. 48–49); not later than the limit between Period III and Period IV in the Scandinavian Bronze Age (Schroller 1925, p. 114); although excluding Biia and other finds from his list of Late Bronze Age – Early Iron Age (Bronze D – Hallstatt A) gold finds from Romania, based on the earlier chronological frame proposed for them by A. Mozsolics, M. Rusu considers such a dating wrong (Rusu 1972, p. 40, footnotes 12, 49); the limit between Hallstatt A and B (Burda 1979, p. 66, cat. no. 20); Hallstatt B (the 10th – 8th centuries BC) (Soroceanu 2008, p. 235); Late Bronze Age – Early Iron Age (the 13th – 12th centuries BC) (Leahu 2010, p. 131, cat. no. 4).
[47] Inv. no. A.716.
[48] *Registru inventar MNIR*, vol. 27, 1973.
[49] The weight and dimensions of the objects are given in conformity with the information found in the inventory of the National History Museum of Romania. There are minor differences between the successive registers, as the objects were re-measured and re-weighed over time, so the newest information was preferred for this article.

and arch down, free, ending in a double spiral[50]. The vessel's shoulder is decorated with a zigzag motif made of dots. On the maximum diameter of the vessel there are two horizontal rows of protuberances. On the bottom there are two circles made of round protuberances. The exterior circle is separated in quarters by four motives made of three concentric circles each, with central protuberance. A fifth similar group, made of two concentric circles with a central round protuberance, is placed in the central position on the bottom of the vessel. The vessel is complete, but it presents scratches and slight deformations, especially on the rim and on the superior part of the body.

3. Cacova (present day Livezile; *Vládháza*, *Urháza*)[51], Alba County (fig. 1). The treasure contains five gold objects: three hair-rings with round shape and different sizes, and two spiral rings (*Noppenringe*). It was purchased by the Romanian state in the city of Aiud, in 1929[52]. Consequently, nothing is known about the conditions in which it was found, or the original number of items and their association.

These types were probably in circulation from the Early Bronze Age up to Early Iron Age. It is difficult to establish a closer chronological frame for the hair-rings, as well as their cultural affiliation, because, usually, these objects come as single finds, or they are found together with types having similar chronological problems. They were considered to belong to the Early Bronze Age and Middle Bronze Age[53], or to the Middle Bronze Age – Early Iron Age period[54]. The spiral rings represent a less familiar type for the territory of Romania, being more common in funerary contexts from Serbia, Slovakia and Austria, dated to the end of the 3rd millennium – the beginning of the 2nd millennium BC[55]. The association of the hair-rings with the spiral rings would thus suggest a rather early chronological framework; unfortunately, their association in the treasure cannot be positively ascertained. On the other hand, the association of earlier and later types can be also interpreted in terms of heirlooms.

3.1. Inv. no. P 23485 (fig. 7/5)
W = 29.18 g[56]; D = 2.34 cm
Massive hair-ring made of thick gold bar, hammered, thinner in the middle and thicker at the ends. It has a circular form, with overlapping ends. The central section of the ring is circular; at the ends the cross-section of the gold bar becomes rather oval. The ends are rounded. Good preservation state, but the gold bar was chipped in several spots, especially on the external surface of the ends and on the internal surface of its central section, where there seems to be even cut marks.

---

50 The shape of the vessel suggested to D. Popescu the comparison with a leather bag (Popescu 1956, p. 233).

51 The old name of the village (Cacova) was preferred, since it is under this name that the find is known in the archaeological literature.

52 Popescu 1956, p. 203, fig. 121/1–2, 5.

53 Popescu 1956, p. 237 (not for this find in particular, but for the hair-rings as a category).

54 Rusu 1972, p. 41 (this find is not discussed as such in the text, although it is presented in the "Catalogue of treasures and single finds of gold from Bronze D and Hallstatt A" as Livezile (Cacova) at p. 46, cat. no. 36).

55 Ţârlea, Popescu 2013a, p. 55.

56 This hair-ring is considered the heaviest item of this category from Romania (Burda 1979, p. 64).

3.2. Inv. no. P 23486 (fig. 7/6)
W = 5.30 g; L = 15.8 cm; D = 1.4 cm; H = 1.46 cm
Ring made of thick gold wire, hammered, in form of a spiral with four oval loops (three complete, plus the ends). The wire has circular cross-section. The preservation state is relatively good; on the central loop the wire is slightly bent from exterior to interior; it is scratched and chipped.

3.3. Inv. no. P 23487 (fig. 7/7)
W = 4.75 g; D = 1.44 cm; H = 0.8 cm
Ring made of double wire, in form of a spiral (two complete loops, plus the ends), with one of the ends cut. The wire has circular cross-section. Good preservation state, with slight scratches.

3.4. Inv. no. P 23488 (fig. 7/8)
W = 4.53 g; D = 1.34–1.43 cm
Massive hair-ring, hammered, made of gold bar with circular cross-section. The item is circular, with overlapping ends. The bar is thinner in the middle, thickens towards the ends, and tapers at the ends. The preservation state is relatively good; slight deformation in the central region, with fissures and exfoliation; hit marks and scratches, with the metal chipped, on the exterior surface.

3.5. Inv. no. P 23489 (fig. 7/9)
W = 4.40 g; L = 2.55 cm; H = 1.91 cm
Gold object in form of an "anchor", hammered. Most probably, it was initially a hair-ring; at the present time, the bar is twisted and bent. It is thinner in the middle, thickened towards the ends, tapering at the ends. It has a lozenge-shape cross-section. Except for the fact that the bar is twisted, it has scratches, hit marks and torsions of metal.

4. Căuaş (*Érkávás*), Satu Mare County, close to the "Sighetiu" island, in the former swamps of the Eriu River, in the location called *Unghiura Molnăreştilor*[57] (fig. 1). One of the numerous finds from this area, the treasure Căuaş IV[58] contains, at the present time, two massive bracelets and four fragments of bracelets[59]. It was found in the autumn of 1965, during agricultural activities. It is possible that, initially, the deposition area was a swamp[60]. The finders fragmented two of the (presumably) four bracelets originally forming the treasure, and they sold the items to a jeweller. The objects were confiscated in 1966, deposited, in a first phase, at the National Bank, moved to the Numismatic Cabinet of the Romanian Academy during 1967 and, later, exhibited in the Treasure Room at the National History Museum of Romania[61].

The open bracelets with lozenge-shaped section and tapering ends are present in the most important treasures, sometimes in great numbers (up to 20 items and more), and also in bronze hoards, during Late Bronze Age – Early Iron Age (Bronze D – Hallstatt A)[62]. This situation seems to indicate a preference for this type during this chronological stage, especially when compared to their total absence from the bronze hoards and gold treasures

[57] Kacsó 2014, p. 110.
[58] The first three finds (Căuaş I–III) are bronze hoards.
[59] Rusu 1972, p. 45, cat. no. 17 (the author talks about four massive bracelets with lozenge-shaped section); Kacsó 2014, p. 109.
[60] Bader 1978, p. 122, cat. no. 20, fig. 89/3–4.
[61] Kacsó 2014, p. 106–107.
[62] Kacsó 2014, p. 111–119 (with a catalogue of finds).

of the Middle Bronze Age (Bronze B–C) and their sporadic presence in the Hallstatt B hoards. It was considered that, unlike the bronze bracelets of this type, casted in two-part moulds, the gold ones were worked through hammering. Most of the bracelets lack any kind of decoration[63]. Objects with lozenge-shaped cross-section are known in different sizes, bracelets being considered only those large enough to be worn on the arm. The bracelets and rings of this type are, sometimes, considered as standard pre-monetary objects and, based on this hypothesis, there were attempts to put their weights in connection to different ancient weighing systems[64].

4.1. Inv. no. P 23474 (fig. 8/1)
W = 136.35 g; D = 6.69–7.59 cm
Gold bracelet made of a bar with lozenge-shape cross-section and prominent ridges. The bar is tapering progressively towards the overlapping ends. The item is complete, but showing signs of blows which left the ridges chipped and cracked, and the surface with scratches and cracks.

4.2. Inv. no. P 23475 (fig. 8/2)
W = 137 g; D = 5.8–6.59 cm
Gold bracelet made of a bar with lozenge-shape cross-section and prominent ridges. The bar is tapering progressively towards the closing ends. The item is complete, but showing signs of blows, which left the ridges chipped and cracked, and the surface with scratches.

4.3. Inv. no. P 23476 (fig. 8/3)
W = 34.50 g; L = 4.29 cm
Fragment of gold bracelet made of a bar with lozenge-shape section. The fragment shows marked signs of blows, which left the ridges chipped and cracked, and the surface with scratches, as well as marks of negligent, rough cuts at the extremities.

4.4. Inv. no. P 23477 (fig. 8/4)
W = 21.85 g; L = 4.71 cm
Fragment of bracelet made of a bar with lozenge-shape cross-section. The fragment shows marked signs of blows, which left the ridges chipped and cracked, and the surface with scratches, as well as marks of negligent, rough cuts at the extremities.

4.5. Inv. no. P 23478 (fig. 8/5)
W = 25.60 g; L = 3.72 cm
Fragment of bracelet made of a bar with lozenge-shape cross-section. The fragment shows marked signs of blows, which left the ridges chipped and cracked, and the surface with scratches, as well as marks of negligent, rough cuts at the extremities.

4.6. Inv. no. P 23479 (fig. 8/6)
W = 13.75 g; L = 1.73 cm
Fragment of bracelet made of a bar with lozenge-shape cross-section. The fragment shows marked signs of blows, which left the ridges chipped and cracked, and the surface with scratches, as well as marks of negligent, rough cuts at the extremities.

[63] Rusu 1972, p. 34.
[64] Popescu 1956, p. 211–212.

5. Pecica – Rovine, Arad County (fig. 1). The treasure was found, by chance, in the spring of 1938, during agricultural work in the place (field) called "Prunişte", in the vicinity of the important Bronze Age site from Pecica – *Şanţul Mare*. The find consisted in a small clay vessel with two handles, 10.2 cm high, belonging to the Vatina culture, which contained 48 gold cones, a small gold disc and two *Columbella* shells. The treasure was considered to belong to the Middle Bronze Age, based mainly on the clay vessel[65]. The gold cones have no close analogies, and similar gold discs were dated by different authors overwhelmingly to Early and Middle Bronze Ages[66]. It is considered as a possibility that the gold cones represent an imitation of a necklace made of animal teeth[67].
The treasure was part of the collections of the National Museum of Antiquities[68] until 1971, when it was transferred to the newly created National History Museum of Romania[69].

5.1. Inv. no. 11354–11401 (fig. 8/7)
W total = 12.63 g; H = 1.3 cm; D = 0.6 cm
Gold objects in the shape of small cones, made of gold sheet, 48 in number. The cones are perforated approximately at their middle height, so they could be hanged, either as individual pendants, forming a necklace, or as ornaments on textiles. Their preservation state is quite good, but the gold sheet is extremely thin and very fragile.

5.2. Inv. no. 11402 (fig. 8/8)
W = 0.21 g; D max = 1.32 cm; D min = 1.28 cm
Small disc, made of gold sheet, round to oval in shape, curved in profile. It has two opposite perforations on the ridge. Probably it served as an ornament sewed on textile. The object is decorated with small prominent dots, in the *au repoussé* technique. Good preservation state.

6. Săcueni (*Székelyhíd*), Bihor County (fig. 1). The treasure was found, by chance, in 1927, in a vineyard. From the total number of eight, only four decorated discs were saved (three in good condition and a small fragment). Initially, the treasure probably weighed around 200 g. It is unknown whether the fragmentary disc was initially in this state, or it was fragmented after being found[70].
The discs were dated to the Middle Bronze Age[71], and considered representative for the Otomani culture[72], or the Hajdúsámson type[73]. The existence, in the vicinity, at the location named "Cetatea boului"[74], of an Otomani settlement of the "island" type could bring some additional strength to this cultural attribution, built on typological arguments.

---

65 Dumitrescu 1937–1940, p. 127–131.
66 Gogâltan 1999, p. 101, cat. no. 32, fig. 41/1, 5, fig. 42 (the Mureş culture); Mozsolics 1965–1966, p. 51 (the author mentioning 58 gold cones); Popescu D., Popescu V. 1955, p. 869; Popescu 1962, p. 400, 407.
67 Popescu 1956, p. 205–206, fig. 122.
68 Today the Institute of Archaeology "Vasile Pârvan", Bucharest. Inv. no. 80/64 (disc); 79/64 (cones).
69 *Registru inventar MNIR*, vol. 8, 1971.
70 Bader 1978, p. 14, 128, cat. no. 79, fig. 89/5; Nestor 1932, p. 120–121 (the author discusses only two of the eight discs); Popescu D., Popescu V. 1955, p. 869; Leahu 2003, p. 103–104.
71 Popescu 1956, p. 209.
72 Popescu D., Popescu V. 1955, p. 869, 871.
73 Mozsolics 1965–1966, p. 51.
74 Bader 1978, p. 128, cat. no. 79.

The treasure was purchased from a merchant selling gold objects from Oradea, and became part of the Penkert Collection, at Săcueni[75]. The treasure was confiscated by the General Inspectorate of Militia, Economic Branch, and transferred to the National History Museum of Romania in 1974, where it remained in custody until recently, when it was acquired by the museum from the heirs of the original owner[76].

6.1. Inv. no. 334.706 (former inv. no. C 1744) (fig. 9/1)
W = 27.95 g; D = 9.01 cm
Disc made of thin gold sheet, circular, curved in profile, with four perforations on the ridge. The decoration is made in the *au repoussé* technique. The disc presents a central round protuberance, surrounded by two circles made of dots. They are encircled by a spiral motif, made of dots, and the ridge is doubled by another circle made of dots. The preservation state is relatively good, but a small fragment is missing from the ridge, near one of the perforations, where the object is also cracked.

6.2. Inv. no. 334.707 (former inv. no. C 1745) (fig. 9/2)
W = 26.70 g; D = 8.01 cm
Disc made of thin gold sheet, circular, curved in profile, with three perforations on the ridge, and the fourth near the centre of the object. The disc has a central round protuberance and it is decorated in the *au repoussé* technique. The central prominence is encircled by a row made of prominent dots. A second row of dots doubles the ridge of the object. Between the two circles of dots, there is a motif in double spiral, made of dotted band (three lines and between them a row of dots). The preservation state is relatively good, but a small piece of the ridge is missing, and the gold sheet is cracked.

6.3. Inv. no. 334.708 (former inv. no. C 1746) (fig. 9/3)
W = 23.72 g; D = 8.01 cm
Disc made of thin gold sheet, circular, curved in profile, with four perforations on the ridge. The central round protuberance is more marked than in the case of the other two discs, and a band decorated with a triangular motif surrounds it. This band is, in its turn, encircled by two rows of spirals made of dots (three lines and, between them, a row of dots), and a dotted band on the ridge. The decoration technique is *au repoussé*. It presents several cracks, including some starting from one of the perforations.

6.4. Inv. no. 334.709 (former inv. no. C1747) (fig. 9/4)
W = 1.80 g
Fragment from the ridge of a disc, made of thin gold sheet. The preserved decoration consists in a repeated motive, a band (a row of dots between two lines), in the *au repoussé* technique. The disc seems to be flatter than the others. It is in a poor state of preservation.

7. Şmig (*Somogyom*, *Schmieg*, *Schmiegen*, *Sumugus*), Ațel Township, Sibiu County (fig. 1). The treasure was found in 1880, during agricultural activities, on the spot named "Corbul" (*Korbuj*)[77], in a bronze vessel placed in a clay vessel[78]. It was mentioned that the

[75] Bader 1978, p. 128, cat. no. 79.
[76] *Registru inventar MNIR*, vol. 225 C.
[77] Luca, Pinter, Georgescu 2003, p. 216.
[78] Mozsolics 1965–1966, p. 52.

treasure was found in two phases, so the initial association of items could be uncertain[79]. If it was only one treasure, it contained a great number of objects, weighing 531.95 g, now present in the collections of three different museums. Hungarian National Museum: 26 decorated discs (20 preserved in 1972); 18 hair-rings (16 preserved); 13 *saltaleoni*; 158 gold beads (149 preserved); five 'silver' beads; one oval gold ingot; two fragments from the bronze vessel; one fragment from the clay vessel[80]. The National History Museum of Transylvania, Cluj-Napoca, Romania: two discs, one hair-ring, one ring. The National History Museum of Romania: one bracelet with lozenge-shaped cross-section, two hair-rings, two torsion rings, two discs, three gold beads, one 'silver' bead, one fragment of the bronze vessel[81].

The bracelet with lozenge-shape cross-section was attributed to the category of standard pre-monetary objects[82], similar to the finds from the Căuaş IV treasure. The presence of the gold discs, usually seen as characteristic for the Middle Bronze Age, led some archaeologists to consider possible that the treasure was accumulated during a longer period of time[83]. Based on the newest items (the clearest chronological indicator being the bracelet), the treasure was dated to Bronze D – Hallstatt A[84]; but the presence of the bronze vessel and its characteristics could indicate an even later moment for its deposition into the ground, the end of Hallstatt B and Hallstatt C[85].

The treasure was part of the Brukenthal National Museum's collections until 1973[86], when it was transferred to the newly created National History Museum of Romania.

7.1. Inv. no. 47575 (fig. 9/5)
W = 9.40 g; H = 1.5 cm; D = 6.3 cm
Disc made of a circular gold sheet, curved in profile, decorated in the *au repoussé* technique. The disc has a round central protuberance surrounded by two rows of dots, with a groove between them. Between these rows and the ridge, there are three bands made of three rows of prominent dots each. Between each two bands, there is a group of three prominent buttons. The disc has a ridge decorated with a row of prominent dots, and four perforations. The preservation state is quite good, but the object is deformed, cracked, and with small fragments missing from the ridge. It presents some impurities on the back side.

7.2. Inv. no. 47576
W = 4.50 g; D = 3.7 cm
Disc made of a circular gold sheet, curved in profile, decorated in the *au repoussé* technique. The disc has a central round protuberance, surrounded by a groove and a row of dots. A similar row is present near the ridge, which has two perforations. The preservation

[79] Burda 1979, p. 65.
[80] Inv. no. 180/1880/1–29.
[81] Popescu D., Popescu V., 1955, p. 871; Mozsolics 1965–1966, p. 52–53, fig. 14/1–6, 15/1–14, 16/1–11; Rusu 1972, p. 49–50, cat. no. 66 (the author mentions two gold beads, but in fact there are three gold beads under the same inventory number).
[82] Burda 1979, p. 65; Popescu 1956, p. 213.
[83] Popescu 1956, p. 205.
[84] Rusu 1972, p. 49–50.
[85] Soroceanu 2008, p. 209–211, 420–421, cat. no. 147, fig. 75B.
[86] Inventory numbers: A.735 (disc); A.736 (disc); A.731 (bracelet); A.737 (hair-ring); A.732 (hair-ring); A.738 (three beads under the same inventory number); A.739 ("silver"/"common metal" bead); A.734 (earring); A.733 (earring).

state is quite good, but the object is slightly deformed (especially on the ridge), cracked on the ridge, and scratched. It presents some impurities on the back.

7.3. Inv. no. 47577 (fig. 9/6))
W = 32.5 g; D max = 6.86 cm; D min = 6.4 cm
Massive bracelet, hammered, oval in form, made of a gold bar with lozenge-shape cross-section. It is thicker in the middle and it tapers progressively to the overlapping ends. Good preservation state.

7.4. Inv. no. 47578 (fig. 9/7)
W = 7.85 g; L = 3.5 cm
Hair-ring made of a gold bar. Initially, the bar had lozenge-shape cross-section, but it was flattened through hammering. The bar is thinner in the middle, thickens progressively, and then thins again at the ends. The ring is oval-shaped. The ends are strongly overlapping, and the extremities are much curved towards the interior of the ring. Good preservation state.

7.5. Inv. no. 47579 (fig. 9/8)
W = 4.65 g; D = 1.4 cm
Hair-ring made of a gold bar, hammered, thinner in the middle, progressively thickening to the ends, abruptly thinning at the very ends. In the median area, the bar is round in section, and the thicker part is plan-convex. The ring is round in shape, the ends are overlapping, and the extremities are curved towards the interior. The item presents hit marks.

7.6. Inv. no. 47580/1–3 (fig. 9/9)
W = 1.20 g[87]; H = 0.4 cm; D = 0.43 cm[88]
The three gold beads have cylindrical shape and are perforated. They present slightly different dimensions, being in a satisfactory state of preservation.

7.7. Inv. no. 47581
W = 0.20 g; H = 0.25 cm; D = 0.35 cm
Gold bead, cylindrical in form, perforated. Because of its whitish colour, it was considered that the bead was made of common material (probably tin) or silver. It is in a satisfactory state of preservation.

7.8. Inv. no. 47582
W = 4.0 g; D = 2.3 cm
Ring (earring?), circular in shape, made of a gold bar of square cross-section, hammered. The bar is decorated through mechanical torsion, and presents this torsion until close to the ends, which are smooth and much overlapped. The bar has the maximum profile at the middle of its length, decreasing progressively towards the ends. Preservation state: slight deformation, signs of gold testing.

7.9. Inv. no. 47583
W = 3.7 g; D = 2.55 cm
Ring (earring?), circular in shape, made of a gold bar of square cross-section, hammered. The bar is decorated through torsion. The bar is twisted until close to the ends, which are

[87] It is unclear if the weight is given for one or for all three beads. The latter variant seems more probable.
[88] The dimensions are given for the biggest of the three beads.

smooth and much overlapped. The bar has the maximum profile at the middle of its length, decreasing progressively towards the ends. Good preservation state.

8. Tăuteu, Bihor County (fig. 1)[89]. The hoard, consisting in a big clay vessel containing the bronze objects and a small clay vessel containing the gold rings (five complete; two small fragments, bent and attached to each other), was located approximately 600 m SW of the township's limit, and 120 m N of the meander of the Sălaş Rivulet. The hoard was found in September 1934, by Francisc Bálogh, aged 10, while he was herding cattle on the township's pasture. The bronze and gold objects, as well as the small clay vessel, were taken by the child and his father. The place was subsequently dug by the local Solyom Pál, with no result. The objects were seized later from several merchants. A field research was conducted in 1936 by Frideric Ardos, as well as a small excavation during the interval November 13th – December 14th 1945 by Mircea Petrescu-Dîmboviţa and Corneliu Mateescu. Although no other items were found, this research allowed several observations regarding the discovery context. The hoard was allegedly found on the southern slope, washed by water, of the Sălaş (*Szállás*) hill, in an area with no known settlement. It opened only towards E and S, with forest in the rest, forming a secondary valley, closed towards W and SW, in comparison with the wider and more open valley of the Bistra River. The hoard was found at a depth of only 0.05 m, with several objects practically at the surface. The present number of objects, comprising the gold rings, is 48. The information offered by the finders indicated that a big clay vessel (polished; black-brown) contained the bronze objects (in no particular order) and the small clay vessel contained the gold rings placed in a whitish powder. The objects were: one axe with median wings; 11 socketed axes; four sickles; one knife; four saw-blades; two blade tips; 12 bracelets; two buttons; five fragments of raw bronze; five gold rings and two fragments of gold rings[90].
The objects entered the collections of the museum of the "National House" Oradea, after being seized by the gendarmerie because the gold items were not declared in time[91]. Later, the hoard arrived to the National Museum of Antiquities in two lots: 27 bronze objects and five gold rings[92] in the spring of 1935, 16 bronze objects in the fall of 1940 (the second lot with the wrong indication of their find place as Terebeş[93]). As a result, already in 1936, some questions have been arisen around the integrity of this discovery, being mentioned that, initially, there were more objects than those that were recovered (seized from several merchants)[94], and also doubts being expressed that the objects were all part of the same find[95].

[89] Frequently, the find from Tăuteu is present in the archaeological literature under the wrong name of Tăuteni.
[90] Dumitrescu 1935–1936, p. 225–234; Petrescu-Dîmboviţa 1961, p. 81–114, fig. 1–5; Petrescu-Dîmboviţa 1977, p. 136–137, fig. 329/1–12, 330/1–19, 331/1–17; Ţârlea, Popescu 2013b, p. 223, cat. no. 35.
[91] Ardos 1936, p. 72.
[92] Most probably, all gold items (five complete rings and two fragments – often numbered as only one item because of their intertwining, and equally often omitted in the archaeological literature when this discovery is mentioned).
[93] Petrescu-Dîmboviţa 1961, p. 81.
[94] Ardos 1936, p. 73, the author enumerating only the following items (p. 72–73): six bronze rings, one socketed axe, two bronze buttons, one knife, two knives in form of spear with two cutting-edges, one half of a socketed axe, two knives with two cutting-edges, five gold rings, one small clay vessel, five copper ingot fragments and fragments of clay vessels dated to the Bronze Age.
[95] Dumitrescu 1935–1936, p. 225.

Based on the already mentioned association with the bronze objects and on the similarity with other finds, these objects are considered to belong to Early Iron Age, more precisely to Hallstatt B1, the Moigrad – Tăuteu hoarding horizon[96].
The gold rings from Tăuteu were included, based on shape and decoration, in the category of notched rings, named also of Brăduț type, after the eponym hoard[97]. They have a round shape and are made of a thin gold bar, decorated on the entire surface, with the exception of the ends, which are thin and pointed, close to each other or slightly overlapping. The Brăduț type represents a variant of the notched rings for which the vertical notches alternate with false 'triangular' or oblique torsions[98]. Three of the complete items from Tăuteu have the length of the gold bar separated by their decoration into nine (two rings), respectively seven (one ring) segments, the other two being decorated with simple circular notches on their entire surface, with the exception of their ends[99].
The hoard was part of the collections of the National Museum of Antiquities[100] until the beginning of the '70s, when it was transferred in its entirety (bronze and gold objects) to the newly created National History Museum of Romania.

8.1. Inv. no. 8992 (fig. 10/1)
W = 10.20 g; D = 5.5 cm
Ring made of a gold bar with circular cross-section and tapering ends, with notched decoration. Good preservation state.

8.2. Inv. no. 8993 (fig. 10/2)
W = 7.20 g; D = 3.4 cm
Ring made of a gold bar with circular cross-section and tapering ends, with notched decoration. Good preservation state.

8.3. Inv. no. 8994 (fig. 10/3)
W = 5.90; D = 3.32 cm
Ring made of a gold bar with circular cross-section and tapering ends, with notched decoration. Good preservation state.

8.4. Inv. no. 8995
W = 3.05 g; D = 2.43 cm
Ring made of a gold bar with circular cross-section and tapering ends, with notched decoration. Good preservation state.

8.5. Inv. no. 8996 (fig. 10/4)
W = 2.40 g; D = 2.12 cm
Ring made of a gold bar with circular cross-section and tapering ends, with notched decoration. Good preservation state.

---

[96] Müller-Karpe 1959, p. 127; Petrescu-Dîmbovița 1961, p. 106; Petrescu-Dîmbovița 1977, p. 136–137; Popescu 1962, p. 410–411; Rusu 1972, p. 36.
[97] Popescu 1956, p. 228.
[98] Dumitrescu 1935–1936, p. 231; Rusu 1972, p. 36.
[99] Oanță-Marghitu 2013, p. 224, cat. no. 35.1–35.5.
[100] Inventory numbers: IV 5374–5389, 5414, 5416–5424, 5426–5441.

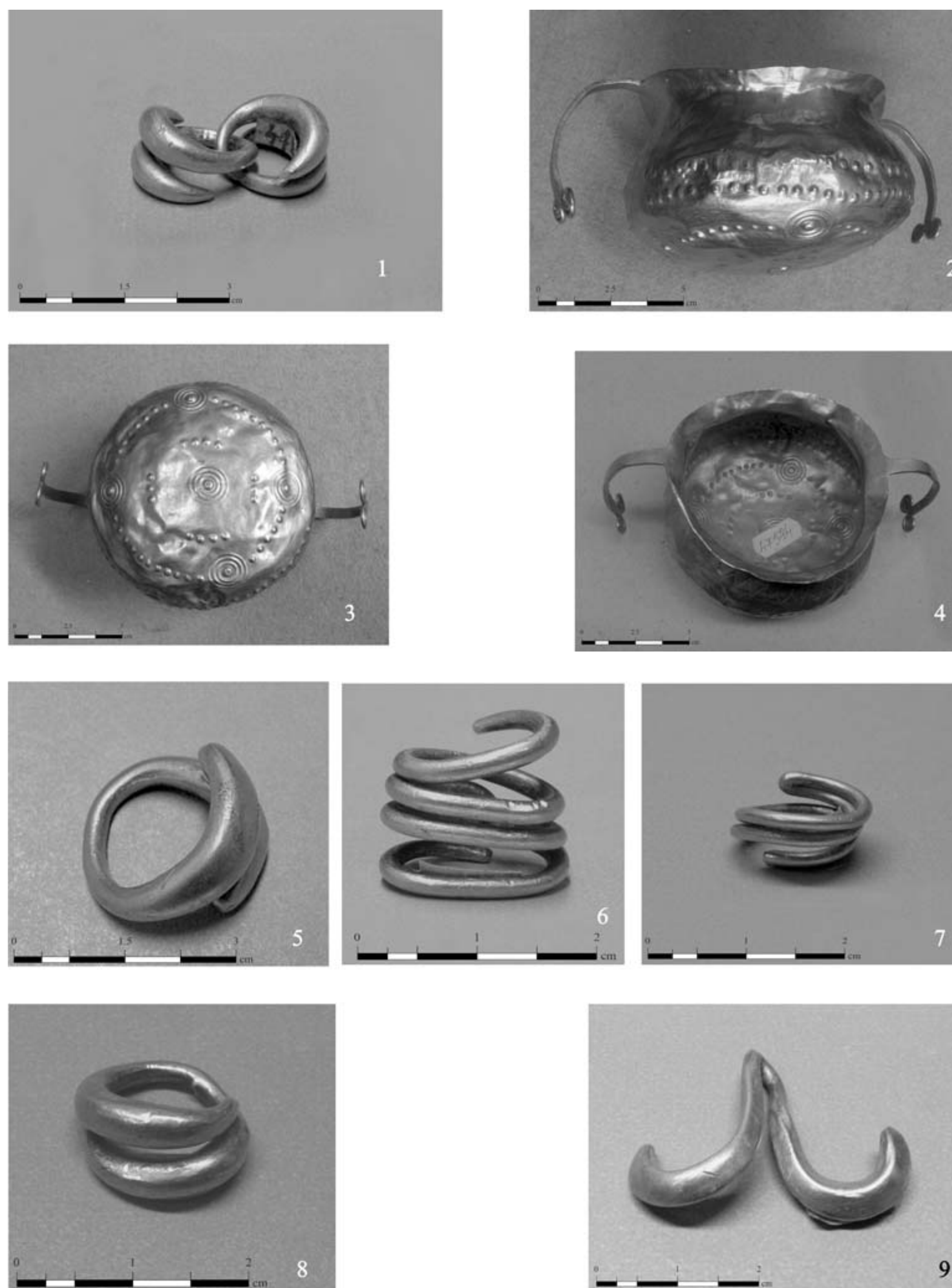

Fig. 7. Gold objects: 1. Apoldu de Sus (cat. no. 1.1); 2–4. Biia (cat. no. 2.1); 5–9. Cacova (cat. nos. 3.1–5).

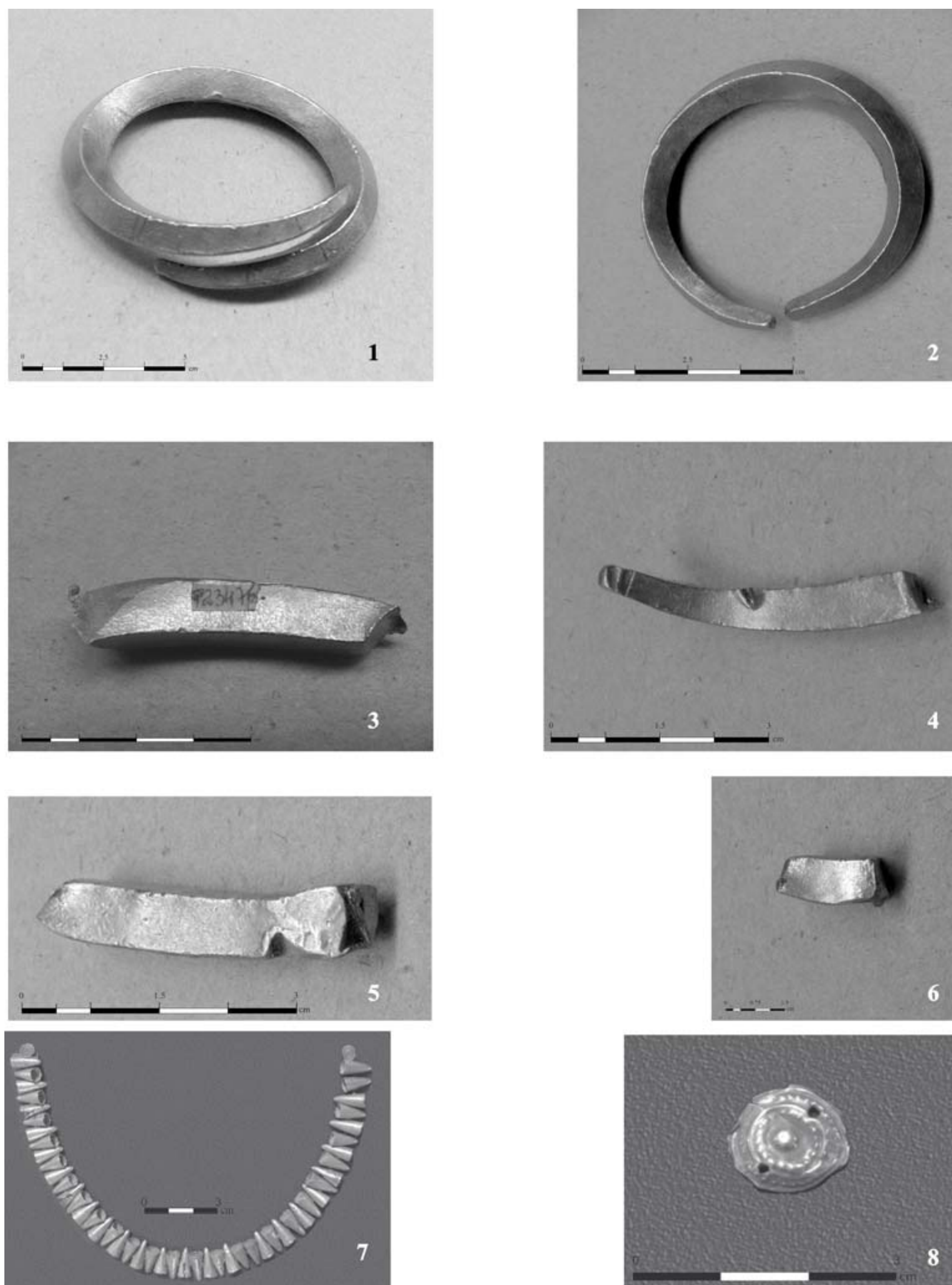

Fig. 8. Gold objects: 1–6. Căuaş (cat. nos. 4.1–6); 7–8. Pecica (cat. nos. 5.1–2).

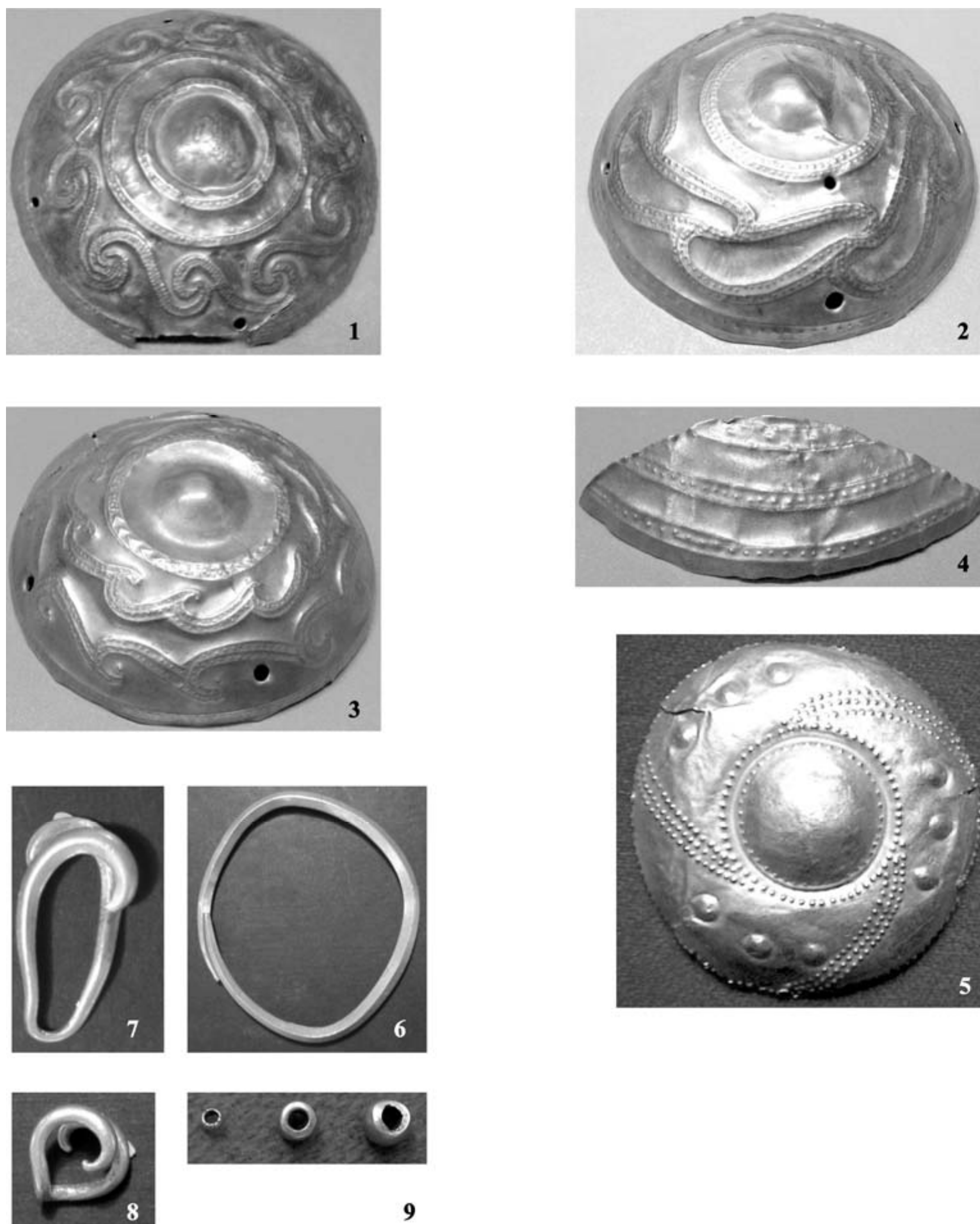

Fig. 9. Gold objects: 1–4. Săcueni (cat. nos. 6.1–4); 5–9. Şmig (cat. nos. 7.1, 7.36).

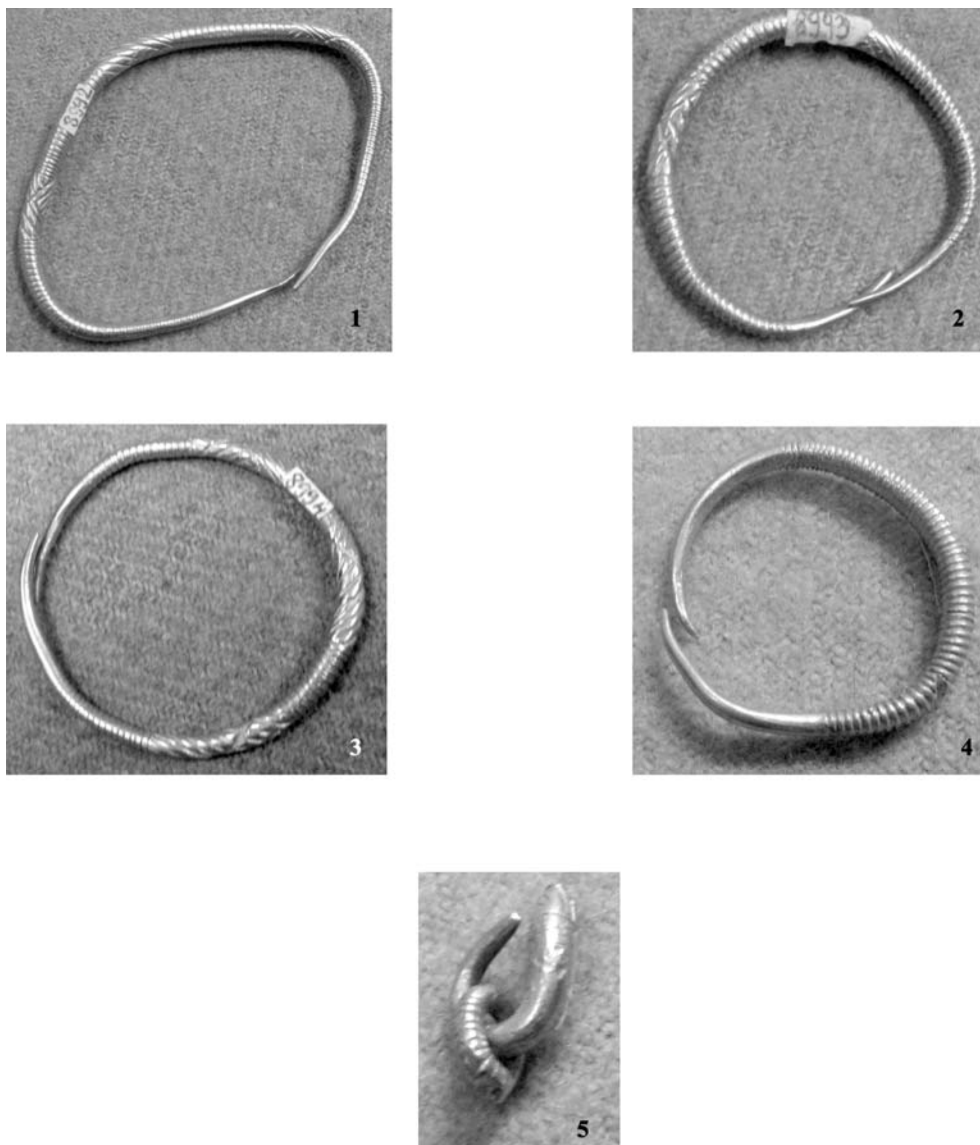

Fig. 10. Gold objects: 1–5. Tăuteu (cat. nos. 8.1–3, 8.5–6).

8.6. Inv. no. 8997 (fig. 10/5)
W = 1.20 g; L = 1.0 cm
Two fragments of notched rings, both from the ends of the gold bar. It is difficult to determine if the fragments belonged to one item or if they were cut from two different rings.

BIBLIOGRAPHY

Ardos 1936 — F. Ardos, *Date arheologice privitoare la Oradea şi judeţul Bihor*, Familia 3, 4, 1936, p. 61–76.

Bader 1978 — T. Bader, *Epoca bronzului în nord-vestul României. Cultura pretracică şi tracică*, Bucureşti, 1978.

Burda 1979 — Ş. Burda, *Tezaure de aur din România*, Bucureşti, 1979.

Ciugudean 2010 — H. Ciugudean, *Piesele de aur din depozitul Cugir I şi relaţia lor cu sistemele metrologice din Bronzul târziu*, Apulum 47, 2010, p. 23–40.

Constantinescu *et alii* 2010 — B. Constantinescu, E. Oberländer-Târnoveanu, R. Bugoi, V. Cojocaru, M. Radtke, *The Sarmizegetusa bracelets*, Antiquity 84 (326), 2010, p. 1028–1042.

Constantinescu *et alii* 2012 — B. Constantinescu, D. Cristea-Stan, A. Vasilescu, R. Simon, D. Ceccato, *Archaeometallurgical characterization of ancient gold artifacts from Romanian Museums using XRF, Micro-PIXE and Micro-SR-XRF methods*, Proceedings of the Romanian Academy, Series A, 13, 1, 2012, p. 19–26.

Cooke *et alii* 1999 — R. Cooke, I. Isaza, J. Griggs, B. Desjardins, L.A. Sanchez, *Who Crafted, Exchanged, and Displayed Gold in Pre-Columbian Panama?*, in J. Quilter, J.H. Hoopes (eds.), *Gold and Power in Ancient Costa Rica, Panama, and Colombia*, 1999, p. 91–158.

Cristea 2013 — D. Cristea, *Studiul aurului din România în vederea stabilirii provenienţei obiectelor arheologice din patrimoniul cultural naţional*, Rezumatul tezei de doctorat, 2013, http://www.unibuc.ro/studies/Doctorate2013Februarie/CRISTEA%20DANIELA.

Dumitrescu 1935–1936 — V. Dumitrescu, *Le dépôt de la fin de l'âge du bronze découvert à Tăuteni*, Dacia 5–6, 1935–1936, p. 225–234.

Dumitrescu 1937–1940 — V. Dumitrescu, *Funde aus der zweiten Periode der Bronzezeit im Bezirk Arad*, Dacia 7–8, 1937–1940, p. 127–131.

Gogâltan 1999 — F. Gogâltan, *Bronzul timpuriu şi mijlociu în Banatul românesc şi pe cursul inferior al Mureşului. Cronologia şi descoperirile de metal*, Timişoara, 1999.

Hartmann, Sangmeister 1972 — A. Hartmann, E. Sangmeister, *The Study of Prehistoric Metallurgy*, Angew. Chem. Int. Ed. 11, 7, 1972, p. 620–629.

Iliescu 1968 — O. Iliescu, *Tezaurul de obiecte premonetare de la Căuaş*, Creşterea colecţiilor. Caiet selectiv de informare 23–24, 1968, p. 87–88.

Kacsó 2014 — C. Kacsó, *Date noi cu privire la tezaurul de aur din epoca bronzului de la Căuaş*, in R. Gindele (ed.), *Arheologie în context regional şi european. Studii în onoarea lui Németi János la aniversarea a 75 de ani*, StComSatuMare 30/1, 2014, p. 105–124.

Leahu 2003 — D. Leahu, *Consideraţii cu privire la falerele de aur din epoca bronzului descoperite pe teritoriul României*, CA 12, 2003, p. 89–107.

Leahu 2010 — D. Leahu, *Vaso di Biia*, cat. no. 4, in E. Oberländer-Târnoveanu, L. Ungaro (eds.), *Ori antichi della Romania. Prima e dopo Traiano*, Milano, 2010, p. 131.

Luca, Pinter, Georgescu 2003 — S. Luca, Z.K. Pinter, A. Georgescu, *Repertoriul arheologic al judeţului Sibiu. Situri, monumente arheologice şi istorice*, Bibliotheca Septemcastrensis III, Sibiu, 2001.

Mozsolics 1965–1966 — A. Mozsolics, *Goldfunde des Depotfundhorizontes von Hajdúsámson*, BerRGK 46–47, 1965–1966, p. 1–76.

Mozsolics 1973 — A. Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde des Karpatenbeckens. Depotfund horizonte von Forró und Ópályi*, Budapest, 1973.

Müller-Karpe 1959 — H. Müller-Karpe, *Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen*, Berlin, 1959.

Nestor 1932 — I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, BerRGK 22, 1932.

Oanţă-Marghitu 2013 — R. Oanţă-Marghitu, *Depozitul de la Tăuteu, jud. Bihor*, cat. no. 35.1–35.5, in R. Oanţă-Marghitu (ed.), *Aurul şi argintul antic al României*, Catalog de Expoziţie, Muzeul Naţional de Istorie a României, Bucureşti, 2013, p. 224.

Petrescu-Dîmboviţa 1961 — M. Petrescu-Dîmboviţa, *Date noi cu privire la depozitul de bronzuri de la Tăuteu (r. Marghita, reg. Crişana)*, ArhMold 1, 1961, p. 81–114.

Petrescu-Dîmboviţa 1977 — M. Petrescu-Dîmboviţa, *Depozitele de bronzuri din România*, Bucureşti, 1977.

Popescu 1956 — D. Popescu, *Prelucrarea aurului în Transilvania înainte de cucerirea romană*, MCA 2, 1956, p. 196–250.

Popescu 1962 — D. Popescu, *Asupra unor tezaure de aur din epoca bronzului*, SCIV 13, 1, 1962, p. 399–411.

Popescu D., Popescu V. 1955 — D. Popescu, V. Popescu, *Asupra tezaurului de aur de la Ostrovul Mare*, SCIV 6, 3–4, 1955, p. 865–881.

Rusu 1972 — M. Rusu, *Consideraţii asupra metalurgiei aurului din Transilvania în Bronz D şi Hallstatt A*, ActaMN 9, 1972, p. 29–63.

Schroller 1925 — H. Schroller, *Die Goldschale von Hermanstadt*, JahrbBSM, Kronstadt, 1925, p. 114.

Soroceanu 2008 — T. Soroceanu, *Die vorskythenzeitlichen Metallgefäße im Gebiet des heutigen Rumänien / Vasele de metal prescitice de pe actualul teritoriu al României*, Bronzefunde aus Rumänien III, Bistriţa – Cluj-Napoca, 2008.

Ţârlea, Popescu 2013a — A. Ţârlea, A.-D. Popescu, *Aurul şi argintul în epoca bronzului şi prima epocă a fierului*, in R. Oanţă-Marghitu (ed.), *Aurul şi argintul antic al României*, Catalog de Expoziţie, Muzeul Naţional de Istorie a României, Bucureşti, 2013, p. 48–63.

Ţârlea, Popescu 2013b — A. Ţârlea, A.-D. Popescu, *Depozitul de la Tăuteu, jud. Bihor*, cat. no. 35, in R. Oanţă-Marghitu (ed.), *Aurul şi argintul antic al României*, Catalog de Expoziţie, Muzeul Naţional de Istorie a României, Bucureşti, 2013, p. 223.

Zaharia 1959 — E. Zaharia, *Die Lockenringe von Sărata-Monteoru und ihre typologischen und chronologischen Beziehungen*, Dacia N.S. 3, 1959, p. 103–134.

OBIECTE PREISTORICE DE AUR DIN COLECȚIILE MUZEULUI NAȚIONAL DE ISTORIE A ROMÂNIEI REZULTATELE ANALIZELOR PRIN FLUORESCENȚĂ DE RAZE X

REZUMAT

Mai multe obiecte preistorice de aur, selectate din colecțiile Muzeului Național de Istorie a României, au fost analizate folosindu-se metoda fluorescenței de raze X (XRF), în cadrul proiectului ARCHAEOMET (2005–2008). Obiectele în cauză au fost datate în epoca bronzului şi prima epocă a fierului şi provin din spațiul intra-carpatic. Compoziția pieselor respective este discutată în corelație cu tipologia, asocierea în tezaure, cronologia şi distribuția geografică a acestora. Rezultatele indică folosirea în această perioadă a *electrum*-ului (aliaj natural al aurului cu argintul), exploatat, cel mai probabil, din surse secundare (aur aluvionar). Există tezaure extrem de omogene din punctul de vedere al compoziției metalului (de exemplu, tezaurul de la Căuaş), dar şi tezaure ale căror piese sunt caracterizate prin compoziții extrem de variabile (de exemplu, cel de la Şmig). Se observă o posibilă legătură între categoria/tipul obiectelor analizate şi compoziția aurului utilizat, mai clară în unele cazuri (brățările cu secțiune rombică datate în Bronz D – Hallstatt A), sau între asocierea obiectelor şi compoziția metalului (cele două verigi torsionate din tezaurul de la Şmig, care, cel mai probabil, reprezintă o pereche de cercei, au şi o compoziție aproape identică). Deşi lotul analizat este mult prea restrâns pentru a fi statistic reprezentativ, se poate presupune o oarecare legătură între utilizarea aurului nativ cu o anumită puritate şi perioadă: Bronzul Mijlociu pare caracterizat de folosirea unui aur cu un titlu mai slab, conținând un procent mai ridicat de argint, în timp ce, începând cu Bronzul Târziu şi la începutul primei epoci a fierului, pare să se fi preferat un aur cu o puritate mai mare. Este de văzut dacă analizele viitoare, pe loturi mai mari de obiecte, vor confirma sau infirma această observație. Cea mai slabă legătură pare să existe până acum între compoziția aurului utilizat şi distribuția geografică a descoperirilor, ceea ce are sens dacă se iau în considerare şi alți factori, precum surse de materie primă utilizate, ateliere şi arii de distribuție pentru diferite categorii de obiecte în diferite perioade.

Cuvinte-cheie: Epoca bronzului – prima epocă a fierului; obiecte de aur; compoziția aurului; analiză compozițională XRF.

EXPLICAȚIA FIGURILOR

Fig. 1. Harta cu răspândirea tezaurelor menționate în text.

Fig. 2. Conținutul de aur şi argint al pieselor analizate, în corelație cu asocierea lor în depuneri.

Fig. 3. Conținutul de aur şi argint al pieselor analizate, în corelație cu tipologia lor.

Fig. 4. Conținutul de argint şi cupru al pieselor analizate.

Fig. 5. Compoziția eşantioanelor de aur obținute din minele aurifere din Transilvania (după Cristea 2013, p. 40, fig. 48).

Fig. 6. Compoziția eşantioanelor de aur obținute din aluviuni aurifere (după Cristea 2013, p. 45, fig. 51).

Fig. 7. Piese de aur: 1. Apoldu de Sus (cat. nr. 1.1); 2–4. Biia (cat nr. 2.1); 5–9 Cacova (cat. nr. 3.1–5).

Fig. 8. Piese de aur: 1–6. Căuaş (cat. nr. 4.1–6); 7–8. Pecica (cat. nr. 5.1–2).

Fig. 9. Piese de aur: 1–4. Săcueni (cat. nr. 6.1–4); 5–9. Şmig (cat. nr. 7.1, 7.36).

Fig. 10. Piese de aur: 1–5. Tăuteu (cat. nr. 8.1–3, 8.5–6).

Tabel 1. Rezultatele analizelor prin metoda fluorescenței de raze X (n.d. = nedeterminat; n.m. = nu a fost măsurat).

DEPOZITUL DE BRONZURI DE LA POCLUŞA DE BEIUŞ (JUD. BIHOR)

CAROL KACSÓ*

Rezumat: În colecţia arheologică a Colegiului Naţional „Emanuil Gojdu” din Oradea se păstrează patru celturi de bronz, care au fost publicate pentru prima dată în literatură ca provenite dintr-o localitate neprecizată din Crişana, apoi ca descoperite la Oradea, respectiv la Palota. În arhiva documentară Frideric Ardos, care se află la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din Bucureşti, se găsesc, însă, desenele acestor celturi, împreună cu desenele altor opt piese de bronz, cu precizarea că ele au fost descoperite în malul unui pârâu din apropiere de localitatea Pocluşa de Beiuş (jud. Bihor).

Depozitul de bronzuri de la Pocluşa de Beiuş se încadrează în faza Bronz târziu 3 (BT 3) din Transilvania, sincronă cu faza veche a culturii câmpurilor de urne (*ältere UFZ*), respectiv cu faza Hallstatt A din Europa Centrală. În peisajul depunerilor de bronzuri în secolele de sfârşit ale mileniului al II-lea î.e.n. din spaţiul submontan bihorean, depozitul de la Pocluşa de Beiuş este o apariţie singulară, care prezintă însă clare afinităţi cu depozitele din Banat. Este de presupus că unele dintre piesele sale, dacă nu chiar toate, au fost confecţionate într-un atelier aflat pe teritoriul Banatului, a cărui producţie a fost puternic influenţată de centrul metalurgic din nord-vestul Balcanilor.

Cuvinte-cheie: Pocluşa de Beiuş, depozit de bronzuri, Bronz târziu, *Gewässerfund*, cultura Gáva.

În studiul publicat în anul 1963, M. Rusu insera în lista descoperirilor de bronzuri din Transilvania atribuite grupului Cincu-Suseni (Hallstatt A1) un depozit aflat în colecţia Şcolii Medii nr. 1 din Oradea, pe care-l desemna drept Crişana I, fără a specifica vreun obiect din compoziţia sa[1]. Într-o lucrare ulterioară, acelaşi autor menţiona descoperirea, sub denumirea de Crişana, regiune, în lista localităţilor în care s-au găsit celturi de tip transilvănean[2].

Într-un articol apărut în anul 1976, M. Petrescu-Dîmboviţa, de asemenea fără a nominaliza vreo piesă componentă, includea depozitul în seria Turia-Jupalnic[3]. Piesele depozitului au fost descrise succint şi au fost ilustrate de acelaşi autor în cele două monografii dedicate depozitelor de bronzuri descoperite pe teritoriul României, apărute în 1977 (varianta în limba română) şi 1978 (varianta în limba

* Baia Mare; e-mail: carolkacso@yahoo.de.

[1] Rusu 1963, p. 207, nr. 22.

[2] Rusu 1966, p. 35, nr. 42. Piesele erau atribuite colecţiei T. Roşu, Oradea.

[3] Petrescu-Dîmboviţa 1976, p. 497.

germană)[4]. Se afirma aici că patru celturi, care proveneau, se pare, din jurul oraşului Oradea, au fost achiziţionate pentru colecţia Liceului nr. 1 din localitate în anii 1957–1958, iar alte două celturi, aflate la Muzeul Oradea (nr. inv. 12588 şi 12589), aparţineau, probabil, aceleiaşi descoperiri.

Cele patru celturi, doar cu precizarea că sunt frumos decorate şi au provenienţă necunoscută, au fost ilustrate fotografic anterior în lucrarea custodelui colecţiei de arheologie a liceului orădean, profesorul de istorie T. Roşu[5]. Ele au fost publicate, alături de alte două celturi, şi de S. Dumitraşcu, cu menţiunea că provin din localităţi aflate pe teritoriul judeţului Bihor[6].

N. Chidioşan amintea, într-un articol în care prezenta descoperirile primei epoci a fierului de la Oradea, un depozit de bronzuri păstrat în colecţia Liceului „Emanuil Gojdu"[7], despre care afirma că a fost descoperit în anul 1958[8], fără a menţiona vreo sursă a acestei informaţii.

Deşi N. Chidioşan nu descria piesele ce aparţineau acestui depozit, este aproape cert că el se referea la cele patru celturi reunite de M. Rusu şi M. Petrescu-Dîmboviţa în aşa-numitul depozit Crişana I, care păreau acum şi clar localizate. Atunci când am încercat o numerotare a depozitelor de bronzuri apărute pe teritoriul oraşului Oradea, am considerat acest depozit ca fiind cea mai recentă descoperire de acest fel de aici, pe care am denumit-o Oradea VI[9]. Existenţa acestui depozit sub această denumire a fost acceptată de mai mulţi cercetători[10], alţii au folosit însă în continuare denumirea de Crişana sau Crişana I[11].

Informaţii noi cu privire la localitatea de descoperire a celor patru celturi au fost puse în circulaţie în a doua jumătate a anilor '90, atunci când S.A. Luca şi C. Ilieş au publicat, cu descrieri mai detaliate şi desene mai exacte, piesele de piatră, cupru şi bronz aflate în colecţia liceului din Oradea[12]. Potrivit afirmaţiei lor, celturile provin de la Palota, localitate aflată în apropiere de Oradea, această provenienţă fiind indicată, spuneau cei doi autori, în registrul de inventar al colecţiei. Problema stabilirii localităţii de descoperire a celturilor, atribuite iniţial depozitului Crişana I, apoi depozitului Oradea VI, părea definitiv rezolvată.

[4] Petrescu-Dîmboviţa 1977, p. 122, pl. 288/3–6; Petrescu-Dîmboviţa 1978, p. 137, nr. 196, pl. 217/C.

[5] Roşu 1967, p. 354, fig. 2. Era amintit încă un celt, de asemenea ilustrat, care a fost descoperit cu prilejul amenajării malului stâng al Crişului

[6] Dumitraşcu 1979, p. 809, pl. IV/2–3, 8–9, pl. V/8–9.

[7] Liceul şi-a reprimit denumirea avută la înfiinţarea sa, în anul 1919, la 6 septembrie 1970, vezi http://www.lego.rdsor.ro/. Astăzi, instituţia de învăţământ se numeşte Colegiul Naţional „Emanuil Gojdu".

[8] Chidioşan 1981, p. 70.

[9] Kacsó 1990, p. 27; Kacsó 1995, p. 84.

[10] Hansen 1994, p. 586; Marta 2007, p. 38, 41 (la p. 35 sunt ilustrate cele patru celturi, iar legenda fotografiei este „Celturi de bronz [Oradea–Salca]"); Ilieş 2007, p. 43. Ultimii doi autori citaţi au reluat fără modificări, se pare, cele afirmate în prima ediţie, din 1995, a lucrării monografice despre istoria oraşului Oradea, pe care nu am avut-o la dispoziţie.

[11] Soroceanu, Lakó 1995, p. 192; Boroffka, Ridiche 2005, nota 85; Bratu 2009, p. 255, nr. 245; Dergačev 2010, fig. 74/2, 13; fig. 75/27–28; Gavronić, Kapuran 2014, p. 40.

[12] Luca, Ilieş 1997, p. 36–37; Luca, Ilieş 2000, p. 324–326.

Am avut, totuşi, anumite îndoieli cu privire la veridicitatea localizării din momentul în care am aflat de la C. Ilieş că inventarierea colecţiei de arheologie a liceului a fost făcută, după pensionarea profesorului T. Roşu, de o persoană puţin avizată, iar registrul de inventar, un simplu caiet A4, s-a pierdut. Devenea evident că erau necesare noi verificări pentru a confirma sau infirma Palota ca localitate de descoperire a unui controversat depozit de bronzuri.

Am găsit rezolvarea lipsită de echivoc a acestei probleme în urma cercetării arhivei documentare Frideric Ardos, care se păstrează la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan" din Bucureşti[13]. La paginile 15, respectiv 23 şi 25 ale mapei nr. 6[14] apar desenele la scara 1:1 ale celor patru celturi, alături de desenele la aceeaşi scară ale altor opt piese de bronz, cu precizarea clară că ele provin din localitatea Pocluşa de Beiuş, jud. Bihor (fig. 1–3).

În afara desenelor celor 12 piese, în aceeaşi mapă, la pagina 14, se află o relatare detaliată în limba maghiară despre condiţiile de descoperire a acestor piese, redactată de F. Ardos (fig. 4).

Se precizează aici că bronzurile au fost descoperite la 1 km est de sat, în malul unui pârâu, ce curge printre dealuri, cu un debit foarte scăzut, care creşte doar în timpul ploilor. Ele se aflau în parte la suprafaţă, în parte la adâncimea de 20–30 cm. Primele piese au fost găsite de o localnică, apoi învăţătorul Porfir Paşca a mai adunat din acelaşi loc alte bronzuri. Localnicii afirmau că, în apropiere de locul de descoperire, s-au aflat şi fragmente ceramice de culoare neagră.

În zilele de 1 şi 2 septembrie 1937, F. Ardos, ca delegat oficial din partea Asociaţiei Ştiinţifice[15], a efectuat o cercetare la locul descoperirii, având ajutorul profesorului L. Patachi şi a doi muncitori, dar nu a mai găsit niciun obiect. A reuşit însă să recupereze de la primul descoperitor cinci piese de bronz din depozit, care se adăugau celor şapte donate de învăţătorul Paşca colecţiei Asociaţiei Ştiinţifice. F. Ardos a fost informat că, împreună cu cele 12 piese salvate, au mai apărut şi alte obiecte de bronz, precum şi turte de bronz. El menţiona printre obiectele găsite la Pocluşa de Beiuş, pe care nu a reuşit să le achiziţioneze, un topor cu braţele în cruce, de cca 20 cm lungime şi o daltă de piatră fin şlefuită, fără a preciza locul lor exact de descoperire.

---

[13] Am efectuat cercetarea în decembrie 2015, cu sprijinul colegial al doamnelor Oana Damian, coordonatoarea Sectorului Muzeul Naţional de Antichităţi (MNA) din cadrul Institutului, Roxana Dobrescu, responsabila Arhivei Institutului, şi Ancuţa Boca, conservatoare în cadrul Sectorului MNA, cărora le datorez sincere mulţumiri.

[14] În arhiva Ardos, pe lângă numeroase alte documente, se află şase mape cu desenele şi descrierile unor artefacte provenite din descoperiri bihorene, însoţite, în mai multe cazuri, de date în legătură cu provenienţa acestora. Pentru informaţii despre colecţia arheologică Ardos, păstrată de asemenea la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan" din Bucureşti, şi arhiva Ardos, precum şi despre activitatea de arheolog a colecţionarului, vezi Harhoiu, Gáll, Lakatos 2010, p. 85–86. La datele din acest studiu adaug doar că F. Ardos a fost, între cele două războaie mondiale, profesor de istorie la Liceul „Emanuil Gojdu" din Oradea.

[15] Nu am găsit date în legătură cu această asociaţie. Bănuiesc doar că ea aparţinea Casei Naţionale din Bihor, înfiinţate oficial în anul 1929 pentru promovarea, printre altele, a intereselor culturale româneşti în zonă, v. Oancea f.a. Din însărcinarea acestei instituţii, F. Ardos a efectuat mai multe săpături la Oradea şi în alte localităţi din Bihor, vezi Lakatos-Balla 2009, p. 208.

Mica localitate Pocluşa de Beiuş (com. Şoimi) se întinde la poalele Munţilor Codru-Moma, în sudul judeţului Bihor, la aproximativ 30 km vest de oraşul Beiuş, în bazinul superior al Crişului Negru (fig. 5). În afara descoperirii izolate a unei monede romane[16], piesele semnalate de către F. Ardos sunt singurele mărturii arheologice cunoscute din această localitate.

Deşi, în relatarea lui F. Ardoş, nu a fost precizat anul în care a apărut depozitul de bronzuri, este aproape cert că acesta a ieşit la iveală în 1937, an în care au fost efectuate cercetările la locul descoperirii. Pentru această dată pledează şi faptul că descoperirea de la Pocluşa de Beiuş nu este menţionată în lucrarea publicată de F. Ardos în 1936, în care sunt prezentate numeroase depozite de bronzuri din Bihor[17].

Cele patru celturi din depozit, semnalate deja în literatură[18], se păstrează în continuare în colecţia de arheologie a liceului din Oradea[19]. Celelalte bronzuri sunt fie pierdute, fie amestecate cu alte descoperiri[20]. Pe baza desenelor, de foarte bună calitate, aflate în arhiva Ardos, amănuntele de formă şi decor ale acestor piese sunt clar sesizabile.

DESCRIEREA PIESELOR

1. Celt de tip transilvănean, L = 9 cm (fig. 6/1[21]), partea inferioară mult lăţită, tăişul puternic arcuit, decorat cu câte trei nervuri arcuite înscrise în triunghiurile adâncite de pe feţele late, pornite de la manşonul găurii de înmănuşare şi unite pe linia cusăturilor de turnare, parţial finisate, de pe feţele înguste. Se păstrează o parte din ciotul de turnare de deasupra tortiţei, iar sub aceasta se află o mică spărtură (defect de turnare?).
2. Celt de acelaşi tip, L = 9,5 cm (fig. 6/2), partea inferioară mai puţin lăţită, tăişul uşor arcuit, decorat asemănător cu cel precedent. Lipseşte o porţiune din partea superioară şi tortiţa.
3. Celt de acelaşi tip, L = 9,9 cm (fig. 6/3), partea inferioară mai lăţită, decorat cu câte o nervură verticală înscrisă în triunghiurile adâncite. Pe faţă îngustă, în apropiere şi sub tortiţă, o spărtură longitudinală.
4. Celt de acelaşi tip, L = 10,8 cm (fig. 6/4), decorat cu câte trei nervuri verticale înscrise în triunghiurile adâncite. Cusăturile de turnare bine finisate. Manşonul găurii de înmănuşare uşor deteriorat, corpul fisurat în partea superioară.

---

[16] Dumitraşcu 1985, p. 58.

[17] Ardos 1936.

[18] V. *supra*.

[19] Am văzut piesele în noiembrie 2015, însoţit de C. Ilieş şi în prezenţa lui A.T. Ursuţa, actualul custode al colecţiei.

[20] Rămâne de verificat dacă cele două celturi din colecţia muzeului din Oradea, semnalate de M. Petrescu-Dîmboviţa ca aparţinând, eventual, depozitului (v. *supra*), fac parte sau nu din compoziţia acestei descoperiri. Chiar dacă celturile există, ele sunt în prezent inaccesibile, fiind împachetate, ca toate celelalte piese ale muzeului orădean, în vederea mutării lor într-un nou sediu. Operaţiunea de verificare va fi îngreunată de faptul că, sub numerele de inventar menţionate de M. Petrescu-Dîmboviţa, nu sunt înregistrate celturi, ci două statuete de epocă medievală sau modernă, potrivit informaţiei amabile primite de la C. Ghemiş (e-mail din 22 februarie 2016).

[21] Piesele au fost redesenate în tuş, după desenele din mapa Ardos, de Z. Şomcutean.

5. Celt de acelaşi tip, L = 11,4 cm (fig. 6/5), din tăişul arcuit lipseşte o mică porţiune, decorat cu o nervură circulară plasată sub manşonul uşor îngroşat, de la care pornesc câte două nervuri arcuite, înscrise în triunghiurile adâncite, unite pe cusăturile de turnare finisate de pe feţele înguste, precum şi câte o nervură verticală, plasată între triunghiuri, care ajunge până aproape de tăiş.

6. Celt, L = 11,1 cm (fig. 6/6), manşonul găurii de înmănuşare drept şi foarte uşor îngroşat, secţiunea corpului ovală, partea inferioară puţin lăţită, tăişul arcuit, decorat cu şase nervuri circulare orizontale plasate la nivelul tortiţei, iar sub acestea cu o nervură în zig-zag circulară, de la care pornesc, pe ambele feţe late, câte trei nervuri, cele laterale fiind oblice sau uşor arcuite, cea centrală fiind verticală. Cioturile de turnare de pe manşonul găurii de înmănuşare au fost îndepărtate, urmele lor fiind, totuşi, vizibile.

7. Seceră cu limbă la mâner, l lamei = 2,8 cm, l limbii la mâner = 3 cm (fig. 7/1), baza concavă, adaosul de la capătul limbii la mâner semioval, muchia îngroşată, patru nervuri pe limba la mâner, dintre care cele laterale, mai pronunţate, se prelungesc pe muchie, respectiv pe lamă.

8. Fragment de seceră cu limbă la mâner (fig. 7/2), baza uşor concavă şi subţiată prin batere, adaosul de la capătul limbii la mâner rupt, trei nervuri pe limba la mâner, dintre care cele laterale, mai pronunţate şi alveolate, se prelungesc nealveolate pe muchia îngroşată, respectiv pe lamă.

9. Brăţară masivă deschisă, diam. int. = 5,5 cm, diam. ext. = 8,4 cm (fig. 7/3), secţiunea în forma literei D, capetele subţiate şi îndepărtate, decorată în tehnica inciziei cu cinci registre de linii uşor arcuite, cea centrală flancată pe ambele laturi de scurte linii, următoarele două flancate de astfel de linii doar pe o latură, care închid între ele linii triple în zig-zag.

10. Brăţară asemănătoare, diam. int. = 6 cm, diam. ext. = 8,5 cm (fig. 7/4), decorată în aceeaşi tehnică, în partea centrală cu două registre de linii verticale flancate de scurte linii, continuate pe ambele braţe de motive de fâşii de linii uşor arcuite dispuse într-un pătrat, având în mijloc o spirală, şi de registre de linii verticale, flancate pe o latură de scurte linii, pe cealaltă latură de triunghiuri haşurate, iar înspre capete de câte un registru de linii verticale.

11. Brăţară spiralică deschisă, cu două spire, diam. int. = 6,5 cm, diam. ext. = 8,6 cm (fig. 7/5), din bară cu secţiunea rotundă, subţiată înspre capete, unul dintre acestea rupt, celălalt rulat într-o mică spirală.

12. Fragment de turtă, probabil de bronz, L păstrată = 6 cm (fig. 7/6).

În colecţia Colegiului Naţional „Emanuil Gojdu" din Oradea se află celturile nr. 1, 4, 5 şi 6. Fiecare dintre aceste piese prezintă o patină verde închis, de foarte bună calitate.

Piesele finite cunoscute din depozitul de la Pocluşa de Beiuş aparţin categoriei celturilor, secerilor şi brăţărilor. A fost salvat şi un fragment de turtă, F. Ardos menţionând, însă, că au existat mai multe astfel de piese în compoziţia depozitului. Cu excepţia uneia dintre seceri, celelalte piese finite au fost depuse întregi sau cu mici deteriorări.

Remarcabil în privinţa celturilor este faptul că toate sunt bogat decorate. Combinaţia cea mai interesantă de motive decorative, pe care nu am regăsit-o la alte celturi, prezintă celtul nr. 6 (fig. 6/6). Motivele folosite apar, însă, şi pe alte celturi, cel mai des întâlnit fiind cel al nervurilor circulare orizontale dispuse sub manşonul găurii de înmănuşare. Nervurile în zig-zag sunt mult mai rare şi apar fie neînsoţite de alte motive, fie acestea sunt diferite de cele de pe piesa de la Pocluşa

de Beiuş[22]. Nervurile verticale sunt, de asemenea, prezente pe numeroase celturi, de regulă fie ca o linie singulară, fie în forma unor benzi de linii, neînsoţite de nervuri oblice sau arcuite, aşa cum este motivul decorativ combinat de pe corpul celtului aici prezentat[23].

Celelalte cinci celturi din depozit aparţin tipului transilvănean. Potrivit tipologiei elaborate de M. Rusu[24], ele se încadrează în varianta B, respectiv într-o formă intermediară între variantele B şi C. La toate piesele de la Pocluşa de Beiuş, decorul obişnuit al triunghiurilor adâncite este completat de nervuri arcuite şi nervuri verticale, pe unul dintre exemplare (celtul ilustrat în fig. 6/5) acestea fiind combinate. Exemplare foarte apropiate de cele din depozitul bihorean sunt prezente în depozitul din Banatul sârbesc de la Banatski Karlovac[25]. Astfel de nervuri se găsesc rar pe celturile variantei A, apar mai des pe cele ale variantei B şi devin frecvente pe piesele variantei C, în prezent mai detaliat clasificate, atât în regiunea Dunării de Jos[26], cât şi în zona centrală a Balcanilor[27]. Celturi de tip transilvănean prevăzute cu nervuri longitudinale au fost descoperite şi în Ungaria[28] şi Ucraina Transcarpatică[29], precum şi în regiuni mai îndepărtate de teritoriul lor de origine, de exemplu în Austria[30] şi Moravia[31].

Din punct de vedere cronologic, celturile de tip transilvănean apropiate ca aspect şi decor pieselor de la Pocluşa de Beiuş au fost încadrate de M. Rusu în faza Hallstatt A1, grupa Cincu-Suseni[32]. W.A. v. Brunn a remarcat faptul că variantele de celt de tip transilvănean cu decor reliefat au apărut mai ales în marile depozite din Transilvania[33]. M. Petrescu-Dîmboviţa nu a discutat problema datării acestui

[22] V. Rašajski 1971, pl. 1/2 (Malo Središte-Šuma); Petrescu-Dîmboviţa 1977, pl. 121/5 (Bogata), pl. 219/12 (Uioara de Sus); Ecsedy *et alii* 1982, pl. 36/8 (Dévaványa); Kemenczei 1984, pl. XLVIIa/1 (Harsány); Mozsolics 1985, pl. 175/9, 176/1 (Berkesz); Wanzek 1989, pl. 47/3 (Mediaş, împrejurimi; tipar), pl. 54/7 (Korlát), pl. 54/11 (Răscruci), pl. 54/11 (Păucea); Kobal' 2000, pl. 48/64 (Lazy I); Jovanović 2010, pl. 5/82 (Marcovac-Grunjac); Dergačev 2010, fig. 78/3–4; Dergačev 2011, pl. 13/38 (Vyrbica 1 şi 2); Gavronić, Kapuran 2014, pl. I/8 (Jagodina). Decorul cel mai apropiat de cel al celtului de la Pocluşa de Beiuş îl prezintă tiparul de celt-ciocan de la Almăj, unde motivul în zig-zag este combinat cu un motiv de linii reliefate în formă de „V" întors, vezi Boroffka, Ridiche 2005, p. 156–159, fig. 10; autorii prezintă şi alte descoperiri, ce se extind până în Siberia, cu decorul de linii în zig-zag. Celturile cu acest decor au fost definite de B. Wanzek (1989, p. 139) drept celturi de tip Berkesz.

[23] Un motiv relativ apropiat de cel de pe exemplarul de la Pocluşa de Beiuş se află pe piesele de la Banatski Karlovac (Garašanin, Tasić 1975, pl. LXXVII/5), Tăut (Petrescu-Dîmboviţa 1977, pl. 213/8), „Banat" (Kacsó 1994, fig. 4/3) şi Futog (Borić 1997, pl. IV/40), precum şi pe alte exemplare ale tipului Banat din clasificarea elaborată de V.A. Dergačev (vezi Dergačev 2010, p. 98–110, pl. 17), respectiv ale variantei F stabilite de M. Gavronić şi A. Kapuran (vezi Gavronić, Kapuran 2014, p. 39–40).

[24] Rusu 1966.

[25] Garašanin, Tasić 1975, pl. LXXVI/4–6, LXXVII/1–4, 6–9.

[26] Dergačev 2010, *passim*; Dergačev 2011, *passim*.

[27] Gavronić, Kapuran 2014, *passim*.

[28] Mozsolics 1985, p. 34.

[29] Kobal' 2000, pl. 48/65 (Lazy I).

[30] Mayer 1977, pl. 72/987, 999 („Austria"); zu Erbach 1985, pl. 100/2 (Hallstatt).

[31] Říhovský 1992, pl. 40/631 („Moravia"), pl. 42/644 (Prasklice; tipar), pl. 42/646, 650 (Drslavice II) etc.

[32] Rusu 1966, p. 26.

[33] v. Brunn 1968, p. 36–37

tip de celt, însă şi-a exprimat opinia în acest sens prin includerea depozitului Crişana I în seria Jupalnic-Turia (Hallstatt A2)[34]. Celturile de tip Banat, dintre care unele sunt apropiate celor de la Pocluşa de Beiuş, au fost încadrate de V.A. Dergačev într-un interval de timp îndelungat, care începe la sfârşitul fazei Bronz D, începutul fazei Hallstatt A1 şi continuă, se pare, pe tot parcursul fazei Hallstatt B[35]. După M. Gavronić şi A. Kapuran, celturile variantei F, unele cu particularităţi de decor asemănătoare decorului pieselor de la Pocluşa de Beiuş, au apărut cel mai târziu în faza Hallstatt A1 şi au existat cel puţin până în faza Hallstatt A2[36].

Secerile cu limbă la mâner se numără printre cele mai caracteristice depuneri ale Bronzului târziu din Europa centrală şi din Balcani[37]. Potrivit tipologiei elaborate de M. Petrescu-Dîmboviţa, secerile de la Pocluşa de Beiuş se încadrează în tipul Uioara 5; exemplarele acestui tip sunt prezente mai ales în depozitele fazei Suseni, fiind apariţii rare în depozitele fazelor Uriu şi Moigrad[38].

Cele două brăţări masive de la Pocluşa de Beiuş aparţin uneia dintre variantele tipului de brăţară cu secţiunea în forma literei D, relativ bine reprezentată în descoperirile din Transilvania şi Banat[39]. Brăţări de acest fel apar şi în Voivodina şi Serbia[40], Croaţia[41], Ungaria[42], Moravia[43]. Marea lor majoritate se încadrează cronologic în faza Hallstatt A.

Exemplarele cele mai apropiate ca formă şi decor de brăţările din descoperirea bihoreană se află în depozitul de la Ticvaniu Mare[44]. Numai pentru două dintre brăţările din acest depozit sunt precizate greutăţile: 226 g, respectiv 202 g[45]. Greutăţi asemănătoare trebuie să fi avut şi brăţările din depozitul de la Pocluşa de Beiuş. Pe de o parte, greutatea lor prea mare, pe de altă parte, diametrul lor interior mic făcea, foarte probabil, imposibilă purtarea lor ca podoabe. Aşa cum au presupus mai mulţi cercetători în legătură cu alte variante de brăţări, dar şi cu alte tipuri de podoabe de

[34] V. *supra*, notele 3–4.

[35] Dergačev 2010, p. 138.

[36] Gavronić, Kapuran 2014, p. 40.

[37] Vezi răspândirea, tipologia, încadrarea cronologică, repertoriul, semnificaţia descoperirilor de seceri cu limbă la mâner din acest spaţiu la Petrescu-Dîmboviţa 1978, p. 26–57; Primas 1986, p. 84–182; Vasić 1994, p. 25–42; Furmánek, Novotná 2006, p. 76–108; Jahn 2013, p. 227–252 (interpretarea depunerilor de seceri şi în conexiune cu alte categorii de obiecte), p. 347–628 (catalog cu descoperiri de seceri cu limbă la mâner din întreaga lor arie de răspândire, ce depăşeşte semnificativ teritoriul Europei Centrale şi al Balcanilor).

[38] Petrescu-Dîmboviţa 1978, p. 35, 53.

[39] Kacsó 1995, fig. 4/6 (Arpăşel); Petrescu-Dîmboviţa 1998, pl. 122/1676 (Bicaz II), pl. 123/1709 (Cluj-Napoca IV), pl. 124/1714 (Uioara), pl. 124/1717 (Sălaj, jud.), pl. 125/1721 (Boineşti), pl. 125/1722 (Lugoj), pl. 125/1723 (Şpălnaca II), pl. 125/1724 (Aiud), pl. 125/1725, pl. 126/1734–1736 (Ticvaniu Mare); Săcărin, Negrei 2013, pl. IV/1–2 (Zăgujeni II).

[40] Garašanin, Tasić 1975, pl. XVI/1, 4, 7 (Novi Kostolac), pl. LXXIV/4, 6 (Topolnica).

[41] Vinski-Gasparini 1973, pl. 26/3–4 (Gunja), pl. 30D/4–5 („Slavonia”), pl. 32/14a, b (Tenja), pl. 44/33a, b (Veliko Nabrđe), pl. 76/30 (Topličica I).

[42] Hampel 1896, pl. CCXXV/10 (Szob); Darnay 1899, pl. XIV/1–6, 8 (Csabrendek); Mozsolics 1985, pl. 92/1 (Márok), pl. 201/18 (Piricse).

[43] Salaš 2005, pl. 131/415, 417–419 (Drslavice 1).

[44] Pentru condiţiile de descoperire şi conţinutul depozitului, vezi Săcărin 1981; caracterul închis al descoperirii este, însă, pus sub semnul întrebării de M. Petrescu-Dîmboviţa (1998, p. 33).

[45] Szentmiklosi, Draşovean 2004, p. 125, nr. 73–74.

bronz şi aur[46], este destul de verosimilă presupunerea că şi aceste brăţări masive au reprezentat mijloace premonetare de plată. În acelaşi timp, decorul lor, realizat cu multă acurateţe, pare să fi fost şi purtătorul unor mesaje simbolice.

Analogiile pentru brăţara spiralică (fig. 7/5) sunt puţin numeroase în descoperirile contemporane sau apropiate în timp de celelalte piese ale depozitului de la Pocluşa de Beiuş. Astfel de analogii am identificat doar în câteva depozite din Croaţia[47]. De formă aproape identică sunt, însă, două brăţări de aur, ce provin de la Cornăţel[48] şi Braşov[49], care datează, foarte probabil, din Bronzul mijlociu. Cu spire puţine sunt prevăzute şi brăţările mult mai recente de la Janjevo II şi Rožanci, încadrate de C.F.E. Pare în *Depotfundstufe (DFS) VI*[50], precum şi exemplarul din depozitul II de la Stillfried an der March, datat de M. Penz în faza de tranziţie de la *DFS V* la *DFS VI*[51], iar de E. Lauermann şi E. Rammer în *DFS V*[52]. Este evident că brăţările cu un număr redus de spire, deşi mai puţine în comparaţie cu alte tipuri şi variante de brăţări, au fost produse într-un interval de timp îndelungat pe un spaţiu larg.

Fragmentul de turtă a aparţinut unui exemplar de formă plan-convexă. Potrivit desenului lui F. Ardos, una dintre suprafeţele sale era netedă, iar cealaltă prezenta sufluri. Turte întregi sau fragmentare se găsesc în foarte multe depozite mixte începând cu Bronzul mijlociu, ele devenind, prin număr şi greutate, componenta majoritară, în mai multe descoperiri din Bronzul târziu.

Deşi analogiile pentru unele dintre componentele sale se regăsesc în intervale de timp mai extinse, depozitul de bronzuri de la Pocluşa de Beiuş poate fi încadrat, fără dubii, în faza Bronz târziu 3 (BT 3) din Transilvania, sincronă cu faza veche a culturii câmpurilor de urne (*ältere UFZ*), respectiv cu faza Hallstatt A din Europa Centrală. În peisajul depunerilor de bronzuri, din secolele de sfârşit ale mileniului al II-lea î.e.n., în spaţiul submontan bihorean, depozitul de la Pocluşa de Beiuş este o apariţie singulară, care prezintă însă clare afinităţi cu depozitele din Banat, în special cu cele descoperite la Ticvaniu Mare şi Banatski Karlovac. Este de presupus că unele dintre piesele sale, dacă nu chiar toate, au fost confecţionate într-un atelier aflat pe teritoriul Banatului, a cărui producţie a fost puternic influenţată de centrul metalurgic din nord-vestul Balcanilor.

În bazinul Crişului Negru şi în vecinătatea sa apropiată au ieşit la iveală şi câteva din depozitele de tip Arpăşel (Răbăgani, Tăut, Arpăşel[53]). Am considerat că o bună parte a depozitelor de acest tip sunt depuneri ale comunităţilor Igriţa şi că unele dintre ele se încadrează cronologic, la fel ca etapa a doua a culturii Igriţa, în faza Hallstatt A[54].

---

[46] Citez din vasta literatură referitoare la această problemă: Mozsolics 1963, p. 68–77; Lenerz-de Wilde 1995; Pare 1999; Turk 2001; Hänsel 2009; Ţârlea, Florea, Niculescu 2009; Ciugudean 2010; Kacsó 2014a, p. 110–119.

[47] Vinski-Gasparini 1973, pl. 28/45 (Otok–Privlaka), pl. 49/3 (Poljanci I), pl. 85/5 (Bingula Divoš).

[48] Popescu 1956, p. 124, fig. 140/8; Popescu 2013, p. 163, fig. 1.

[49] Popescu 1956, p. 124, fig. 121/12.

[50] Pare 1998, p. 371, Beilage IV, 58. 63. DFS VI = Hallstatt C1.

[51] Penz 2006, p. 351–353, pl. 22/6.

[52] Lauermann, Rammer 2013, p. 96. DFS V = Hallstatt B3.

[53] Kacsó 1995.

[54] Kacsó 1995, p. 108–110.

Cu excepţia prezenţei comune a brăţărilor masive, lipsesc similitudinile între depozitele de tip Arpăşel şi depozitul de la Pocluşa de Beiuş; din acest motiv este de admis că, între momentele depunerilor lor, au existat anumite diferenţe cronologice. Mai recent este, fără îndoială, depozitul de la Pocluşa de Beiuş.

În condiţiile absenţei, în bazinul superior al Crişului Negru, a cercetărilor sistematice având ca obiectiv staţiuni din epoca bronzului, ca şi a numărului scăzut al descoperirilor perieghetice sau întâmplătoare de ceramică din această zonă, descoperiri ce pot fi atribuite Bronzului târziu, ele fiind fie inedite[55], fie discutabile din punctul de vedere al propunerilor pentru încadrarea culturală şi cronologică[56], apartenenţa culturală a depozitului de la Pocluşa de Beiuş nu poate fi stabilită cu certitudine. Totuşi, prezenţa aşezărilor fortificate ale culturii Gáva la Tăşad[57], la graniţa nordică a văii Crişului Negru, respectiv la Sarkad–*Vár-tábla*[58], în bazinul inferior al aceluiaşi râu, face plauzibilă ipoteza că depunerea pieselor de bronz de la Pocluşa de Beiuş a fost efectuată de o comunitate a acestei culturi, care a resimţit puternice influenţe Susani-Belegiš II[59].

Depozitul de bronzuri de la Pocluşa de Beiuş se înscrie în categoria aşa-numitelor *Gewässerfunde* ale epocii bronzului[60]. Descoperirile de metale (aur, cupru sau bronz) de acest fel sunt relativ numeroase în Transilvania şi Banat, însă puţine în regiunea Crişurilor. O concentrare ceva mai mare a lor se constată în zona Crişului Repede (depozitele de la Oradea, Biharea, Vadu Crişului, eventual Şuncuiuş, piesele izolate de la Oradea, Şuncuiuş, Vadu Crişului[61]). Se pare că această situaţie este, cel puţin în parte, în legătură cu o intensitate mai redusă a cercetărilor şi, mai ales, cu lipsa unor lucrări de anvergură în ape şi în preajma lor, care ar fi necesitat, într-o proporţie mărită, săpături pentru scoaterea nisipului şi pietrişului, dragarea albiilor, îndreptarea malurilor etc.[62].

---

[55] Fragmentele ceramice din aşezarea fortificată de la Petrani au fost atribuite de descoperitorul lor, J. Emődi, culturii Gáva. Informaţie amabilă J. Emődi.

[56] Este vorba despre descoperirile din Peşterile Dâmbul Colibii şi Tunelul Uscat, ambele aflate pe Valea Sighiştelului (Sava 2010). Puţinele fragmente ceramice descoperite întâmplător în portalul Peşterii Dâmbul Colibii au fost atribuite de V. Sava „etapei finale a manifestărilor de tip Igriţa” şi datate în „etapa finală a HA1/etapa timpurie a HA2”; vasul găsit în Peştera Tunelul Uscat aparţine, potrivit aceluiaşi autor, „orizontului cronologic cuprins între finalul HA1/prima parte a HA2-HB1”. Pentru încadrarea culturală a ceramicii din Peştera Dâmbul Colibii, ar putea fi luată în discuţie şi cultura Gáva, iar vasul din Peştera Tunelul Uscat aparţine unui aspect cultural mai recent, şi anume grupului Mezőcsát, datat în Hallstatt B2-B3. Pentru analogii ale vasului respectiv, vezi Patek 1974, pl. I/1; Patek 1993, fig. 29/12.

[57] Chidioşan 1974; Chidioşan 1979; Dumitraşcu, Sfrengeu, Sărac 1998.

[58] Bóka f.a. Cercetări efectuate în anul 2014.

[59] Aceste influenţe se resimt până în regiunea Tisei Superioare, vezi depozitul de vase de la Nyíregyháza – *Oros* (Nagy 2012).

[60] Acestei categorii îi aparţin piesele izolate şi depozitele apărute în ape curgătoare sau stătătoare, în sau pe malurile acestora, respectiv la mică distanţă de ape.

[61] Conţinutul descoperirilor, condiţiile de descoperire, datarea şi locul lor de păstrare, precum şi literatura referitoare la ele în studiul meu în curs de elaborare *Gewässerfunde de piese de metal din epoca bronzului pe teritoriul Transilvaniei şi Banatului*. Informaţii importante cu privire la aceste descoperiri vezi şi la Soroceanu 1995, p. 30–35; Soroceanu 2012, p. 238–246.

[62] Consideraţii asemănătoare am exprimat şi în legătură cu ansamblul de *Gewässerfunde* de spade de pe teritoriul României, vezi Kacsó 2014b, p. 157.

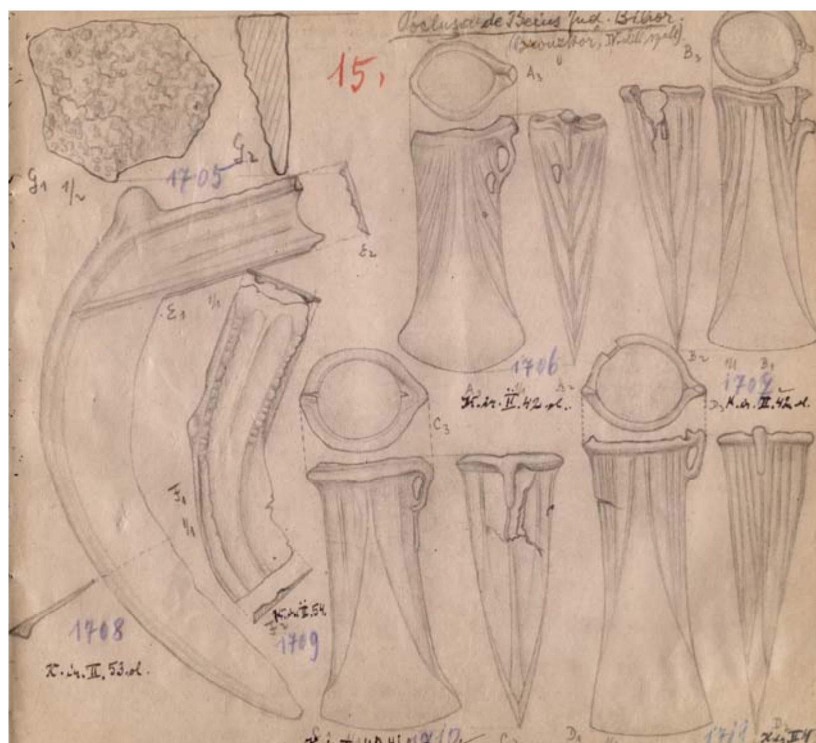

Fig. 1. Depozitul de bronzuri de la Pocluşa de Beiuş. Desene din arhiva F. Ardos.

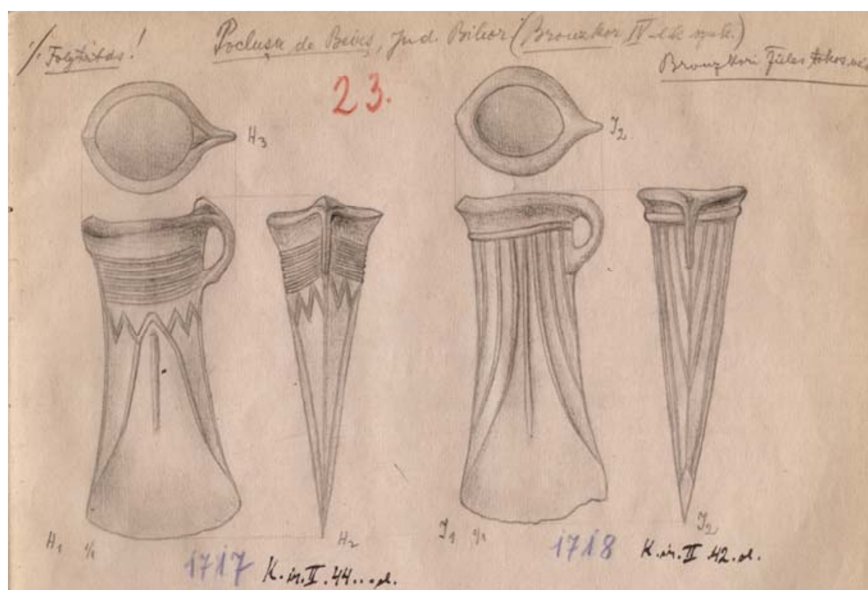

Fig. 2. Depozitul de bronzuri de la Pocluşa de Beiuş. Desene din arhiva F. Ardos.

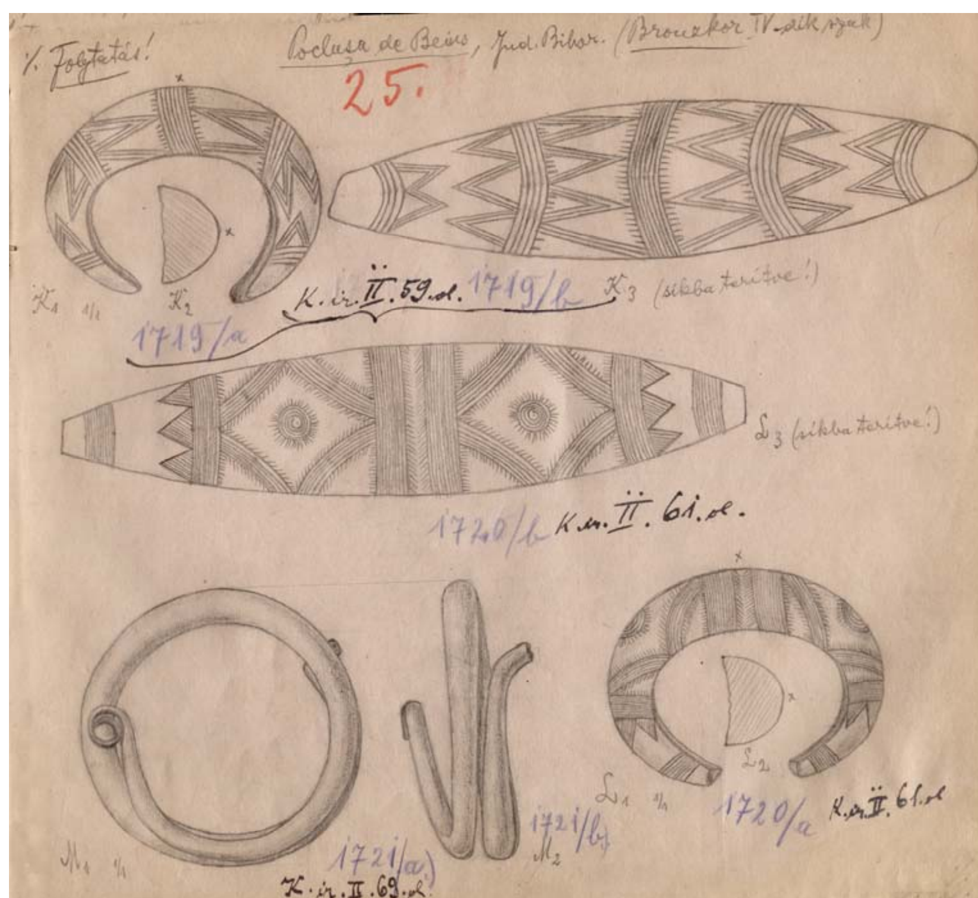

Fig. 3. Depozitul de bronzuri de la Pocluşa de Beiuş. Desene din arhiva F. Ardos.

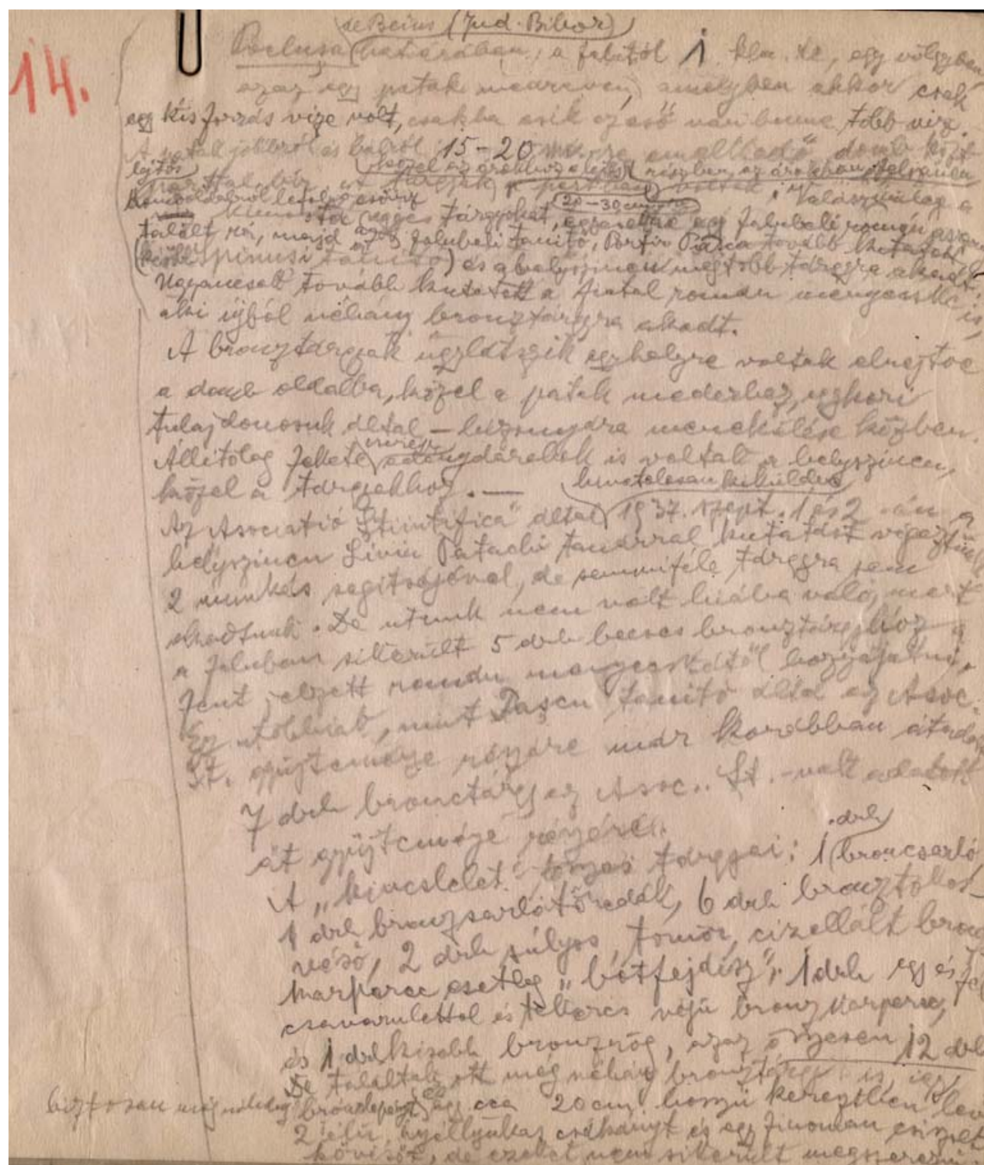

Fig. 4. Facsimil. Descrierea condiţiilor de descoperire a depozitului de bronzuri de la Pocluşa de Beiuş. Arhiva F. Ardos.

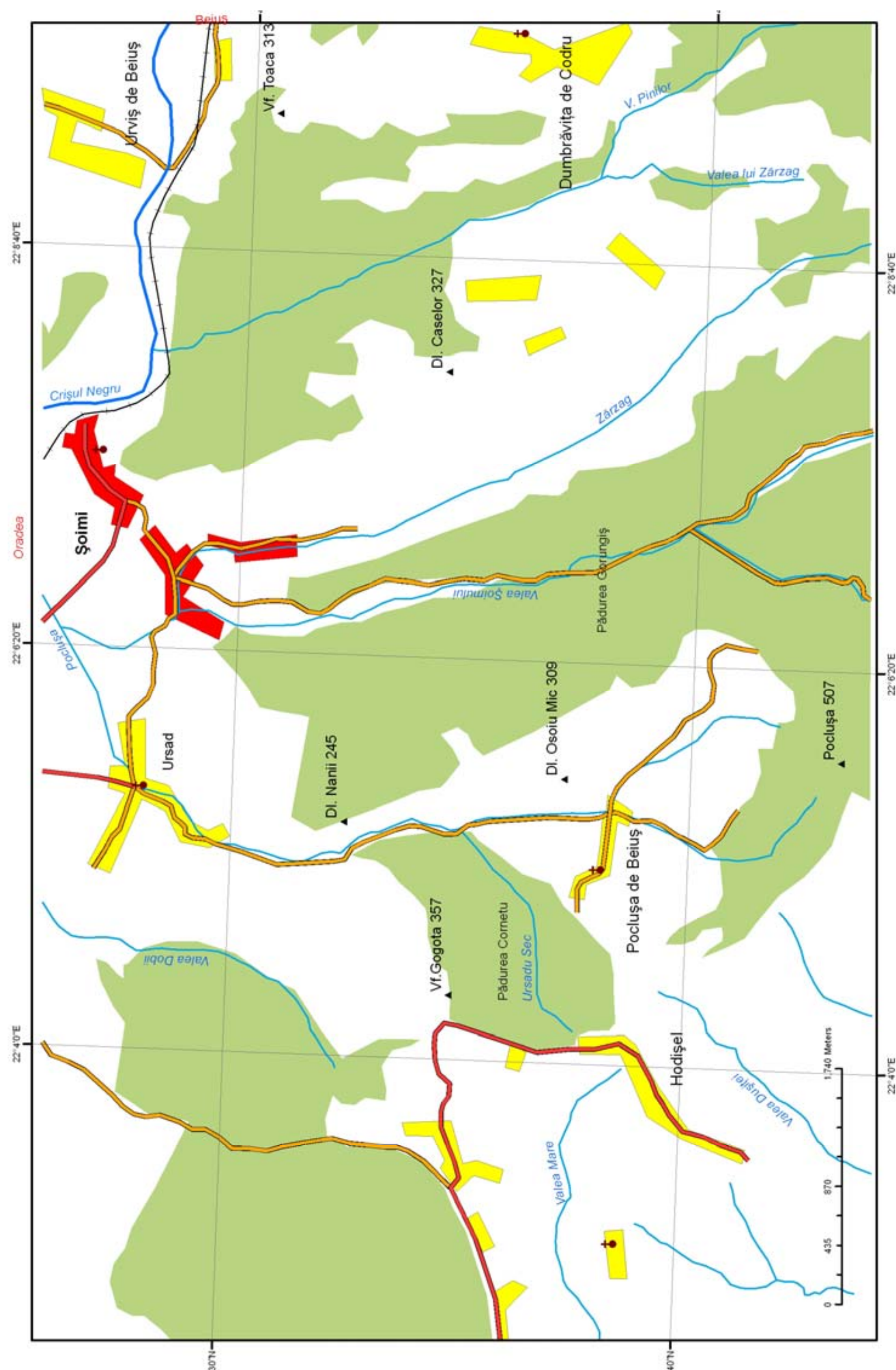

Fig. 5. Poziția topografică a localității Poclușa de Beiuș.

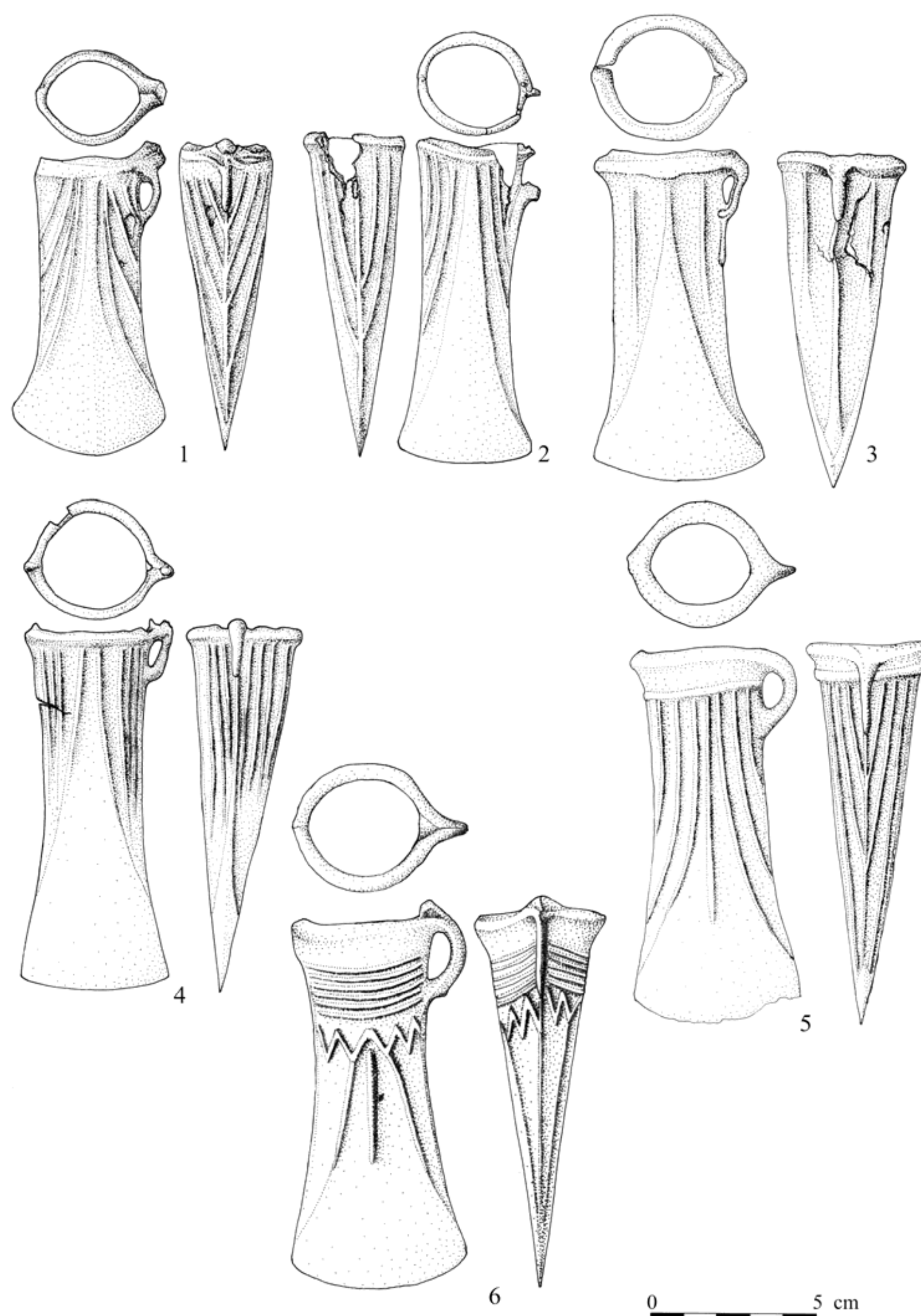

Fig. 6. Depozitul de bronzuri de la Pocluşa de Beiuş.

Fig. 7. Depozitul de bronzuri de la Pocluşa de Beiuş.

Depozitul de la Pocluşa de Beiuş a fost depus în malul unei văi secundare, probabil într-un loc greu accesibil. Depunerea a fost actul final al unei ceremonii, care s-a desfăşurat cu participarea unor iniţiaţi.

BIBLIOGRAFIE

Ardos 1936 — F. Ardos, *Date arheologice privitoare la Oradea şi judeţul Bihor*, Familia III, 3, 1936, p. 61–76.

Bóka f.a. — G. Bóka, *Régészeti kutatás a bronzkori erődítésben*, http://www.mnm-nok.gov.hu/regeszeti-kutatas-a-bronzkori-eroditesben/ (accesat în febr. 2016).

Borić 1997 — D. Borić, *Ostava kasnog bronzanog doba iz Futoga*, RadVM 39, 1997, p. 41–92.

Boroffka, Ridiche 2005 — N. Boroffka, F. Ridiche, *Der Gußformenfund von Pleniţa, Kreis Dolj, Rumänien / Descoperirea de tipare pentru turnarea bronzurilor de la Pleniţa, judeţul Dolj*, în T. Soroceanu (ed.), *Bronzefunde aus Rumänien. Beiträge zur Veröffentlichung und Deutung bronze- und älterhallstattzeitliche Metallfunde in europäischem Zusammenhang / Descoperiri de bronzuri din România. Contribuţii la publicarea şi interpretarea descoperirilor de metal din epoca bronzului şi din prima vârstă a fierului în context european*, II, Biblioteca Muzeului Bistriţa 11, Cluj-Napoca, 2005, p. 133–208.

Bratu 2009 — O. Bratu, *Depuneri de bronzuri între Dunărea Mijlocie şi Nistru în secolele XIII-VII a. Chr.*, Bucureşti, 2009.

v. Brunn 1968 — W.A. v. Brunn, *Mitteldeutsche Hortfunde der jüngeren Bronzezeit*, RGF 29, Berlin, 1968.

Chidioşan 1974 — N. Chidioşan, *Tăşad*, *com. Drăgeşti*, în *Repertoriul monumentelor din judeţul Bihor*, Oradea, 1974, p. 77.

Chidioşan 1979 — N. Chidioşan, *Raport asupra săpăturilor arheologice întreprinse în anul 1978 în satul Tăşad, comuna Drăgeşti (judeţul Bihor)*, MCA, a XIII-a Sesiune anuală de rapoarte, Oradea, 1979, p. 85–89.

Chidioşan 1981 — N. Chidioşan, *Note referitoare la prima epocă a fierului pe teritoriul municipiului Oradea*, Crisia 11, 1981, p. 69–74.

Ciugudean 2010 — H. Ciugudean, *Piesele de aur din depozitul Cugir I şi relaţia lor cu sistemele metrologice din Bronzul târziu*, Apulum 47, 2010, p. 23–40.

Darnay 1899 — K. Darnay, *Sümegh és vidékének őskora*, ArchKözl 22, 1899, p. 5–85.

Dergačev 2010 — В.А. Дергачев, *Топоры-кельты поздней бронзы Карпато-Подунавья*, Вып. 1, Кишинев, 2010.

Dergačev 2011 — В.А. Дергачев, *Топоры-кельты поздней бронзы Карпато-Подунавья*, Вып. 2, Кишинев, 2011.

Dumitraşcu 1979 — S. Dumitraşcu, *Note privind colecţia arheologică a Liceului „Emanuil Gojdu” din Oradea. Contribuţia profesorului T. L. Roşu la cunoaşterea şi salvarea patrimoniului arheologic orădean*, Crisia 9, 1979, p. 807–822.

Dumitraşcu 1985 — S. Dumitraşcu, *Descoperirile arheologice din valea Crişului Negru şi semnificaţia lor istorică*, Crisia 15, 1985, p. 53–60.

Dumitraşcu, Sfrengeu, Sărac 1998 — S. Dumitraşcu, F. Sfrengeu, N. Sărac, *Două complexe de cult descoperite la Tăşad. Contribuţii la cunoaşterea tehnologiei*

perioadei de început a epocii fierului (Ha A-B), AnUOradea 6–7, 1998, p. 5–18.

Ecsedy *et alii* 1982 — I. Ecsedy, L. Kovács, B. Maráz, I. Torma, *Békés megye régészeti topográfiája. A szeghalmi járás IV/1*, Magyarország régészeti topográfiája 6, Budapest, 1982.

zu Erbach 1985 — M. zu Erbach, *Die spätbronze- und urnenfelderzeitlichen Funde aus Linz und Oberösterreich*, Linzer Archäologischen Forschungen 14, Linz, 1985.

Furmánek, Novotná 2006 — V. Furmánek, M. Novotná, *Die Sicheln in der Slowakei*, PBF XVIII, 6, Stuttgart, 2006.

Garašanin, Tasić 1975 — M. Garašanin, N. Tasić (eds.), *Praistorijske ostave v Srbiyi i Vojvodini*, I, Beograd, 1975.

Gavronić, Kapuran 2014 — M. Gavronić, A. Kapuran, *Über einige Tüllenbeilvarianten im Zentralbalkan*, Starinar 64, 2014, p. 31–56.

Hampel 1896 — J. Hampel, *A bronzkor emlékei Magyarhonban. III. Rész: Áttekintő ismertetés*, Budapest, 1896.

Hänsel 2009 — B. Hänsel, *Frühformen des Geldes im bronzezeitlichen Europa*, Godišnjak-Sarajevo 38, 2009, p. 23–35.

Hansen 1994 — S. Hansen, *Studien zu den Metalldeponierungen während der älteren Urnenfelderzeit zwischen Rhônetal und Karpatenbecken*, 1–2, UPA 21, Bonn, 1994.

Harhoiu, Gáll, Lakatos 2010 — R. Harhoiu, E. Gáll, A. Lakatos, *Fragmentele de necropole de la Oradea-Salca Gheţărie din secolele VI şi X–XII*, MCA S.N. 6, 2010, p. 83–132.

Ilieş 2007 — C. Ilieş, *Prima epocă a fierului (Hallstatt)*, în L. Borcea, Gh. Gorun (eds.), *Istoria oraşului Oradea*, Ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Oradea, 2007, p. 42–56.

Jahn 2013 — C. Jahn, *Symbolgut Sichel. Studien zur Funktion spätbronzezeitlicher Griffzungensicheln in Depotfunden*, 1–2, UPA 236, Bonn, 2013.

Jovanović 2010 — D.B. Jovanović, *Ostave Vršačkog Gorja. Markovac-Grunjac*, Vršac, 2010.

Kacsó 1990 — C. Kacsó, *Precizări cu privire la câteva descoperiri de bronzuri din Bihor (I)*, Crisia 20, 1990, p. 25–36.

Kacsó 1994 — C. Kacsó, *Frühallstattzeitliche Bronzefunde in Transsilvanien*, EphemNap 4, 1994, p. 5–15.

Kacsó 1995 — C. Kacsó, *Der Hortfund von Arpăşel, Kr. Bihor*, în T. Soroceanu (ed.), *Bronzefunde aus Rumänien*, PAS 10, Berlin, 1995, p. 81–130.

Kacsó 2014a — C. Kacsó, *Date noi cu privire la tezaurul de aur din epoca bronzului de la Căuaş*, în R. Gindele (ed.), *Arheologie în context regional şi european. Studii în onoarea lui Németi János la aniversarea a 75 de ani*, StComSatuMare 30/1, 2014, p. 105–123.

Kacsó 2014b — C. Kacsó, *Spada de bronz de la Sighetu Marmaţiei. Contribuţii la cunoaşterea* Gewässerfunde *ale epocii bronzului din România*, Terra Sebus 6, 2014, p. 147–182.

Kemenczei 1984 — T. Kemenczei, *Die Spätbronzezeit Nordostungarns*, ArchHung S.N. 51, Budapest, 1984.

Kobal’ 2000 — J.V. Kobal’, *Bronzezeitliche Depotfunde aus Transkarpatien (Ukraine)*, PBF XX, 4, Stuttgart, 2000.

Lakatos-Balla 2009 — A. Lakatos-Balla, *A Biharmegyei és Nagyváradi Régészeti és Történeti Egylet jegyzőkönyvei*, în A. Emődi (ed.), *Tanulmányok Nagyvárad újkori történetéből*, Miscellanea Historica Varadensia I, Nagyvárad, 2009, p. 201–316.

Lauermann, Rammer 2013 — E. Lauermann, E. Rammer, *Die urnenfelderzeitlichen Metallhortfunde Niederösterreichs. Mit besonderer Berücksichtigung der zwei Depotfunde aus Enzersdorf im Thale*, UPA 226, Bonn, 2013.

Lenerz-de Wilde 1995 — M. Lenerz-de Wilde, *Prämonetäre Zahlungsmittel in der Kupfer- und Bronzezeit Mitteleuropas*, FundberBaden-Württemberg 20, 1995, p. 229–327.

Luca, Ilieş 1997 — S.A. Luca, C. Ilieş, *Unelte şi arme din cupru, bronz şi piatră aflate în colecţiile Liceului „Emanoil Gojdu" din Oradea*, AICSUS 4, 1997, p. 35–41.

Luca, Ilieş 2000 — S.A. Luca, C. Ilieş, *Kupferne, bronzene und steinerne Werkzeuge und Waffen aus den Sammlungen des „Emanoil Gojdu" Lyzeums aus Grosswardein/Oradea/Nagyvárad*, Tibiscum 10, 2000, p. 323–332.

Marta 2007 — D. Marta, *Evoluția comunităților din epoca bronzului pe teritoriul oraşului Oradea*, în L. Borcea, Gh. Gorun (eds.), *Istoria oraşului Oradea*, Ediția a II-a revăzută şi adăugită, Oradea, 2007, p. 34–42.

Mayer 1977 — E.F. Mayer, *Die Äxte und Beile in Österreich*, PBF IX, 9, München, 1977.

Mozsolics 1963 — A. Mozsolics, *Der Bronzefund von Ópályi*, ActaArchHung 15, 1963, p. 65–84, pl. I–VI.

Mozsolics 1985 — A. Mozsolics, *Bronzefunde aus Ungarn. Depotfundhorizonte von Aranyos, Kurd und Gyermely*, Budapest, 1985.

Nagy 2012 — M.L. Nagy, *Neue Beiträge zu spätbronzezeitlichen Gefäßdeponierungen im Oberen Theißgebiet*, în L. Marta (ed.), *The Gáva Culture in the Tisa Plain and Transylvania. Die Gáva-Kultur in der Theißebene und Siebenbürgen. Symposium Satu Mare 17–18 June/Juni 2011*, StComSatuMare 28/1, 2012, p. 255–269.

Oancea f.a. — N. Oancea, *Casa Națională din Oradea*, https://www.academia.edu/4982071/Casa_Nationala_din_Oradea.

Pare 1998 — C.F.E. Pare, *Beiträge zum Übergang von der Bronze- zur Eisenzeit in Mitteleuropa. Teil I: Grundzüge der Chronologie im östlichen Mitteleuropa (11.-8. Jahrhundert v. Chr.)*, JahrbRGZM 45, 1998, p. 293–433.

Pare 1999 — C.F.E. Pare, *Weights and Weighing in Bronze Age Central Europe*, în *Eliten in der Bronzezeit: Ergebnisse zweier Kolloquien in Mainz und Athen*, 2. Teil, MonographRGZM 43, Mainz, 1999, p. 421–514.

Patek 1974 — E. Patek, *Präskythische Gräberfelder in Ostungarn*, în B. Chropovský (ed.), *Symposium zu Problemen der jüngeren Hallstattzeit in Mitteleuropa*, Bratislava, 1974, p. 337–362.

Patek 1993 — E. Patek, *Westungarn in der Hallstattzeit*, Quellen und Forschungen zur prähistorischen und provinzialrömischen Archäologie 7, Weinheim, 1993.

Penz 2006 — M. Penz, *Die Kleinfunde aus Stillfried a. d. March, NÖ. Hügelfeldgrabungen 1969–1989*, în I. Hellerschmidt, *Die urnenfelder-/hallstattzeitliche Wallanlage von Stillfried an der March. Ergebnisse der Ausgrabungen 1969-1989 unter besonderer Berücksichtigung des Kulturwandels an der Epochengrenze Urnenfelder-/Hallstattkultur*, MittPrähistKomm 63, 2006, p. 343–394.

Petrescu-Dîmbovița 1976 — M. Petrescu-Dîmbovița, *Einige Probleme der Bronzehortfunde vom Ende der Bronzezeit und Beginn der frühen Hallstattzeit im*

Karpaten-Donauraum, în H. Mitscha-Märheim, H. Friesinger, H. Kerchler (eds.), *Festschrift für Richard Pittioni zum siebziegsten Geburtstag, I. Urgeschichte*, ArchAustr Beiheft 13, 1976, p. 471–497.

Petrescu-Dîmbovița 1977 — M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitele de bronzuri din România*, BiblArh XXX, Bucureşti, 1977.

Petrescu-Dîmbovița 1978 — M. Petrescu-Dîmbovița, *Die Sicheln in Rumänien mit dem Corpus der jung- und spätbronzezeitlichen Horte Rumäniens*, PBF XVIII, 1, München, 1978.

Petrescu-Dîmbovița 1998 — M. Petrescu-Dîmbovița, *Der Arm- und Beinschmuck in Rumänien*, PBF X, 4, Stuttgart, 1998.

Popescu 1956 — D. Popescu, *Prelucrarea aurului în Transilvania înainte de cucerirea romană*, MCA 2, 1956, p. 196–250.

Popescu 2013 — A.-D. Popescu, *Considerații privind unele podoabe de aur din epoca bronzului pe teritoriul României*, în *Interdisciplinaritate în Arheologie şi Istorie. In memoriam Liviu Măruia. Timişoara, 7 decembrie 2013*, Arheovest I, Szeged, 2013, p. 163–174.

Primas 1986 — M. Primas, *Die Sicheln in Mitteleuropa I (Österreich, Schweiz, Süddeutschland)*, PBF XVIII, 2, München, 1986.

Rašajski 1971 — R. Rašajski, *Ostave Vršačkog gorja I*, RadVM 20, 1971, p. 25–36.

Říhovský 1992 — J. Říhovský, *Die Äxte, Beile, Meißel und Hämmer in Mähren*, PBF IX, 17, Stuttgart, 1992.

Roşu 1967 — T. Roşu, *Colecția arheologică a Liceului nr. 1 din Oradea*, RevMuz 4, 4, 1967, p. 354–355.

Rusu 1963 — M. Rusu, *Die Verbreitung der Bronzehorte in Transsilvanien vom Ende der Bronzezeit bis in die mittlere Hallstattzeit*, Dacia N.S. 7, 1963, p. 177–210.

Rusu 1966 — M. Rusu, *Depozitul de bronzuri de la Balşa*, Sargetia 4, 1966, p. 17–40.

Salaš 2005 — M. Salaš, *Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku*, I–II, Brno, 2005.

Sava 2010 — V. Sava, *Descoperiri arheologice pe Valea Sighiştelului (județul Bihor)*, Sargetia S.N. 1, 2010, p. 23–37.

Săcărin 1981 — C. Săcărin, *Depozitul de bronzuri de la Ticvaniul Mare (jud. Caraş-Severin)*, Banatica 6, 1981, p. 97–106.

Săcărin, Negrei 2013 — C. Săcărin, D.P. Negrei, *Bronze deposit from Zăgujeni (II), Caraş-Severin County*, Tibiscum S.N. 3, 2013, p. 157–194.

Soroceanu 1995 — T. Soroceanu, *Die Fundumstände bronzezeitlicher Deponierungen–Ein Beitrag zur Hortdeutung beiderseits der Karpaten,* în T. Soroceanu (ed.), *Bronzefunde aus Rumänien*, PAS 10, Berlin, 1995, p. 15–80.

Soroceanu 2012 — T. Soroceanu, *Die Fundplätze bronzezeitlicher Horte im heutigen Rumänien*, în S. Hansen, D. Neumann, T. Vachta (eds.), *Hort und Raum. Aktuelle Forschungen zu bronzezeitlichen Deponierungen in Mitteleuropa*, Topoi 10, 2012, p. 227–254.

Soroceanu, Lakó 1995 — T. Soroceanu, É. Lakó, *Der zweite Depotfund von Dragu, Kr. Sălaj. Zu den Tüllenbeildepotfunden in Rumänien*, în T. Soroceanu (ed.), *Bronzefunde aus Rumänien*, PAS 10, Berlin, 1995, p. 187–195.

Szentmiklosi, Draşovean 2004 — A. Szentmiklosi, F. Draşovean, *Arta prelucrării bronzului în Banat (mileniul al II-lea în. Chr.). Catalogul expoziției*, Timişoara, 2004.

Turk 2001 — P. Turk, *The weight of objects in Late Bronze Age hoards in Slovenia and possibilities for determining weight standars*, ArhVestnik 52, 2001, p. 249–279.

Ţârlea, Florea, Niculescu 2009 — A. Ţârlea, M. Florea, G. Niculescu, *At the end of the Line: two Ösenring Hoards from Romania*, în L. Dietrich, O. Dietrich, B. Heeb, A. Szentmiklosi (eds.), *Aes aeterna. Omagiu domnului Tudor Soroceanu, cu ocazia împlinirii a 65 de ani*, AnB S.N. 17, Timişoara, 2009, p. 307–335.

Vasić 1994 — R. Vasić, *Die Sicheln im Zentralbalkan (Vojvodina, Serbien, Kosovo und Makedonien)*, PBF XVIII, 5, Stuttgart, 1994.

Vinski-Gasparini 1973 — K. Vinski-Gasparini, *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj*, Zadar, 1973.

Wanzek 1989 — B. Wanzek, *Die Gußmodel für Tüllenbeile im südöstlichen Europa*, UPA 2, Bonn, 1989.

DER HORTFUND VON POCLUŞA DE BEIUŞ (KR. BIHOR)

ZUSAMMENFASSUNG

In der archäologischen Sammlung des Nationalen Kollegiums „Emanuil Gojdu" aus Oradea werden vier bronzene Tüllebeile aufbewahrt, die in der Literatur zum erstenmal als von einem unbekannten Ort aus der Crişana-Region stammend publiziert wurden. Später wurden als Fundorte dieser Stücke Oradea bzw. Palota genannt.

Unter den Dokumenten des Archivs F. Ardos, die ins Archäologische Institut „Vasile Pârvan" in Bukarest gelangten, befinden sich die Zeichnungen der angeführten Tüllenbeile zusammen mit den Zeichnungen anderer acht Bronzestücke. Es wird eindeutig präzisiert, dass sie am Ufer eines kleinen Baches im Dorf Pocluşa de Beiuş (Kr. Bihor) zum Vorschein kamen. Laut F. Ardos, der im September 1937 Nachforschungen an der Fundstelle durchgeführt hat, ausser den geretteten Bronzen (sechs Tüllenbeile, zwei Sicheln, drei Armringe und ein Gusskuchenfragment) wurden auch andere Gegenstände entdeckt, u. a. mehrere Gusskuchen und schwarzfarbige Keramikbruchstücke, die aber verloren gingen.

Der Hortfund von Pocluşa de Beiuş wird in die Stufe Spätbronzezeit 3 eingereiht. Diese Stufe entspricht der Stufe Hallstatt A bzw. der älteren Urnenfelderzeit aus Mitteleuropa. In der Hortfundlandschaft aus dem hügeligen Gebiet der Kreis Bihor ist der Fund von Pocluşa de Beiuş eigenartig. Ihre beste Entsprechungen befinden sich in den Horfunden aus dem Banat (Ticvaniu Mare, Banatski Karlovac). Es lässt sich vermuten, dass einige Bronzen aus der Zusammensetzung des Fundes von Pocluşa de Beiuş, wenn nicht alle, in den Werkstätten aus dem Banat erzeugt wurden.

Schlüsselwörter: Pocluşa de Beiuş, Hortfund, Spätbronzezeit, Gewässerfund, Gáva-Kultur.

ABBILDUNGSVERZEICHNIS

UN DEPOZIT DE OBIECTE DE CUPRU DESCOPERIT LA DOBRILEŞTI (JUD. BUZĂU)

ROXANA MUNTEANU*, DANIEL COSTACHE**

Rezumat: Sunt prezentate cele patru piese de cupru care compun un mic depozit descoperit recent la Dobrileşti (com. Merei, jud. Buzău): un topor-ciocan, două topoare plate şi un dorn. Cele mai apropiate analogii pentru toporul-ciocan trimit spre tipul Székely-Nádudvar, iar topoarele plate se încadrează în varianta Petreşti. Depozitul se poate data, cel mai probabil, spre sfârşitul mileniului al IV-lea şi începutul mileniului al III-lea a.Chr. Ţinând cont însă de supravieţuirea tipurilor reprezentate aici dincolo de finalul eneoliticului, plasarea depozitului de la Dobrileşti în limitele bronzului timpuriu nu poate fi exclusă. Totodată, este prezentată o piesă descoperită întâmplător la Nişcov (com. Verneşti, jud. Buzău) – un topor fragmentar de cupru, aparţinând fie tipului topoarelor-ciocan, fie celui al topoarelor-târnăcop.

Cuvinte-cheie: Buzău, eneolitic, bronz timpuriu, topor-ciocan, topor plat, cupru, Székely-Nádudvar, Petreşti.

Între obiectele de metal, descoperite întâmplător în ultima perioadă şi predate muzeului din Buzău, se distinge un lot compus din patru piese de cupru, intrate în colecţie în cursul anului 2015. Din relatarea descoperitorului (Petruş Doru Ene, din Buzău) a rezultat că obiectele menţionate au constituit o depunere unitară, provenind dintr-un punct aflat la nord de satul Dobrileşti (com. Merei, jud. Buzău). Informaţiile oferite, susţinute de fotografiile care ne-au fost puse la dispoziţie, au fost verificate printr-o cercetare de teren în zona indicată ca fiind a descoperirii. Aceasta se află pe Dealul Ciuhoiu, la cca 550 m vest faţă de Punctul Teritorial de Monitorizare Radio.

Înălţimea, parte a Dealurilor Istriţei[1], are forma unei culmi calcaroase prelungi, cu orientare nord-est – sud-vest, afectată de alunecări de teren şi de lucrări de extragere a pietrei. Punctul în care s-au aflat îngropate cele patru obiecte este situat în apropierea crestei dealului, spre versantul sud-estic, pe un teren în pantă lină, cu o perspectivă largă asupra câmpiei învecinate.

---

* Muzeul Judeţean Buzău; e-mail: e_r_mro@yahoo.com.
** Muzeul Judeţean Buzău; e-mail: dan_cos_buzau@yahoo.com.
[1] Muică 2012, p. 43.

În cursul cercetării de suprafaţă întreprinse, nu am identificat în apropiere vestigii care să poată fi puse în legătură cu depunerea de piese metalice. În afara ceramicii monteorene recuperate de noi din profilul rezultat în urma unor alunecări de teren pe panta nordică a Dealului Ciuhoiu, pe o rază de cca 3 km de la locul descoperirii depozitului, sunt cunoscute puţine situri arheologice: aşezărilor, cu niveluri eneolitice şi din epoca bronzului, de la Pietroasa Mică – *Gruiu Dării*[2] şi Sărata Monteoru – *Cetăţuia*[3], li se adaugă punctul, cu ceramică de tip Stoicani-Aldeni, semnalat la Câlţeşti[4], cel de la Sărata Monteoru[5], precum şi sporadicele materiale eneolitice recuperate în cursul unei cercetări de suprafaţă de pe teritoriul satului Dobrileşti[6].

Revenind la condiţiile descoperirii depozitului de piese de cupru, notăm că informaţiile şi imaginile oferite de către descoperitor arată că trei dintre piese (un topor-ciocan, un dorn/stilet şi un topor plat) s-au aflat laolaltă – la distanţă de 0,05–0,07 m una faţă de cealaltă şi la cca 0,20 m adâncime –, în timp ce al patrulea obiect (un topor plat, de dimensiuni mai mici decât cel dintâi) a fost identificat la 0,50 m depărtare de gruparea principală. Acesta din urmă, aflat imediat sub stratul vegetal, pare să fi fost dislocat din aceeaşi depunere, cândva, în trecut.

În momentul descoperirii, toporul-ciocan era aşezat cu partea concavă în sus şi gaura de prindere a cozii în poziţie quasi-verticală, iar topoarele plate erau aşezate pe câte una dintre feţele late.

DESCRIEREA OBIECTELOR

1. Topor-ciocan. Îngrijit realizat, acesta are o formă zveltă, aspect pentagonal (aproape romboidal) şi axa laterală arcuită. Gaura de prindere a cozii este prelungită pe faţa inferioară cu un mic manşon conic, cu marginile asimetrice. Braţele piesei sunt inegale ca lungime, dar sunt echilibrate din punct de vedere al greutăţii. Braţul ciocan are formă trapezoidală şi secţiune rectangulară cu muchiile rotunjite. Tăişul – curb, coborât spre faţa inferioară – are uşoare urme de lovire. Patina verde care a acoperit piesa se păstrează în special în interiorul găurii pentru prinderea cozii şi doar sporadic pe suprafaţa obiectului. Macroscopic, nu se observă urme de turnare sau de uzură, în afara celor deja menţionate de pe tăiş. Piesa a fost realizată îngrijit, suprafeţele şi muchiile sale fiind atent finisate (fig. 1/1; 2/1).

Dimensiuni: lungime = 18 cm; lăţime = 5 cm; grosime = 2,1 cm; lungimea braţului ciocan = 6,4 cm; lungimea braţului topor = 9,2 cm; lăţimea tăişului = 2,7 cm; lăţimea la ceafă = 2,2 cm; grosime la ceafă = 1,6 cm; diametrul găurii pentru coadă = 2,5 cm; greutate = 780 g.

[2] Sîrbu *et alii* 2011.
[3] Zaharia 2013, cu bibliografia anterioară.
[4] Constantin M., Constantin C. 2008.
[5] Nestor 1944, p. 28.
[6] Informaţie Sebastian Matei.

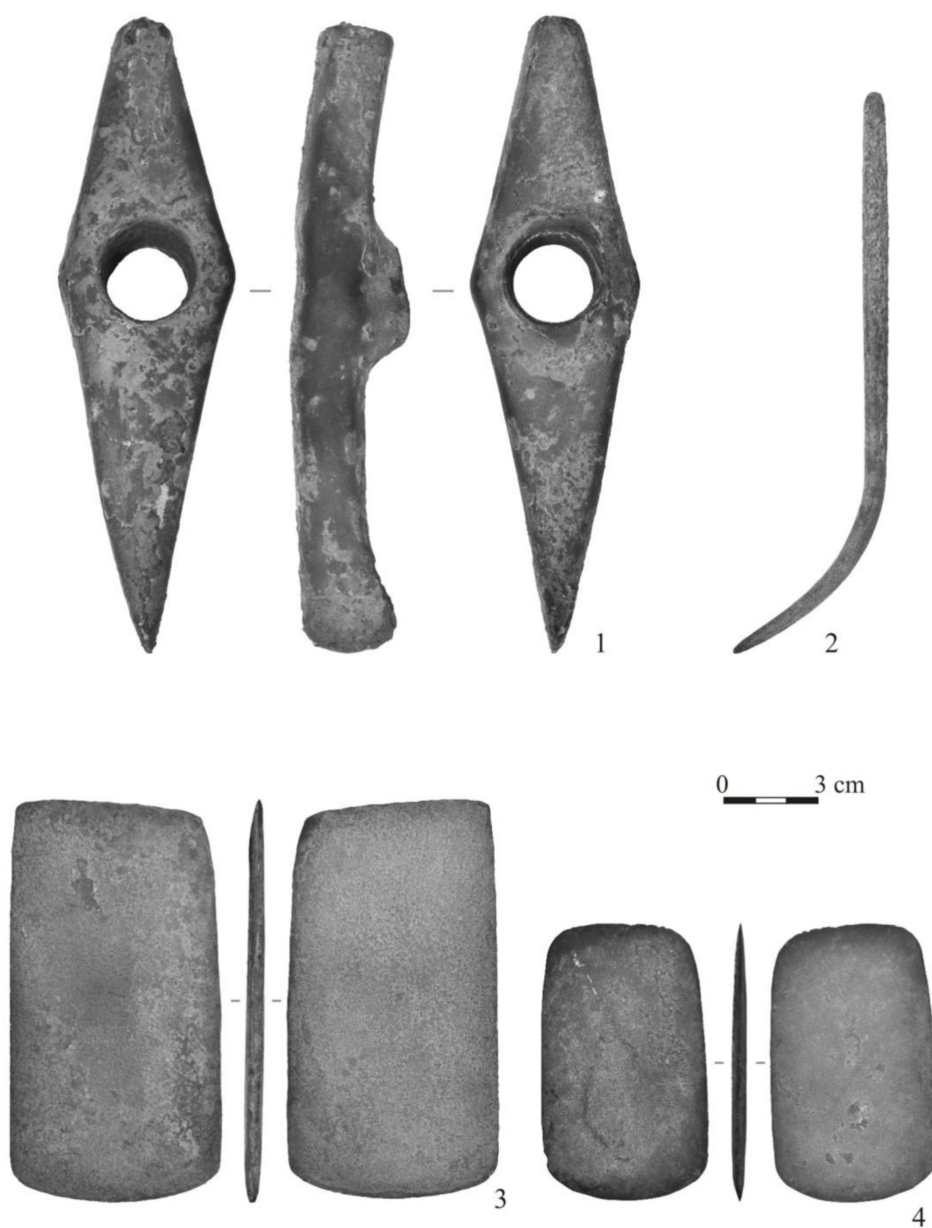

Fig. 1. Dobrileşti. Piesele din componenţa depozitului.

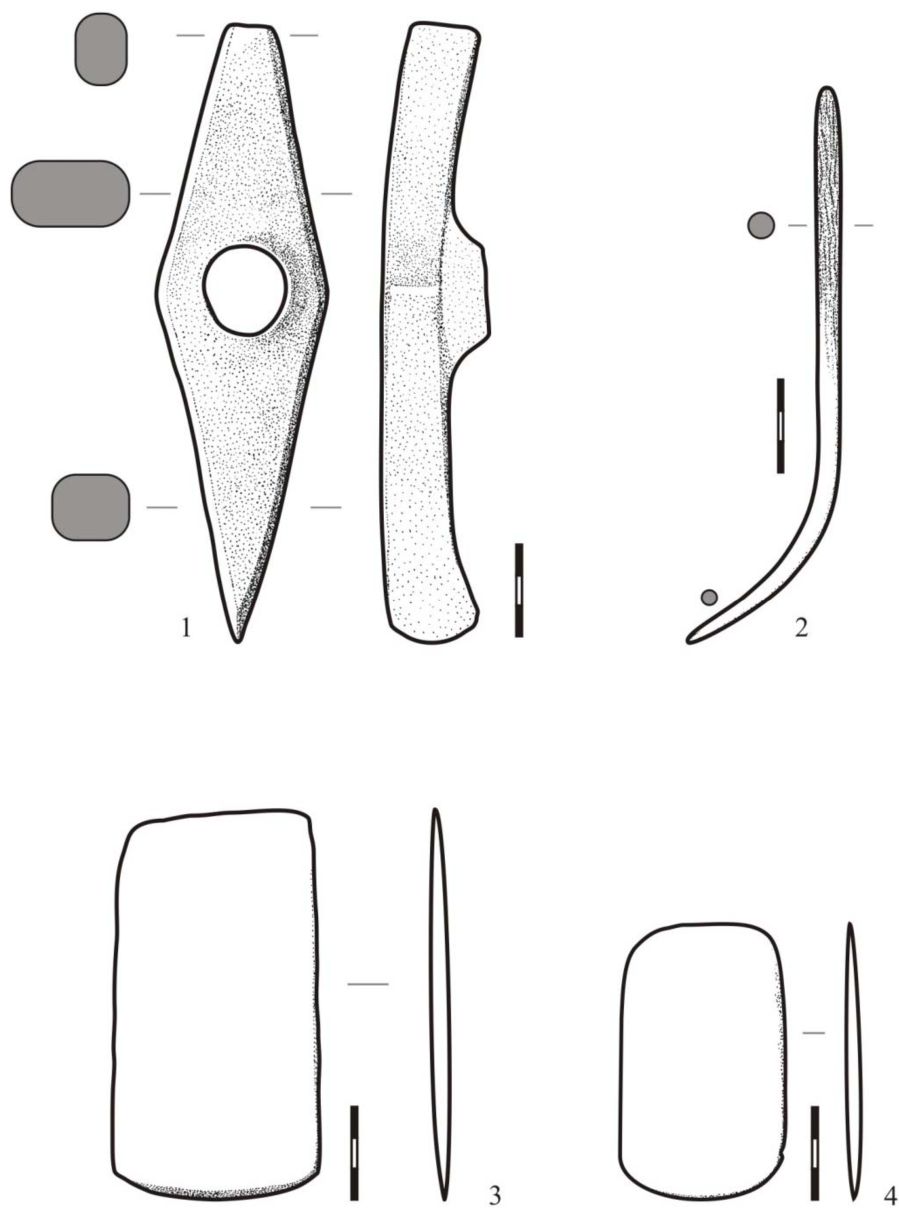

Fig. 2. Dobrileşti. Piesele din componenţa depozitului.

2. Dorn. Are forma unei tije cu secţiune circulară, având un capăt rotunjit şi unul ascuţit (fig. 1/2; 2/2). Spre vârf – care este aplatizat, cu două laturi cu muchii evidente –, piesa a fost îndoită. Pe aproximativ două treimi din lungime, piesa are suprafaţa rugoasă, probabil pentru fixarea mai facilă a unui mâner. Urma de lovire vizibilă în zona mediană se datorează descoperitorului.

Dimensiuni: lungime = 17,9 cm; lungime desfăşurată = 20,3 cm; grosime = 0,8 cm; greutate = 65,4 g.

3. Topor plat. De forma unei lame quasi-rectangulare, având colţurile uşor rotunjite, tăişul arcuit şi ceafa asimetrică, piesa face parte din categoria topoarelor plate late. Suprafeţele au un aspect rugos, neregulat (fig. 1/3; 2/3). Pe tăiş se observă urme de folosire vag vizibile (mici ştirbituri).

Dimensiuni: lungime = 12,7 cm; lăţime = 6,75 cm; grosime = 0,6 cm; greutate = 303,7 g.

4. Topor plat. Lama are aceeaşi formă rectangulară, secţiune transversală lenticulară şi aspect rugos, ca şi piesa de mai sus. Este însă de dimensiuni mai mici şi are colţurile puternic rotunjite (fig. 1/4; 2/4). Pe tăiş, pe ceafă şi pe una dintre muchiile laterale sunt prezente urme macroscopice de uzură sub forma unor uşoare ştirbituri. Pe una dintre feţe se observă o zgârietură recentă (din momentul descoperirii).

Dimensiuni: lungime = 8,9 cm; lăţime = 7,3 cm; grosime = 0,45 cm; greutate = 116,4 g.

Remarcăm atât starea bună de conservare a celor patru obiecte, cât şi aspectul identic al patinei – dat de compoziţia elementală asemănătoare (Tabelul 1) şi de mediul comun în care au fost depuse.

Tabelul 1

Rezultatele analizei XRF[7]

	Obiect	Ti (%)	Fe (%)	Cu (%)	Au (%)	Pb (%)	As (%)
1	Topor ciocan	0,07	0,59	98,98	0,32	–	0,04
2	Dorn	–	0,22	99,11	0,65	–	0,02
3	Topor plat	–	0,07	99,26	0,61	0,001	0,06
4	Topor plat	–	0,35	99,17	0,44	0,001	0,04

Depozitul este unitar atât din punct de vedere al datelor compoziţionale, cât şi în privinţa categoriei funcţionale a obiectelor conţinute. Includerea pieselor de tipul celor de la Dobrileşti în rândul uneltelor sau al armelor este de multe ori

[7] Datele compoziţionale au fost obţinute, în cadrul Laboratorului de investigaţii fizico-chimice şi biologice al Muzeului Naţional de Istorie a României, de către dr. Migdonia Georgescu şi dr. Gheorghe Niculescu, prin metoda fluorescenţei de raze X. S-a utilizat un spectrometru portabil tip InnovX Systems Alpha Series. Parametri de lucru: tensiune 40 kV, intensitate 35 microA, timp de achiziţie 120 s. Citirile au fost realizate pe suprafaţa necurăţată a obiectelor (pe patină).

dictată de contextul descoperirii şi de interpretarea acestuia ca aparţinând spaţiului domestic sau simbolic (cultual, funerar)[8]. În cazul de faţă, tindem să le atribuim categoriei armelor, ţinând cont de unele analogii întâlnite în literatură. Astfel, se constată gruparea repetată a unor topoare cu gaură de prindere a cozii, topoare plate şi piese de străpuns[9] – parte a unui echipament militar standardizat, întâlnit pe un spaţiu larg din Eurasia la sfârşitul mileniului al IV-lea şi începutul mileniului al III-lea a.Chr.[10]. Inventarul mormântului de la Vozdiženskaja[11] sau al celui de la Mezősas[12] sunt astfel de exemple. Alături de acestea, Svend Hansen citează „seturile metalice" similare din inventarele funerare şi depozitele de la Hassek Höyük, Usatovo, Mar'inskaya, Brno Lišeň, Velika Gruda, pe care le interpretează drept expresie a unor repere sociale recunoscute, în egală măsură, în nordul Mesopotamiei, în Caucaz sau în Europa Centrală[13].

Pentru stabilirea contextului cultural şi cronologic în care se situează depozitul de la Dobrileşti, am căutat să precizăm tipurile cărora le aparţin cele patru obiecte.

Atribuirea tipologică în cazul toporului-ciocan este dificilă, deoarece, în publicaţii, nu am întâlnit analogii exacte. Piesa este asemănătoare celor din tipurile Székely-Nádudvar[14], de care o apropie tăişul lăţit, axa laterală curbată şi inelul care continuă gaura de fixare a cozii. Ceafa toporului de la Dobrileşti este însă mai îngustă decât a celor publicate din tipurile menţionate, iar raportul dintre braţe este diferit. Topoarele Székely-Nádudvar se concentrează între Dunărea Mijlocie şi Carpaţii Orientali, punctele extreme fiind Linz – *St. Peter* (Austria) în vest şi Araci (România) sau Petriv (Ucraina) în est[15]. Remarcăm în mod deosebit forma toporului de la Linz – *St. Peter*[16], ca fiind una dintre cele mai apropiate de cea a toporului de la Dobrileşti. Tipul Székely-Nádudvar este asociat culturilor Tiszapolgár şi Bodrogkeresztúr, plasându-se, aşadar, în a doua jumătate a mileniului al IV-lea a.Chr.[17].

Privind în continuare spre spaţiul Europei Centrale, o asemănare poate fi sesizată cu topoarele de tip Eschollbrücken[18] (la care însă tubul, aflat în continuarea orificiului pentru coadă, este mai pronunţat, iar secţiunea lamei este cilindrică) şi cu topoarele de piatră specifice orizontului ceramicii şnurate[19]. Plasarea cronologică a acestora în primele secole ale mileniului al III-lea a.Chr.[20] constituie

---

8 Vezi, de exemplu, Mareş 2002, p. 95–116, pentru numeroase exemple de interpretare a funcţionalităţii după context.
9 Inclusiv dălţi sau dornuri ce ar fi putut fi folosite ca pumnale.
10 Hansen 2013, p. 154–155.
11 Hansen 2009, fig. 33.
12 Patay 1984, p. 61, pl. 67A.
13 Hansen 2013, p. 155.
14 Vulpe 1975, p. 26–28; Mareş 2002, p. 99–100; Pop 2007.
15 Pentru o prezentare detaliată a diverselor opinii exprimate referitor la acest tip de topoare, vezi Pop 2007.
16 Mayer 1977, p. 10, nr. 9, pl. 1/8.
17 Brummack, Diaconescu 2015.
18 Jacob-Friesen 1970; Dani, Nepper 2006, p. 33, 42–43.
19 Kerig 2010.
20 Maran 2008; Kerig 2010, p. 71–72.

un indicator al duratei lungi de viaţă a topoarelor-ciocan de metal, semnalând astfel intervalul larg în care se încadrează piesa de la Dobrileşti.

Revenind la caracteristicile morfologice şi metrice ale obiectului discutat aici, constatăm că acelaşi raport al braţelor, curbura axei şi ceafa îngustă le regăsim la topoarele de tip Iara[21], care au însă braţul ciocan cilindric în secţiune.

Acelaşi braţ cilindric şi formă pentagonală o au şi topoarele de luptă de tipul Corneşti – printre care se numără şi piesele de la Cosmeşti şi Fălciu[22] –, considerate a aparţine fie eneoliticului[23], fie epocii bronzului[24].

A doua piesă a depozitului am denumit-o, în lipsa unui termen mai potrivit, dorn. Nici pentru aceasta analogiile nu sunt foarte precise. Vârful, lăţit, se apropie de cel al dălţilor, în timp ce partea proximală rotunjită, fără urme de lovire, indică, mai curând, prezenţa unui mâner/manşon. Piesele de dimensiuni mari, precum aceasta, constituie prezenţe destul de rare atât în perioada eneoliticului, cât şi în cea a bronzului timpuriu. Includem în această categorie piesa din mormântul 4 de la Giugiuleşti, interpretată drept stilet[25], precum şi una dintre dălţile descoperite în aşezarea de la Odaia Turcului[26], la care se adaugă cea din mormântul de la Reka Devnja[27]. Ţinând cont de dimensiuni şi analogii, nu excludem posibilitatea ca şi piesa de la Dobrileşti să fi fost utilizată drept armă, în genul unui stilet.

În ceea ce priveşte cele două lame plate de topor, acestea sunt similare celor din varianta Petreşti a topoarelor plate late – după tipologia întocmită de către Alexandru Vulpe. Aceeaşi formă este documentată într-un areal larg, regăsindu-se şi la topoarele din tipul Vinča[28]. Topoarele plate de formă rectangulară sunt documentate în bazinul carpatic şi spaţiul nord-alpin, în special între jumătatea mileniului al IV-lea şi jumătatea mileniului al III-lea[29], menţinându-se în circulaţie, cel puţin în spaţiul românesc, până spre sfârşitul mileniului al III-lea a.Chr. Sunt răspândite, de asemenea, în zona circumpontică, fiind bine documentate în mormintele din aria Maikop[30]. În spaţiul românesc, asocierile cu topoare de tip Corbasca sau Fajsz asigură o datare pe parcursul bronzului timpuriu[31], pentru unele exemplare fiind propusă o circulaţie până la nivelul bronzului mijlociu[32].

Cele mai bune analogii pentru cele două topoare plate prezentate aici le întâlnim în cazul pieselor de la Drăgăneşti-Olt, Fărcaşu de Sus, Petreşti, Suharău

[21] Vezi, de exemplu, toporul de la Săcuieni – Vulpe 1975, p. 32, pl. 10/75A.

[22] Popuşoi 1987–1989, p. 16, fig. 2/2, 4/5a–b; Mareş 2002, p. 107, pl. 24/1; Diaconu, Ciobotaru 2015

[23] Mareş 2002, p. 107.

[24] Diaconu, Ciobotaru 2015, p. 160.

[25] Dergačev 2002, p. 20, pl. 13/1.

[26] Băjenaru 2014, p. 89, 246, fig. 66/5.

[27] Govedarica 2004, p. 108, pl. 23/11.

[28] Mayer 1977, pl. 13/172–181.

[29] Kienlin 2008, p. 92–93.

[30] Chernykh 1992, p. 71, 74, fig. 23/5.

[31] Vulpe 1975, p. 62–63; Mareş 2002, p. 116.

[32] Băjenaru 2014, p. 238.

sau „Banat”[33]. Cele mai multe dintre piesele menționate au fost descoperite întâmplător sau provin din contexte incerte, astfel că o plasare cronologică şi culturală precisă nu este posibilă.

Niciunul dintre obiectele care compun depozitul de la Dobrileşti nu constituie, aşadar, un reper cronologic precis. Piesele sunt comune unui spațiu vast, iar intervalul de timp este, de asemenea, extins. Perioada de maximă probabilitate pentru circulația lor se situează la sfârşitul mileniului al IV-lea şi începutul mileniului următor, fără ca o datare mai târzie să fie exclusă.

Fie că ne raportăm la realitățile culturale ale eneoliticului sau la cele de la începutul epocii bronzului, depozitul de la Dobrileşti constituie o prezență exotică în nord-estul Munteniei. Se remarcă, în acest context, nu numai numărul mic de obiecte de metal corespunzătoare intervalului citat, ci şi lipsa unui scenariu cultural coerent pentru o parte a eneoliticului şi bronzului timpuriu. Aşezările Gumelnița/Stoicani-Aldeni cunoscute în zonă se plasează până spre sfârşitul mileniului al V-lea, în timp ce locuirile de la Sărata Monteoru şi Pietroasa Mică încep, cel mai devreme, spre 3700 BC[34]. De asemenea, evoluția culturală din zona de dealuri, în perioada cuprinsă între ultimele manifestări eneolitice şi bronzul timpuriu, necesită încă lămuriri.

*

Recent, un alt topor de cupru a fost recuperat cu ocazia unei periegheze efectuate pe teritoriul comunei Verneşti (jud. Buzău)[35]. Obiectul provine din zona necropolei carpice sondate în anii ’70 la Gura Nişcovului[36] (localitate înglobată satului Nişcov). A fost descoperit cu prilejul unor lucrări agricole de către proprietarul terenului pe care s-au realizat săpăturile arheologice, la ceva vreme după încheierea acestora.

Punctul indicat ca loc al descoperirii se află pe un bot de terasă mărginit de ravene adânci. Deşi sondajele din anii ’70 nu amintesc vestigii preistorice, existența aici a unei aşezări nu este exclusă.

Piesa aparține fie categoriei topoarelor-ciocan, fie celei a topoarelor-târnăcop. Ruptă din vechime din dreptul găurii de prindere a cozii, păstrează doar brațul cu tăişul vertical, astfel că o încadrare tipologică clară nu este posibilă. Tăişul este convex, mai lat decât corpul piesei. Lama are secțiune dreptunghiulară cu muchiile rotunjite, profil longitudinal uşor curb (fig. 3). Piesa a fost polizată de către descoperitor pe toate fețele, cu excepția zonei din interiorul găurii de prindere a cozii. Resturi din patina de culoare verde deschis mai sunt vizibile pe alocuri, acolo unde metalul a fost atacat de coroziune. Sunt vizibile urme de lovire pe tăiş, în special în jumătatea inferioară.

[33] Vulpe 1975, p. 60; Mareş 2002, pl. 52/5, 6, 8, 12, 13.
[34] Frînculeasa 2012, p. 195.
[35] Cercetare de teren: Sebastian Matei, Daniel Garvăn şi Cătălin Dinu.
[36] Tzony 1978.

Fig. 3. Nişcov (Gura Nişcovului). Topor descoperit întâmplător.

Dimensiuni: lungime = 10,5 cm; lăţime = 3,8 cm; grosime = 2 cm; diametrul găurii pentru coadă = 2,7 cm; greutate = 324,4 g.

Analiză compoziţională[37]: Cu 99,79 %, Fe 0,21 %.

În lipsa elementelor definitorii, ţinând seama de datele compoziţionale, piesa poate fi inclusă generic între topoarele din perioada eneolitică sau de la începutul epocii bronzului. Se adaugă, astfel, unei liste scurte de descoperiri de piese masive de cupru din nord-estul Munteniei, pentru care contextul cultural rămâne încă neprecizat.

Notă: Mulţumim colegei Anca Popescu pentru resursele bibliografice puse la dispoziţie şi pentru sugestiile privind cronologia pieselor. Mulţumirile noastre se îndreaptă, de asemenea, către doamna Migdonia Georgescu şi domnul Gheorghe Niculescu, pentru realizarea analizelor compoziţionale. Nu în ultimul rând, adresăm mulţumiri colegilor Sebastian Matei, Daniel Garvăn şi Cătălin Dinu pentru faptul că ne-au încredinţat spre publicare toporul de la Nişcov.

BIBLIOGRAFIE

Băjenaru 2014 — R. Băjenaru, *Sfârşitul bronzului timpuriu în regiunea dintre Carpaţi şi Dunăre*, Cluj-Napoca, 2014.

Brummack, Diaconescu 2015 — S. Brummack, D. Diaconescu, *O abordare Bayesiană a datelor AMS aparţinând epocii cuprului din Câmpia Panonică*, AnB S.N. 23, Arheologie – Istorie, 2015, p. 101–118.

Chernykh 1992 — E.N. Chernykh, *Ancient metallurgy in the USSR. The Early Metal Age*, Cambridge, 1992.

[37] Vezi nota 6.

Constantin M, Constantin C. 2008 — M. Constantin, C.P. Constantin, *Rezultatele cercetărilor de suprafață de la Câlţeşti, com. Pietroasele, jud. Buzău*, Mousaios 13, 2008, p. 59–74.

Dani, Nepper 2006 — J. Dani, I.M. Nepper, *Sárrétudvari-Őrhalom Tumulus Grave from the Beginning of the EBA in Eastern Hungary*, CommArchHung, 2006, p. 29–50.

Dergačev 2002 — V. Dergačev, *Die äneolitischen und bronzezeitlichen Metallfunde aus Moldavien*, PBF XX, 9, Stuttgart, 2002.

Diaconu, Ciobotaru 2015 — V. Diaconu, P. Ciobotaru, *Some considerations regarding the copper axe from Cosmeşti (Galați County, Romania)*, Buridava 12/1, 2015, p. 156–163.

Frînculeasa 2012 — A. Frînculeasa, *Despre o datare absolută de la Mălăieștii de Jos (jud. Prahova) şi posibilele implicații*, MemAntiq 28, 2012, p. 185–202.

Govedarica 2004 — B. Govedarica, *Zepterträger – Herrscher der Steppen. Die frühen Ockergräber des Äneolithikums im karpatenbalkanischen Gebiet und im Steppenraum Südost- und Osteuropas*, Internationale Interakademische Kommission für die Erforschung der Vorgeschichte des Balkans, Monographien Bd. VI, Mainz am Rhein, 2004.

Hansen 2009 — S. Hansen, *Kupfer, Gold und Silber im Schwarzmeerraum während des 5. und 4. Jahrtausends v.Chr.*, în J. Apakidze, B. Govedarica, B. Hänsel (eds.), *Der Schwarzmeerraum vom Äneolithikum bis in die Früheisenzeit (5000–500 v.Chr.). Komunikationsebenen zwischen Kaukasus und Karpaten*, PAS 25, Rahden/Westf., 2009, p. 11–50.

Hansen 2013 — S. Hansen, *Innovative Metals: Copper, Gold and Silver in the Black Sea Region and the Carpathian Basin During the 5th and 4th Millenium BC*, în S. Burmeister, S. Hansen, M. Kunst, N. Müller-Scheeßel (eds.), *Metal Matters. Innovative Technologies and Social Change in Prehistory and Antiquity*, Forschungscluster 2, Leidorf, 2013, p. 137–167.

Jacob-Friesen 1970 — G. Jacob-Friesen, *Die Kupferäxte vom Typ Eschollbrücken. Ein Beitrag zur Frage des Einflusses metallverarbeitender Kulturen auf das Neolithikum Mittel- und Nordeuropas*, Kunde N.F. 21, 1970, p. 20–65.

Kerig 2010 — T. Kerig, *Ein Statuenmenhir mit Darstellung einer Axt vom Eschollbrückener Typ? Zu einem enigmatischen Steindenkmal aus Gelnhausen-Meerholz (Mainz-Kinzig-Kreis)*, PZ 85, 2010, p. 59–78.

Kienlin 2008 — T.L. Kienlin, *Tradition and Innovation in Copper Age Metallurgy: Results of a Metallographic Examination of Flat Axes from Eastern Central Europe and the Carpathian Basin*, PPS 74, 2008, p. 79–107.

Maran 2008 — J. Maran, *Zur Zeitstellung und Deutung der Kupferäxte vom Typ Eschollbrücken*, în F. Falkenstein, S. Schade-Lindig, A. Zeeb-Lanz (eds.), *Kumpf, Kalotte, Pfeilschaftglätter. Zwei Leben für die Archäologie. Gedenkschrift für Annemarie Häußer und Helmut Spatz*, Internationale Archäologie – Studia honoraria 27, Rahden/Westf., 2008, p. 173–187.

Mareş 2002 — I. Mareş, *Metalurgia aramei în neo-eneoliticul României*, Suceava, 2002.

Mayer 1977 — E.F. Mayer. *Die Äxte und Beile in Österreich*, PBF IX, 9, München, 1977.

Muică 2012 — N. Muică, *Regiunea subcarpatică dintre Teleajen şi Slănicul Buzăului. Contribuţii geomorfologice*, Bucureşti, 2012.

Nestor 1944 — I. Nestor, *Raport general asupra săpăturilor dela Sărata Monteoru*, în *Raport asupra activităţii ştiinţifice a Muzeului Naţional de Antichităţi în anii 1942 şi 1943 înaintat Domnului Ministru al Culturii Naţionale şi al Cultelor de Directorul Muzeului*, Bucureşti, 1944, p. 20–29.

Patay 1984 — P. Patay, *Kupferzeitliche Meißel, Beile und Äxte in Ungarn*, PBF IX, 15, München, 1984.

Pop 2007 — D. Pop, *The Copper Axe from Corni*, NyJAMÉ 49, 2007, p. 49–87.

Popuşoi 1987–1989 — E. Popuşoi, *Mormintele cu ocru de la Fălciu, judeţul Vaslui*, ActaMM 9–11, 1987–1989, p. 15–26.

Sîrbu *et alii* 2011 — V. Sîrbu, S. Matei, D. Costache, L. Grigoraş, G. El Susi, *Pietroasa Mică-Gruiu Dării (jud. Buzău). Descoperirile din epocile eneolitică şi a bronzului (III)*, Brăila – Buzău, 2011.

Tzony 1978 — M. Tzony, *Descoperirile carpice de la Gura Nişcovului (jud. Buzău)*, Carpica 10, 1978, p. 147–161.

Vulpe 1975 — A. Vulpe, *Die Äxte und Beile in Rumänien II*, PBF IX, 5, München, 1975.

Zaharia 2013 — E. Zaharia, *The Cucuteni B from Sărata Monteoru, Merei Commune, Buzău County, Romania*, în A. Comşa, C. Bonsall, L. Nikolova (eds.), *Facets of the Past. The Challenge of the Balkan Neo-Eneolithic Proceedings of the International Symposium Celebrating the 85th Birth Anniversary of Eugen Comşa*, Bucureşti, 2013, p. 489–495.

A COPPER HOARD DISCOVERED AT DOBRILEŞTI (BUZĂU COUNTY)

ABSTRACT

The paper presents a small hoard composed of four copper items (a hammer-axe, two flat axes and an awl) recently discovered in Dobrileşti (Merei commune, Buzău County). The hammer-axe resembles some of the Székely-Nádudvar axes, while the flat axes fall within Petreşti type. The deposit can be dated during the late 4th – early 3rd millennium BC. Taking into account that some of the types represented here survived beyond the end of the Chalcolithic, an Early Bronze Age occurrence is also possible.

Adding to the corpus of the metallic finds, another copper axe is briefly presented: a fragment of a hammer-axe or adze-axe retrieved from Nişcov (Verneşti commune, Buzău County).

Keywords: Buzău, Chalcolithic, Bronze Age, hammer-axe, flat axe, copper, Székely-Nádudvar, Petreşti.

LIST OF CAPTIONS

VARIA METALURGICA (II)

TOPOARE PREISTORICE DE METAL DIN COLECȚIA MUZEULUI ROMANAȚIULUI

RADU BĂJENARU*, SABIN POPOVICI**

Rezumat: Autorii prezintă trei topoare de metal aflate în colecția Muzeului Romanațiului din Caracal. Primul este un tăiş de topor eneolitic, găsit în situl de tip Sălcuța de la Reşca (*Romula*). Cel de-al doilea este un topor plat, găsit întâmplător la Fărcaşu de Sus. Pe baza caracteristicilor tipologice, toporul poate fi datat în prima etapă a bronzului timpuriu de la Dunărea de Jos, fiind similar cu piesa găsită în M.5 din necropola de pe tell-ul de la Drăgăneşti-Olt. Cel de-al treilea este un topor cu gaură de înmănuşare transversală, găsit tot întâmplător în zona localității Preajba de Pădure (jud. Dolj). Prin modul de redare a manşonului, toporul se aseamănă cu cele încadrate în tipul Veselinovo (I), însă, spre deosebire de acestea, are secțiunea lamei hexagonală. Autorii aduc în discuție unele analogii de la sud de Dunăre (Gabrovo, Golyamo Belovo), ca şi din Grecia (Theba). Pe baza acestora, toporul poate fi datat către mijlocul mileniului al III-lea a.Chr.

Cuvinte-cheie: sudul României, eneolitic, bronz timpuriu, piese de metal, topoare.

1. Fragment de topor, găsit în anul 1966, în cursul săpăturilor sistematice de la Reşca (com. Dobrosloveni, jud. Olt). Marcajul de pe piesă arată că a fost descoperit în sectorul „Castru", S.I, carourile 1–3 (numărul de inventar este 8959). Este rupt din vechime; se mai păstrează doar o mică porțiune dinspre tăiş, lungă de 2,7 cm. Tăişul este bont, măcinat, lat de 2,9 cm; greutatea păstrată este de 51 g. Metalul este poros, cu suprafețe neregulate, măcinate, de culoare verzuie deschisă (fig. 1/3).

Dimensiunile reduse ale fragmentului fac imposibilă încadrarea tipologică. Este probabil ca tăişul să provină din depunerea eneolitică de tip Sălcuța (fazele II–III) de la Reşca (*Romula*), de unde se mai cunoaşte un topor cu brațele în cruce, atribuit variantei Târnăvița a tipului Jászladány[1]. Tăişul poate proveni atât de la un topor-ciocan, cât şi de la un topor cu brațele în cruce (tăişul vertical).

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", Bucureşti; e-mail: radu.bajenaru@gmail.com.
Acest studiu a fost realizat prin Programul *Parteneriate în domenii prioritare – PN II*, derulat cu sprijinul MEN-UEFISCDI, proiect nr. 339/2014 (Habitat).
** Muzeul Romanațiului, Caracal; e-mail: sabinpopovici@yahoo.com.
[1] Vulpe 1975, p. 38, nr. 103, pl. 13/103.

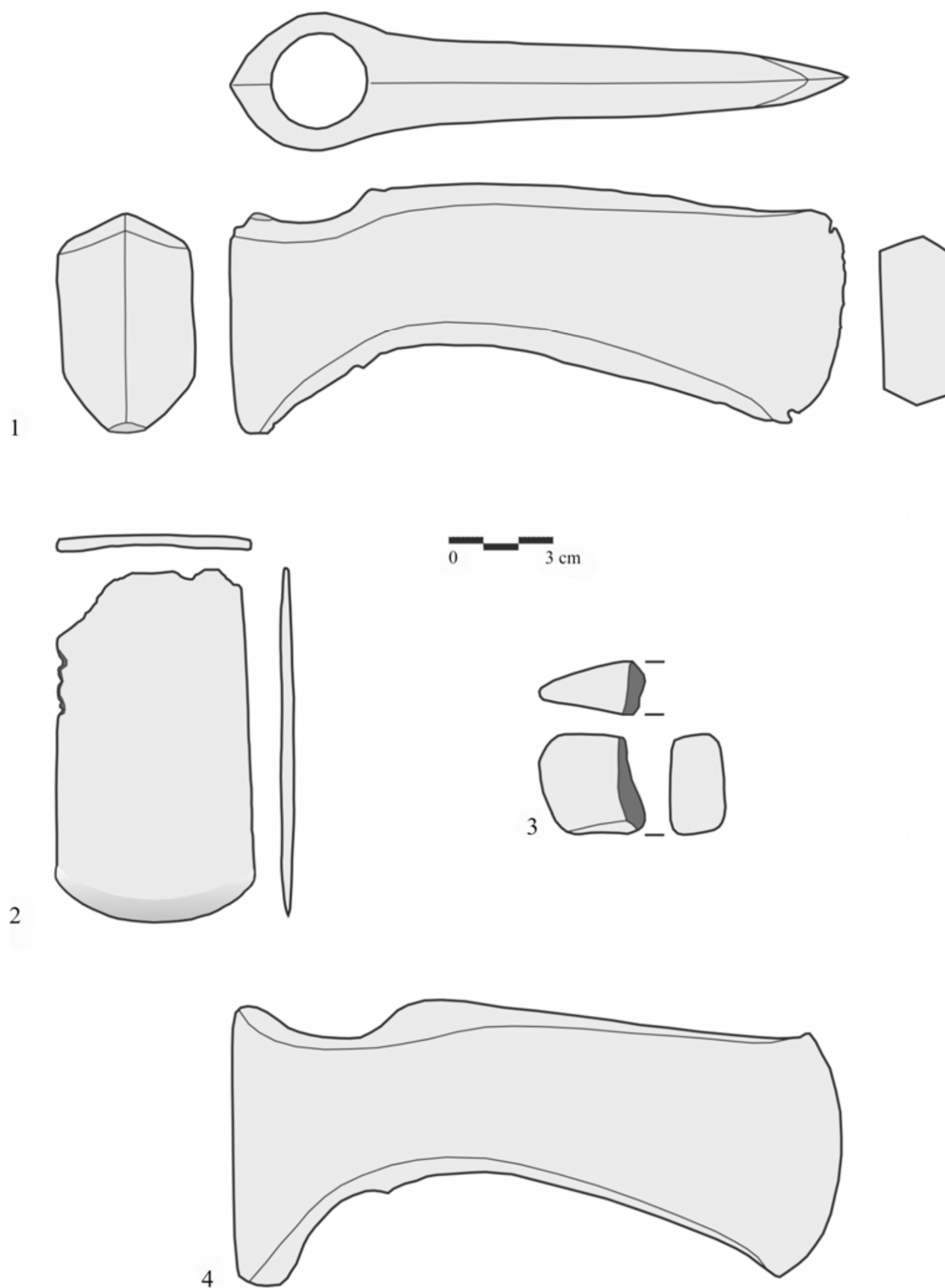

Fig. 1. 1. Toporul cu gaură de înmănuşare transversală de la Preajba; 2. toporul plat de la Fărcaşu de Sus; 3. fragment de topor de la Reşca; 4. toporul cu gaură de înmănuşare de la Theba (Grecia) (după Maran 1989, fără scară).

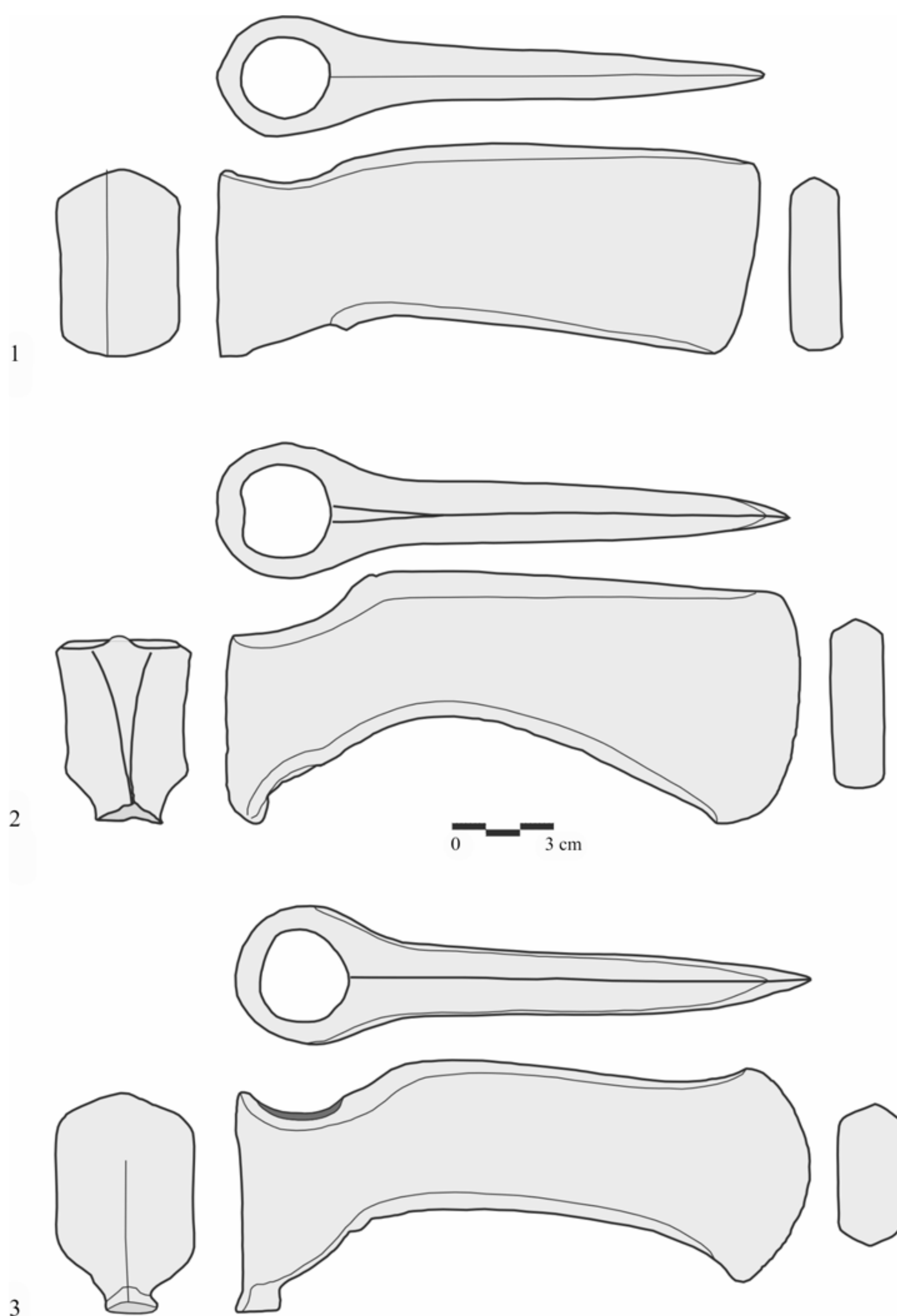

Fig. 2. 1. Toporul cu gaură de înmănușare de la Gabrovo (Bulgaria); 2–3. topoarele cu gaură de înmănușare de la Golyamo Belovo (Bulgaria).

2. Topor plat, găsit întâmplător în anul 1960 la Fărcaşu de Sus (astăzi înglobat în Fărcaşu de Jos, com. Fărcaşele, jud. Olt), pct. Sălişte, în zona unei aşezări eneolitice cu materiale ceramice de tip Boian[2]. Este bine lucrat şi finisat, fără neregularităţi, suprafeţe uşor grunjoase, dar parţial lustruite după turnare; culoare brun-verzuie. Ceafa este ruptă parţial, mai ales în zona colţurilor, prezentând, de asemenea, tăieturi şi rupturi pe una dintre muchiile laterale. Are o formă aproximativ dreptunghiulară, cu tăişul arcuit, foarte uşor lăţit, demarcat şi fără urme de folosire (fig. 1/2; 3/2). L = 9,9 cm; l.tăiş = 5,7 cm; l.ceafă = 5,2 cm; gr.muchii = max. 0,4 cm; gr.ceafă = max. 0,2 cm; G.păstrată = 129 g.

Toporul a fost încadrat în varianta Petreşti a topoarelor plate late, alături de alte două piese găsite întâmplător în Banat şi în localitatea Petreşti (com. Corbii Mari, jud. Dâmboviţa)[3]. O piesă similară, încă inedită, tot fără context cunoscut, provine de la sud de Dunăre[4]. O bună analogie pentru toporul de la Fărcaşu de Sus este cel găsit într-un mormânt (M.5) de pe tell-ul de la Drăgăneşti-Olt, pct. Corboaica[5]. Lipsa ceramicii din inventarul mormintelor de aici face dificilă încadrarea culturală şi cronologică a micii necropole de pe tell. Luând în considerare datele de ordin stratigrafic, mormintele se încadrează într-un interval cronologic larg, cuprins între sfârşitul culturii Sălcuţa şi începutul culturii Glina[6]. Dacă ţinem cont şi de toporul plat de la Bocşa-Colţani (jud. Caraş-Severin), din context Coţofeni[7], o plasare a acestui tip de topoare la nivelul bronzului timpuriu (a doua jumătate a mileniului al IV-lea – prima jumătate a mileniului al III-lea) pare cea mai probabilă.

3. Topor cu gaură de înmănuşare transversală, găsit în zona localităţii Preajba; este vorba, probabil, de satul Preajba de Pădure, com. Teslui, jud. Dolj, aflat la graniţa dintre judeţele Dolj şi Olt, pe valea Tesluiului, la cca 17 km NV de Caracal. Nu se cunosc condiţiile de descoperire, astfel încât putem presupune că este vorba de o descoperire întâmplătoare în zona respectivă. Toporul, cu numărul de inventar 3444, este întreg, masiv, bine lucrat şi finisat, cu suprafeţe grunjoase şi culoare arămie brună. Este turnat în tipar bivalv închis (secţiunea lamei este hexagonală), cu manşon neprofilat, arcuit în prelungirea lamei. Ceafa este hexagonală, uşor teşită la partea inferioară, cu unghi între manşon şi lamă pe muchia superioară. Lama este uşor arcuită, lăţită spre tăiş; tăişul prezintă mai multe ciupituri şi neregularităţi, colţul inferior fiind pilit recent. Remarcăm, de asemenea, prezenţa pe ambele muchii a unor mici „pinteni”, ce marchează marginea găurii de înmănuşare către lamă (fig. 1/1; 3/1). Dimensiunile piesei sunt: L = 17,5 cm; l.tăiş = 6 cm; L.manşon = 6,2 cm; l.manşon = 3,9 cm; diam.gaură = 2,7 cm; G = 1127 g.

---

[2] Vulpe 1975, p. 60, nr. 298 A, pl. 34/298 A; Nica, Schuster, Zorzoliu 1995, p. 16, fig. 15/8. Piesa s-a aflat iniţial în colecţia Institutului de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Plopşor” din Craiova, de unde a fost transferată Muzeului Romanaţiului din Caracal; nu are număr de inventar.

[3] Vulpe 1975, p. 60.

[4] Băjenaru 2013, p. 216, nr. 642. Piesa are tăişul ceva mai lăţit decât toporul de la Fărcaşu.

[5] Nica, Schuster, Zorzoliu 1995, p. 16, fig. 15/6.

[6] Nica, Schuster, Zorzoliu 1995, p. 16.

[7] Vulpe 1975, p. 61, nr. 301, pl. 34/301.

Fig. 3. 1. Toporul cu gaură de înmănușare transversală de la Preajba; 2. toporul plat de la Fărcașu de Sus (foto, scări diferite).

Prin anumite particularități tipologice, în principal prin modul în care au fost modelate ceafa şi partea inferioară a manşonului, toporul de la Preajba se apropie de seria mai veche a topoarelor de tip Veselinovo (I)[8]. Se diferențiază, însă, de acestea prin secțiunea hexagonală a lamei. Cea mai bună analogie în ceea ce

[8] Vulpe 1970, p. 35 şi urm.

priveşte forma este toporul de la Bungetu (jud. Dâmboviţa)[9]. Deşi are secţiunea lamei pentagonală, toporul de la Bungetu prezintă acelaşi gen de „pinteni” pe muchii ca şi cel de la Preajba. În plus, manşonul este prevăzut cu două nervuri în relief pe margini. Nervurile reliefate pe manşon apar odată cu seria a doua a topoarelor de tip Veselinovo (depozitul II de la Ostrovul Corbului[10]), însă modul de realizare a celor de pe toporul de la Bungetu este similar celui întâlnit în mod frecvent pe topoare atribuite tipului Pădureni.

Pentru o mai bună fixare în timp şi spaţiu a piesei de la Preajba, pot fi aduse în discuţie câteva topoare găsite la sud de Dunăre. Este vorba, în primul rând, de descoperirea întâmplătoare de la Gabrovo (distr. Gabrovo, Bulgaria), pct. Gradishteto[11], a unui exemplar cu manşon neprofilat, ceafă hexagonală şi secţiune pentagonală a lamei (fig. 2/1). Toate aceste caracteristici îl încadrează în tipul Veselinovo, însă „pintenul” de pe muchia inferioară şi procentul de 1% staniu din compoziţia metalului[12] îl plasează într-o etapă mai evoluată a topoarelor cu gaură de înmănuşare transversală din spaţiul carpato-balcanic. Ceva mai complexe din punct de vedere tipologic sunt cele două topoare de la Golyamo Belovo (distr. Pazardzhik, Bulgaria)[13]. Ambele au manşon neprofilat, arcuit în prelungirea lamei, însă, spre deosebire de cele amintite mai sus, au ceafa prelungită (fig. 2/2–3). La unul dintre acestea se poate observa, de asemenea, un „pinten” pe muchia inferioară, în marginea găurii de înmănuşare (fig. 2/3). Prelungirea cefei este o caracteristică tipologică ce apare odată cu topoarele de tip Izvoarele, fiind frecventă la tipurile Pătulele, Pădureni şi Balşa, din seria topoarelor cu gaură de înmănuşare transversală. Cele două topoare de la Golyamo Belovo se aseamănă foarte bine cu cel din depozitul de la Theba (Grecia), depozit databil în a doua jumătate a mileniului al III-lea a.Chr.[14]. Acest din urmă topor, aşa cum reiese din desen (fig. 1/4), este, de asemenea, prevăzut cu un „pinten” pe muchia inferioară, în marginea găurii de înmănuşare către lamă.

Toporul de la Preajba nu poate fi inclus în vreunul dintre tipurile deja definite pentru spaţiul nostru. Deşi forma generală îl apropie de tipul Veselinovo, anumite caracteristici tipologice, precum şi analogiile discutate mai sus, îl plasează într-o etapă mai evoluată a bronzului timpuriu, către mijlocul mileniului al III-lea a.Chr., foarte probabil în paralel cu primele piese ale tipului Pătulele.

[9] Chicideanu 1973, p. 522 şi urm, fig. 1b; 2b; Băjenaru 2014, p. 51, nr. 145, fig. 70/2. Dimensiunile corecte ale piesei sunt: L = 18,9 cm; l.tăiş = 6,5 cm; L.manşon = 6 cm; l.manşon = 4,3 cm; diam. gaură = 3 cm; G = 1094 g.

[10] Davidescu, Vulpe 1968, p. 505 urm, fig. 1–2; Vulpe 1970, p. 36, nr. 79–92, pl. 6/79–92; Băjenaru 2014, p. 91, nr. 500, fig. 69/1–3.

[11] Mikov’ 1933, p. 89, nr. 9, fig. 50; Cernych 1978, p. 140, pl. 22/6; Băjenaru 2013, p. 88, nr. 219 (cu descriere şi dimensiuni).

[12] Cernych 1978, analiză nr. 9171.

[13] Mikov’ 1933, p. 99, nr. 7 şi p. 105, nr. 2; Cernych 1978, p. 140, pl. 22/4 şi p. 141, pl. 23/4; Băjenaru 2013, p. 93, nr. 235–236 (cu descrieri şi dimensiuni).

[14] Maran 1989.

BIBLIOGRAFIE

Băjenaru 2013 — R. Băjenaru, *Identități culturale, structuri de putere şi conflict militar în nordul Peninsulei Balcanice în mileniile IV–III a. Chr.*, Bucureşti, 2013.

Băjenaru 2014 — R. Băjenaru, *Sfârşitul bronzului timpuriu în regiunea dintre Carpați şi Dunăre*, Cluj-Napoca, 2014.

Cernych 1978 — E.H. Черных, *Горное дело и металлургия в древнейшей Болгарии*, София, 1978.

Chicideanu 1973 — I. Chicideanu, *Două topoare de aramă descoperite la Brăteşti (jud. Dâmbovița)*, SCIV 24, 4, 1973, p. 521–525.

Davidescu, Vulpe 1968 — M. Davidescu, A. Vulpe, *Un nou depozit de topoare la Ostrovul Corbului*, SCIV 19, 3, 1968, p. 505–511.

Maran 1989 — J. Maran, *Die Schaftlochaxt aus dem Depotfund von Theben (Mittelgriechenland) und ihre Stellung im Rahmen der bronzezeitlichen Äxte Südosteuropas*, ArchKorr 19, 1989, p. 129–136.

Mikov' 1933 — В. Миковъ, *Предисторически селища и находки въ България*, София, 1933.

Nica, Schuster, Zorzoliu 1995 — M. Nica, C. Schuster, T. Zorzoliu, *Cercetările arheologice în tell-ul gumelnițeano-sălcuțean de la Drăgăneşti-Olt, punctul „Corboaica". Campaniile din anii 1993–1994*, CANT 1, 1995, p. 9–45.

Vulpe 1970 — A. Vulpe, *Die Äxte und Beile in Rumänien I*, PBF IX, 2, München, 1970.

Vulpe 1975 — A. Vulpe, *Die Äxte und Beile in Rumänien II*, PBF IX, 5, München, 1975.

PREHISTORIC METAL AXES IN THE COLLECTIONS OF THE ROMANAȚI MUSEUM

ABSTRACT

The authors present three metal axes, part of the collections of the Romanați Museum in Caracal. The first one is the cutting-edge of an Eneolithic axe found at the Sălcuța site from Reşca (*Romula*). The second is a flat axe – a chance find originating from Fărcaşu de Sus. Based on its typological features, the axe may be dated to the first stage of the Early Bronze Age in the Lower Danube area. It is similar to a piece found in burial no. 5 from the necropolis at Drăgăneşti-Olt. The third one is a shaft-hole axe, also a chance find from the area of the Preajba de Pădure village (Dolj County). Its shaft is similar to those of the Veselinovo (I) type, but with a hexagonal section of the blade. The authors bring into discussion various analogies from south of the Lower Danube (Gabrovo, Golyamo Belovo) and Greece (Theba), suggesting as dating for the axe the middle of the 3rd millennium BC.

Keywords: Southern Romania, Eneolithic, Early Bronze Age, metal items, axes.

LIST OF CAPTIONS

Fig. 1. 1. The shaft-hole axe from Preajba; 2. the flat axe from Fărcaşu de Sus; 3. the axe from Reşca; 4. the shaft-hole axe from Theba (Greece) (after Maran 1989, no scale).

Fig. 2. 1. The shaft-hole axe from Gabrovo (Bulgaria); 2–3. the shaft-hole axes from Golyamo Belovo (Bulgaria).

Fig. 3. 1. The shaft-hole axe from Preajba; 2. the flat axe from Fărcaşu de Sus (photos, different scales).

UN TOPOR CU GAURĂ TRANSVERSALĂ DE ÎNMĂNUŞARE DESCOPERIT LA CĂLUGĂRENI (JUD. PRAHOVA)

BIANCA PREDA*, ALIN FRÎNCULEASA**

Rezumat: În acest studiu ne-am propus introducerea în literatura de specialitate a unui topor cu gaură transversală de înmănuşare, realizat din cupru. Piesa a fost descoperită izolat în nordul Munteniei, în localitatea Călugăreni (jud. Prahova). Exemplarul a fost atribuit, pe baza anumitor caracteristici, tipului Izvoarele, seria Halânga. În text sunt abordate răspândirea, precum şi atribuirea cronologică şi culturală a acestui tip de topor.

Cuvinte-cheie: Călugăreni, topor cu gaură de înmănuşare transversală, Muntenia, bronz timpuriu, cultura Glina.

În luna ianuarie a anului 2016, în patrimoniul Muzeului Judeţean de Istorie şi Arheologie Prahova, a intrat un topor cu gaură de înmănuşare transversală, confecţionat din cupru, descoperit pe teritoriul localităţii Călugăreni (jud. Prahova), ca urmare a investigaţiilor de teren efectuate cu ajutorul unui detector de metale de către domnul Virgil Nitu. Descoperitorul a predat toporul, conform referatului de dăruire nr. 93/13.01.2016 şi procesului-verbal nr. 94/13.01.2016, şi a oferit informaţii cu privire la locul descoperirii, însoţind arheologii pe teren în data de 03.02.2016, în vederea realizării observaţiilor specifice. Piesa a primit numărul de inventar 3.4.–136368.

Toporul a fost găsit izolat, la o adâncime de aproximativ 0,30 m[1] de la nivelul actual de călcare, nefiind identificate alte artefacte sau un eventual complex arheologic (groapă sau alt tip de amenajare) din care acesta să facă parte. Locul descoperirii (fig. 1/2–4), având coordonatele N 45°5'54.33", E 26°22'9.07", se află la o distanţă de 650 m nord de marginea satului Călugăreni (jud. Prahova), pe o culme de deal situată în apropierea unui drum de acces, la 569 m altitudine. Fiind amplasată în nordul Munteniei, zona se înscrie în Subcarpaţii externi, caracterizaţi prin asocierea unor masive deluroase întinse cu depresiuni ample[2]. Punctul respectiv este

* Muzeul Judeţean de Istorie şi Arheologie Prahova; e-mail: preda.biancaelena@yahoo.com.
** Muzeul Judeţean de Istorie şi Arheologie Prahova; e-mail: alinfranculeasa@yahoo.com.

[1] Din detaliile oferite de domnul Virgil Nitu, în momentul descoperirii, toporul pare să fi fost aşezat vertical, cu tăişul în jos; acesta a observat iniţial partea cu manşonul, restul piesei devenind vizibil ulterior. Această informaţie trebuie privită însă cu rezerva cuvenită, dat fiind că nu există fotografii din momentul descoperirii sau cu poziţia *in situ* a piesei.

[2] Niculescu 2008, p. 56.

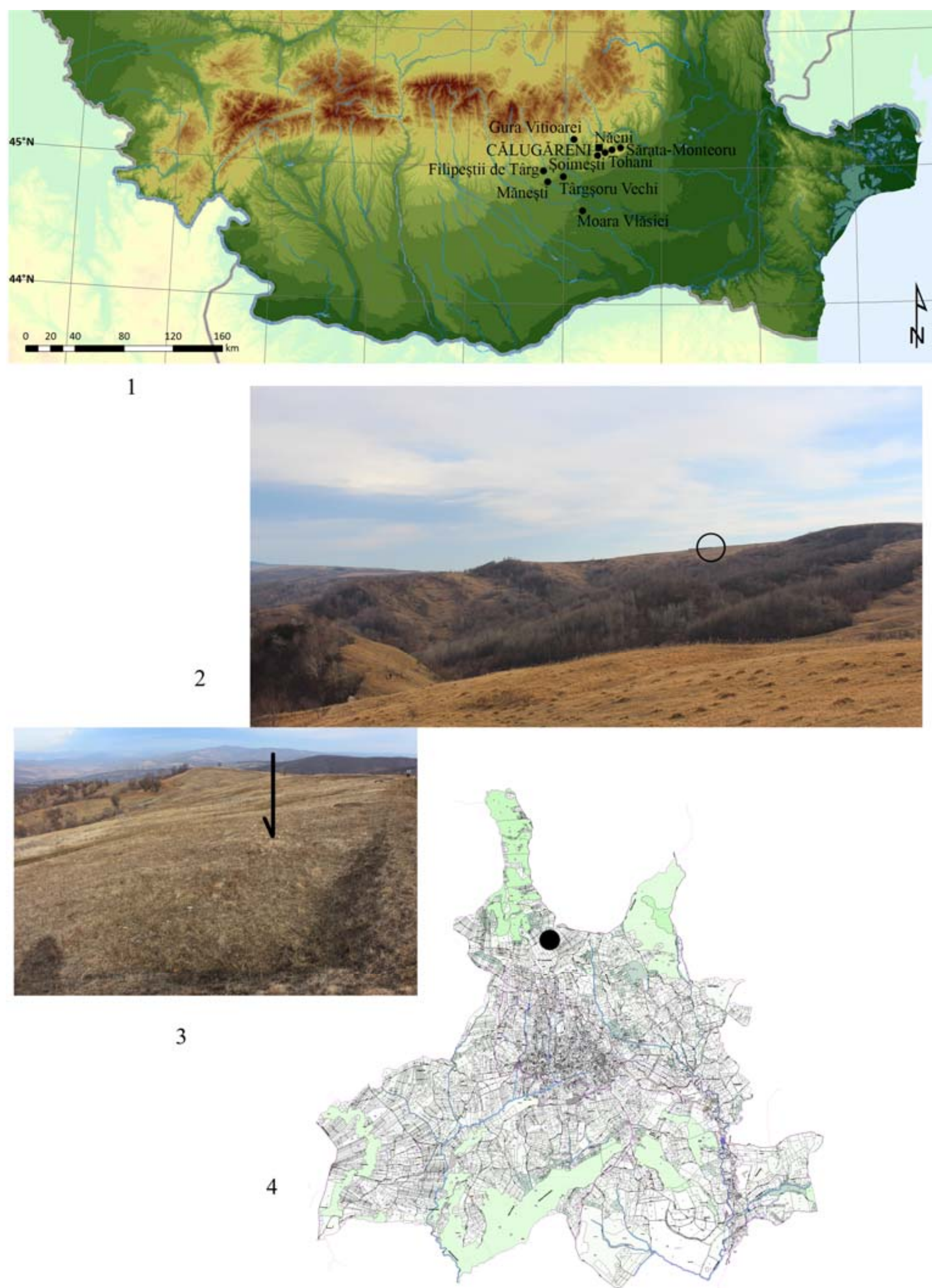

Fig. 1. 1. Harta microregiunii, cu siturile din epoca bronzului timpuriu; 2–3. imagini cu locul descoperirii; 4. harta localității Călugăreni (jud. Prahova), cu locul descoperirii.

localizat în extremitatea vestică a culmii Dealu-Mare – Istriţa, ce se întinde între localităţile Tătaru (jud. Prahova) şi Sărata Monteoru (jud. Buzău), orientată pe direcţia vest-est; dintre vârfurile mai importante menţionăm aici vârful Ciortea, cu o înălţime de 609 m, aflat în apropiere, la aproximativ 930 m vest de locul descoperirii şi cel mai înalt vârf din această unitate, Istriţa (749 m), aflat la o distanţă de 13 km în linie dreaptă către est[3]. Atât în partea de nord, cât şi în partea de sud, culmea este delimitată de depresiuni, respectiv Sângeru şi Călugăreni (fig. 1).

Piesa (fig. 2–3) are lungimea de 14,7 cm, lăţimea tăişului de 4,1 cm, lungimea cefei de 4,4 cm, diametrul găurii de înmănuşare de cca 2,7–2,9 cm şi greutatea de 664 g. Lângă manşon, lama are secţiunea transversală de formă pentagonală, cu vârful pentagonului orientat în sus, iar partea inferioară este uşor ovală. Muchia superioară este arcuită, mai accentuat în zona de îmbinare cu manşonul. Acesta este profilat şi prezintă anumite defecte de turnare: la ceafa toporului valvele au fost îmbinate defectuos, existând o asimetrie de 3 mm; tubul de înmănuşare nu este uniform în partea inferioară, în partea stângă fiind vizibilă o scobitură. Pe ambele părţi ale manşonului este vizibilă o nervură, amplasată cu 5 mm mai jos de marginea superioară, paralelă cu aceasta. Pe marginea inferioară, o nervură similară se regăseşte doar pe o porţiune redusă a uneia dintre laturi, la îmbinarea manşonului cu lama. Tăişul nu este finisat, nu prezintă urme de folosire. Piesa a fost descoperită întreagă, în stare bună de conservare şi nu a fost curăţată, păstrând patina de culoare verde, negricioasă în anumite porţiuni.

Toporul a fost analizat compoziţional, fiind realizate două măsurători în părţi diferite ale piesei; rezultatele obţinute sunt similare: 1. măsurători luate către jumătatea piesei, pe partea mai negricioasă – 99% Cu, 0,5% Fe, 0,1% As, posibil urme vagi de Ag; 2. măsurători luate sub manşon – 99,2% Cu, 0,4% Fe, 0,1% As (urme), posibil urme vagi de Ag[4].

Conform caracteristicilor tipologice, exemplarul poate fi atribuit tipului Izvoarele, seria Halânga. Tipologia topoarelor cu gaură transversală de înmănuşare de pe teritoriul României a fost întocmită de Alexandru Vulpe în urmă cu aproape o jumătate de secol, fiind utilizată, în linii generale, şi în prezent[5]. Astfel, în cadrul tipului Izvoarele au fost distinse două serii, în funcţie de aspectul secţiunii transversale a lamei: seria Halânga, alcătuită din topoare cu secţiunea lamei ovală sau pentagonală, şi seria Izvoarele propriu-zisă, căreia i-au fost atribuite exemplare cu secţiunea lamei de formă pronunţat hexagonală[6]. În opinia autorului, aceste caracteristici tipologice conferă pieselor inclusiv valenţe cronologice. Topoarele cu lamă pentagonală în secţiune au fost considerate mai timpurii, fiind turnate în tipare bivalve deschise, o tehnică mai veche şi mai puţin dezvoltată în turnarea topoarelor,

[3] Niculescu 2008, p. 58.

[4] Analiza a fost efectuată, utilizând spectometrul portabil X-MET 3000TX, la INFIN-HH, prin bunăvoinţa domnului dr. Bogdan Constantinescu şi a doamnei dr. Daniela Stan, cărora le mulţumim pe această cale.

[5] Vulpe 1970; Vulpe, Tudor 1970.

[6] Vulpe 1970, p. 32–33.

prin comparație cu cea a folosirii tiparelor închise, ce avea ca rezultat o lamă cu secțiune hexagonală, acestea din urmă fiind atribuite epocii bronzului mijlociu[7].

Fig. 2. Toporul de la Călugăreni.

Până în prezent, pe teritoriul actual al României, sunt cunoscute nouă piese ce au fost atribuite seriei Halânga. Privită din perspectiva unor caracteristici precum forma lamei toporului, îmbinarea sa cu manşonul sau profilarea manşonului, această serie este destul de omogenă din punct de vedere tipologic. Cele mai bune analogii pentru toporul de la Călugăreni se regăsesc în cadrul respectivei serii, fiind reprezentate în special de cele trei piese atribuite cu probabilitate descoperirilor din sudul României (nu există informații cu privire la locul descoperirii[8]), dar şi de toporul de la Halânga[9], care are, însă, manşonul lung.

[7] Vulpe, Tudor 1970, p. 420.
[8] Vulpe 1970, p. 33, nr. 62–64, pl. 5/62–64.
[9] Vulpe 1970, p. 33, nr. 59, pl. 4/59.

Exemplarul descoperit recent în nordul Munteniei se deosebeşte de acestea prin forma clar pentagonală a secţiunii lamei şi arcuirea ceva mai accentuată a muchiei superioare. Pe baza anumitor trăsături, piesa poate fi apropiată şi de unele topoare încadrate în seria considerată mai evoluată, a tipului Izvoarele, cum sunt cele de la Izvoarele[10], Tufa[11] sau Râncăciov[12]. Similitudinile pot fi observate în ceea ce priveşte forma lamei, care nu este zveltă şi se lăţeşte puţin la tăiş, însă nu mai sunt sesizate în cazul analizei manşonului, care este lung la exemplarele menţionate mai sus, precum şi al secţiunii lamei, care este hexagonală. Topoare cu secţiunea lamei pentagonală cu vârful în sus sunt întâlnite în cadrul seriei Veselinovo[13].

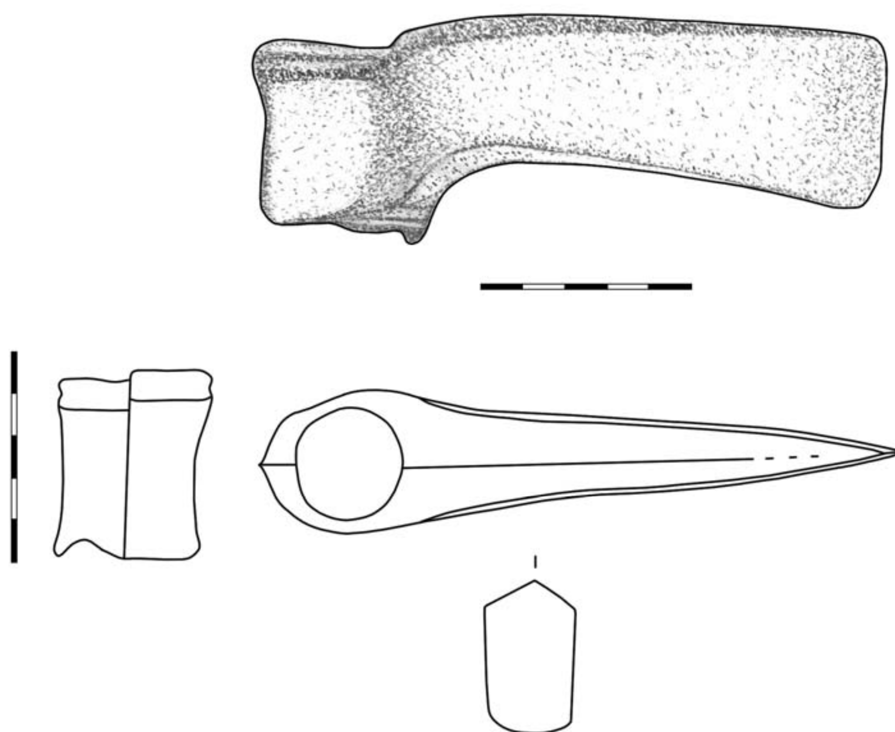

Fig. 3. Toporul de la Călugăreni.

Aria de răspândire a topoarelor din seria Halânga include, mai ales, regiunea sudică a României, ele lipsind până în acest moment din spaţiul intracarpatic sau din Moldova. Piesele se concentrează în Oltenia (fig. 4), de aici provenind cinci dintre cele nouă exemplare cunoscute (Berbeşti, Bolboşi, Gârbovăţul de Jos,

[10] Vulpe 1970, p. 33, nr. 65, pl. 5/65.
[11] Vulpe 1970, p. 33, nr. 71, pl. 5/71.
[12] Vulpe 1988a, p. 208, fig. 1/1.
[13] Vulpe 1988b, p. 212.

Halânga şi Peştişani), la care se adaugă celelalte trei menționate mai sus, fără loc de proveniență. Toporul de la Călugăreni reprezintă cea mai estică, dar şi cea mai nordică descoperire certă. Remarcăm şi prezența, la sud de Dunăre, a unor piese care, prin caracteristicile lor (secțiunea ovală a lamei, forma manşonului), pot fi atribuite seriei Halânga a tipului Izvoarele[14]. Două dintre acestea provin din nord-vestul Bulgariei, de la Altimir şi Borovan, la care se adaugă una cu proveniență necunoscută[15]. Cele trei exemplare sunt relativ apropiate de toporul de la Călugăreni în ceea ce priveşte forma lamei şi felul în care aceasta se arcuieşte la îmbinarea cu manşonul, diferența fiind dată însă de forma lamei în secțiune, ovală în cazul topoarelor din Bulgaria.

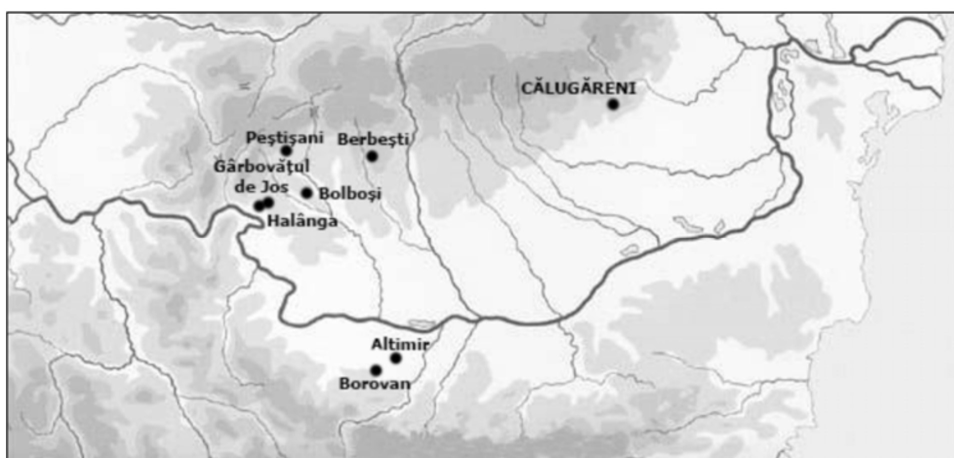

Fig. 4. Harta răspândirii topoarelor din seria Halânga.

Dintre cele nouă topoare atribuite seriei Halânga (fig. 5), majoritatea reprezintă descoperiri izolate, doar în două situații fiind considerată probabilă sau posibilă asocierea acestora cu alte piese. Astfel, toporul de la Bolboşi (jud. Gorj) era, probabil, însoțit de un alt exemplar, dar atribuit tipului Dumbrăvioara[16], în timp ce, în cazul celor două piese de tip Halânga provenind din sudul României, pe baza formei şi a patinei similare, Alexandru Vulpe a emis ipoteza că ar fi putut fi depuse împreună[17], însă nu există certitudine în această direcție[18].

Dat fiind că, în general, topoarele provin din descoperiri întâmplătoare, că nu există informații cu privire la contextul sau poziția artefactelor *in situ*, ca şi faptul că nu erau însoțite de alte obiecte cu valoare cronologică, datarea acestor piese se dovedeşte dificilă, singurul criteriu de care dispunem în acest caz fiind cel tipologic. Topoarele din seria Halânga, cu secțiunea transversală a lamei de formă

[14] Burtănescu 2002, p. 186.
[15] Cernych 1978, pl. 22/7–9.
[16] Vulpe 1970, p. 33, nr. 60.
[17] Vulpe 1970, p. 33, nr. 63–64.
[18] Soroceanu 2012, p. 162.

pentagonală sau ovală, turnate în tipare bivale deschise şi, prin urmare, mai puţin dezvoltate tipologic, au fost în general atribuite unei faze mai dezvoltate a bronzului timpuriu sau, cel mai târziu, începutului bronzului mijlociu, fiind puse în legătură cu o etapă târzie a culturii Glina, cu aspectele culturale ce o succed, sau, în funcţie de locul descoperirii, cu mediile Verbicioara sau Tei timpurii[19].

Indicii suplimentare privind datarea acestora oferă depozitul descoperit la Bolboşi (jud. Gorj), în care toporul din seria Halânga a fost, probabil, găsit împreună cu unul de tip Dumbrăvioara[20]. Poziţia cronologică a celor din urmă a putut fi mai bine documentată ca urmare a descoperirii unor tipare pentru producerea lor în situl de la Leliceni (jud. Harghita), aparţinând grupului Jigodin[21]. Acesta a fost atribuit unui orizont contemporan fazei Schneckenberg B[22], iar relaţiile Jigodin – Glina au putut fi precizate pe baza ceramicii cu decor de tip Runcuri, caracterizate prin motive incizate şi incrustate cu alb, cu analogii la Leliceni, şi plasate într-o fază timpurie a culturii Glina, posibil între 2800–2600 BC[23]. Tot ca rezultat al acestei interacţiuni, este explicată şi prezenţa topoarelor de tip Dumbrăvioara în aria Glina[24]. Însă topoare foarte asemănătoare din punct de vedere tipologic, cunoscute sub denumirea Kozarac şi atribuite unui orizont Vučedol C, pot fi regăsite pe un spaţiu mai larg la Dunărea Mijlocie, oferind o imagine mult mai cuprinzătoare asupra circulaţiei cunoştinţelor tehnologice în epocă şi abilităţii meşterilor metalurgi[25].

Pe baza depozitului mai sus menţionat, de la Bolboşi (jud. Gorj), A. Vulpe a presupus existenţa unui proces tehnologic evolutiv între tipul Dumbrăvioara şi seria Izvoarele I, ce s-ar fi petrecut într-un interval de timp relativ scurt, în cadrul aceloraşi comunităţi[26]. Astfel, dacă admitem această ipoteză, la care adăugăm încadrarea topoarelor atribuite tipului Dumbrăvioara într-un interval cronologic plasat între 2800–2600 BC, atunci toporul de la Călugăreni poate fi datat oarecum ulterior acestui interval cronologic, către jumătatea mileniului al III-lea a.Chr., probabil depăşind această limită.

În nordul Munteniei, investigarea unor situri arheologice atribuite perioadei timpurii a epocii bronzului şi, în special, culturii Glina, reprezintă o preocupare recentă (fig. 1/1), lipsa descoperirilor din această regiune reflectând mai curând stadiul cercetărilor decât o realitate arheologică[27]. Relevant în această privinţă este situl arheologic de la Şoimeşti – *Dealul Merez*, aflat în acelaşi areal cu toporul care

[19] Vulpe 1970, p. 34; Vulpe 1988a, p. 209; Soroceanu 2012, p. 140, 162.

[20] Vulpe 1970, p. 31, 33, nr. 55, 60.

[21] Roman, Dodd-Opriţescu, Pál 1992, p. 157, pl. V/78–79.

[22] Roman, Pál, Csába 1973, p. 571; Roman 1986, p. 42.

[23] Roman 1986, p. 31; Băjenaru 2014a, p. 94; Băjenaru 2014b, p. 215.

[24] Vulpe 1988b, p. 212; Băjenaru 2014b, p. 242.

[25] Vulpe 1970, p. 39–41; Žeravica 1993, p. 22–32; Dani 2013, p. 207; Băjenaru 2014b, p. 257–258.

[26] Vulpe 1988b, p. 212.

[27] Frînculeasa *et alii* 2015, p. 143. La 400 m sud de locul în care a fost descoperit toporul, se află un sit amplasat pe o culme stâncoasă, dar al cărui nivel arheologic a fost spălat de ape. Materialul ceramic recuperat, foarte corodat şi fragmentar, ar putea fi atribuit aceleiaşi epoci din care datează piesa de metal.

face obiectul studiului de faţă, a cărui cercetare a început în anul 2014[28]. De asemenea, trebuie menţionat faptul că, în urma perieghezelor efectuate recent, un fragment ceramic, decorat în manieră Năeni-Schneckenberg, a fost identificat în localitatea Tohani, într-un sit aflat la 5,8 km spre sud-est de Călugăreni. Spre est, la aproximativ 9,5 km, se află situl de la Năeni – *Colarea*[29]. Recent, la Târgşoru Vechi, a fost descoperit un mormânt ce avea ca inventar un vas prevăzut cu manşetă[30]; la Filipeştii de Târg, Măneşti, Gura Vitioarei au fost identificate aşezări Glina[31], iar mai spre sud a fost cercetat situl de la Moara Vlăsiei[32]. De asemenea, cea mai mare parte din câmpia aflată la sud de dealurile subcarpatice este ocupată de înmormântările Jamnaja şi Katakombnaja[33].

Noile descoperiri conturează o imagine relativ complexă a locuirii acestui areal pe întreg parcursul mileniului al III-lea a.Chr., în care par să se evidenţieze mai multe etape cronologice şi interacţiuni cu spaţii distincte, atât cu regiunea intracarpatică, cât şi cu zona de câmpie dominată de fenomenul înmormântărilor în tumuli. Astfel, descoperirile de la Moara Vlăsiei şi locuirea iniţială a sitului de la Şoimeşti au fost atribuite unei faze mai timpurii a culturii Glina, mormântul de la Târgşoru Vechi, pentru care datarea radiocarbon indică intervalul 2853–2472 BC (în domeniul 2σ, cu probabilitate 95,4%; conform modelării valoarea medie este 2605 BC), şi descoperirile de la Şoimeşti unei perioade ulterioare, acest din urmă sit oferind indicii stratigrafice pentru definirea unei a treia etape[34]. Descoperirea toporului de cupru de la Călugăreni în această regiune constituie un reper suplimentar.

CONCLUZII

Toporul descoperit recent în localitatea Călugăreni (jud. Prahova) poate fi încadrat în mileniul al III-lea într-un interval cronologic mai larg (cca 2700–2300 BC). Deşi nu direct, poate fi pus în legătură cu siturile arheologice datate în perioada respectivă şi atribuite culturii Glina sau unei etape ulterioare acesteia, situate în zona Subcarpaţilor Munteniei, în proximitatea locului descoperirii. Faptul că piesa a fost descoperită izolat, neînsoţită de alte artefate din metal sau materiale precum ceramică, silex, piatră etc., nu reprezintă o situaţie ieşită din comun, ci mai curând acesta pare să fie situaţia standard pentru topoarele de metal în perioada timpurie a epocii bronzului în spaţiul carpato-dunărean, exemplarele găsite în alte contexte reprezentând excepţii[35]. Apariţia acestora ca descoperiri singulare a fost,

[28] Frînculeasa, Garvăn 2015.
[29] Vulpe, Drîmbocianu 1981.
[30] Frînculeasa *et alii* 2015, p. 136.
[31] Frînculeasa *et alii* 2015.
[32] Frînculeasa *et alii* 2014.
[33] Frînculeasa, Preda, Heyd 2015.
[34] Frînculeasa *et alii* 2014, p. 128; Frînculeasa *et alii* 2015, p. 140, 143; Frînculeasa, Garvăn 2015, p. 227.
[35] Pentru discuţii privind contextele de depunere a topoarelor timpurii de metal cu gaură transversală de înmănuşare, vezi Băjenaru 2010; Hansen 2010; Hansen 2011; Szeverényi 2013.

în general, interpretată ca un indiciu al depunerii lor, îndeplinind o funcție ritualică[36].

LISTA TOPOARELOR ATRIBUITE SERIEI HALÂNGA

1. Altimir (mun. Byala Slatina, distr. Vratsa, Bulgaria) (fig. 5/1) – descoperire întâmplătoare; lamă cu secțiune ovală şi tăiş lățit, finisat, tocit; manşon profilat. Bibliografie: Cernych 1978, pl. 22/7; Băjenaru 2013, p. 23, nr. 3;

2. Berbeşti (com. Berbeşti, jud. Vâlcea, România) (fig. 5/2) – descoperire întâmplătoare; lamă cu secțiune ovală şi tăişul arcuit, nu prezintă urme de folosire, nu este finisat; manşon profilat. Bibliografie: Ghelmez 1976, p. 35–36, fig. 1/a–c; Băjenaru 2014b, fig. 68/1;

3. Bolboşi (com. Bolboşi, jud. Gorj, România) (fig. 5/3) – descoperit, împreună cu un topor de tip Dumbrăvioara, în cadrul unui depozit?; lamă cu secțiune oval-hexagonală, nefinisat, nefolosit, manşon profilat, rupt. Bibliografie: Vulpe 1970, p. 33, nr. 60, pl 4/60; Soroceanu 2012, p. 138, pl. 55/4; Băjenaru 2013, p. 31, nr. 31; Băjenaru 2014b, p. 40, fig. 68/3;

4. Borovan (mun. Borovan, distr. Vratsa, Bulgaria) (fig. 5/4) – descoperire întâmplătoare; lamă cu secțiune ovală, nefinisat, tăiş tocit; manşon profilat. Bibliografie: Cernych 1978, pl. 22/8; Băjenaru 2013, p. 32, nr. 32;

5. Bulgaria (fig. 5/7) – proveniență necunoscută; descoperire întâmplătoare; lamă cu secțiune ovală, manşon profilat. Bibliografie: Chernych 1978, pl. 22/9; Băjenaru 2013, p. 44, nr. 73;

6. Călugăreni (com. Călugăreni, jud. Prahova, România) (fig. 2–3) – descoperire izolată; lamă cu secțiune pentagonală, nefinisat, manşon profilat;

7. Gârbovățul de Jos (com. Corcova, jud. Mehedinți, România) (fig. 5/5) – proveniență necunoscută; posibil lamă pentagonală, manşon profilat, rupt. Bibliografie: Crăciunescu 1998, p. 145–146, pl. III/2; Băjenaru 2013, p. 90, nr. 224;

8. Halânga (com. Izvorul Bârzii, jud. Mehedinți, România) (fig. 5/6) – descoperire întâmplătoare; lamă cu secțiune oval-hexagonală?; manşon profilat. Bibliografie: Vulpe 1970, p. 33, nr. 59, pl 4/59; Băjenaru 2013, p. 99, nr. 257;

9. Peştişani (com. Peştişani, jud. Gorj, România) (fig. 5/8) – descoperire izolată, lamă cu secțiune oval-hexagonală, manşon profilat. Bibliografie: Vulpe 1970, p. 33, nr. 61, pl. 4/61; Băjenaru 2013, p. 159, nr. 446;

10. România (probabil sudul României) (fig. 5/9) – descoperire întâmplătoare; lamă cu secțiune oval-pentagonală?, manşon profilat. Bibliografie: Vulpe 1970, p. 33, nr. 62, pl. 5/62; Băjenaru 2013, p. 181, nr. 527;

11. România (probabil sudul României) (fig. 5/10) – descoperire întâmplătoare; A. Vulpe presupune, pe baza formei şi patinei similare, apartenența acestuia, împreună cu piesa următoare, la un singur depozit; lamă cu secțiune hexagonală?, lățită spre tăiş, manşon profilat. Bibliografie: Vulpe 1970, p. 33, nr. 63, pl. 5/63; Soroceanu 2012, p. 160, nr.1, pl 71/6; Băjenaru 2013, p. 181, nr. 526;

12. România (probabil sudul României) (fig. 5/11) – descoperire întâmplătoare; A. Vulpe presupune, pe baza formei şi patinei similare, apartenența acestuia, împreună cu piesa anterioară, la un singur depozit; lamă cu secțiune ovală?, lățită spre tăiş, manşon profilat. Bibliografie: Vulpe 1970, p. 33, nr. 64, pl. 5/64; Soroceanu 2012, p. 160, nr. 2, pl. 71/6.

[36] Pentru funcțiile depunerilor de metale, vezi Fontijn 2001–2002, p. 5; Neumann 2010, p. 238; Hansen 2012, p. 8; Hansen 2013, p. 179; Gori 2014, p. 270; Dietrich 2014; Dietrich 2015.

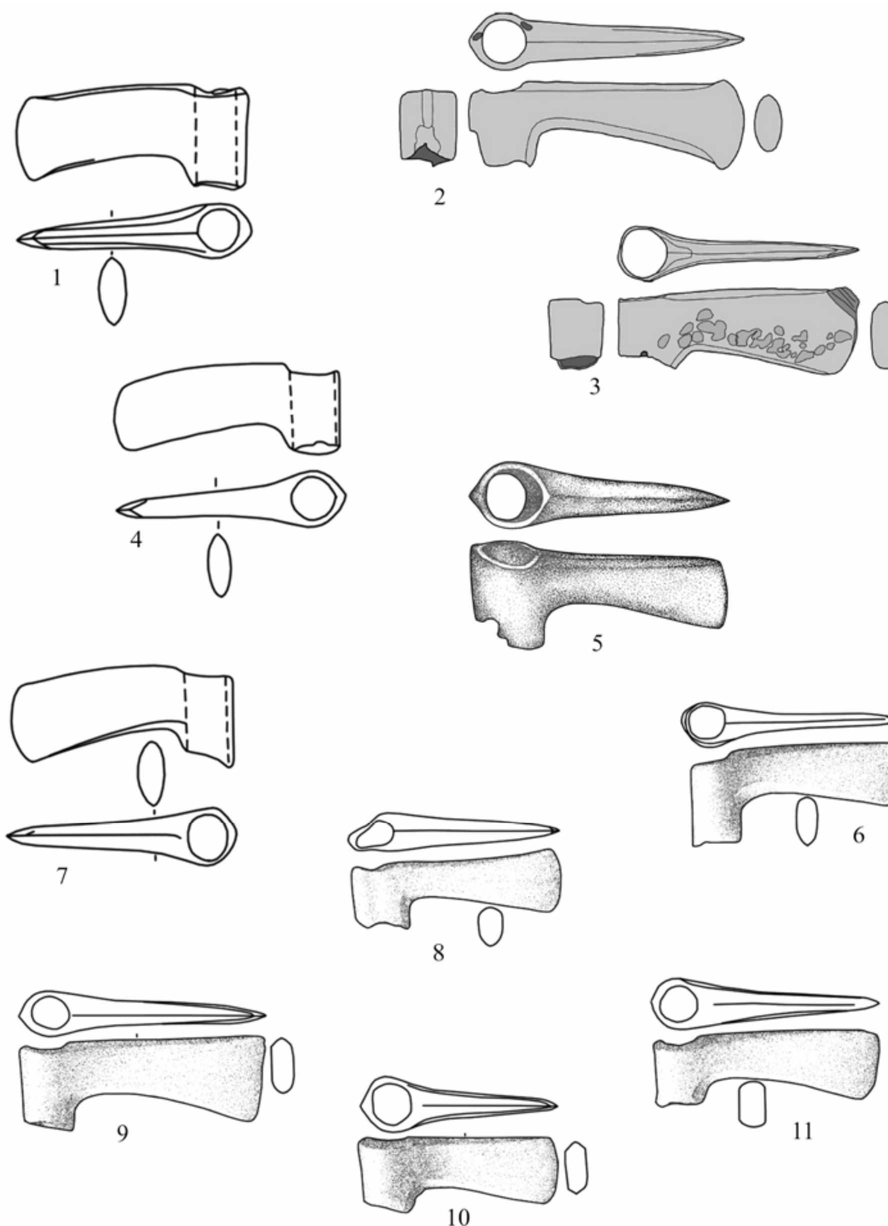

Fig. 5. Topoare atribuite seriei Halânga, tipul Izvoarele (scări diferite): 1. Altimir (după Cernych 1978, pl. 22/7); 2. Berbeşti (după Băjenaru 2014, fig. 68/1); 3. Bolboşi (după Băjenaru 2014, fig. 68/3); 4. Borovan (după Cernych 1978, pl. 22/8); 5. Gârbovățul de Jos (după Crăciunescu 1998, pl. III/2); 6. Halânga (după Vulpe 1970, pl. 4/59); 7. Bulgaria, proveniență necunoscută (după Cernych 1978, pl. 22/9); 8. Peştişani (după Vulpe 1970, pl. 4/61); 9. România, proveniență necunoscută (după Vulpe 1970, pl. 5/62); 10. România, proveniență necunoscută (după Vulpe 1970, pl. 5/63); 11. România, proveniență necunoscută (după Vulpe 1970, pl. 5/64).

BIBLIOGRAFIE

Băjenaru 2010 — R. Băjenaru, *Between Axe and Dagger: Early Bronze Age Weaponry in the Lower Danube Area*, în R. Băjenaru, G. Bodi, C. Opreanu, V.V. Zirra (eds.), *Recent Studies in the Past and Present I. Human Heritage and Community: Archaeology in the Carpathians and Lower Danube Area from Prehistory to the Early Medieval Age,* Transylvanian Review 19, Supplement No. 5, 1, 2010, p. 151–162.

Băjenaru 2013 — R. Băjenaru, *Identităţi culturale, structuri de putere şi conflict militar în nordul Peninsulei Balcanice în mileniile IV–III a. Chr.*, Bucureşti, 2013.

Băjenaru 2014a — R. Băjenaru, *Despre datarea şi contextul unui topor faţetat din Oltenia*, în N. Boroffka, G.T. Rustoiu, R. Ota (eds.), *Nucleul carpatic. Studii privind istoria şi preistoria Transilvaniei în context european, dedicate lui Horia Ciugudean la aniversarea a 60 de ani*, Apulum 51, 2014, p. 89–98.

Băjenaru 2014b — R. Băjenaru, *Sfârşitul bronzului timpuriu în regiunea dintre Carpaţi şi Dunăre*, Cluj-Napoca, 2014.

Burtănescu 2002 — F. Burtănescu, *Topoare cu tub transversal pentru fixarea cozii şi tăiş vertical din Moldova (perioada bronzului timpuriu şi mijlociu). Încercări de ordonare tipocronologică şi culturală*, TD 23, 1–2, 2002, p. 171–207.

Cernych 1978 — Е.Н. Черных, *Горное дело и металлургия в древнейшей Болгарии*, София, 1978.

Crăciunescu 1998 — N. Crăciunescu, *Piese de metal din colecţia arheologică a Muzeului Regiunii Porţilor de Fier*, TD 19, 1–2, 1998, p. 145–151.

Dani 2013 — J. Dani, *The Significance of Metallurgy at the Beginning of the Third Millennium BC in the Carpathian Basin*, în V. Heyd, G. Kulcsár, V. Szeverényi (eds.), *Transition to the Bronze Age. Interregional Interaction and Socio-Cultural Change in the Third Millennium BC Carpathian Basin and Neighbouring Regions*, Budapest, 2013, p. 203–231.

Dietrich 2014 — O. Dietrich, *Learning from 'Scrap' about Late Bronze Age Hoarding Practices: A Biographical Approach to Individual Acts of Dedication in Large Metal Hoards of the Carpathian Basin*, EJA 17, 3, 2014, p. 468–486.

Dietrich 2015 — O. Dietrich, *On chronological 'firsts' in Bronze Age archaeology. The impact of selective deposition on the visibility of innovations*, 2015, poster, https://www.academia.edu/13237658/On_chronological_firsts_in_Bronze_Age_archaeology._The_impact_of_selective_deposition_on_the_visibility_of_innovations.

Fontijn 2001–2002 — D. Fontijn, *Sacrificial landscapes. Cultural biographies of persons, objects and "natural" places in the Bronze Age of the Southern Netherlands c. 2300–600 BC*, APL 33-34, 2001–2002, Leiden, 2002.

Frînculeasa, Garvăn 2015 — A. Frînculeasa, D. Garvăn, *Şoimeşti, com. Ceptura, jud. Prahova*, în CCA. Campania 2014, Bucureşti, 2015, p. 241–242.

Frînculeasa, Preda, Heyd 2015 — A. Frînculeasa, B. Preda, V. Heyd, *Pit-Graves, Yamnaya and Kurgans along the Lower Danube: Disentangling 4th and 3rd Millennium BC Burial Customs, Equipment and Chronology*, PZ 90, 2015, p. 45–113.

Frînculeasa *et alii* 2014 — A. Frînculeasa, N. Şerban, A. Anton, O. Negrea, *Raport de cercetare arheologică preventivă pe autostrada Bucureşti-Ploieşti. Şantierul arheologic Moara Vlăsiei (jud. Ilfov)*, AMIAP S.N. 5, 2014, p. 114–153.

Frînculeasa *et alii* 2015 — A. Frînculeasa, A. Soficaru, A. Măgureanu, B. Preda, B. Ciupercă, D. Garvăn, A. Anton, C. Constantin, *Un complex funerar preistoric descoperit la Târgşoru Vechi (Jud. Prahova)*, BMJT Seria Arheologie 7, 2015, p. 133–156.

Ghelmez 1976 — A.V. Ghelmez, *Toporul de bronz de la Berbeşti (Vîlcea)*, Buridava 2, 1976, p. 35–36.

Gori 2014 — M. Gori, *Metal Hoards as Ritual Gifts. Circulation, Collection and Alienation of Bronze Artefacts in Late Bronze Age Europe*, în F. Carlà, M. Gori (eds.), *Gift giving and the "embedded" economy in the ancient world*, Heidelberg, 2014, p. 269–288.

Hansen 2010 — S. Hansen, *Communication and exchange between the Northern Caucasus and Central Europe in the fourth millennium BC*, în S. Hansen, A. Hauptmann, I. Motzenbäcker, E. Pernicka (eds.), *Von Majkop bis Trialeti. Gewinnung und Verbreitung von Metallen und Obsidian in Kaukasien im 4.-2. Jt. v. Chr. Beiträge des Internationalen Symposium in Berlin vom 1.-3. Juni 2006*, Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte 13, Bonn, 2010, p. 297–316.

Hansen 2011 — S. Hansen, *Metal in South-Eastern and Central Europe between 4500 and 2900 BCE*, în Ü. Yalçin (ed.), *Anatolian Metal V*, Der ANSCHNITT, Beiheft 24, Bochum, 2011, p. 137–149.

Hansen 2012 — S. Hansen, *Prefaţa editorilor*, în T. Soroceanu, *Die Kupfer- und Bronzedepots der frühen und mittleren Bronzezeit in Rumänien / Depozitele de obiecte din cupru şi bronz din România. Epoca timpurie şi mijlocie a bronzului*, Archaeologia Romanica 5, Cluj-Napoca – Bistriţa, 2012, p. 8.

Hansen 2013 — S. Hansen, *Bronze Age Hoards and Their Role in Social Structure: a Case Study from South-West Zealand*, în S. Bergerbrant, S. Sabatini (eds.), *Counterpoint: Essays in Archaeology and Heritage Studies in Honour of Professor Kristian Kristiansen*, BAR IntSer 2508, 2013, p. 179–191.

Neumann 2010 — D. Neumann, *Depositions of the Bronze Age – Perception and Cultural Practice in Prehistoric Landscapes*, în Kiel Graduate School "Human Development in Landscapes" (ed.), *Landscapes and Human Development: The Contribution of European Archaeology*, Proceedings of the International Workshop "Socio-Environmental Dynamics over the Last 12,000 Years: The Creation of Landscapes" (1st–4th April 2009), UPA 191, Bonn, 2010, p. 237–248.

Niculescu 2008 — Gh. Niculescu, *Subcarpaţii dintre Prahova şi Buzău. Studiu geomorfologic sintetic*, Bucureşti, 2008.

Roman 1986 — P. Roman, *Perioada timpurie a epocii bronzului pe teritoriul României*, SCIVA 37, 1, 1986, p. 29–55.

Roman, Pál, Csába 1973 — P. Roman, I. Pál, H. Csába, *Cultura Jigodin. O cultură cu ceramică şnurată în estul Transilvaniei*, SCIVA 24, 4, 1973, p. 559–574.

Roman, Dodd-Oprițescu, Pál 1992 — P.I. Roman, A. Dodd-Oprițescu, J. Pál, *Beiträge zur Problematik der schnurverzierten Keramik Südosteuropas*, Heidelberger Akademie der Wissenschaften, Internationale Interakademische Kommission für die Erforschung der Vorgeschichte des Balkans, Monographien 3, Mainz am Rhein, 1992.

Soroceanu 2012 — T. Soroceanu, *Die Kupfer- und Bronzedepots der frühen und mittleren Bronzezeit in Rumänien / Depozitele de obiecte din cupru şi bronz din România. Epoca timpurie şi mijlocie a bronzului*, Archaeologia Romanica 5, Cluj-Napoca – Bistrița, 2012.

Szeverényi 2013 — V. Szeverényi, *The Earliest Copper Shaft-Hole Axes in the Carpathian Basin: Interaction, Chronology and Transformations of Meaning*, în A. Anders, G. Kulcsár (eds.), *Moments in Time*, Papers Presented to Pál Raczky on His 60th Birthday, Budapest, 2013, p. 661–669.

Vulpe 1970 — A. Vulpe, *Die Äxte und Beile in Rumänien I*, PBF IX, 2, München, 1970.

Vulpe 1988a — A. Vulpe, *Varia archaeologica (II). Depozitul de topoare de la Râncăciov-Argeş*, TD 9, 1988, p. 207–210.

Vulpe 1988b — A. Vulpe, *Varia archaeologica (II). Cu privire la topoarele de aramă de tip Dumbrăvioara*, TD 9, 1988, p. 210–212.

Vulpe, Tudor 1970 — A. Vulpe, E. Tudor, *Cu privire la topoarele de metal cu gaură de înmănuşare transversală*, SCIV 21, 3, 1970, p. 417–427.

Vulpe, Drîmbocianu 1981 — A. Vulpe, V. Drîmbocianu, *Cercetări arheologice în raza comunei Năeni (Buzău)*, SCIVA 32, 2, 1981, p. 171–193.

Žeravica 1993 — Z. Žeravica, *Äxte und Beile aus Dalmatien und anderen Teilen Kroatiens, Montenegro, Bosnien und Herzegowina*, PBF IX, 18, Stuttgart, 1993.

A SHAFT-HOLE AXE DISCOVERED AT CĂLUGĂRENI (PRAHOVA COUNTY)

ABSTRACT

The aim of this paper is to introduce a shaft-hole axe made of copper. The artefact is an isolated discovery from northern Muntenia, Călugăreni locality, Prahova County. The item was assigned, according to certain typological features, to the Halânga series of the Izvoarele type. The text approaches topics such as the dispersal, the chronological and cultural assignment of such axes.

Keywords: Călugăreni, shaft-hole axe, Muntenia, Early Bronze Age, Glina culture.

LIST OF CAPTIONS

Fig. 1. 1. Map of the region with Early Bronze Age sites; 2–3. images of the place of discovery; 4. map of Călugăreni (Prahova County) indicating the place of discovery.

Fig. 2. The shaft-hole axe from Călugăreni.

Fig. 3. The shaft-hole axe from Călugăreni.

Fig. 4. Map of the Halânga series shaft-hole axes.

Fig. 5. Shaft-hole axes assigned to the Halânga series, Izvoarele type (different scales): 1. Altimir (after Cernych 1978, pl. 22/7); 2. Berbeşti (after Băjenaru 2014, fig. 68/1); 3. Bolboşi (after Băjenaru 2014, fig. 68/3); 4. Borovan (after Cernych 1978, pl. 22/8); 5. Gârbovăţul de Jos (after Crăciunescu 1998, pl. III/2); 6. Halânga (after Vulpe 1970, pl. 4/59); 7. Bulgaria, unknown provenience (after Cernych 1978, pl. 22/9); 8. Peştişani (after Vulpe 1970, pl. 4/61); 9. România, unknown provenience (after Vulpe 1970, pl. 5/62); 10. România, unknown provenience (after Vulpe 1970, pl. 5/63); 11. România, unknown provenience (after Vulpe 1970, pl. 5/64).

SESIUNEA ANUALĂ DE COMUNICĂRI ŞTIINŢIFICE A INSTITUTULUI DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN”

ADINA BORONEANŢ*, ANDREI MĂGUREANU**, AUREL VÎLCU***

În perioada 30 martie – 1 aprilie 2016, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române a organizat sesiunea anuală de comunicări ştiinţifice, reunite în cadrul temei ***Metodă***, ***teorie şi practică în arheologia contemporană***, ediţia din acest an fiind dedicată memoriei lui Alexandru Vulpe (16 iunie 1931 – 9 februarie 2016). Manifestarea a avut loc la sediul institutului din strada Henri Coandă nr. 11 (Casa Macca).

Pe parcursul celor trei zile ale evenimentului, prezentările, programate după criteriul cronologic, au inclus atât **rapoarte de cercetare arheologică**[1] (anuale sau de sinteză, referitoare la săpături recente, ca şi la cercetări mai vechi, dar rămase inedite), cât şi **comunicări** ştiinţifice (având drept subiect rezultate ale unor studii interdisciplinare, noi tipuri de abordări metodologice şi teoretice în cercetarea arheologică sau contribuţii ale izvoarelor arheologice la cunoaşterea istoriei).

În cadrul **secţiunii de rapoarte arheologice**, au fost înscrise 26 de rapoarte de cercetare arheologică sistematică şi preventivă, dintre care opt reflectând epocile pre-şi proto-istorică, 12 epoca greco-romană, şase perioada Evului Mediu şi a epocii moderne. Numărul scăzut de rapoarte de cercetare prezentate – predominant rezultate în urma cercetărilor arheologice preventive – reflectă foarte redusa finanţare a cercetării arheologice sistematice din anul 2015.

În cadrul **secţiunii de comunicări**, au fost înscrise 50 de contribuţii ştiinţifice. Predominante (26) au fost comunicările vizând perioadele pre- şi protoistorică, urmate de epoca greco-romană (14) şi epoca migraţiilor şi medievală (10). Tematica a fost surprinzător de largă, incluzând de la analize de tip tradiţional ale materialului arheologic la noi abordări în demersul antropologic, studii interdisciplinare (arheozoologie, studiul materialelor textile, studiul materiilor dure animale, analize compoziţionale ale metalelor), arheologie experimentală, analize geo-spaţiale, numismatică, metrologie şi consideraţii istorice.

În aceeaşi tematică generală a sesiunii, s-au înscris şi **posterele** expuse:

Ceramica de tip Basarabi de la Tărtăria – Podu Tărtăriei vest, jud. Alba – Luciana Rumega-Irimuş (IAB)

Proiectul de cercetare Platformă PILOT de valorizare trans-disciplinară prin baze de date relaţionate (PN-II-PT-PCCA-2013-4-1022). Investigaţii optoelectronice asupra unor piese din depozitele de bronzuri Tărtăria I şi Tărtăria II – Laurenţiu Angheluţă, Corina Borş (MNIR), Luminiţa Ghervase, Roxana Rădvan (INOE), Luciana Rumega-Irimuş (IAB), Vlad Rumega-Irimuş (UV Târgovişte)

Cercetări arheologice Tibiscum 2015 – Iulian Leonti (MJERG Caransebeş)

Brăţări de sticlă descoperite în timpul cercetării preventive din centrul Timişoarei, punctul Piaţa Unirii – Ana Cristina Hamat (MBM Reşiţa), Alexandru Szentmiklosi, Andrei Bălărie (MNB Timişoara).

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, Bucureşti; e-mail: boro30@gmail.com.
** Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, Bucureşti; e-mail: arheologiemedievala@yahoo.com.
*** Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, Bucureşti; e-mail: aurelvilcu@gmail.com.

[1] Atât pentru rapoartele de cercetare arheologică, cât şi pentru comunicări, au fost marcate între paranteze drepte contribuţiile înscrise în program şi nesusţinute.

SCIVA, tomul 67, nr. 1–2, Bucureşti, 2016, p. 139–170

În prima zi a sesiunii, a avut loc şi vernisajul expoziţiei *FELDIOARA REDESCOPERITĂ: UN SIT AL OASPEŢILOR GERMANI ÎN ESTUL EUROPEI*, expoziţie dedicată cercetărilor arheologice realizate în situl de la Feldioara (jud. Braşov) şi organizată la parterul clădirii din str. Henri Coandă nr. 11.

Pe 31 martie, lucrările sesiunii s-au desfăşurat în paralel cu masa rotundă *ORGANIZAREA DATĂRII CU RADIOCARBON ÎN ROMÂNIA: LABORATORUL ROAMS ŞI PRACTICA ARHEOLOGICĂ*, coordonată de Nona Palincaş (IAB), Cornelius Ponta, Tiberiu Sava, Corina Simion, Livius Trache (IFIN–HH).

Redăm mai jos anunţul de organizare şi programul mesei rotunde: „Institutul National de Cercetare-Dezvoltare pentru Fizică şi Inginerie Nucleară „Horia Hulubei” deţine un portofoliu de instalaţii şi echipamente ştiinţifice care pot fi şi sunt folosite în studiul şi conservarea patrimoniului, precum şi personal calificat pentru astfel de activităţi. Între acestea, se numără şi laboratorul pentru datări cu radiocarbon, prin metoda AMS (*Accelerator Mass Spectrometry*), cea mai performantă metodă în domeniu. La sfârşitul anului 2015, laboratorul pentru datare cu radiocarbon a fost acreditat internaţional. Activitatea laboratorului se poate finanţa pe baza unui program naţional, iar instituţiile publice române vor putea beneficia de datări gratuite pentru un număr relevant de probe. În această situaţie, apar însă unele probleme legate de organizare, cu consecinţe importante pentru relaţia laboratorului cu arheologii din ţară şi pentru rolul datărilor ^{14}C în cercetarea arheologică din România. Masa rotundă îşi propune constituirea unui cadru eficient, în care aceste probleme să fie discutate de către arheologi şi restauratori cu fizicienii şi chimiştii laboratorului RoAMS. Prin urmare, propunem participanţilor două comunicări introductive, urmate de discuţii:

Tiberiu Sava – *O scurtă prezentare a laboratorului RoAMS*

Nona Palincaş – *Datarea cu radiocarbon – câteva probleme arheologice*”.

Discuţiile ce au urmat celor două prezentări au avut în vedere selectarea de subiecte de mare importanţă ştiinţifică şi vizibilitate publică, organizarea informării arheologilor privind prelevarea probelor şi creşterea calităţii observaţiilor de specialitate relevante, organizarea consultării permanente, aspecte organizatorice ale depunerii probelor la laborator (documentaţia probelor), aspecte derivate din Codul deontologic al arheologilor şi din experienţa participanţilor la discuţie, publicarea datelor ^{14}C obţinute.

Tot în a doua zi a sesiunii, o secţiune a fost dedicată **prezentărilor de volume** de specialitate, publicate de membrii, doctoranzii sau cercetătorii postdoctorali ai Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” în anul 2015 şi la începutul anului 2016 (volume de autor, colaborări, editări de carte, publicaţii periodice):

Emilian Teleaga, *Die Anfänge der figuralen thrakischen Kunst in dem 5. Jahrhundert v. Chr.*, Studien zur Eisenzeitlichen Archäologie Thrakiens, vol. 1, Rhaden, 2015 (prezentare Cristina Alexandrescu);

Radu-Alexandru Dragoman, *Materialitatea Experimentului Piteşti. Eseu arheologic despre memoria represiunii şi rezistenţei în România comunistă*, Bibliotheca Marmatia 5, Baia Mare, 2015 (prezentare Tiberiu Vasilescu);

Silviu Andrieş-Tabac, Ana Boldureanu, Lilia Dergaciova, Mihai Dima, Dan Ilie, Theodor Isvoranu, Eugen Nicolae, Ana-Maria Velter, Aurel Vîlcu, *Moneda în Republica Moldova*, coord. Ana Boldureanu şi Eugen Nicolae, Biblioteca Ştiinţifică Centrală „A. Lupan”, Chişinău, 2015 (prezentare Eugen Nicolae);

Sorin Ailincăi, *Trăind cu morţii. Înmormântări în aşezări de la începutul epocii fierului între Balcani, Tisa şi Nistru*, Fontes archaeologici, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2015 (prezentare Anca-Diana Popescu);

Colonne Trajane et trophées romains. Actes du Colloque franco-roumain «Études sur la Colonne Trajane. 1900 ans depuis l'inauguration (113–2013)», Bucarest, 28–29 octobre 2013, Constantin C. Petolescu, M. Galinier, Florian Matei-Popescu (eds.), Editura Academiei Române, Bucureşti, 2015 (prezentare Ovidiu Ţentea);

Cult and votive monuments in the Roman province: Proceedings of the 13th Internaţional Colloquium on Roman provincial art, Bucharest – Alba Iulia – Constanţa, 27th of May – 3rd June 2013, Cristina Alexandrescu (ed.), *Corpus Signorum Imperii Romani*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2015 (prezentare Iulian Bîrzescu);

Buridava XII/1, *Volum dedicat profesorului Petre I. Roman la cea de-a 80-a aniversare*, Cristian Schuster, Claudiu Tulugea, Carol Terteci (eds.), Symposia Thracologica X, Râmnicu Vâlcea, 2015 (prezentare Cristian Schuster);

Homines, Funera, Astra 2. Life beyond Death in Ancient Times (Romanian case studies), Raluca Kogălniceanu, Mihai Gligor, Roxana-Gabriela Curcă, Susan Stratton (eds.), Archaeopress, Oxford, 2016 (prezentare Raluca Kogălniceanu).

În ultima zi a manifestării, a avut loc workshop-ul international ***Understanding stone tools***, organizatori: Roxana Dobrescu, Adina Boroneanț, Cristian Eduard Ștefan (IAB): "Worked stone tools – knapped, ground or polished – occur on almost all archaeological sites. For the early prehistory, stone frequently represents the only surviving material and from there on humans made use of it in all ages and periods. This workshop will address issues regarding raw material exploitation strategies and trade, stone tool production and processing techniques, typological and functional analyses of stone tools, experimental approaches, characterization of lithic sources, petrological and geochemical analysis, use wear studies".

Pe durata întregii manifestări științifice, interpretările noi, prezentarea de materiale descoperite recent, discuțiile asupra comunicărilor şi punctele de vedere, uneori diferite, expuse într-o fructuoasă confruntare de idei, au generat o atmosferă plăcută şi utilă specialiştilor, justificând pe deplin organizarea anuală a sesiunii științifice a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan" al Academiei Române. Calitatea prezentărilor şi participarea numeroasă a colegilor din diferite instituții, cu atribuții în cercetarea izvoarelor arheologice şi prezervarea patrimoniului cultural național, încurajează continuarea acestui gen de manifestări.

REZUMATE. RAPOARTE DE SĂPĂTURĂ

Arheologia epocii pre- şi protoistorice

Cercetări arheologice la Pietrele – Măgura Gorgana (2014–2015) – Meda Toderaş (IAB), Svend Hansen (DAI Berlin), Agathe Reingruber (FU Berlin), Katrin Beutler (DAI Berlin)

Cercetările arheologice din tell-ul de la Pietrele – *Măgura Gorgana*, jud. Giurgiu s-au axat pe cercetarea de teren propriu-zisă, prelucrarea şi analizarea materialului arheologic, precum şi pe cercetarea interdisciplinară. În aşezarea de tip tell, au fost continuate cercetările în cele două suprafete principale, B şi F. În aşezarea plană din jurul tell-ului, eforturile s-au concentrat în partea de la nord de acesta.

Urmărind dezvoltarea contextelor identificate anterior în suprafața B, cercetarea s-a axat în special în partea sudică şi estică. Astfel, a fost epuizat stratul de nivelare de culoare brun-închis, în mijlocul suprafeței fiind identificată o nouă structură de locuire arsă, uşor înclinată spre sud, puternic afectată de intervenții ulterioare. În suprafața F, cercetarea a continuat în stratul de nivelare de culoare gri-închis, lutos. Pe o suprafață de aproximativ 60 m^2 au apărut bucăți masive de chirpici ars provenind de la dărâmătura unei structuri de locuire arse, ale cărei resturi au fost observate odată cu epuizarea stratului de nivelare. Resturile acesteia se întind pe toată suprafața deschisă.

În aşezarea plană, s-a lucrat într-o singură secțiune, situată la nord de tell, secțiunea T, deschisă în anul 2014, descoperirile datate în neolitic din campaniile trecute reprezentând motivația extinderii săpăturii spre vest în anul 2015. În jumătatea vestică a secțiunii, la cca 1 m adâncime, a apărut o masă compactă de chirpici ce părea să se dezvolte spre vest. Bucățile masive de chirpici erau fățuite pe o parte, pe cealaltă prezentau impresiuni de bârne. Printre acestea, au fost găsite vase întregi şi întregibile, unele decorate cu caneluri.

Din diverse alte contexte arheologice, au fost spălate şi analizate eşantioane de sol, pentru identificarea resturilor faunistice ihtiologice. Au fost colectate probe de sol pentru analize sedimentologice şi arheobotanice şi bucăți de lemn şi cărbune pentru datarea cu radiocarbon şi analize dendrocronologice.

Considerații preliminare privind locuirile preistorice din zonele înalte ale Maramureşului istoric – Radu-Alexandru Dragoman (IAB), Dan Pop, Bogdan Bobînă (MJIA Maramureş), Călin Şuteu (U „1 Decembrie 1918" Alba Iulia)

Comunicarea prezintă sintetic datele referitoare la locuirile preistorice din zonele înalte ale Maramureşului istoric, în contextul primelor cercetări sistematice efectuate în anii 2014 şi 2015 în cadrul unui proiect dedicat munților din Maramureş.

[***Săpăturile arheologice din aşezarea Cucuteni A – B1 de la Adâncata – Dealul Lipovanului, jud. Suceava (2013–2014)*** – Ion Mareş (MB Suceava)]

Situl arheologic este amplasat la ieşirea din satul Adâncata (com. Adâncata, jud. Suceava) spre satul Călugăreni, pe latura stângă a DJ Suceava – Dorohoi, având următoarele coordonate geografice: latitudine 47°45'56", longitudine 26°16'55". Aşezarea preistorică ocupă platoul promontoriului nordic al formaţiunii Dealul Lipovanului, component al Podişului Dragomirnei, unitatea geografică Podişul Sucevei.

În perioada 2013–2014 au fost întreprinse săpături arheologice de evaluare cu scopul de a stabili stratigrafia sitului, cercetarea eventualelor complexe, efectuarea de studii interdisciplinare, ridicarea topografică, amplasarea în plan a suprafeţelor săpate, determinări geofizice (ridicarea arheomagnetică), determinări arheozoologice, pedologice, paleobotanice, antracologice.

Aşezarea de la Adâncata – *Dealul Lipovanului* poate fi încadrată în etapa de tranziţie Cucuteni A_4 (3450–3200 b.c.; 4350–4150 Cal BC) şi Cucuteni A-B_1 (3250–2970/2950 b.c.; 4100–3800 Cal BC, respectiv, 3400–2970/2950 b.c. / 4350–3800 Cal BC).

Practici funerare neobişnuite la începutul eneoliticului în situl de la Alba Iulia – Lumea Nouă. Campania 2015 – Mihai Gligor (U „1 Decembrie 1918” Alba Iulia), Christina Lundberg (BU, Marea Britanie), Ancuţa Bobînă, Alina Binţinţan, Călin Şuteu, Ana Fetcu (U „1 Decembrie 1918” Alba Iulia)

Situl de la Alba Iulia – *Lumea Nouă* este considerat în prezent drept unul reprezentativ pentru neoliticul şi eneoliticul Transilvaniei, cu precădere datorită descoperirilor funerare din ultima decadă, ce atestă practici mortuare unice pe teritoriul actual al României. Contribuţia de faţă are drept scop prezentarea descoperirilor cu caracter funerar realizate cu prilejul cercetărilor preventive pe proprietatea Eugen Opruţa, în perioada 5 august – 17 septembrie 2015.

Complexul funerar a fost identificat în caroul D, la adâncimea de cca 0,70 m; apare ca o groapă de formă aproximativ circulară, cu diametrul de 1,2–1,4 m şi adâncimea maximă de 1,10 m faţă de nivelul actual de călcare. Groapa fusese săpată în chirpiciul aparţinând peretelui unei locuinţe dezafectate. Specificul acestei descoperiri constă în identificarea unei combinaţii de practici funerare: depunerea unor piese scheletice umane dezarticulate, depunerea unor părţi ale corpului în conexiune anatomică şi inhumarea completă, în ceea ce este cunoscut în literatura de specialitate drept *commingled human remains*. Analizele osteoarheologice au permis stabilirea numărului minim de indivizi (NMI) la 16: şapte adulţi (doi indivizi de sex masculin, trei de sex feminin, doi de sex nedeterminat) şi nouă copii/adolescenţi cu vârste cuprinse între nou-născut şi 18 ani. Mai multe cranii prezintă traume sub forma fracturilor prin înfundare. Rezultatele analizelor ^{14}C AMS pentru probele prelevate din patru cranii dispuse la adâncimi diferite indică intervalul 4520/4356 cal BC – 4454/4342 cal BC (95.4%).

Cercetările arheologice din anul 2015 din necropola hallstattiană târzie de la Bârseşti – Vrâncioaia, jud. Vrancea – Emilian Teleaga (IAB), Adrian Bălăşescu (MNIR)

În anul 2015, în necropola hallstattiană de pe platoul Dumbravă de la Bârseşti, a fost cercetat tumulul 43, cu înălţimea aparentă de 0,6 m şi dimensiunile de 10 × 6 m. Movila a fost cercetată prin patru sectoare triunghiulare, între care s-au păstrat doi martori dispuşi în cruce. Tumulul a fost ridicat prin îndepărtarea humusului antic şi amenajarea unei platforme pe solul steril pe care s-a înălţat o movilă din pământ cu fragmente ceramice, peste care s-au depus pietre, în straturi succesive spre centru şi într-un singur strat de pietre mari spre margini. În partea de nord a tumulului au fost depuşi câţiva bolovani foarte mari.

În sectorul de SE a fost documentată o groapă mare care străpungea movila de pământ, se adâncea în stratul steril şi conţinea pietre, pământ şi fragmente ceramice mari. În partea de est a movilei, la nivelul bazei învelişului de bolovani, s-au găsit resturile unui mormânt secundar, a cărui groapă străpungea învelişul de bolovani şi umplutura gropii mari. Jefuirea mormântului principal s-a petrecut în vechime, prin săparea gropii mari. Cantitatea de piatră folosită pentru înălţarea tumulului 43 a fost de 11,43 m^3, estimându-se că acesta a putut fi înălţat de două persoane adulte în circa 18 ore.

Cercetările arheologice de la Stoina. Campania 2015 – Vlad V. Zirra, Radu Băjenaru (IAB), Tiberiu Vasilescu (U „Spiru Haret”), Monica Nicolăescu, Vlad Cărăbişi, Cătălin Sârbu, Cristian Ştirbu, Claudiu Stancu (CI)

Cercetările din vara anului 2015 le-au continuat pe cele din anul anterior şi au epuizat secţiunile SIV şi SV; adiacent SIV a fost deschisă SVI, care va fi finalizată în anul 2016. Primele

două secţiuni amintite au pus în evidenţă fiecare câte o fortificaţie care proteja aşezarea de la *„Cetate”* dinspre vest. Cele două fortificaţii – pentru care, din punct de vedere stratigrafic, nu există o relaţie clară şi sunt despărţite de aprox. 80 de metri – prezintă atât asemănări, cât şi deosebiri. Amândouă conţin materiale arse (argile locale loessoide), iar, sub acestea, se află un nivel de cenuşă şi cărbune. Fortificaţia din SIV, spre deosebire de cea din SV, a dat la iveală şi cărămizi de chirpici arse şi realizate, cel puţin în parte, în tipare. În secţiunea respectivă, au fost găsite răvăşite, destul de probabil mişcate şi fără a descrie un aliniament clar de parament. La baza acestei fortificaţii au fost dezvelite mai multe resturi de animale aflate în conexiune anatomică, amestecate în stratul de cenuşă şi cărbune menţionat. Puţinele resturi de ceramică din şi de la baza fortificaţiei sunt destul de probabil încadrabile în sec. IV a.Chr. sau la începutul celui următor.

Cercetările arheologice de la Bâzdâna „La Cetate”*. *Campania 2015 – Vlad V. Zirra, Mara Buligă (U Bucureşti), Monica Nicolăescu, Cristian Ştirbu (CI), Valentin Dumitraşcu (IAB)

Cercetările din vara anului 2015 le-au continuat pe cele din anul anterior şi au epuizat secţiunile S XVI şi S XVII / 2015, amândouă amplasate în zona fortificaţiei cu cărămizi arse dinspre limita de vest a aşezării. În secţiunile amintite, conform aşteptărilor, au fost evidenţiate resturile paramentelor interior şi exterior ale zidului de cărămizi arse, la nivelul primei sau celei de-a doua asize. Masa de argilă arsă dintre paramente era, la rândul ei, în mare parte deplasată şi puţin consistentă în comparaţie cu alte situaţii observate anterior. În schimb, stratul (dunga) de cenuşă şi cărbune de sub fortificaţie (de sub paramentul exterior şi pâna la circa 3 metri în spatele paramentului interior) a putut fi limpede constatat şi urmărit, precum şi un număr mare de urme ale parilor, bârnelor de lemn cu ajutorul cărora constructorii au încercat menţinerea în poziţie verticală a zidăriei. De asemenea, în spatele paramentului interior, au fost dezvelite resturi de la mai multe ovicaprine, părţi din unele exemplare fiind în conexiune anatomică. Menţionăm existenţa, în şi pe acelaşi strat, a unor resturi ceramice de la mai multe vase (sec. IV–III a.Chr.), cât şi prezenţa a două vetre, parţial suprapuse.

Cercetări arheologice la Stelnica şi Zimnicea – Anca Ganciu (IAB)

[Fără rezumat]

Arheologia epocii clasice

Histria*. *Sector Acropola Centru-Sud (U Bucureşti)*. *Campania 2015 – Valentin Bottez, Alexandra Ţârlea, Alexandra Liţu, Alexandra Bivolaru, Iulia Iliescu (U Bucureşti)

În campania 2015, echipa sectorului *ACS* (U Bucureşti) de pe şantierul arheologic Histria a deschis opt noi casete (4 × 4 m), ajungând la numărul de 26 de astfel de unităţi de săpătură pe sectorul menţionat. Stratigrafia noilor casete a confirmat informaţiile de până acum pentru zonă, fiind vorba de stratul vegetal, sub care am identificat stratul de dărâmătură cauzat de abandonul final al ultimului nivel constructiv (a doua jumătate a secolului VI p.Chr.), stratul de distrugere/incendiere al ultimului nivel contructiv, care suprapuneau ultimul nivel de călcare (vezi rapoartele anterioare). Am reuşit să dezvelim întreaga latură estică a insulei de locuire din epoca romană târzie (Z017), segmente ale limitei sale vestice (Z027) şi un posibil trotuar (T004?) care, împreună cu T003 (identificat în 2014), ar putea delimita o arteră rutieră E-V (ST03?) către Sectorul *Basilica Pârvan* la vest. O descoperire importantă, în poziţie secundară, a fost o inscripţie în limba greacă, datată preliminar în secolele V–IV a.Chr.

Histria*. *Sector Sud*. *Campania arheologică 2015 – Mircea Dabîca (IAB)

Începând din anul 2010, obiectivul principal al cercetării arheologice în Sectorul Sud de la Histria este acela de a pune în evidenţă, atât din punct de vedere ştiinţific, cât şi muzeistic, oraşul roman timpuriu, mai puţin cunoscut şi cercetat în economia investigaţiilor arheologice de pe acest sit. Sunt prezentate principalele rezultate ale cercetării arheologice din Sectorul Sud de la Histria, mai exact, cele din anul 2015. În campania arheologică 2015, efortul a fost direcţionat asupra *edificiului public roman timpuriu* (secolul III p.Chr.) descoperit aici în anii din urmă. Acesta a continuat să fie analizat, în primul rând la nivel planimetric, astfel încât cercetarea arheologică s-a concentrat asupra laturii sale de vest, a colţului de nord-vest şi a compartimentării vestice a acestui impunător edificiu. Pentru atingerea acestor deziderate au fost continuate cercetările arheologice în S 6–10 (secţiuni deschise în campaniile precedente) şi în noile secţiuni S 11–13.

Cercetări arheologice preventive în aria bisericii paleocreştine de la Capidava*. *Campania 2015 – Irina Achim (IAB)

Campania arheologică din anul 2015 reprezintă cea mai amplă cercetare de teren, cu caracter preventiv, în perimetrul și în vecinătatea bisericii paleocreştine *intra muros* de la Capidava. Lucrările au fost ocazionate de proiectul de conservare–restaurare, derulat de Consiliul Județean Constanța și de partenerii săi, și s-au desfăşurat în perioada 3 iulie – 20 septembrie 2015. A fost avută în vedere obținerea de date arheologice privind adâncimea fundațiilor bisericii, documentarea structurilor constructive anterioare edificiului creștin, stabilirea, pe cât posibil, a unei cronologii și a unei configurații ale perimetrului ocupat de biserică în cursul secolului al VI-lea și în epocile anterioare, obținerea de date concrete privind tehnica de construcție a bisericii. Cercetarea din teren s-a derulat în limitele a opt secțiuni (unele deschise din campaniile precedente) situate în zona fațadei vestice a bisericii, pe latura sa de nord, în anexa nord, în perimetrul de la est de absidă (în spațiul situat între absidă și paramentul interior al curtinei C), pe latura de sud a edificiului (la joncțiunea dintre absidă și naos), precum și la vest de această casetă, în direcția căii de acces în biserică pe latura de sud, ca și în interiorul naosului. Cercetările întreprinse în spațiul *intra muros* în perimetrul curtinelor A, B şi C, în particular în aria bisericii paleocreştine din colțul de nord-est al cetății romane târzii de la Capidava, ilustrează un fenomen simptomatic de supraaglomerare a suprafeței urbane în perioada secolelor IV–VI p.Chr., când numeroase construcții cu destinații foarte diverse se alipesc curtinelor anterior pomenite. Pentru implantarea bisericii, structurile preexistente, cele mai multe datând din perioada secolelor III–V p.Chr., au fost nivelate și sigilate practic sub nivelul edificiului creștin. Totodată, prezența mai multor piese cu caracter militar printre artefactele provenind din zona bisericii (umbo de scut, vârf de lance, numeroase piese de centură din bronz) ar putea constitui un indiciu pentru destinația militară a unora dintre construcțiile anterioare bisericii, aflate sub ruinele sale.

Noi cercetări geomagnetice la Ibida (Slava Rusă*, *jud*. *Tulcea) – Carsten Mischka (U Friedrich Alexander), Alexander Rubel (IAI)

The site Slava Rusă, identified with the Roman settlement Ibida, is with more than 24 hectares one of the most important fortified Roman settlements in the Romanian Dobruja (Moesia Inferior), providing mainly finds from the Late Antiquity. The joint research project envisages an exhaustive geophysical survey of the site and its surroundings. In a first stage, the German-Romanian team focused on certain areas *extra muros* and on a larger plot inside the fortification. While the results from the surveys north and south-west of the ancient city limits had been rather disappointing, the prospection inside the city walls delivered very interesting results of the architecture during late antiquity. Several larger building complexes ("insulae") and roads could be identified, a fact that encourages the team to intensify the collaboration in the near future.

Studiul unui teritoriu antic*. *Cercetare pluridisciplinară şi metodologie aplicate în cazul unor aşezări greceşti de pe ţărmul lacului Razelm – Vasilica Lungu (ISSEE), Alexandre Baralis (M Luvru), Alina Streinu, Marius Streinu (CI), Pascal Lebouteiller (IFEA), Tsvetana Popova (INAM), Maguelone Bastide (U Paris-Ouest), Loic Damelet (CCJ Aix-en-Provence), Lavinia Nicolae (NKU Atena), Thomas Sandglade (UVSQY Paris), Liviu Iancu (U București)

The "*Orgamè/Argamum, nécropoles et territoire: Caraburun, Călugăra*" program is the continuation of the first French-Romanian program developed between 2010–2013 and focused on the territory of the ancient city of Orgame/Argamum. The 2015 campaign was the first research project and tackled three areas of interest at the site of Caraburun, on the shore of the lake Golovița. Three sectors covering approximately 800 square meters were opened and all finds registered by classical and modern methods. The site has been investigated by means of a geo-magnetic survey that encouraged further excavations, thus revealing three moments of habitation in the site: Archaic, Hellenistic and early Roman. The excavations were conducted following the stratigraphic method: each layer registered using the total station and the optical level. In order to complete the view of the site and obtain accurate plans, a drone was used to take photographs. All of these methods offer results that put together provide a deeper understanding of the settlement patterns in the site and the complexity of the habitation for each historical age.

Fortificația dacică de la Covasna – Cetatea Zânelor din perspectiva unor cercetări recente – Viorica Crişan, Paul Pupeză (MNIT)

Cercetările arheologice de la Covasna – *Cetatea Zânelor* s-au concentrat în ultimele campanii în zona bastionului şi a zidului de curtină de pe terasa a doua. În anul 2007 a fost trasată secțiunea S7H, cu scopul de a stabili dimensiunea şi traseul zidului de curtină în partea sud-estică a aceleiași

terase. Cercetarea în această secțiune nu a fost încă finalizată. Au fost identificate cel puțin două faze ale ridicării zidului de piatră. Într-o primă fază, pietrele zidului au fost aranjate cu grijă, fiind legate cu argilă. În faza a doua, pietrele au fost dispuse neglijent, fiind folosiți tiranți, pentru a spori rezistența zidului. Totodată, s-a constatat că, după distrugerea fortificației de piatră, pe stratul de dărâmătură s-a ridicat o nouă fortificație, cu baza din piatră și o palisadă din lemn. În apropierea zidului, s-a descoperit o clădire cu acoperișul susținut de trei rânduri de stâlpi de lemn. Pe fiecare rând au fost identificate până în prezent câte șapte gropi pentru stâlpi. Gropile se adâncesc în stâncă. Clădirea era delimitată spre nord-est de stânca pantei dinspre terasa I și probabil de un mic drum pavat cu pietre. Înspre zidul terasei a II-a, era delimitată de către un aliniament alcătuit din pietre de mari dimensiuni. Este foarte probabil ca aceste pietre mari să facă parte dintr-un drum pavat sau să reprezinte fundația unui zid dintr-o fază anterioară.

Cercetări arheologice la Drobeta*. *Campania 2015 – Constantin C. Petolescu, Florian Matei-Popescu (IAB), Ștefan Vasiliță (CI), Marian Neagoe (MRPF Turnu Severin)

Săpăturile arheologice de la amfiteatrul militar de la *Drobeta* s-au concentrat mai ales în zona intrărilor de nord, sud și vest ale arenei. Astfel, a fost dezvelită intrarea de nord, descoperindu-se cu această ocazie pragul acesteia. La intrarea de sud, continuarea săpăturilor a permis punerea în evidență a unui canal. În partea de vest, săpăturile s-au concentrat în zona clădirii post-romane, care a suprapus parțial această intrare a amfiteatrului.

Cercetări arheologice la Câmpulung – Jidova*, *Campania 2015 – Constantin C. Petolescu, Florian Matei-Popescu (IAB), Ion Dumitrescu (MJ Argeș)

Cercetările arheologice din castrul de la Câmpulung – *Jidova* s-au desfășurat în perioada 24 august – 12 septembrie 2015 și au vizat zona cuprinsă între *praetorium* (la vest) și *via sagularis* (la est). S-a urmărit prin aceasta lămurirea topografiei treimii centrale, ocupate de construcțiile de piatră din castru. Săpăturile au pus în evidență un nivel de dărâmătură, compus din tegule, cărămizi și ceramică, dispersate pe aproape întreaga suprafață excavată. În stadiul actual al cercetării, nu putem încă afirma dacă fragmentele de tegule și olane, aflate în cantitate destul de mare, provin de la acoperișul pretoriului sau de la o altă clădire, aflată la est de acesta.

Cercetări arheologice la Voinești*, *termele militare romane*. *Campania 2015 – Constantin C. Petolescu, Florian Matei-Popescu (IAB), Ion Dumitrescu (MJ Argeș)

Săpăturile arheologice efectuate la Voinești, în anul 2015, au fost concentrate în jumătatea de nord a clădirii termelor. Nu au fost abandonate total nici secțiunile deschise în campaniile precedente, unde unele aspecte legate de funcționalitatea și planimetria unor încăperi nu erau deplin clarificate. Reamintim că în anii 2013 și 2014, prin intermediul a patru secțiuni (S1, S2, S3, S4, numerotate de la nord la sud), orientate E–V, au fost interceptate trei dintre laturile clădirii termelor – cea de vest, sud și est. S-a reușit astfel dezvelirea, în proporție de 60%, a complexului de încăperi din porțiunea de sud a clădirii; complex format din cinci încăperi. Pe latura sudică, s-a cercetat o încăpere de mari dimensiuni (7,20 × 5,80 m), identificată ca fiind un bazin de apă caldă (posibil *caldarium*). La est de acest bazin, un zid orientat N–S, pare a închide o a doua încăpere. La nord de bazin și de camera de la est de acesta, în S1, a fost identificat un al doilea șir de încăperi (pornind dinspre vest) drept o cameră cu *hypocaust*, la est de aceasta o alta, a cărei funcționalitate este încă neclară, șirul închizându-se cu o încăpere absidată.

Cercetările au adus noi date cu privire la înțelegerea funcționalității camerei mici de la est de bazinul de apă caldă (dispuse pe latura sudică). O serie de elemente au fost puse astfel în evidență: adâncimile diferite la care au fost surprinse zidurile care închid încăperea; o platformă ce suprapune zidul estic al încăperii și parțial pe cel sudic și care ne face să presupunem că spațiul de la est de bazin este rezultatul unei schimbări de plan. La sud de acest încăpere, lipit de peretele său, a fost identificat un *praefurnium* ce alimenta instalația de încălzire a bazinului.

Tot în campania 2015, la nord de S1, au fost proiectate opt suprafețe notate cu litere de la A până la H. Cercetarea a fost începută doar în patru dintre suprafețe (A, B, E și F). Prin intermediul suprafețelor A și B, a fost interceptat zidul care închide, în partea de nord, șirul de trei încăperi. S-au putut astfel preciza dimensiunile încăperii cu *hypocaust* (7,80 × 7,30 m), iar în cazul celei de-a doua încăperi din același șir, s-a observat că pereții erau acoperiți cu tencuială de culoare albă.

La nord de șirul compus de aceste trei încăperi se dezvoltă un alt complex de camere. Pe latura nordică au fost identificate structurile unui alt bazin de apă caldă. De asemenea, aceste cercetări au permis aproximarea dimensiunilor termelor, care măsoară cca 25 × 22 m.

Raport privind cercetările arheologice preventive de la Bucureşti – Militari Câmpul Boja*, *str*. *Aleea Lacul Morii*, *nr*. *121A*. *Campania din anul 2015 – Mircea Negru (U „Spiru Haret"), Cristian Schuster (IAB), Silviu Ene (CI), Elena Gavrilă (MMB)

Cercetările arheologice preventive din anul 2015 au avut ca obiectiv specific identificarea eventualelor complexe arheologice aflate pe un teren amplasat pe teritoriul sitului arheologic Bucureşti – Militari *Câmpul Boja*, situat în Bucureşti, str. Aleea Lacul Morii, nr. 121A. Pentru o cercetare relevantă a suprafeţei au fost trasate opt secţiuni orientate pe lăţimea terenului, orientate N–S, dispuse perpendicular pe Lacul Morii. Decopertarea stratului vegetal contemporan a fost făcută mecanic, restul cercetării fiind executat exclusiv manual, în straturi cu grosimea de la 2–5 până la 15 cm, în funcţie de necesităţile concrete. În zonele în care au fost identificate complexe au fost demontaţi martorii stratigrafici dintre secţiuni sau au fost prelungite secţiunile practicate.

Secţiunile, S 1–6, au avut dimensiuni iniţiale de 16 × 2 m, iar S 7–8, de 16 × 5 m, respectiv 17,00 × 5 m. Ulterior, ele au fost prelungite pentru cercetarea complexelor identificate. Toate secţiunile au fost împărţite în carouri cu latura de 2 m, numerotarea făcându-se de la S la N. Suprafeţele cercetate preventiv totalizează efectiv 392,12 m^2, respectiv 62,43% din suprafaţa totală a terenului pentru care s-a solicitat efectuarea cercetărilor arheologice preventive.

În această campanie arheologică, au fost identificate şi cercetate 12 complexe arheologice, dintre care două pot fi datate în epoca bronzului, unul aparţine culturii Militari-Chilia, opt aparţin culturii Ipoteşti-Cândeşti, iar unul este datat în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Cercetările arheologice preventive din anul 2015 în situl arheologic de la Bucureşti – Militari *Câmpul Boja* completează informaţiile ştiinţifice din campaniile anterioare.

Raport arheologic asupra cercetărilor arheologice preventive efectuate la Băile Herculane (2015) – Adrian Ardeţ, Lavinia Grumeza, Dimitrie Pavel Negrei (MJERG Caransebeş)

Oraşul Băile Herculane, ca şi împrejurimile sale, este extrem de bogat în situri arheologice, aparţinând tuturor epocilor istorice. Aşezarea balneară romană s-a dezvoltat de o parte şi de cealaltă a râului Cerna, pe o lungime de peste 5 km. Chiar dacă, începând cu secolul al XVII-lea, în zona oraşului au apărut numeroase inscripţii, monumente romane, monede şi cărămizi ştampilate, nicio cercetare arheologică propriu-zisă nu a fost realizată până la nivelul anului 2015. În urma cercetării noastre, am constatat următoarele: existenţa a patru bazine, datate în epoca romană, realizate din calcar prins cu mortar, stâncă locală şi nativă, în unele cazuri izolate în interior cu tencuială. Un complex arheologic, aparţinând culturii Dridu, a fost identificat la nord de aceste bazine.

Reşca–Romula*. *Sectorul Fortificaţia Centrală*. *Campania arheologică din anul 2015 – Mircea Negru (U „Spiru Haret"), Petre Gherghe, Lucian Amon (U Craiova), Cristian Schuster (IAB), Alina Streinu, Marius Streinu, Tudor Hila, George Mihai, Alin Diaconu, Silviu Ene (CI)

În cadrul campaniei arheologice din anul 2015 s-a folosit metoda practicării de secţiuni cu lăţimea de 2 sau 2,50 m. În interiorul acestor secţiuni au fost identificate unităţi stratigrafice (US). Secţiunile S5–S7 au avut ca obiectiv surprinderea limitelor şi cercetarea atelierului de prelucrare a sticlei. Secţiunile S8 şi S9 au fost practicate pentru investigarea zonei central-nordice a fortificaţiei, în timp ce secţiunile S10 şi S11 au vizat surprinderea structurilor din centrul fortificaţiei, unde a fost identificată o clădire de mari dimensiuni. Cuptorul de topire a sticlei are o formă rectangulară cu colţurile rotunjite. Dimensiunile interioare ale cuptorului sunt: lungimea de 1,79 m, lăţimea de 0,68 m. Grosimea peretelui ars vitrificat este cuprinsă între 9,5 şi 10 cm. În partea de vest, peretele a fost complet demontat, în timp ce jumătatea vestică a peretelui atinge înălţimea maximă de 0,43 m. Cuptorul are pe pereţii păstraţi zone cu sticlă topită. Alte edificii au fost descoperite în secţiunile S8–S11. Cercetarea lor urmează a se finaliza în anii viitori.

Cercetările arheologice sistematice din anul 2015 au continuat investigarea atelierului de prelucrare a sticlei, identificat în anul 2013. De asemenea, ele au adus informaţii noi privind topografia şi stratigrafia unor sectoare ale Fortificaţiei centrale şi au deschis noi perspective de cercetare prin identificarea unei clădiri de mari dimensiuni în zona centrală a acesteia.

Reşca–Romula*. *Industria materiilor dure animale descoperită în campania 2015 – Corneliu Beldiman (UCDC Bucureşti), Mircea Negru (U „Spiru Haret"), Diana-Maria Sztancs (CI)

Săpăturile arheologice efectuate în anul 2015 la Reşca (antica *Romula*) în Fortificaţia Centrală (în continuare, ROM_FC) de către un colectiv sub conducerea conf. univ. dr. Mircea Negru au condus la recuperarea unui lot de artefacte aparţinând industriei materiilor dure animale (în continuare,

IMDA). În această campanie au fost descoperite 10 piese, care se păstrează, provizoriu, în colecţiile Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” din Bucureşti. Materialele de acest gen provenind de la Romula fac obiectul unei analize speciale, începute în anul 2014. În privinţa provenienţei, piesele au fost reperate în afara complexelor, dar în contexte care le asigură datarea. Încadrarea cronologică vizează un interval larg, cuprins între a doua jumătate a sec. al II-lea şi a doua jumătate a sec. al III-lea p.Chr.

Structura tipologică a lotului 2015 (N total = 10) include: unelte: ace de cusut de os (N = 4); piese de port/podoabe: ace de păr de os (N = 2); diverse: jetoane de os (N = 2); plăcuțe ornamentale de os – intarsie (N = 2).

Materiile prime utilizate au fost exclusiv oasele lungi de vită (N = 10).

Reperele metodologice ale analizei sunt cele aplicate în seria articolelor şi studiilor noastre recente referitoare la descoperirile făcute la Histria – *Sectorul Basilica extra muros*.

Fiecare artefact a fost tratat după un protocol standard, cu mai multe paliere şi componente, vizând înregistrarea extensivă/exhaustivă a datelor. Indicativele (exemplu: ROM_FC/2015_1) sunt provizorii. Analiza vizează definirea şi cuantificarea unor aspecte precum: materiile prime; starea de conservare (piese întregi, fragmentare/fragmente); tipologia; morfologia; morfometria; urmele de fabricare; urmele de utilizare; formularea ipotezelor relative la rolul funcţional.

Au fost utilizate datele analizei exhaustive sistematice a pieselor în microscopie optică de mică putere (măriri 4× – 40×) şi digitală (25× – 200×). Menționăm şi faptul că rezultatele analizei augmentează baza de date diverse şi banca de imagini (macroscopice şi microscopice digitale, cu toate coordonatele necesare), inițiate în anul 2014, primele de acest gen pentru loturile de artefacte aparținând IMDA descoperite la Romula.

Arheologia epocii medievale și moderne

Morminte din epoca hunică descoperite la Sângeorgiu de Mureș – „Kerekdomb”. Analiză arheologică și antropologică – Alpár Dobos, Szilárd Sándor Gál, Nicoleta Man, Daniel Cioată, Zalán Győrfi (MJ Mureş)

Cercetările arheologice preventive realizate de-a lungul traseului centurii ocolitoare a municipiului Târgu Mureş, pe teritoriul comunei Sângeorgiu de Mureş, au dus la descoperirea unei așezări din perioada romană târzie şi a două morminte care pot fi datate la sfârșitul secolului al IV-lea și începutul secolului al V-lea.

În urma cercetărilor, au fost identificate 19 locuințe de suprafață, 15 gropi de provizii şi menajere, o înmormântare în vas şi două morminte. Aşezarea este poziționată pe prima şi a doua terasă a pârâului Terebici, cele două morminte apărând în partea superioară a terasei a doua, fiind dispuse aproape liniar. Amândouă au fost orientate N–S şi deranjate ulterior. Groapa primului mormânt (Cx 041, M. 1) a fost săpată în umplutura unei locuințe (Cx 041), în timp ce mormântul al doilea (Cx 58, M. 3) a fost descoperit în afara aşezării, la o distanță relativ mică față de cel precedent. M. 1 avea o groapă cu pereții săpați în trepte şi fusese deranjat în zona bazinului şi a antebrațului drept. În zona deranjată, deasupra bazinului, au fost descoperite oase de cal. Deşi avem de-a face cu o intervenție ulterioară, a putut fi recuperată o parte a inventarului funerar: un pieptene de os cu casetă, un ulcior, un pahar de sticlă, un cuțit de fier, patru nituri de argint (două în poziție secundară), un obiect de os, o catarama de fier şi o aplică de aur incrustată cu almandine. Pe baza inventarului, mormântul poate fi datat în epoca hunică. M. 3 avea o groapă rectangulară cu colțurile rotunjite şi fusese deranjat aproape în totalitate. Oasele defunctului au fost identificate în poziție secundară, iar în timpul cercetării arheologice au putut fi observate urme de lemn provenind de la un sicriu sau de la o structură din lemn.

Cercetări preventive în necropolele din secolele VII–IX de pe teritoriul Nădlacului – Luminița Andreica (Silaghi) (CMA), Sorin Cociş (IAIAC), Gelu Copos (U „1 Decembrie 1918” Alba Iulia), Valentin Dumitraşcu, Erwin Gáll (IAB), Imola Kelemen (MSC Miercurea Ciuc), Beáta Tugya (M–TG Nagykanizsa), Malvinka Urák (UBB Cluj), Adrian Ursuțiu (IAIAC)

Cercetările arheologice efectuate pe tronsonul autostrăzii Nădlac – Pecica au prilejuit, printre altele, şi investigarea a patru situri funerare databile în intervalul secolelor VII–IX. Cronologic, cel mai timpuriu este situl 9M, cu doar opt morminte, notabil prin faptul că este totodată şi primul sit

funerar cercetat integral pe teritoriul României, urmat de situl 3M–N (24 de morminte), care acoperă mijlocul şi a doua parte a secolului al VII-lea. Spre mijlocul intervalului nostru de interes, în prima parte a veacului al VIII-lea, se plasează 3M–S (74 de morminte), pentru ca 7M (12 morminte) să acopere sfârşitul secolului al VIII-lea şi prima jumătate a secolului al IX-lea.

[***Turnul Spart – Cercetări arheologice preventive*** – Claudia Urduzia (MN Brukenthal), Zeno Karl Pinter (U Sibiu)]

În urma începerii lucrărilor de consolidare pe Drumul Naţional 7, de-a lungul Văii Oltului, pe parcursul anului 2015, s-a stabilit necesitatea executării unei cercetări arheologice preventive în zona Turnului Spart. Cercetarea a fost desfăşurată în perioada august – septembrie 2015, de către specialişti din cadrul Muzeului Naţional Brukenthal, şi a dus la descoperirea unor ample complexe medievale târzii (secolul al XVI-lea, posibil al XVII-lea) şi a fundaţiilor unei case contemporane.

Între complexele medievale târzii s-a remarcat un mare fragment din turn (complexul 04) prăbuşit cu faţa în jos, pe care era vizibilă tencuiala albă şi marcarea cu negru a ferestrelor. Din acest mare complex a fost recuperată o archebuză, datată la o primă evaluare în secolul al XVI-lea. O a doua archebuză, dintr-un tip posibil mai nou, a fost recuperată dintre fragmentele mai mici de dărâmătură (complexele 6, 7, 11 şi 13) ale aceluiaşi turn. Ambele descoperiri sugerează prăbuşirea turnului în secolul al XVI-lea, posibil în următorul. Dintre dărâmături, a fost recuperat şi un vas mare din bronz turnat, cu anul 1716 reliefat pe una dintre părţi.

În timpul aceleiaşi cercetări, a fost descoperit şi un zid circular (complexele 5 şi 10), care, în vechime, înconjura probabil turnul în totalitate. În timpul cercetării din anul 2015 nu au putut fi observate nici partea estică a zidului – afectată cel mai probabil de inundaţiile repetate de-a lungul anilor – şi nici partea sa vestică, care este prinsă sub terasamentul DN 7 şi sub fundaţia de beton turnată de constructor înaintea începerii cercetării. Între descoperiri, mai menționăm fundaţia unei case (complexul 1), construite în secolul al XIX-lea, care a aparţinut îngrijitorului drumului. Talpa fundaţiei a fost aşezată pe jumătatea căzută a turnului şi o acoperă în mare parte.

Rezultatele cercetării din anul 2015 ne ajută să completăm imaginea ruinei vizibile astăzi cu structurile care marcau în vechime graniţa dintre Transilvania şi Valahia, pe valea Oltului.

Cercetările arheologice de la Târgşoru Vechi*. *Campania 2015 – Andrei Măgureanu (IAB), Bogdan Ciupercă (MJIA Prahova), Cătălin Constantin (CI), Alin Anton (MJIA Prahova)

Cercetările arheologice de la Târgşoru Vechi, jud. Prahova, s-au concentrat în ultimii ani asupra monumentelor medievale şi romane, fapt determinat de existenţa unui proiect de restaurare, care, din punctul nostru de vedere, nu a respectat monumentul, denaturându-l.

Au fost vizate ansamblul *Curţii Domneşti*, bisericile „Albă", „Roşie", „Vladislav", precum şi *termele* romane. În urma cercetărilor arheologice desfăşurate, s-a reuşit completarea datelor existente, fiind obţinute altele noi care au ridicat însă şi mai multe probleme în înţelegerea târgului medieval.

Comunicarea se referă la două dintre bisericile menţionate mai sus, respectiv cele mai puţin cunoscute publicului: bisericile „Roşie" şi „Vladislav". În cazul bisericii „Roşii" (cu proiect de conservare/restaurare în condiţiile în care nu existau niciun fel de cercetări arheologice anterioare) au fost distinse trei momente de construire şi au fost identificate fundaţiile unei biserici mai vechi. Cel mai probabil, această nou identificată biserică este ctitoria lui Mihnea Turcitu, şi nu biserica ulterioară, ridicată cu fonduri modeste. În ceea ce priveşte biserica „Vladislav", cercetările recente au completat planul bisericii, punând sub semnul întrebării datarea timpurie propusă anterior (secolul al XIV-lea), în special pe baza datelor din mormintele din jurul edificiului de cult.

Cercetările arheologice preventive realizate în situl arheologic Pantelimon – Lebăda (Colţul Pădurii)*, *oraş Pantelimon*, *str Biruinţei*, *nr*. *3*, *judeţul Ilfov în anul 2015 – Mircea Negru (U „Spiru Haret"), Raluca Iuliana Popescu, Theodor Ignat (MMB)

În perioada august – octombrie 2015, specialiştii Muzeului Municipiului Bucureşti au cercetat un teren cu o suprafaţă de 240 m^2, aflat în perimetrul sitului arheologic „Pantelimon", cod RAN 179524.06. Cu această ocazie au fost descoperite un complex arheologic din secolele VI–VII p.Chr şi 42 de morminte aparţinând cimitirului aflat în apropierea mănăstirii şi a spitalului Sf. Pantelimon (secolele XVIII–XIX).

Cercetarea arheologică în contextul dezvoltării infrastructurii urbane: Piaţa Mihai Eminescu din Iaşi – Mădălin-Cornel Văleanu (IAI)

Supravegherea arheologică, derulată în perioada 2012–2014, pentru realizarea *Pasajului rutier Mihai Eminescu,* a constituit unul dintre cele mai importante proiecte de cercetare arheologică

desfăşurate la Iaşi în ultimii ani. Deşi arealul investigat se află astăzi în proximitatea zonei centrale a oraşului, acesta era situat, la sfârşitul veacului al XVIII-lea, la periferia târgului, acolo unde intrau în oraş importantele drumuri ce veneau dinspre vest şi nord. Rezultatele cercetărilor arheologice efectuate aici, în corelare cu sursele documentare identificate în arhive, au fost publicate în volumul tipărit în anul 2015 – *Piața Mihai Eminescu din Iaşi. Repere istorice şi cercetare arheologică*, autori Sorin Iftimi şi Mădălin-Cornel Văleanu.

Prezenta comunicare îşi propune însă o analiză a modului în care pot fi îmbunătățite în practică activitățile de cercetare arheologică în condițiile derulării unor ample proiecte de infrastructură, plecându-se de la experiența dobândită şi rezultatele obținute în cadrul acestui proiect. Se vor detalia şi exemplifica aspecte concrete de lucru, plecând de la gestionarea relațiilor contractuale beneficiar – constructor – prestator de servicii arheologice şi modul de negociere a acestora, cu un accent pe rolul şi importanța graficului de lucrări, situații neprevăzute, accidente şi condiții excepționale de lucru, utilizarea unor resurse puse la dispoziție de constructor în vederea eficientizării activității de cercetare arheologică etc.

REZUMATE. COMUNICĂRI

Arheologia epocii pre- şi protoistorice

Cercetări arheologice în aria carstului din Cheile Vârghişului – Munții Perşani (jud. Harghita). Etape preliminare în realizarea unui Sistem Informațional Geografic – Marian Cosac, George Murătoreanu (UV Târgovişte), Roxana Cuculici (U Bucureşti), Alexandru Radu (DJC Dâmbovița), Loredana Niță (UV Târgovişte), Daniel Vereş (IS–ER Cluj), Dan Lucian Buzea (MCR Sf. Gheorghe), Katalin Hubay (U Debrecen), Ulrich Hambach, Christoph Schmidt (U Bayreuth), Valentin Dumitraşcu (IAB)

Cheile Vârghişului reprezintă principalul areal carstic al Munților Perşani, situat în extremitatea nordică a acestora, la limita cu Munții Harghita. În cadrul acestuia au fost identificate peste 130 de peşteri, amplasate pe patru niveluri de carstificare. Dacă interesul pentru speologie s-a manifestat de timpuriu, din punct de vedere arheologic potențialul acestora a fost evidențiat de Podek Ferenc, cel care a publicat în anul 1911 rezultatele săpăturilor din 15 peşteri. În anii 1941–1942, Maria Mottl a reluat cercetarea arheologică. O descriere amplă, efectuată în anii 1952–1955 şi 1957–1958, a 65 de peşteri, o datorăm speologilor Tr. Orghidan şi Margareta Dumitrescu. În anul 1969, Lucian Roşu a efectuat săpături în peşterile Calului şi Tătarilor, dar rezultatele nu au fost publicate. Începând cu anul 2013, au fost reluate cercetările arheologice în peştera Calului, Abri 122 şi peştera Ursului. Rezultatele indică un potențial ridicat pentru perioada paleoliticului mijlociu. Probele prelevate din partea inferioară a nivelului de locuire din Abri 122 a oferit o vârstă de >43.4 ka BP, la limita datării radiocarbon, iar estimarea preliminară IRSL o vârstă de cca 70 ka. Un alt obiectiv al cercetărilor în aria carstului îl constituie realizarea unei baze de date complete privitoare la caracteristicile peşterilor din punct de vedere geografic (localizare, altitudine, stare de conservare, orientarea intrării în peşteră, grosimea şi caracteristicile sedimentului din peşteră, morfometria peşterii etc.) şi din punct de vedere arheologic (existența sau nu a urmelor de locuire, perioadele de locuire, continuitatea locuirii etc.). Toate acestea ne vor permite pe viitor să identificăm un model general de selectare a peşterilor din acest areal de către comunitățile paleolitice şi, eventual, extinderea lui la peşterile carpatice.

O nouă secvență pluristratificată în Bazinul Ceahlău: cercetări recente în situl paleolitic de la Bistricioara – Lutărie III – Mircea Anghelinu, Loredana Niță, George Murătoreanu, Monica Mărgărit (UV Târgovişte), Ulrich Hambach, Christoph Schmidt (U Bayreuth), Daniel Vereş (IS–ER Cluj) Valentin Dumitraşcu (IAB), Mihály Molnár (INR Debrecen)

Situl de la Bistricioara – Lutărie III a fost identificat în anul 2007, la circa 200 m NE de punctele cunoscute de la Bistricioara – Lutărie I şi II, sub forma unui profil erodat de pe terasa de 15–18 m a Bistriței. Situl a fost cercetat pentru prima dată, pe o suprafață mică, în anul următor. Cu prilejul acestei prime campanii, au fost identificate, într-o secvență sedimentară compusă din derivate loessice, două niveluri culturale epigravettiene, cel mai vechi fiind datat către 19 ka necal. BP. După o

scurtă campanie de recoltare de probe cronometrice şi de paleomediu, desfăşurată în anul 2013 şi care a revelat potenţialul uriaş al sitului, cercetările au fost reluate în anul 2015. Cercetările recente au permis identificarea a şase orizonturi arheologice aparţinând paleoliticului superior, unele extrem de bogate în material litic, urme de combustie şi dovezi ale unor structuri de locuire. Un singur orizont arheologic, aparţinând unui gravettian cu vârfuri *á cran*, a oferit resturi faunistice identificabile. Deşi aflate încă într-un stadiu preliminar, observaţiile din teren, rezultatele diverselor metode de datare, ca şi analiza colecţiilor litice şi faunistice confirmă potenţialul uriaş al acestui sit în a oferi o secvenţă crono-culturală cheie pentru înţelegerea dinamicii paleoliticului superior din zona est-carpatică.

Podoabe dedicate cultului funerar? Analiza inventarului funerar dintr-un mormânt mezolitic de la Schela Cladovei (jud*. *Mehedinţi) – Monica Mărgărit (UV Târgovişte), Valentin Radu (MNIR), Adina Boroneanţ (IAB), Clive Bonsall (U Edinburgh)

Situl mezolitic de la Schela Cladovei (jud. Mehedinţi) este unul dintre puţinele care nu au fost total acoperite de ape, ca urmare a construcţiei hidrocentralelor Porţile de Fier I şi II şi a apariţiei celor două lacuri de acumulare. Situl este binecunoscut şi datorită celor cca 100 de morminte de inhumaţie mezolitice, unele cu inventare funerare bogate. Scopul acestui studiu este analiza inventarului funerar provenind din mormântul nr. 38, respectiv de a identifica dacă piesele au fost create special pentru a fi depuse în mormânt sau dacă au fost utilizate anterior acestui moment. Statistic, este vorba despre 324 de dinţi faringieni de peşte (*Rutilus* sp.), 121 cochilii de *Lithoglyphus* sp. şi cinci cochilii de *Cyclop*e sp. În timp ce dinţii de peşte nu au suferit nicio intervenţie de natură tehnologică, folosindu-se, pentru prindere, forma lor naturală, cochiliile de *Lithoglyphus* au fost perforate şi prinse în podoabe compozite, iar cele de *Cyclope* sp. au cunoscut un procedeu de eliminare a pereţilor spirelor şi a apexului, prin presiune, fiind cusute individual. Majoritatea podoabelor prezintă uzură, dovedind o utilizare anterioară depunerii în mormânt. În plus, au fost identificate grade diferite de uzură, ceea ce ar putea sugera înlocuirea pieselor rupte sau pierdute cu altele noi. În concluzie, nu vorbim despre un mobilier funerar *stricto-senso*, depunerea funerară fiind doar o etapă din „viaţa” acestor podoabe.

Această prezentare a fost realizată în cadrul unui grant al ANCS-UEFISCDI, cod PN-II-RU-TE-2014-4-0519.

Fauna mezolitică de la Icoana*. *O reevaluare arheozoologică după 40 de ani – Mariana Prociuc (UV Târgovişte), Valentin Radu (MNIR), Adina Boroneanţ (IAB), Clive Bonsall (U Edinburgh), Adrian Bălăşescu (MNIR)

Situl mezolitic de la Icoana a fost studiat, din punct de vedere arheozoologic, în urmă cu mai bine de 40 de ani de către regretata Alexandra Bolomey. Existenţa colecţiei vechi de faună, ca şi redescoperirea unor noi materiale faunistice în depozitele Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”, ne-a determinat să reevaluăm această categorie, extrem de importantă, de materiale arheologice prin prisma unor noi metode de arheozoologie (noi curbe de abataj, identificarea stigmatelor antropice, distribuţia pe sexe, morfometrie geometrică, paleogenetică etc.). Toate resturile faunistice studiate fac parte din categoria deşeurilor menajere, ele fiind caracterizate printr-un grad avansat de fragmentare.

Lista taxonilor identificaţi este bogată, ea reunind specii de moluşte (1), peşti (1), reptile (1) şi mamifere (16). Cele mai numeroase în cadrul acestui eşantion sunt mamiferele (peste 4300 de resturi), majoritatea sălbatice (93,5%). Dacă din punct de vedere numeric suinele sălbatice (*Sus scrofa*) se situează pe primul loc, fiind urmate de către cervidee (cerb – *Cervus elaphus* şi căprior – *Capreolus capreolus*), din punct de vedere al greutăţii resturilor de faună, cervideele au cea mai mare pondere, fiind urmate de către porcine. Alte specii de mamifere vânate, dar cu o pondere relativ mică (sub 1%), sunt capra neagră (*Rupicapra rupicapra*), bovideele (*Bos/Bison*), ursul (*Ursus arctos*), lupul (*Canis lupus*), vulpea (*Vulpes vulpes*), bursucul (*Meles meles*), vidra (*Lutra lutra*), jderul (*Martes* sp.), pisica sălbatică (*Felis silvestris*), râsul (*Lynx lynx*), castorul (*Castor fiber*) şi iepurele de câmp (*Lepus europaeus*).

Câinele (*Canis familiaris*) este singurul mamifer domestic descoperit în cadrul acestui eşantion faunistic. Studiul resturilor sale sugerează că era sacrificat şi consumat alimentar de către comunitatea mezolitică de la Icoana, fapt observat şi la Lepensky Vir (Serbia).

Această prezentare a fost realizată în cadrul unui grant al ANCS-UEFISCDI, cod PN-II-RU-TE-2014-4-0519.

Locuirea Starčevo-Criş de la Miercurea Sibiului – Valea Gârbovei – Cosmin Suciu (MNB Timişoara)

[Fără rezumat]

Ceramica antropomorfă de la Sultana – Malu Roşu – Vasile Opriş, Theodor Ignat (MMB), Cătălin Lazăr (MNIR)

Scopul acestei comunicării este de a prezenta diverse aspecte ale ceramicii antropomorfe descoperite în cuprinsul aşezării de tip *tell* de la Sultana – *Malu Roşu*, aparţinând culturii Gumelniţa (cca 4500–3900 BC). Unele exemplare au fost deja publicate (n = 7), însă fără contexte sau analize specifice (de exemplu, analiză tehnologică, funcţională etc.). Luând în considerare toate aceste aspecte, pe baza desenelor vechi, a caietelor de săpătură şi a noilor analize, am încercat să oferim alte interpretări ale acestor vase umanizate. Analiza tehnologică a fost realizată în încercarea de a contura alegerile olarului în procesul de producţie. Ipotezele privind funcţionalitatea şi utilizarea efectivă a acestor vase s-au bazat pe atribute morfologice, volume şi analiza urmelor de uzură. Toate aceste date au fost folosite pentru a obţine o perspectivă mai complexă asupra ceramicii antropomorfe din eneoliticul de la Dunărea de Jos, dar, de asemenea, pentru a oferi noi interpretări în ceea ce priveşte rolul acestor vase în viaţa oamenilor care au locuit în aşezarea eneolitică de la Sultana – *Malu Roşu*.

Această lucrare a fost finanţată prin programul Parteneriate in domenii prioritare – PN II, derulat cu sprijinul MEN – UEFISCDI, proiect nr. 338/2014.

Mărgelele din mormintele comunităţilor Boian – Gumelniţa din sud-estul României – Roxana Sandu (MNIR)

Mărgelele, ca parte integrantă a inventarului funerar, făceau parte din viaţa cotidiană a comunităţilor eneolitice Boian şi Gumelniţa, având înţelesuri şi semnificaţii multiple: reflectă gândirea umană şi viziunea artistică a comunităţilor umane din trecut, pot fi indicatoare de statut social, economic sau de gen ori parte a tratamentului funerar. Acest tip de artefacte, standard pentru perioada eneolitică, este prezent în toate siturile analizate în prezentarea de faţă. Câteva dintre tipurile de mărgele se regăsesc în întreg arealul celor două culturi menţionate, dar sunt vizibile şi preferinţe locale, observabile la fiecare sit în parte, pentru un anumit tip de mărgea sau pentru o anumită materie primă.

Acest tip de podoabe apare preponderent în spaţiul funerar al culturilor Boian şi Gumelniţa, sugerând importanţa lor în cadrul ritualului funerar respectiv. Tehnicile lor de producere sunt semi-specializate, mărgelele fiind produse de meşteri artizani cel mai probabil în zonele sud-dunărene, piesele finite fiind procurate prin schimb. Materialele de producere sunt din cele mai diverse, de la *Spondylus* la chihlimbar, de la aur la malachit. Tipurile de mărgele sunt şi ele numeroase. Prezentarea de faţă va include o analiză a contextelor de descoperire, a modului lor de dispunere în mormânt, un studiu tipologico-tehnologic, precum şi o analiza traseologică pentru a se determina dacă au fost purtate (sau nu) înainte de depunerea în mormânt.

Această lucrare este finanţată prin programul Parteneriate in domenii prioritare – PN II, derulat cu sprijinul MEN – UEFISCDI, proiect nr. 338/2014

Aspecte tipo-tehnologice ale plasticii antropomorfe din tell-ul gumelniţean de la Geangoeşti, jud. Dâmboviţa – Ana Ilie (CNMCD Târgovişte)

În acest studiu, facem cunoscute, din mai multe perspective, principalele rezultate ale reevaluării colecţiei de reprezentări plastice antropomorfe din lut de la Geangoeşti: cea arheologică, tipologică şi tehnologică, dar şi cea a istoriei colecţiei în sine. Colecţia s-a constituit ca urmare a cercetărilor arheologice efectuate în acest sit în anul 1960. În anul 2015, au fost reluate cercetările în aşezare, printre obiective numărându-se şi cuantificarea gradului de valorificare a vechii săpături.

Ansamblul, evaluat acum la 63 de obiecte, cuprinde, în principal, fragmente şi statuete antropomorfe, ca şi reprezentări antropomorfe *bas-relief* sau de tip *phalloi*.

Din punct de vedere statistic, din vechiul lot au fost publicate 27 de piese şi fragmente (circa 45%), iar două piese dintre cele publicate nu au putut fi identificate. În ceea ce priveşte istoricul colecţiei, s-a constatat că metoda de săpătură practicată în campania din anul 1960 favoriza prelevarea materialelor arheologice considerate relevante, iar pentru categoria reprezentărilor antropomorfe, estimăm a fi fost omise în jur de două piese pe m^2 cercetat.

Partea cea mai consistentă a analizei a constat în prezentarea grupelor şi subgrupelor tipologice specifice antropomorfismului gumelniţean din situl de la Geangoeşti şi în discutarea modalităţilor de confecţionare sau a tehnicilor de finisare şi decorare ale statuetelor din lut.

Figurinele antropomorfe cu ornamente de metal în spaţiul Kodjadermen–Gumelniţa–Karanovo VI – Adelina Darie (MMB)

Studiul de faţă se referă la asocierea a două categorii de obiecte şi materii prime distincte: figurinele antropomorfe realizate din diverse materii prime (os, corn, lut) şi ornamentele de metal (cupru, aur). Prezentarea are în vedere distribuția figurinelor antropomorfe cu ornamente de metal în spaţiul KGK VI (Pietrele, Vidra, Sultana, Căscioarele, Măriuța, Karanovo etc.); analiza morfologică şi tehnologică a figurinelor antropomorfe şi a obiectelor de metal asociate; simbolistica acestor categorii de materiale, principalele trăsături ce se recunosc pe întreg spaţiul gumelniţean.

Este analizată distribuția ornamentelor pe părțile anatomice ale figurinelor (cap, gât, abdomen, baza membrelor inferioare). Asocierea reprezentărilor cu obiecte de podoabă, precum inele, cercei, cingătoare, ornamente din zona membrelor inferioare, evidenţiază detaliile anatomice ale acestora. Figurinele antropomorfe reprezintă o categorie răspândită în aria de studiu, iar gruparea cu obiecte de cupru de mici dimensiuni furnizează o interpretare diferită materialului.

Această comunicare a fost realizată în cadrul programului Parteneriate în domenii prioritare – PN II, cu sprijinul MEN – UEFISCDI, proiect nr. PN-II-PT-PCCA-2013-4-2302.

Despre recipient și conținere în (e)neoliticul din România – Radu-Alexandru Dragoman (IAB)

Comunicarea îşi propune să prezinte o serie de exemple arheologice, ce par a indica faptul că noţiunile de „recipient" şi „conţinere" sunt centrale pentru înţelegerea practicilor sociale din (e)neoliticul din România.

Rit și ritual funerar în necropola eneolitică de la Urziceni (jud. Satu Mare) – Cristian Virag (MJ Satu Mare)

Necropola eneolitică de la Urziceni a fost descoperită cu ocazia unor cercetări preventive în anul 2003. Cercetările au fost extinse în anul 2005, iar caracterul spectaculos al descoperirilor, care a suscitat mult interes din partea specialiştilor şi a comunităţii locale, a determinat reluarea săpăturilor în anul 2014. La ora actuală, situl de la Urziceni reprezintă cea mai mare necropolă Bodrogkeresztúr cercetată în România, fiind renumită și pentru multiplele descoperiri de obiecte de aur și artefacte de valoare deosebită. Necropola se remarcă printr-un inventar spectaculos, cu numeroase vase ceramice, piese de cupru (podoabe și arme), podoabe din scoică *spondylus*, piese litice (vârfuri de săgeți, lame). Unul dintre cele mai spectaculoase morminte este M. 29/2005, care cuprinde în inventarul funerar două piese de podoabă din aur. Alte patru piese de aur au fost descoperite cu ocazia cercetărilor din anul 2014.

Pentru demersul nostru, este necesară realizarea unei baze de date pentru inventarul ceramic din contextele funerare, care să permită obţinerea de analogii la nivelul tuturor descoperirilor funerare aparţinând acestei culturi. În acest sens, am realizat cataloage tipologice pe forme de vase, tehnici de ornamentare, motive ornamentale. O astfel de bază de date permite analiza inventarului funerar la o scară mai largă, în încercarea de a surprinde anumite asocieri între defunct (respectiv vârsta, sex, orientarea mormântului etc.) şi forme de vase depuse ca inventar funerar, asocierea acestora cu alt tip de inventar funerar (litic, osteologic, podoabe etc.), motivistica ornamentală și de a putea face observaţii privind asocierea dintre forme de vase şi tipuri de ornamente.

Pentru descoperirile cu caracter funerar este foarte importantă analiza contextului, respectiv locul depunerii piesei, cu ce este asociată în inventarul funerar, sexul şi vârsta defunctului. Astfel, se pot trage concluzii importante privind anumite elemente de rit şi ritual funerar.

Reevaluarea unui complex arheologic din cimitirul culturii Hamangia de la Cernavodă – Columbia D: Complexul Craniilor – Raluca Kogălniceanu (IAB), Angela Simalcsik (IAI)

De aproximativ 10 ani, descoperirile din cimitirul neolitic de la Cernavodă – *Columbia D*, rămase nepublicate la nivel de detaliu, au fost supuse unui proces de recuperare, organizare şi publicare de către o echipă mică şi fără resurse materiale deosebite. Lucrul pe un material săpat cu jumătate de secol mai înainte nu este şi nu a fost uşor, însă orice reuşită s-a dovedit cu atât mai deosebită. Dorim să prezentăm, cu această ocazie, un complex aparte, însă destul de frecvent întâlnit la Cernavodă, şi anume o depunere intenţionată de resturi osteologice dezarticulate. Acest complex a ridicat numeroase probleme de metodologie, care vor fi prezentate împreună cu soluţiile adoptate de noi. Prin combinarea informaţiilor din diverse surse (informaţii publicate, jurnale de şantier şi fotografii din arhiva Institutului de Arheologie din Bucureşti) şi reevaluarea materialului osteologic (alături de consultarea manuscrisului determinărilor antropologice realizate de echipa de la Iaşi condusă de Olga Necrasov), a rezultat un complex, prezentat în detaliu, atât din punct de vedere arheologic, cât şi antropologic, cu numeroase noi elemente faţă de scurta descriere publicată în 1955. Dincolo de caracterul deosebit de interesant al complexului analizat, prezentarea se doreşte a fi o

pledoarie pentru continuarea reexaminării loturilor vechi de materiale, o demonstrație că încă se mai pot obține rezultate viabile.

Sfârșitul neoliticului și debutul epocii cuprului din Bazinul Carpatic văzute prin perspectiva analizei de corespondență și a abordărilor bayesiene – Dragoş Diaconescu (MNB Timișoara)

[Fără rezumat]

Evoluția fazei Cucuteni A. Analiza bayesiana versus crono-tipologie – Dragomir Nicolae Popovici (MNIR), Florin Drașovean (MNB Timișoara)

Evoluția fazei Cucuteni A se bazează pe scheme cronologice stabilite de către Vladimir Dumitrescu, care afirma existența a patru etape evolutive (Cucuteni A1–A4). Încadrarea fiecărei așezări în cadrul general se baza pe principiul definirii complexului ceramic. Acesta, asumat de totalitatea cercetătorilor, se baza pe frecvența componentelor sale (acestea fiind speciile ceramice definite pe baza decorului pictat al ceramicii alături de cel incizat, excizat). În consecință, s-a afirmat o evoluție liniară, generalizată, pe întreg arealul culturii Cucuteni.

Multiplicarea datelor radiometrice a început să evidențieze discrepanțe dintre analiza tipologică și cronologia absolută, punând sub semnul întrebării validitatea unora dintre concluziile acceptate drept imuabile.

Analiza bayesiană a datelor radiometrice existente evidențiază, pe de o parte, faptul că prelevarea eșantioanelor propuse pentru datare trebuie corelată cu strategia cercetării și supusă imperativelor evoluției sitului (impunându-se controale stratigrafice, deoarece, în foarte multe situații, analiza detaliată demonstrează o evoluție ce acoperă intervale de timp cu mult mai mari decât cele presupuse pe baza unei singure datări), iar pe de altă parte, faptul că evoluția presupus liniară a fazei Cucuteni A trebuie înlocuită cu una definită de evoluții regionale/zonale, care s-au putut dezvolta în paralel. Însăși evoluția generală a culturii trebuie reinterpretată în acest moment.

Interpretarea stratigrafiei așezării-tell de la Taraschina prin combinarea metodelor geofizice și geo-arheologice – Laurent Carozza (UMR 5602 Toulouse), François Levêque (U La Rochelle), Tiberiu Groparu (U Toulouse), Albane Burens (UMR 5602 Toulouse), Robin Furestier (CPOA), Constantin Haită (MNIR), Cristian Micu, Florian Mihail (ICEM–GS)

À l'occasion de la campagne de terrain 2015, une prospection géophysique a été conduite sur le site de Taraschina (com. Maliuc, dép. de Tulcea). Après que la prospection géophysique de surface ait été achevée et les données traitées on a réalisé 17 carottes tubées. Sur le terrain, on a couplé approches géo-archéologiques et géo-physiques. Le négatif des trous de carottages a permis de réaliser une diagraphie à l'aide d'un capteur de mesure de champ magnétique.

L'ensemble des 17 carottes a fait l'objet de mesures de susceptibilité magnétique à l'aide d'un capteur Bartington MS2c. Ces données peuvent être dès à présent confrontées avec les données acquises par diagraphie.

S'agissant d'une approche exploratoire, on a sélectionné six carottes pour tester différentes méthodes d'investigation.

Proiectul „Living in the Bronze Age Tell Settlements: A Study of Settlement Archaeology at the Eastern Frontier of the Carpathian Basin" (2014–1015) – Florin Gogâltan (IAIAC), Gruia Fazecaș (MȚC Oradea)

Au fost prezentate succint rezultatele obținute pe parcursul anilor 2014–2015 în cadrul unui proiect finanțat de Ministerul Educației Naționale, CNCS-UEFISCDI, nr. PN II-ID-PCE-2012-4-0020, având ca temă tell-urile epocii bronzului din vestul României.

Cercetările de teren sistematice au fost urmate de efectuarea unor fotografii aeriene și, acolo unde obiectivul ne-a permis, de investigații magnetometrice. În vederea recuperării unor probe AMS, cu o certă valoare stratigrafică, au fost efectuate săpături arheologice în tell-urile de la Toboliu și Sântion (jud. Bihor).

Rezultatele preliminare obținute oferă perspective interesante privind reconstituirea tipului de habitat, a elementelor defensive, a raporturilor cronologice dintre unele tell-uri și deschide noi perspective privind înțelegerea sistemului de așezări într-o microregiune.

Prezența rămășițelor vegetale de Chenopodium album L. în siturile arheologice eneolitice și din epoca bronzului din România – Mihaela Golea (MNIR)

Din cele mai vechi timpuri, comunităţile umane au consumat conştient şi selectiv diverse plante ierboase. Frecvent, astfel de plante au fost recunoscute ulterior fie pentru contribuţia lor la dieta umană, prin vitaminele şi caloriile conţinute, fie pentru proprietăţile lor medicinale.

Dieta umană a depins în preistorie de speciile de plante existente în apropierea zonelor de locuire. Printre diversele plante ierboase, atestate în cadrul descoperirilor arheologice, se află şi *Chenopodium album* L., denumită popular *spanac sălbatic*, *lobodă* sau *laba gâştei*. Această plantă are proprietăţi nutriţionale substanţiale (vitamina A, vitamina C; proteine), cât şi proprietăţi medicinale (caracter vermifug, antireumatic, antiflogistic etc.).

Macroresturi vegetale de *Chenopodium album* L. au fost descoperite în câteva situri arheologice din perioada eneolitică şi din epoca bronzului din România, aceste descoperiri făcând subiectul prezentării de faţă. Contextele arheologice diferite în care au fost descoperite resturi vegetale de spanac sălbatic sugerează acţiuni şi scopuri diferite în utilizarea acestei specii de către comunităţile preistorice. Pe baza acestor descoperiri de macroresturi vegetale atribuite *Chenopodium album* L., se încearcă decelarea intenţiei de culegere a acestei plante, modalităţile de utilizare, ca şi poziţia ei faţă de alte specii vegetale din cadrul siturilor analizate.

Această comunicare a fost elaborată prin Programul de Parteneriat Prioritar - PN II, dezvoltat prin suportul MEN – UEFISCDI, cod proiect PN-II-PT-PCCA-2013-4-2302.

Paleoeconomia animalieră a comunităţii Cernavodă I de la Săveni – La Movile – Adrian Bălăşescu (MNIR), Florin Vlad (MJ Ialomiţa), Valentin Radu (MNIR)

Aşezarea Cernavodă I din punctul „La Movile” se află pe terasa înaltă a râului Ialomiţa, în partea de sud-sud-est a localităţii Săveni şi a fost studiată începând cu anul 2001. Informaţiile arheozoologice privind finalul eneoliticului în sudul şi estul României sunt extrem de lacunare. De-a lungul timpului, pentru cultura Cernavodă I, au fost realizate doar trei studii de arheozoologie. În aceste condiţii, eşantionul faunistic de la Săveni se constituie într-o sursă de informaţie extrem de valoroasă pentru stabilirea caracteristicilor paleoeconomiei animaliere. Fauna analizată nu este foarte diversificată, ea reunind doar resturi de moluşte şi mamifere.

În condiţiile în care culesul moluştelor era o activitate temporară sezonieră, activitatea de creştere a animalelor avea un rol de primă importanţă, preferate de către comunitate fiind bovinele care erau exploatate pentru producţia de lapte, carne şi posibil utilitar (tracţiune ?). Ovicaprinele (care prezintă procentaje reduse faţă de bovine) erau în schimb crescute mai ales ca furnizoare de carne şi secundar pentru lapte. Porcinele sunt foarte slab reprezentate, ceea ce ar sugera o mobilitate mai mare a acestei comunităţi din perspectiva asigurării hranei unui număr mare de cornute care aveau nevoie de păşuni.

Vânatul are un rol secundar, de suplimentare şi completare a cantităţii de hrană de origine animală. Erau vânaţi în special taxoni de talie mare şi foarte mare (cerbul, bourul şi calul sălbatic).

Această prezentare este realizată în cadrul grantului ANCS-UEFISCDI, cod PN-II-ID-PCE-2011-3-1015.

Complexe funerare ale culturii Cernavodă II descoperite la Olteniţa*, *jud*. *Călăraşi – Done Şerbănescu (CI), Olguţa Androne (MCG Olteniţa)

În timpul cercetărilor arheologice efectuate în anul 1939 pe Măgura Gumelniţa, Dinu V. Rosetti a descoperit în stratul Gumelniţa D un mormânt alcătuit din lespezi de piatră, cu un schelet aşezat în poziţie chircită şi un vas caracteristic etapei D a culturii Gumelniţa (Folteşti II – Cernavoda II).

În anul 1968, Barbu Ionescu, într-unul din sondajele efectuate pe terasa din partea de nord a Măgurii Gumelniţa, a descoperit un mormânt acoperit cu bolovani de piatră. Scheletul era în poziţia chircit pe partea stângă, braţele îndoite aduse cu palmele spre faţă. Inventarul funerar se compunea din patru vase Cernavoda II. Continuarea cercetărilor a prilejuit descoperirea altor morminte, atribuite însă culturii Gumelniţa.

În punctul Valea Mare, la 1 km vest de Măgura Gumelniţa, pe un bot de terasă, Constantin Hălcescu a cercetat o suprafaţă destul de mare, cu ocazia unor săpături de salvare, descoperind mai multe morminte acoperite cu bolovani mari de piatră, schelete chircite pe o parte şi inventar funerar atribuit culturii Cernavoda II. S-au descoperit şi două morminte colective.

Concluzii: poziţia de înhumare a indivizilor în faza Cernavoda II era chircită, cu braţele aduse spre craniu; majoritatea mormintelor aveau inventar funerar (vase ceramice); deasupra mormintelor erau puşi bolovani mari de piatră; necropolele se aflau în apropierea aşezărilor; faza Cernavoda II a fost contemporană cu cultura Jamnaja timpurie (morminte tumulare).

Date antropologice referitoare la materialul osteologic din mormintele de incinerație din epoca bronzului, descoperite la Ciumești – Bostănărie (Tökös) (jud. Satu Mare) – Alexandra Comșa (IAB)

Din cimitirul descoperit la Ciumeşti – *Bostănărie* (Tökös) au fost studiate două morminte de incineraţie (M. 3 şi M. 10). Ambele conţineau resturi cinerare ale unor indivizi de sex feminin. În M.3 era o femeie de vârstă *juvenis* sau cel mult adultă. Aceasta a fost depusă, împreună cu un corp vertebral, aparţinând unui copil mic (*infans I*, probabil în prima jumătate a acestei categorii de vârstă). Scheletele din ambele morminte au fost arse intens, la o temperatură de circa 850°C, estimată pe baza metodei lui Hermann. Faptul că osul de copil a fost găsit împreună cu cele ale femeii din M.3 ne poate face să presupunem că fie corpul vertebral respectiv a fost colectat de pe rug din întâmplare, ceea ce ne indică faptul că acesta a fost un rug colectiv, unde au fost incinerate mai multe persoane decedate din comunitatea respectivă, fie că individul respectiv a fost ars împreună cu femeia, dat fiind culoarea similară a oaselor. În ultimul caz, este posibil ca, dat fiind că oasele copilului erau mult mai mici, ele să fi căzut către baza rugului şi corpul vertebral să fi rămas, din întâmplare, împreună cu oasele femeii. Cea de-a doua femeie, din M.10, era de vârstă adultă sau cel mult matură. Împreună cu oasele sale incinerate s-au găsit două fragmente ceramice. Presupunem că oasele şi inventarul funerar au fost transportate într-o pungă de piele sau material textil, de la rug şi până la locul în care urmau să fie înmormântate. Rigurozitatea cu care au fost adunate porţiunile mici de os, în special în cazul femeii din M.10, ne arată grija specială oferită de către cei vii celor decedaţi.

Un nou mormânt tumular din epoca bronzului cercetat la Rahman, com. Casimcea, jud. Tulcea – Sorin-Cristian Ailincăi (ICEM–GS), Mihai Constantinescu (IA–FR), Florian Mihail (ICEM–GS)

Cercetările întreprinse în tumulul de la Rahman au condus la identificarea a cinci morminte de inhumaţie. Având în vedere poziţia stratigrafică a acestora, putem specifica faptul că tumulul a fost ridicat pentru mormintele notate de noi cu 3, 4 şi 5, a căror groapă a fost săpată în nivelul antic de călcare; în acelaşi timp, putem afirma că mormintele 1 şi 2 au fost amenajate după ridicarea movilei, gropile lor fiind săpate în manta.

Totodată, trebuie să menţionăm identificarea unor elemente de ritual funerar destul de diverse, care implică săparea unor gropi simple sau cu treaptă, modul de depunere şi orientare a cadavrelor, prezenţa mormintelor simple şi duble, depunerea defuncţilor pe rogojini vegetale, ca şi prezenţa în unele cazuri a ocrului roşu, elemente care necesită numeroase discuţii şi comparaţii cu descoperirile similare din spaţiul nord şi nord-vest pontic.

Având în vedere ritul şi ritualul funerar înregistrat în cazul mormântului tumular de la Rahman, putem considera că acesta este specific înmormântărilor din perioada timpurie a epocii bronzului, mai ales comunităţilor de tip Jamnaja. Având în vedere puţinele elemente de inventar disponibile, singura posibilitate pentru o cronologie mai precisă este prelevarea unor mostre de lemn sau os pentru realizarea unei datări ^{14}C.

Fenomenul înmormântărilor cu catacombă în mileniul III î.Hr. la Dunărea de Jos. O reevaluare a cercetărilor de la Smeeni – Movila Mare (jud. Buzău) – Alin Frînculeasa, Bianca Preda (MJIA Prahova), Daniel Garvăn (MJ Buzău)

Fenomenul înmormântărilor cu catacombă în mileniul III î.Hr. se manifestă în zona de stepă ce încadrează un vast teritoriu, având ca repere sudul Munților Urali, nordul Caucazului și nordul Mării Negre până la Dunărea de Jos. La vest de Prut, descoperirile sunt mai curând izolate, pentru majoritatea lipsind elementul definitoriu, respectiv catacomba. Din complexele arheologice ce pot fi analizate, caracteristice sunt cele identificate în *Movila Mare* de la Smeeni. Tumulul de la Smeeni a fost cercetat în anul 1959 de către Victor Teodorescu, fiind publicat un raport arheologic, informațiile și grafica acoperind doar foarte sintetic excavarea exhaustivă a complexului funerar. Movila, ce era deja parțial distrusă, avea înălțimea de cca 4 m și diametrul de 55 × 49 m. Au fost descoperite 29 de morminte, la care se adaugă alte câteva, distruse de intervenții anterioare cercetării arheologice, efectuate de localnici în vederea extragerii lutului. Pornind de la observațiile stratigrafice, de la unele aspecte privind ritualul de înmormântare (tip de groapă, poziția defuncților, orientarea acestora), de la inventarele funerare etc., au fost stabilite șase faze de înmormântări, dintre care primele două au fost atribuite comunităților Jamnaja, următoarea înmormântărilor cu catacombă, a patra perioadei mijlocii a epocii bronzului, reprezentate de cultura Tei, iar ultimele două sarmaților (sec. II–III d.Hr.) și epocii medievale. Identificarea documentației de șantier, realizarea unor datări absolute, noi cercetări

arheologice sunt elemente suplimentare ce vor fi prezentate contribuind la definirea mai exactă a acestui fenomen funerar la Dunărea de Jos.

Piese preistorice de metal intrate recent în colecția Muzeului Județean Buzău – Roxana Munteanu, Daniel Costache (MJ Buzău)

Obiectele care fac obiectul prezentării au fost descoperite întâmplător în zona de contact a Câmpiei Române cu Subcarpații Curburii. Este vorba despre trei topoare şi un dorn, identificate cu ajutorul detectorului de metale la Dobrileşti (com. Merei) şi de un topor fragmentar recuperat de la Nişcov (com. Verneşti). Relatările referitoare la momentul recuperării pieselor din pământ sunt, în ambele cazuri, sărace în informații, rezumându-se la indicarea locului descoperirii.

În cadrul prezentării sunt discutate caracteristicile formale ale topoarelor, raportate la descoperirile similare de piese cunoscute, în încercarea de a fixa intervalul cronologic şi profilul tipologic căruia îi aparțin. Autorii optează pentru plasarea obiectelor spre finalul perioadei eneolitice, deşi piese similare sunt cunoscute şi din perioada timpurie a epocii bronzului. Lipsa contextului limitează semnificativ posibilitățile de interpretare a obiectelor.

Depozitul de bronzuri de la Abucea**, **jud**. **Hunedoara – Cătălin Rişcuța, Cătălin Cristescu, Oana Bărbat, Ioana Barbu (MCDR Deva)

În urma săpăturilor de salvare din cadrul proiectului autostrada A1 Lugoj – Deva, Lot 3, a fost identificată, în aria nordică a depozitului de pământ de la Abucea, o zonă cu complexe arheologice, denumită convențional Situl 5. Printre cele aproximativ 120 de structuri cercetate, aparținând finalului epocii bronzului, se remarcă Cx 33, o groapă modestă, de formă ovală, puțin adâncă, cu puține fragmente ceramice, în pereții căreia fuseseră depuse 13 brățări din bronz. Artefactele au aceeaşi formă, dimensiuni similare şi sunt decorate prin incizare. Realizate din bare de secțiune rotundă, din bronz masiv, cu capetele subțiate şi deschise, acestea prezintă motive ornamentale de la cele mai simple, crestături accentuate sau fine, la cele mai complicate, fascicule de linii paralele, oblice sau intersectate, în „căpriori" sau „brăduț", romburi și ove, rezultând combinații diferite. Descoperirea de la Abucea, înscrisă în seria Cincu-Suseni, încadrată cronologic la nivelul Hallstattului A1, completează imaginea depozitelor de bronzuri de pe valea Mureșului, aducând informații despre relația acestora cu mediul care le-a produs.

Investigații pluridisciplinare asupra depozitelor de bronzuri Tărtăria I și Tărtăria II**. **Rezultate preliminare – Corina Borş (MNIR), Luminița Ghervase (INOE)

Depozitele de bronzuri Tărtăria I şi Tărtăria II au fost descoperite în primăvara anului 2012, cu prilejul derulării unor ample cercetări arheologice preventive, ocazionate de construirea autostrăzii Orăştie – Sibiu, lotul nr. 1 Orăştie – Sebeş. Depozitele Tărtăria I şi Tărtăria II reprezintă depuneri cu caracter aparte, având în vedere contextul lor de depunere. Relativ similare per ansamblu (cel puțin din punct de vedere cronologic și, parțial, din punct de vedere tipologic), cele două depozite comportă o serie de particularități. Analiza tipologică și chorologică a pieselor din cuprinsul celor două depozite oferă noi date cu privire la perioada mijlocie a primei epoci a fierului (perioada Ha B_3–C_1, respectiv depozitele de bronzuri aparținând aşa-numitei serii Bâlvăneşti-Vinț / orizontului de depuneri de bronzuri VI = DFS VI). De asemenea, în contextul derulării proiectului de cercetare PILOT (*Platforma Pilot de valorizare trans-disciplinară prin baze de date relaționate*, PN-II-PT-PCCA-2013-4-1022), finanțat de UEFISCDI pentru perioada 2014–2017, dezvoltat de Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare în Optoelectronică în parteneriat cu Muzeul Național de Istorie a României şi SIVECO, au fost efectuate o serie de analize și investigații pluridisciplinare privind compoziția elementală a pieselor din cadrul depozitelor Tărtăria I și Tărtăria II. Este vorba de înregistrări spectroscopice (*laser induced breakdown spectroscopy* – LIBS, respectiv fluorescență de raze X – XRF) ale unor obiecte, precum și scanări laser 3D în vederea obținerii de modele digitale de înaltă rezoluție (rezoluție submilimetrică) ale unor piese, pe baza cărora pot fi realizate modele digitale care permit obținerea unor informații relevante privind tehnica de execuție, precum și alte detalii particulare privind forma diverselor artefacte. De asemenea, în cadrul INOE au fost realizate investigații asupra a trei nuclee de piese nedemontate încă din structura depozitului Tărtăria I, inclusiv prin efectuarea de radiografii digitale.

Tehnici moderne pentru arheometrie și arheologie la IFIN–HH București – Livius Trache (IFIN–HH)

Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Fizică și Inginerie Nucleară „Horia Hulubei” (IFIN–-HH), cel mai mare institut de cercetare din România, este implicat de decenii în activități de studiere și conservare a patrimoniului cultural național. Pornind inițial de la simple inițiative personale, astăzi IFIN–HH are atât un portofoliu larg și divers de tehnici și metode utile arheologiei, cât și strânse colaborări cu arheologi. Tipurile de analize se grupează astfel: analize prin varii metode (metode nucleare și atomice), tratamente cu radiații gama, datare cu radiocarbon, combinații ale acestora. Analizele sunt elementale sau izotopice, dar și la nivel de spectroscopie moleculară și pot servi pentru determinarea compozitiei artefactelor sau pentru caracterizarea și identificarea lor. Tratamentele sunt fie pentru stoparea atacurilor unor agenți biodegradanți, fie pentru consolidarea artefactelor ajunse în stadii avansate de degradare; datarea cu radiocarbon se poate aplica pentru obiecte din materiale organice cu vechimi de pâna la cca 50 mii de ani. Metodele folosesc instalații și echipamente existente în institut pentru alte tipuri de cercetare, ca și instalații dedicate arheometriei.

IFIN–HH este atât promotorul la nivel național al folosirii pe scară cât mai largă a metodelor moderne fizico-chimice în studiul și conservarea patrimoniului, cât și un lider recunoscut la nivel internațional în astfel de activități. În prezentare am formulat pe scurt oferta IFIN–HH pentru o colaborare mai strânsă și mai coerentă cu arheologii. Fiecare tehnică/metodă a fost exemplificată prin câteva cazuri de succes.

Situri fortificate și teritoriu în estul Transilvaniei la sfârșitul celei de-a doua epoci a fierului – Maria-Magdalena Ștefan, Dan Ștefan (CI)

Autorii prezintă rezultatele cercetărilor de teren (arheologie aeriană, teledetecție, cercetare de suprafață, investigații geofizice) desfășurate în ultimii doi ani în cadrul unor proiecte post-doctorale, în depresiunile intramontane din estul Transilvaniei, în situri considerate în literatură a aparține sfârșitului celei de-a doua epoci a fierului. Pornind de la prezentarea caracteristicilor spațiale ale siturilor reevaluate și ale mediului ambiant, raportul inițiază o analiză asupra gradului de fragmentare a autorității și mecanismelor de control teritorial implementate în perioada secolelor I a.Chr. – I p.Chr., într-o zonă ce a funcționat ca o mare intersecție de drumuri ce leagă spațiul extracarpatic cu Podișul Transilvan. În mod particular, sunt discutate dimensiunile siturilor fortificate, relația dintre situri fortificate și așezări deschise, modele de ocupare a terenului, mlaștini și păduri din trecut, drumuri și rețele de puncte de observație, dezvoltări teritoriale policentrice și identități regionale.

Despre alierea argintului cu staniu în monede și podoabe geto-dacice – Bogdan Constantinescu, Daniela Stan (IFIN–HH)

Autorii prezintă o sinteză a analizelor aliajelor argintului cu staniu (împreună cu cupru şi plumb în majoritatea cazurilor) făcute pe aşa-numite tetradrahme geto-dacice din etapa a II-a (*apud* C. Preda) şi pe podoabe dacice (brățări, fibule) cu precădere din muzeele transilvane, precum şi date publicate până acum pentru monede şi podoabe celtice datate în secolele III–I a.Chr. din Franța, nordul Italiei şi Serbia (tezaurul de la Zidovar), la care se adaugă tezaurul de la Epureni (monede de tip Huşi-Vovrieşti şi podoabe). Apariția semnificativă (peste un procent) a staniului în metalurgia celtică este observată pentru prima oară în prima parte a secolului III a.Chr., rămânând încă deschisă problema modului de aliere: direct cu bronz (în acest caz raportul cupru – staniu este între 4 şi 10, specific compoziției bronzului din acea perioadă) sau separat, cupru de staniu (în acest caz, raportul micşorându-se în favoarea staniului). De remarcat că în tezaure precum Zidovar, Herăstrău sau Epureni, piesele din argint aliat cu staniu coexistă cu piese din argint de înaltă puritate. Procedeul de aliere a argintului cu staniu se întâlneşte doar la celți (ei controlând, de altfel, importante surse de staniu, din Bretania până în Boemia). Rămâne de explicat însă cum a ajuns acest procedeu pe meleagurile noastre în perioada secolelor III–I a.Chr. Sunt prezentate unele considerații legate de o schimbare de mentalitate după dezastrul de la Delphi, din anul 279 a.Chr.

Bronz și metale prețioase*. *Investigații nedistructive asupra creuzetelor de la Cârlomănești – Despina Măgureanu (IAB), Migdonia Georgescu (MNIR)

În situl din epoca Laténe de la Cârlomănești, s-a descoperit instrumentar utilizat în metalurgia metalelor neferoase. Lotul principal este constituit de creuzete întregi și fragmentare. Prezența acestora justifică ipoteza obținerii și prelucrării locale a unor aliaje de bronz. Existența unei producții locale este sugerată de descoperirea multor piese mărunte, nesemnificative tipologic, dar lucrate din

bronz. Modeste numeric, piesele de aur şi argint descoperite pot fi şi ele rezultatul prelucrării metalelor preţioase în aşezare.

Creuzetele au fost analizate morfologic. Studiul contextelor și distribuția planimetrică au fost utilizate în încercarea de identificare a zonelor de lucru ale meşterilor-artizani. Acest demers a fost completat cu măsurători XRF. Asupra creuzetelor, întregi și fragmentare, s-au făcut mai multe serii de măsurători, atât în interior, cât și exterior. În cazul aliajelor pe bază de Cu și Sn, au fost puse în evidență compoziții chimice cu procentaje variabile, ceea ce oferă indicii asupra tehnicilor de amalgamare, precum și asupra modului de utilizare a materiilor prime. Un număr redus de analize a pus în evidență urme reziduale de argint și de aur.

Inițierea acestui studiu completează şi nuanţează informaţiile şi ipotezele de lucru asupra metalurgiei bronzului şi metalelor preţioase, practicate în perioada clasică a civilizaţiei geto-dace (sec. II–I a.Chr.).

Arheologia și numismatica epocii clasice

Considerații privind tetradrahmele de tip Alexandru cel Mare atribuite Tomis-ului – Emanuel Petac (CNBAR), Aurel Vîlcu (IAB)

Suprapunerea tetradrahmelor de tip Alexandru cel Mare, atribuite, de catalogul de referință întocmit de către Martin Price, cetății Tomis (nr. 1211–1213), pe baza simbolurilor prezente pe reversul acestora (două căciuli de Dioscuri surmontate de două stele, două căciuli de Dioscuri sau două stele) cu un grup de tetradrahme de tip Alexandru cel Mare, provenind dintr-un tezaur faimos (Black Sea nr. 1–2), din comerțul internațional de antichități (Classical Numismatic Group, Auction 91, 19 sept. 2012, nr. 214; Naville Numismatics, 21 sept. 2013, nr. 40) ori din colecția American Numismatic Society (Price 1318), toate cu sigla de atelier TO pe revers, conduce la concluzii spectaculoase. Pe de o parte, seria de tetradrahme individualizată prin sigla TO este realizată exclusiv cu o aceeași ștanță de avers și se asociază perfect cu o serie de stateri de tip Lysimach, cu aceeași siglă de atelier și aceeași monogramă de magistrat, acestea fiind considerate acum a fi fost emise de cetatea Tomis imediat după mijlocul secolului al III-lea a.Chr. Pe de altă parte, este la fel de clar că vechea serie atribuită Tomisului (Price 1211–1213) trebuie reatribuită. Aceasta constituie, la rândul ei, o serie omogenă, contemporană cronologic cu precedenta serie amintită, dar care nu își mai găsește locul la Tomis, după cum nici la Odessos, Istros, Callatis, Chalcedon, Byzantion ori Mesembria, acestea prezentând toate sigle de atelier proprii și, uneori, simboluri ori monograme specifice. În acest context, în care există o serie omogenă de tetradrahme, care începe cu o emisiune fără titlu regal (Kirazli 56), continuând apoi cu piese toate cu titlul regal pe revers, prezentând chiar legături de ștanțe de avers sau revers și elemente specifice comune, propunem atribuirea ei altei cetăți din Asia Mică, imediat după mijlocul secolului al III-lea a.Chr. Asocierea acestei serii cu tetradrahma histriană cu Dioscurii din tezaurul de la Mektepini sau cu tetradrahmele tomitane cu sigla TO din tezaurul Black Sea, nr. 1–2, ca și prezența altor piese similare în tezaure din aceeași perioadă, descoperite la Kirazli, nr. 56 (Turcia) sau Golyam Manastir, nr. 13 (Bulgaria) susține cronologia propusă.

Un tezaur monetar de tip Kreuzelreiter descoperit în județul Buzău – Theodor Isvoranu (IAB), Sebastian Matei (MJ Buzău)

Autorii prezintă o descoperire monetară întâmplătoare, făcută în anul 2014, pe teritoriul satului Băbeni, com. Topliceni, jud. Buzău, cu prilejul plantării unei livezi. Este vorba de 11 monede din argint de titlu bun, din categoria imitațiilor după prototipuri greco-macedonene din secolele IV–III a.Chr. În anul 1939, K. Pink încadrase tipul *Kreuzelreiter* – denumire datorată simbolului cruciform ce însoţeşte reprezentarea călăreţului de pe revers – grupei imitațiilor celtice răsăritene, denumite *die Südserbische Gruppe*, pe baza descoperirilor cunoscute până atunci, provenind cu precădere din zona dalmatică, din Bulgaria şi România. Descoperirea unui tezaur alcătuit din 263 monede de acest tip la Dumbrăveni, jud. Vrancea, în anii '60 ai secolului XX, devenea cea mai reprezentativă atestare a acestor monede, C. Preda redenumind aceste emisiuni imitative drept *tipul Dumbrăveni*.

Monedele din tezaurul de la Băbeni prezintă un interes deosebit, întrucât reprezintă varianta „grea" (de nominal mare, circa 8–12,50 g), a tipului *Kreuzelreiter / Dumbrăveni*, puțin cunoscută din cauza numărului mic de exemplare, recuperate, până acum, exclusiv din descoperiri izolate. Prin

comparație, toate monedele tezaurului de la Dumbrăveni atestă varianta de dimensiuni mai mici a acestui tip (de circa 4–5 g).

Descoperiri de monede de aur antice din colecțiile Muzeului Național de Antichități constituite înainte de 1916 – Aurel Vîlcu (IAB)

În toamna anului 1916, în condițiile vitrege ale Primului Război Mondial, bogatul fond numismatic al Muzeului Național de Antichități a fost transferat la Iași și, apoi, în Rusia, la Moscova. Returnate de puterea sovietică în anul 1956, colecțiile numismatice au fost preluate de o comisie, care a constatat că monedele fuseseră amestecate și grupate pe emitenți, fără alte precizări asupra provenienței. Lipseau prețioase informații privind apartenența pieselor la tezaure descoperite pe teritoriul țării noastre sau la vechi colecții, formate încă de la începutul secolului al XIX-lea și intrate ulterior, prin donații și achiziții, în patrimoniul Muzeului Național de Antichități. După clasificarea monedelor, s-a trecut la munca anevoioasă de reconstituire a vechilor descoperiri, prin confruntarea cu fondurile arhivistice. Coroborarea informațiilor aflate în documentele din arhiva Muzeului Național de Antichități de datele de identificare a pieselor păstrate în prezent la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române a permis reconstituirea provenienței unor monede de aur grecești, romane și bizantine, care vin să completeze tabloul circulației aurului monetizat la Dunărea de Jos.

Această lucrare a fost realizată prin programul Parteneriate în domenii prioritare – PN II, derulat cu sprijinul MEN – UEFISCDI, proiect nr. 339 / 2014.

O reprezentare a Cavalerilor Danubieni de la Ciupercenii Vechi*, *jud*. *Dolj – Dorel Bondoc, Gabriela Filip (MO Craiova)

Absolut din întâmplare, în vecinătatea localității Ciupercenii Vechi din jud. Dolj a fost descoperită o plăcuță de plumb cu reprezentarea Cavalerilor Danubieni. Locul descoperirii a furnizat și alte artefacte din epoca romană: obiecte de fier, obiecte de plumb, obiecte de bronz și, bineînțeles, ceramică. Revenind la reprezentarea Cavalerilor Danubieni, aceasta este spectaculoasă atât prin subiectele redate, cât, mai ales, prin raritatea tipului căruia îi aparține. Comunicarea a abordat subiectul propus, împreună cu analiza tuturor celorlalte artefacte aflate la locul descoperirii.

Colonia Dacica Sarmizegetusa: date și interpretări noi privind planimetria orașului și topografia teritoriului acestuia – Ovidiu Țentea (MNIR), Andrei Cîmpeanu (UBB Cluj)

Acest studiu este o evaluare sintetică a tuturor datelor relevante, rezultate în urma cercetărilor arheologice mai vechi sau de dată mai recentă, coroborate de informațiile cartografice, de rezultatele prospecțiunilor non-invazive, respectiv de studiile de arhitectură ale unor monumente publice. Rezultatul acestui studiu îl constituie realizarea unor planuri complete ale parcelelor și construcțiilor antice, care pot fi interpretate pe paliere cronologice diferențiate. Dincolo de observarea evoluției structurilor urbane, se pot formula concluzii semnificative privind momentele în care au fost ridicate unele clădiri și reconfigurate anumite spații.

Milites singulares*. *Despre garda guvernatorului Daciei romane – Viorica Rusu Bolindeț (MNIT)

Scopul comunicării l-a reprezentat sintetizarea informațiilor referitoare la garda guvernatorului consular al celor trei Dacii de la Apulum, prin apelul la toate categoriile de surse istorice cunoscute (epigrafice, literare și arheologice). Astfel, evidențele epigrafice sunt relativ numeroase, comparativ cu situația similară din celelalte provincii ale Imperiului Roman: sunt cunoscute 10 inscripții privind militari care au slujit ca *equites singulares* sau care au precizată calitatea lor de *ex numerus singularium/ex singulares* în inscripții votive sau funerare, descoperite în marea lor majoritate la Apulum. Totodată, dispunem de cele mai multe materiale tegulare cunoscute în Imperiu, produse și ștampilate de trupele de *pedites* și *equites singulares*, care au fost descoperite chiar în sediul oficial al guvernatorului provinciei Daciei de la Apulum.

În ceea ce privește dovezile arheologice, pe baza săpăturilor, care au dus la dezvelirea unei părți impresionante din *praetorium consularis* de la Apulum, și a analogiilor din Imperiul roman, s-a încercat identificarea locului în care ar fi putut fi încartiruit efectivul de 1000 de soldați care constituiau garda guvernatorului Daciei romane. Niciuna dintre structurile constructive din *praetorium consularis* dezvelite până în prezent nu sugerează însă existența unui edificiu cu caracter militar în cadrul acesteia. Cea mai plauzibilă explicație ar putea fi aceea a încartiruirii trupelor de *singulares consularis* în cadrul garnizoanei legiunii a XIII-a Gemina, dată fiind distanța foarte mică la care se afla aceasta (cca 300 m spre sud-vest). De asemenea, credem că prezența unui detașament de

milites singulares în cadrul *praetorium*-ului, care să asigure guvernatorului protecţia permanentă, era absolut necesară. Identificarea clădirii în care erau găzduiţi aceştia rămâne un deziderat al cercetărilor arheologice viitoare.

Amfore Dressel 24 (Similis CD) descoperite în Dacia Romană – Adrian Ardeţ (MJERG Caransebeş)

Tipul de amforă Dressel 24 este foarte bine cunoscut în cadrul descoperirilor din Dacia Romană. Două exemplare inedite au fost descoperite recent la Tibiscum şi Potaissa. Prin formă şi pastă, acestea se încadrează între anii 267 (Atena) şi 281 (Brescia).

Date asupra resturilor animale din sanctuarul roman (Mitraeum III) de la Alba Iulia – Cetate*. *Campaniile 2013– 2014 – Georgeta El Susi (IAB)

Cercetările arheologice din anii 2013–2014, desfăşurate în punctul Cartier Cetate, obiectiv Mithraeum III, de la Alba Iulia au permis analiza unui lot faunistic de 2068 resturi animaliere aparţinând nivelului roman. Pe baza datelor arheologice preliminare, sanctuarul a fost datat între sfârşitul secolului al II-lea şi prima jumătate a secolului al III-lea p.Chr. Oasele reprezintă în majoritate deşeuri menajere. Pe lângă acestea, semnalăm oase de la specii intruzive, rozătoare în principal (şoarece, cârtiţă) sau păsări sălbatice (vrăbii). Oasele porcinelor reprezintă peste jumătate din eşantion (53,51%), urmate de cele ale bovinelor (17,7%), ovicaprinelor (14,19%) şi ecvideelor (0,98%). Vânatul are o importanţă redusă în plan alimentar, oasele celor cinci taxoni sălbatici însumând cca 1,8%. Resturile păsărilor totalizează 11%, cele mai multe dintre ele fiind atribuite găinii (4,48%). Un context aparte îl reprezintă cutia altarului, din care s-au recoltat 40 de oase, în mare parte arse. 36 fragmente identificabile au fost atribuite următoarelor specii: găină (14), porc (7), viţel (2) şi scoică de râu (1). Pe lângă cele 24 de oase identificate, eşantionul include şi 12 spărturi nedeterminate, ce pot proveni de la găină sau porc, în niciun caz de la vită. Oasele din acest context provin de la minimum şase exemplare, trei găini adulte, doi purcei de lapte (unul fiind ceva mai tânăr) şi o vită. Oasele de găină au o pondere majoritară, peste 50% în cutia din altar, comparativ cu procentul din sit (8–9%). Deşi eşantionul din acest context este mic, el a reuşit destul de bine să puncteze anumite aspecte, legate de speciile cu rol în activităţile sanctuarului. Evident, utilizarea găinii şi porcului în ritualul funerar a evidenţiat preferinţa pentru consumul unui aliment de bună calitate (pasăre, purcel). Galinaceele folosite erau adulte, în schimb purceii erau tineri. Posibil ca sacrificările (banchetele respective) să nu fi implicat prea mulţi membri ori colectivităţi mari, având în vedere preponderenţa unor specii de talie mică (găină, purcei de lapte) în detrimentul celor de talie mare.

Cercetările arheologice de la Axiopolis*. *Istoric şi perspective – Cristina-Georgeta Alexandrescu, Alexandru Morintz (IAB)

Zona sitului antic *Axiopolis*–Hinog, lângă Cernavodă, a fost cercetată din punct de vedere arheologic (în mod oficial) foarte puţin, şi anume în anii 1898–1899, de către Pamfil Polonic şi Grigorie G. Tocilescu. Nici măcar documentaţia din aceste campanii nu a fost complet valorificată. Câteva fotografii realizate în cursul unei vizite la Axiopolis în anul 1907 de către arhiepiscopul Raymund Netzhammer, precum şi documentaţia publicată de către Carl Schuchhardt în anul 1918, realizată tot în cursul unei vizite pe platoul Cetăţii, după toate aparenţele puţin luate în considerare de arheologi până acum, au fost reevaluate în scopul clarificării unor neconcordanţe în planurile de ansamblu publicate la începutul secolului trecut. Suprapunerea zonei platoului cetăţii de o unitate militară a distrus complet majoritatea ruinelor dezvelite deja şi probabil şi alte obiective nedocumentate la finele secolului al XIX-lea, dar afectate de construcţiile unităţii. După informaţiile disponibile la ora actuală, şansele unor investigaţii în perimetrul incintei unităţii şi în zona imediat înconjurătoare platoului – despre care există observaţii tot de la finele secolului al XIX-lea – sunt nule. Sistematizarea şi analiza puţinelor informaţii şi materiale încă existente reprezintă, aşadar, singura şansă pentru clarificarea unor aspecte esenţiale ale acestui sit, de o importanţă deosebită în Antichitate.

Configuraţiile urbane şi militare din provincia Scythia – Alexandra Teodor (UAU – IM Bucureşti)

Prezentarea porneşte de la lucrarea de doctorat a autoarei (susţinută la finalul anului 2014) şi constituie prima monografie pe tema structurilor construite urbane şi militare din Dobrogea Antichităţii târzii. A presupus un enorm efort de colectare şi sistematizare a datelor relevante, etape preliminare şi absolut necesare unei analize solid fundamentate. Analiza propriu-zisă a fost, prin

urmare, realizată într-o formă incipientă – un compromis asumat, în favoarea etapelor preliminare. Elementul-cheie al demersului, care a determinat, printre altele, volumul considerabil al documentației strânse și structura lucrării în ansamblu, a fost metoda de lucru abordată – constituind, totodată, una dintre principalele contribuții originale ale tezei. Aceasta a presupus conceperea unor fișe de lucru – de tip clasic –, cu o structură dedicată nu doar temei, ci și siturilor analizate. În mod firesc, s-a pornit de la o structură preliminară a fișei-tip, care a fost ulterior amendată constant, până la finalizarea completării acesteia pentru fiecare studiu de caz în parte. Unul dintre principalele beneficii ale sistemului de lucru a fost faptul că a permis atât analize transversale (pe fiecare sit în parte, tratat independent), cât și longitudinale (comparativ, pe paliere distincte, între mai multe situri – privite ca parte dintr-un sistem).

Au fost incluse în studiu toate siturile cu documentație relevantă pentru temă din provincia Scythia (sfârșitul secolului al III-lea – începutul secolului al VII-lea p.Chr.), însumând un număr de 16 așezări urbane sau militare: 14 din Dobrogea românească (*Argamum*, *Histria*, *Tomis* și *Callatis* pe litoral; *(L)Ibida*, *Ulmetum* și *Tropaeum Traiani* pe drumul imperial sau adiacent; *Sacidava*, *Capidava*, *Carsium*, *Troesmis*, *Dinogetia*, *Noviodunum* și *Halmyris* pe linia Dunării), respectiv două din Bulgaria (*Acres*, pe litoral; *Zaldapa*, pe drumul imperial).

CIR vs. RGB in fotografia aeriană pentru identificarea siturilor arheologice – Carmen Bem/Miu (CNADNR)

[Fără rezumat]

Arheologia epocii medievale

Relații etnice și cronologice în necropola nr. 3 de la Bratei, județul Sibiu – Daniel Anton (CI)

Necropola nr. 3 de la Bratei (germană *Breitau*, *Pretai*, maghiară *Baráthely*) joacă un rol extrem de important □n cronologia secolelor V–VII p.Chr. în spațiul carpato-panonic. Mulțumită influențelor germanice și avare care caracterizează materialul arheologic din necropolă, cimitirul nr. 3 se bucură de o importanță mare în ceea ce privește interpretările etnice în arheologia medievală timpurie. În cadrul școlii germane – cu precădere –, există numeroase controverse cu privire la metodologia interpretării materialului arheologic atunci când acesta poate fi pus în legătură cu grupări entice, precum baiuvari, alemani, franci, avari și alte etnii. În acest context, trebuie menționat, pe de o parte, Sebastian Brather, care susține că interpretarea etnică nu este posibilă □n arheologie și, pe de altă parte, persoane, precum Volker Bierbrauer și Peter Stadler, care susțin opusul. Peter Stadler a reușit să separe astfel de influențe □n întregul material din perioada avarilor din Panonia, arătând că anumite obiecte reflectă prezența anumitor grupări etnice. Tot cu această metodologie și cu ajutorul bazei de date Winserion, s-a evaluat și materialul de la Bratei. La baza analizei au stat mărgelele din inventarele feminine. Deși publicarea și, mai ales, prelucrarea cimitirului nr. 3 nu au fost deloc ușoare, dat fiind faptul că majoritatea mormintelor a fost jefuită, s-a reușit distingerea a două perioade □n cadrul materialului, ceea ce ne arată că există o primă fază, cu un substrat germanic, cu obiecte precum mărgele de chilimbar și fibule digitate cu trei și cinci degete de tip „Bügelfibeln”, care ar proveni din substratul autohton/gepidic, și o a două fază, caracterizată în mare parte prin mărgele cunoscute din perioada avară și prin mormintele de cai. Înserierea materialului feminin sugerează că populația autohtonă supraviețuiește după căderea regatului gepidic și este asimilată de către avarii nou veniți.

Descoperiri întâmplătoare de piese mărunte din județul Prahova – Bogdan Ciupercă (MJIA Prahova)

Comunicarea are ca punct de plecare o realitate tot mai prezentă și care generează interes și dispute de o bună perioadă de timp în comunitatea arheologilor români. Mai precis, descoperirea unor piese arheologice datorită activității unor „pasionați” de trecut și de urmele acestuia, cunoscuți în limbaj neacademic drept „detectoriști”. În ultima perioadă, și în județul Prahova se constată un număr important de „descoperiri întâmplătoare”, realizate cu ajutorul detectoarelor de metale. Pe lângă problemele de legalitate și etică, din punctul nostru de vedere ar trebui discutate și alte aspecte ale problemei. Cum ne raportăm, din punct de vedere arheologic, la aceste descoperiri, ținând cont că, în unele situații, este vorba de piese cu totul deosebite și care reprezintă unicate în spațiul în care au fost descoperite? Câtă credibilitate prezintă indicarea locului descoperirii de către cel care a adus piesa la un muzeu, la o primărie sau la o direcție județeană de cultură? Piesa descoperită provine dintr-un loc

în care nu era semnalat niciun sit arheologic sau, de fapt, dintr-un sit reperat? Acestea sunt doar câteva întrebări care pot fi puse având în faţă o astfel de „descoperire întâmplătoare”.

Investigaţii fizico-chimice asupra unor brăţări bizantine descoperite în Dobrogea – Roxana Bugoi (IFIN–HH), Ingrid Poll (MMB), Gheorghe Mănucu-Adameşteanu (CI), Thomas Calligaro, Claire Pacheco, Laurent Pichon (C2RMF)

În această comunicare sunt prezentate rezultatele investigaţiilor fizico-chimice efectuate asupra unor brăţări de sticlă provenind din câteva situri bizantine din Dobrogea. Aceste artefacte au fost descoperite în săpăturile arheologice de la Nufăru şi Isaccea, fiind datate în secolele X–XIII. Studiul a vizat determinarea reţetelor folosite la fabricarea acestor obiecte de podoabă, identificarea materiilor prime şi a tehnicilor folosite de meşterii sticlari bizantini. Măsuratorile s-au efectuat folosind metodele de analiză bazate pe fascicolele de ioni acceleraţi, cunoscute în literatura de specialitate sub numele de *Ion Beam Analysis* (IBA), şi anume PIXE (*Particle Induced X-ray Emission*) şi PIGE (*Particle Induced Gamma ray Emission*) – varianta în fascicol extern. Experimentele au avut loc la acceleratorul AGLAE, din subsolul Muzeului Luvru din Paris, în cadrul proiectului EU FP7 CHARISMA, în urma lor fiind determinată compoziţia chimică a câtorva zeci de fragmente de brăţări de sticlă. Datele IBA au indicat că majoritatea brăţărilor sunt sticle de tip calco-sodic, un număr redus de artefacte (exclusiv fragmente găsite la Isaccea) fiind identificate drept sticle de plumb. Compoziţiile chimice obţinute au sugerat că brăţările de sticlă studiate au fost manufacturate folosind materii prime şi reţete distincte. O altă interpretare a rezultatelor analitice a fost aceea că sticla din care au fost fasonate brăţările a rezultat în urma unor proceduri de reciclare. Datele compoziţionale au indicat şi agenţii cromofori (ioni de Mn, Fe, Co, Cu) şi pigmenţii minerali utilizaţi la decorarea unora dintre brăţările analizate (stanat de plumb în cele mai multe cazuri şi un aliaj metalic aur-argint într-un singur artefact). Comparând rezultatele analizelor pe suprafeţele patinate şi pe cele curăţate ale aceluiaşi obiect, au fost puse în evidenţă fenomenele de coroziune ale sticlei, apărute ca urmare a şederii în sol a acestor obiecte pentru o perioadă îndelungată. Acest studiu se doreşte a fi o etapă în investigarea artefactelor de sticlă din patrimoniul cultural românesc, subiect abordat doar ocazional în cercetarea arheometrică din România.

Analiza antropologică a resturilor scheletice umane medio-bizantine de la Păcuiul lui Soare (jud. Constanţa) – Gabriel Vasile (IAB)

Cercetări arheologice pe insula Păcuiul lui Soare au fost efectuate, începând cu anul 1956, de un colectiv coordonat de către Petre Diaconu. Necropola, amplasată în partea de nord-vest a cetăţii, a fost acoperită în cea mai mare parte de apele Dunării. Cele mai multe complexe funerare au fost descoperite atât în interiorul fortificaţiei, cât şi în parterul turnului-poartă sau *extra muros*.

Au fost descoperite 169 de morminte, exclusiv de inhumaţie, cu schelete orientate V–E. Se practica înhumarea individuală, dar au fost identificate şi reînhumări. Necropola este organizată pe şiruri, depunerea scheletelor făcându-se în gropi simple, puţin adânci, de formă rectangulară şi oval-alungită. Scheletele erau dispuse în decubit dorsal, dar au fost menţionate şi schelete depuse chircit sau la care unele părţi anatomice sunt îndepărtate intenţionat. Inventar funerar a fost documentat la 11 morminte şi este reprezentat prin piese de podoabă, de port şi de cult, constând din podoabe ale capului şi ale gâtului şi accesorii vestimentare. Încadrarea cronologică a necropolei este cuprinsă în intervalul dintre mijlocul secolului al XIII-lea şi mijlocul secolului al XIV-lea.

Din raţiuni obiective, analiza antropologică a fost efectuată doar pe un număr de 91 de indivizi, provenind din 76 de complexe funerare. Am urmărit evaluarea stării de conservare şi de reprezentare a indivizilor, o serie de aspecte demografice (determinarea sexului, estimarea vârstei la deces şi a staturii indivizilor), indicatori ai stresului şi stării de sănătate a populaţiei medievale de aici (au fost observate condiţiile patologice şi markeri ai stresului biomecanic), precum şi obţinerea de informaţii cu privire la variabilitatea populaţiei (identificarea câtorva caractere epigenetice şi efectuarea unui set de măsurători craniene şi postcraniene).

Reinterpretarea evoluţiei cetăţii Feldioara /Marienburg pe baza investigaţiilor arheologice recente – Daniela Marcu Istrate (CI), Adrian Ioniţă (IAB)

Restaurarea cetăţii Feldioara / Marienburg (jud. Braşov) în anii 2013–2015 a oferit posibilitatea efectuării unor cercetări arheologice extinse, combinate cu investigaţii asupra structurilor zidite păstrate. În acelaşi timp, au fost realizate studii geo-tehnice şi s-au întocmit, pentru prima dată, un releveu şi o ridicare topografică. Toate aceste investigaţii au condus către o reevaluare a evoluţiei fortificaţiei şi a

clădirilor din interiorul acesteia. Au fost identificate mai multe structuri zidite noi, au fost obținute informații suplimentare despre unele structuri zidite deja identificate, a putut fi completat planul istoric al cetății și au fost recuperate importante materiale arheologice (ceramică, idoli, obiecte de metal, sticlă etc.), provenind din diferite perioade istorice (neolitic, eneolitic, perioada dacică, epocile medievală și modernă). Comunicarea noastră însumează aceste rezultate, pe baza cărora se poate întocmi o evoluție planimetrică și cronologică mai apropiată de realitatea istorică.

Situarea mănăstirii cisterciene Egres–Igriş, com. Sânpetru Mare, jud.Timiş, în lumina unor cercetări geofizice recente – Daniela Tănase (MNB Timișoara), Balázs Major, Zsolt Vágner, Gábor Bertók (UCPP Budapesta)

Mănăstirea cisterciană *Egres*, una dintre cele mai importante mănăstiri ale Ungariei medievale, fondate în anul 1179 de către regele Béla al III-lea, a fost locul de înmormântare pentru regina Yolanda de Courtnay (1233) şi soţul său, regele Andrei al II-lea (1235). Abaţia a scăzut treptat în importanţă, în anul 1551 fiind distrusă definitiv de către otomani.

O imagine referitoare la grandoarea abaţiei cisterciene s-a putut contura doar prin prisma izvoarelor documentare medievale, precum şi prin cea a cercetărilor de istoria artei, mai cu seamă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când Pál Molnár, Flóris Rómer şi Imre Henszlmann au vizitat Igrişul şi au lăsat descrieri şi desene ale ruinelor văzute de ei. Astăzi, în satul Igriş nu mai este vizibilă nicio ruină a înfloritoarei abaţii cisterciene, fapt care a creat controverse cu privire la amplasarea acesteia.

În toamna anului 2013, o echipă, care a reunit arheologi de la Muzeul Naţional al Banatului Timişoara şi de la Universitatea Catolică „Péter Pázmány” din Budapesta, a efectuat prospecţiuni geofizice în partea de nord-est a satului Igriş, pe locul numit *La Ofer*. În urma acestora, a fost stabilit parţial planul edificiului de cult şi al unor clădiri ale complexului monastic. În viitorul apropiat, se intenţionează efectuarea de săpături arheologice care să confirme rezultatele prospecţiunilor geofizice.

Palanca sau Tabia*. *Fortificațiile de pământ turcești din nordul Dobrogei – Aurel Stănică (ICEM–GS)

Evenimentele din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, desfăşurate pe fundalul declinului puterii centrale în Imperiul Bizantin, au instituit superioritatea statului otoman asupra micilor formațiuni politice din Peninsula Balcanică. Ocuparea unui cap de pod în această regiune, cu perspectiva unei extinteri nelimitate către vest, a avut drept consecințe deschiderea porților bătrânului continent pentru statul otoman. Stabilirea dominației turcilor otomani asupra Dobrogei, la începutul secolului al XV-lea, a dus la transformarea treptată a ținutului dintre Dunăre și Mare, ca și a întregii zone balcanice, pentru mai bine de patru veacuri, într-o „oglindă a Anatoliei”, prin cultura materială și spirituală adusă aici din Orient.

Informațiile documentare asupra unor geamii sau medrese-le, tekke-le sau zaviye-le, hanuri (carvanserai) sau hammam-uri (băi), poduri sau cișmele, diferite grupări de ordine religioase, așa numitele tarikat sau posesorii de timar (zeamet sau hass) ori cetățile de pe linia Dunării sunt mărturia directă a unei moșteniri culturale din secolele XV–XIX, când Dobrogea a fost parte integrantă a Imperiului otoman.

Nu avem la îndemână toate instrumentele documentare necesare pentru reconstituirea, măcar parțială, a unei perioade din trecutul Dobrogei otomane și pentru înțelegerea valorilor culturale pierdute, dar se pot face unele evaluări pornind de la informațiile din documentele otomane și din relatările călătorilor care au vizitat regiunea. În realizarea documentațiilor pentru întocmirea unor studii istorice, în vederea actualizării planurilor urbanistice generale (PUG) pentru unitățile administrativ-teritoriale din județul Tulcea, ne-am lovit de problema localizării cetăților și fortificațiilor realizate de către otomani. Pentru cercetarea acestui aspect, am inițiat o amplă documentare, care a avut ca principal scop identificarea documentelor istorice și surselor cartografice, în care sunt descrise sau apar planurile cetăților și fortificațiilor turcești din Dobrogea.

Inițial, inconsistența surselor documentare și lipsa informațiilor detaliate au pus sub semnul întrebării reușita demersului nostru. În ciuda acestor inconveniente, apelând la tehnicile moderne utilizate în cartografie, am obținut rezultate notabile, care pot constitui un punct de plecare pentru cercetări ulterioare. De asemenea, pornind de la sursele cartografice, trecem în revistă termenii care definesc fortificațiile de pământ otomane.

Un brâu otoman din epoca lui Süleyman I Magnificul din colecția Muzeului Național de Artă al României – Emanuela Cernea (MNAR), Eugen Nicolae (IAB)

În colecția de textile medievale a Muzeului Național de Artă al României se păstrează trei brâie de mătase colorată, descoperite în anul 1860 la Mănăstirea Bistrița și atribuite marelui ban Barbu Craiovescu, în baza unei legende consemnate de Alexandru Odobescu. În ciuda presupusei vechimi (prima jumătate a secolului al XVI-lea), cele trei țesături nu au putut fi catalogate în cei peste 150 de ani de istorie a colecției, fiind chiar suspectate că ar fi creații ale veacului al XIX-lea.

Analiza tipului de decor nu a permis asocierea acestui ansamblu de țesături unuia dintre atelierele cunoscute ale vremii. Deși sunt cunoscute numeroase picturi medievale în care astfel de piese completau ținutele oficialilor otomani și chiar ale voievozilor sau boierilor români, nu au putut fi identificate piese similare în colecții din țară sau străinătate. Lipsa unor repere comparative a pus, astfel, sub semnul întrebării datarea propusă de Odobescu, iar extinderea cercetării a condus spre un ipotetic atelier din nordul Africii, ce ar fi putut furniza țesături de lux pentru piața otomană. Persistența, în arta textilă nord-africană a secolului al XIX-lea, a unor motive decorative asemănătoare celor de pe brâiele de la Mănăstirea Bistrița lărgește însă mult prea mult aria de datare a acestora.

Plasându-se, astfel, într-un context stilistic și tipologic foarte flexibil și destul de slab ilustrat, micro-colecția de țesături de la Bistrița poate fi datată, totuși, cu ajutorul unei inscripții imprimate pe una dintre cele trei piese, descifrate recent, care confirmă afirmația lui Odobescu și transformă întregul ansamblu de brâie într-un reper fundamental pentru studiul țesăturilor medievale. În textul în limba turcă osmană este menționat „sultanul Süleyman fiul șahului Selim" și anul 933 al hegirei (1526–1527 d.Hr.), deci este vorba despre epoca lui Süleyman I Magnificul (1520–1566).

*[**Brățări de sticlă descoperite în timpul cercetării preventive din centrul Timișoarei**, **punctul Piața Unirii*** – Ana Cristina Hamat (MBM Reșița), Alexandru Szentmiklosi, Andrei Bălărie (MNB Timișoara)]

În cadrul proiectului *Reabilitarea spațiilor publice din centrul istoric al Municipiului Timișoara*, desfășurat în cartierul Cetate, în perioada 2013–2014, a fost cercetată și Piața Unirii. Aici au fost descoperite mai multe complexe arheologice, cu o datare care acoperă perioada dintre sfârșitul mileniului IV BC și epoca modernă. Cele mai multe dintre descoperiri se leagă, însă, de perioada otomană a cetății. Printre acestea se află și mai multe fragmente de brățări de sticlă, care provin de la 23 de exemplare. Niciunul dintre exemplare nu se poate întregi, dintr-o brățară se mai păstrează cel mult o jumătate, iar în cele mai multe cazuri, avem de-a face cu fragmente mai mici de 20%. O parte a pieselor poate fi considerată drept producție locală, la care se adaugă un număr mai mic de piese provenite din import – acestea fiind lucrate în centre cunoscute, aflate pe teritoriul Imperiului Otoman.

Cercetarea și publicarea brățărilor de sticlă, descoperite în timpul săpăturilor arheologice preventive din centrul Timișoarei, completează anumite date cu privire la viața de zi cu zi și la comerțul desfășurat în Timișoara otomană. De asemenea, acest tip special de bijuterii se adaugă unei colecții valoroase deținute de către Muzeul Național al Banatului din Timișoara și completează, prin diversele tipuri de tratare a suprafeței și prin elementele de decor, tipologia brățărilor de sticlă descoperite pe teritoriul României.

REZUMATE/ABSTRACTS. WORKSHOP *UNDERSTANDING STONE TOOLS*

[***Modeling Use-Life Distributions and Curation in Paleolithic Stone Tools Assemblages*** – Gabriel Marius Popescu (ASU)]

Based on a combination of typological features, raw material and regional peculiarities, lithic assemblages recovered from various prehistoric sites have been used to define "type" industries as expressions of activity or cultural identity. Yet assemblages are also a product of formation processes, they accumulated over varying time spans, with various artefacts combinations, use-life, and discard rates, therefore representing the context of complex relationships. Amongst these factors artefact use-life affected the formation, size and composition of assemblages. In this respect, use-life is to assemblage formation as similar as lifespan is to demography. All other things being equal, longer artefact use reduces the rates of discard and as a consequence, assemblage size. When considered at all in archaeological artefacts, use-life is typically expressed as a mean value. However, uselife's distribution – *variation around the mean* – affects assemblage composition independently of the

mean. Distribution is generally neglected because its effects are not really appreciated and seem difficult to measure. In the research reported here I study use-life distribution in Paleolithic artefact assemblages, using cumulative survivorship and the two-parameter Weibull model. The Weibull model is useful because it estimates both quantities (i.e., mean and distribution of stone tool use-lives), and its theoretical characteristics distinguish between distributions that were produced by accident or chance and those produced by cumulative attrition. I will further develop on the distinguishing the often conflated concepts of uselife and curation (i.e., the ratio of realized to maximum utility) and show how a quantitative measure, the Gompertz-Makeham *b* parameter can be used to characterize them. I will compare this curation measure to use-life distributions and reveal how two curations varie independently of use-life in different tool distributions. Although some tools were used briefly, they could be well curated, despite brief use. Use-life can therefore be short when curation is high, because curation varies independently of uselife in different tool distributions; those two quantities are independent.

I will conclude with the implications of the ability to measure curation in the archaeological record, and the way use-life distributions and curation measures can help us to know better how assemblages formed and improve our understanding of the archaeological record.

The Lower Paleolithic Quarrying Site of Dealu Guran*, *Southeastern Romania – Adrian Doboş (IAB), Radu Iovita (RGZM)

The Dealul Guran site (Peştera Village, Constanţa County) is a collapsed rockshelter located on a Cretaceous limestone hill, very rich in flint nodules. The stratigraphic sequence comprises five geological units, consisting of weathered sediment, redeposited from the bedrock unit, mixed with a small amount of loess. Three archaeological layers were identified, and absolute ages were obtained through luminescence techniques (OSL, IRSL, and post IR–IRSL). For the oldest layer, three ages were obtained: 392 ± 23 ka, 388 ± 36 ka and 320 ± 21 ka, respectively; they indicate a MIS 11 occupation of the site, thus representing the first Lower Paleolithic site in Romania and one of the oldest securely dated sites in Eastern Europe.

The Lower Paleolithic assemblage belongs to Mode 1 (core-and-flake industries) and mainly reflects flint quarrying activities. The most numerous pieces are cortical flakes and tested blocks. The absence of the retouched tools so far corroborates the expedient character of the industry, due to the abundance of good quality raw material. The post-depositional factors seem to have had low intensity, given that the percentage of edge damage on the flakes is fairly low, and the size of the knapped pieces span from a few millimeters flakes to decimeter-large tested blocks and cores.

Le matériel lithique de Lespezi (département de Bacău*, *Roumanie) – Roxana Dobrescu (IAB), Loredana Niţă (UV Târgovişte)

Pour la présentation, nous avons choisi les niveaux III et IV. Quelques conclusions générales ont été mises en évidence :

1. Le nombre important des produits laminaires par rapport aux éclats.

2. La percussion dure domine dans le niveau III, tandis que dans le IV nous avons pu déterminer que la percussion dure.

3. La mise en forme des blocs a été faite sur le site (niveau III). En ce qui concerne le niveau IV, la conclusion est qu'au moins pour le silex, le grès et le silicolite, la mise en forme des blocs a été faite sur le site.

4. La présence des pièces brûlées en nombre assez important (à en juger d'après les foyers découverts dans ces niveaux).

5. Gestion différente des matières premières (par exemple le grès du niveau IV est traité différemment par rapport à celui du niveau III)

6. Les matières premières sont variées. Elles sont en générale de provenance locale avec une prédominance du grès, du silicolite et du silex noir. Nous avons pu déterminer quelques provenances lointaines (le silex du Prut et une variété de silex qui vient de la Vallée du Danube).

The shape of past research – techno-typological reading of an old lithic collection from Vârghişului Gorges (Perşani Mountains*, *Harghita County*, *Romania) – Marian Cosac, Loredana Niţă, George Murătoreanu (U Valahia), Alexandru Radu (DJC Dâmboviţa), Dan Lucian Buzea (MCR Sf. Gheorghe)

The first archaeological research in the karst system of Vârghişului Gorges date back to the beginning of the 20th century; they continued sporadically until the first decade of the 21st century, while the karst system was acknowledged as protected nature reserve. For the most part, the archaeological collections recovered remained unpublished. The lithic analysis presented here tackles one of the richest such collections, hosted in the National Szeckler Museum from Sf. Gheorghe. The main raw material used was quartzite, followed by opal, sandstone and volcanic rocks, while flint, radiolarite and chalcedony rarely amount to more than 8% of the assemblages. The medium to large size flakes seem to have been favored during blank production, irrespectively of the chosen raw material. Alongside partially retouched blanks, the formal tools category includes sidescrapers, endscrapers, unifacial and bifacial points.

On the wear from the carenated artefacts from the Aurignacian I layer in Mitoc – Malu Galben – Diana-Măriuca Vornicu (IAI)

Mitoc – *Malu Galben* (Botoşani County, Romania) is one of the most important Upper Palaeolithic sites in South-Eastern Europe. Here, on a fourteen meter height stratigraphy, three Aurignacian and four Gravettian layers were identified, on a time span ranging from 32.000 BP to 20.500 BP. The Aurignacian I layer (with an ending date of 30.000 BP) is the richest in discoveries, presenting itself in form of various flint knapping places, some of them organised around hearts. Within the excavated materials clear makers for the Aurignacian were found: carenated and nosed endscrapers, carenated burins, Mladeč points.

The carenated artefacts have a long history of recognition and a long debate around their functionality in prehistoric times. Technologically, they were associated with the bladelet technology, being considered as cores for bladelet removal. Typologically, they were seen as endscrapers/burins. But the question is what were they actually representing for the man living thirty thousand years ago? Use-wear analysis made for several sites from Europe support both the technological and typological assessments.

As for the carenated pieces discovered at Mitoc – *Malu Galben*, the use-wear investigations made by Jardon & Collin (in 1993) on 26 artefacts revealed the core dimension of these items. Recent microscopic analysis performed on 61 carenates (70% of their total) discovered in the Aurignacian I layer (1978–1996 excavations) from *Malu Galben* reinforce the observations related to the fact that these specific artefacts lack traces related to use. On the other hand, technological wear that can be related to the use of mineral hammers for bladelet removal was observed only on 24% of the studied collection.

Patterns in Stone: the lithic assemblage from Schela Cladovei (Mehedinţi County) – Clive Bonsall (U Edinburgh), Adina Boroneanţ (IAB)

The lithic assemblage from Schela Cladovei can be divided into two chronologically distinct components. The Late Mesolithic (c. 7100–6300 cal BC) is characterized by intensive use of local materials (chert, quartzite, and other metamorphic and sedimentary rocks) for the manufacture of chipped and coarse stone artefacts. In the Early Neolithic (c. 6000–5600 cal BC) local materials continued to be used, but new technologies were introduced often combined with the acquisition of extra-local rocks and minerals.

The polished stone industry from Şoimuş – *La Avicola (Ferma 2)* – Cristian Eduard Ştefan (IAB), Mădălina Dimache (CI), Răzvan Petcu (IAB), Dan Palcu (U Utrecht)

During the construction of A1 Motorway route, the segment located between Deva and Orăştie, a joint team of archaeologists from the "Vasile Pârvan" Institute of Archaeology (Bucharest) and the Roman and Dacian Civilization Museum (Deva) conducted preventive archaeological research in the settlement of Şoimuş, from the 16th August until the 16th November 2011. The settlement is positioned at Şoimuş, in-between this locality and Bălata Village, Hunedoara county, in a place called *La Avicola (Ferma 2)*, on the middle sector of the first terrace of the Mureş river. In this presentation we analyse the polished stone artefacts from this settlement which belongs to the Turdaş cultural aspect. The range of types for this artefacts is diverse (axes, chisels, adzes, armlets, etc.) and they rezulted from different contexts (dwellings, huts, pits, ditches). We tried to pay attention also to the wear traces and the rock types collected by the Şoimuş community.

Polished stone tools as grave goods in the Hamangia cemetery at Cernavodă – Columbia D. The typological and contextual analyses – Raluca Kogălniceanu (IAB), Constantin Haită (MNIR)

The Hamangia cemetery from Cernavodă – Columbia D (Constanţa County, Romania) is well known, among other things, for its rich inventory of grave goods. If a previous study of the

adornments stated that they were not as numerous as led to believe from the publications, when it came to polished stone tools, the situation was completely different, as we identified almost 150 pieces belonging to this category.

The presentation will be divided into two parts (a discussion of the analyzed material and the contextualization of this type of grave goods), followed by a discussion of the results. Punctually, the presentation will follow topics on typology of the artefacts according to size and shape, raw materials used, use and reuse of some of the artefacts, analogies, contextualization of the artefacts within the cemetery, position of tools in relation to the anatomical elements of the skeleton, sex and age of the deceased, association of polished stone tools with other types of grave goods. The issues discussed comprise the function of the artefacts – weapons or tools, provenance of the raw material, issues such as imitation, fragmentation, miniaturization, association with gendered goods, as possible chronological or social indicators, in comparison to the site of Durankulak.

The chipped stone assemblage from the Early Chalcolithic settlement at Isaiia – Balta Popii – Diana-Măriuca Vornicu (IAI)

The lithic technology of the Precucuteni communities (Vth millennium BC – Early Chalcolithic) is understudied and poorly understood. An evaluation of its unity and specific aspects was not made even today, 80 years after the discovery of the pre-Cucuteni layer at Izvoare.

This presentation offers an insight into some of the technological and typological aspects of the chipped stone assemblage discovered in the Early Chalcolithic settlement from Isaiia – *Balta Popii* (2000–2015 archaeological excavations). The structure of the lithic collection (flint nodules, cores, core rejuvenation tablets, flakes and blades coming from the initial stages of core exploitation) suggests that at least some of the artefacts were knapped inside the settlement. The core preparation techniques are simple and efficient as allowed by the particularities of the raw material (Prut flint from secondary sources). Standardized short and thin blades, with rectilinear and parallel edges were discovered inside the settlement. As for the retouched products they are represented by endscrapers and sidescrapers, retouched blades, truncated blades, borers and arrowheads.

The assemblage was compared with others discovered in contemporaneous Precucuteni settlements, as those from Alexandrovca I and Rogojeni (Republic of Moldavia). The similarities found between the lithic technologies (in terms of core reduction, production of blades, retouching of artefacts), dimension of artefacts, typological aspects (the overall predominance of scrapers in the retouched assemblage) of the three sites are substantial, indicating a unity of technological concepts.

Le matériel lithique d'Atmageaua Tătărască*. *Considérations sur le niveau III – Gumelnița A2 – Roxana Dobrescu (IAB)

Le plus riche niveau d'Atmageaua Tătărască comprend 711 pièces, réparties en : produits laminaires bruts, outils, éclats non-retouchés, cassons, nucléus, haches taillées, polyèdres, percuteurs et pièces indéterminées.

Au moins pour certains produits, le débitage a été réalisé sur place. Cette production locale est valable pour une partie des lames de dimensions moyennes, mais aussi pour quelques grandes lames.

La production laminaire est prédominante. La percussion utilisée est celle directe dure : point d'impact assez réduit, bulbe très marqué, esquillements sur le bulbe, talons punctiformes et linéaires. Toutefois, un nombre assez important de lames et d'éclats témoignent d'un débitage par percussion indirecte. Le débitage par pression ne semble pas attesté.

Les outils représentent 36,56% de l'ensemble de l'industrie lithique et si l'on prend en compte les haches, le pourcentage atteint 39,09%. Les burins et les grattoirs sont les outils les plus fréquents : 33,46% et 27,69% respectivement. Ils sont suivis par les lames retouchées (19,23%) et les troncatures (9,23%). En quantité plus restreinte, on trouve également des encoches, des racloirs, des pièces esquillées, des éclats retouchés, des becs et une pointe de flèche. A noter, au sein des outils, la présence de composites (3,65%). Il a été observé aussi la reprise d'anciens outils.

La matière première n'est pas variée. Elle se cantonne au « silex balkanique » (93,54%), au jaspe et au silex bleu-foncé tertiaire. Les matières premières sont de bonne qualité. Elles sont sûrement locales, à l'exception du silex tertiaire qui vient de la plateforme moldave.

The Gumelnița lithic industry from northern Dobruja: new data – Robin Furestier (CPOA), Florian Mihail (ICEM–GS), Laurent Carozza (UMR 5602 Toulouse), Cristian Micu (ICEM–GS)

The activities developed inside the project *Archéologie du Delta du Danube* have occasioned among other things, the study of the flint series formed during the new archaeological researches or

already existing in the ICEM Tulcea collection. The analysed objects were discovered on the sites belonging to Gumelniţa culture situated on current territory of Tulcea County: Taraschina, Carcaliu, Panduru, Baia, Lunca, Luncaviţa and Mihai Bravu.

This study presumed a technological approach during which were followed a number of objectives that we'll present shortly in the next lines. The determination of the raw material was realized for the moment strictly at macroscopically level. We took into consideration elements such: colour, aspect (opaque, semi-translucent, translucent, mat and bright), granulation (coarse or fine, thickness). For a better knowledge over the acquisition and managing of the raw material, we organized field prospections in the geographical area concerned by our research. The aim was to establish in which manner the local resources were able to feed the individuals who worked with flint. The examination of the blank types showed a clear predominance of the blades compared to the flakes and allowed in a certain manner, to identify the techniques used to perform the debitage. Most of the finished objects were prepared on blades/bladelets. The type for which it was recorded the largest frequency is the end scraper. A well-documented presence was attested for pieces such as: pieces with marginal or use retouch, side scraper, *pièce esquillée*, axe.

The results obtained so far can and should be completed especially through more field prospections and the use-wear analysis of the material in order to establish the main functional categories.

Old stones*, *new methods*. *The techno-typology of a chipped stone assemblage from the early excavations at Sultana – Malu Roşu (1974–1983) – Theodor Ignat, Vasile Opriş, Adelina Darie (MMB), Cătălin Lazăr (MNIR), Laura Şendrea (CI), Mădălina Voicu (MNIR)

În demersul nostru de a publica date inedite privind vechile săpături întreprinse de C. Isăcescu în situl eneolitic de la Sultana – *Malu Roşu*, în cadrul prezentării de faţă supunem atenţiei un lot de 830 de piese de piatră cioplită. Piesele au fost identificate în depozitele Muzeului Judeţean „Teohari Antonescu", Giurgiu şi ale Muzeului Naţional de Istorie a României, Bucureşti şi provin din cadrul campaniilor desfăşurate în anii 1974–1983. Materialul în discuţie a fost analizat pe fişe individuale, care ulterior au fost introduse într-o bază de date, studiul vizând aspecte tipologice, tehnologice şi funcţionale. Materia primă predominantă este reprezentată de silicolite, dar au fost identificate şi piese din jasp, calcedonie, quartz etc. Din nefericire, lotul respectiv a fost mai mult decât selectat (în primă fază pe şantier, apoi în muzee), fapt ce a viciat obţinerea unei imagini reale asupra industriei pietrei cioplite din cadrul comunităţii eneolitice de la Sultana – *Malu Roşu*. Deşi cele mai multe dintre piese sunt însoţite doar de contexte altimetrice, s-a putut face, totuşi, o atribuire generală pe faze culturale.

Această lucrare este finanţată prin programul Parteneriate în domenii prioritare – PN II, derulat cu sprijinul MEN – UEFISCDI, proiect nr. 338/2014.

XRF and PGAA compositional analyses on archaeological obsidian from Romania – Bogdan Constantinescu (IFIN–HH)

Archaeological obsidian samples from Cluj (Zoia Maxim – National History Museum of Transylvania, Cluj-Napoca), Oradea (Alexandru Sasianu – Criş County Museum, Oradea), Iron Gates (Adina Boroneanţ – "Vasile Pârvan" Institute of Archaeology, Bucharest) and Teleorman (Pavel Mirea – Teleorman County Museum, Alexandria) have been analyzed by X-Ray Fluorescence (XRF) in a preliminary investigation. The patterns of Titanium-Manganese and Rubidium-Ytrium-Strontium-Zirconium X-rays suggested as obsidian source Carpathian I for Transylvanian and some Cuina Turcului samples and a possible source from the Greek Islands (e.g. Melos) for the Neolithic at Cuina Turcului and the Teleorman samples. For a more trustful investigation, the samples were later analyzed using Prompt Gamma Activation (PGAA) method at the Budapest Wigner Centre Reactor (Zsolt Kasztovszky, Boglárka Maróti), the results being discussed with Katalin Biro from the National Museum of Hungary.

30 archaeological samples from different regions of Romania and from different prehistoric periods were also analyzed at the PGAA facility of the Budapest Neutron Centre: Iclod, Ţaga and Silagiu sites in Transylvania (Neolithic period); Cuina Turcului in the Iron Gates and Măgura in the Teleorman County Early Neolithic (Neolithisation period). The aim of the study was to identify obsidian geological sources used in each region and period. Two main geological regions are presumed to be the obsidian sources for the Romanian territory: Tokaj Mountains (Carpathian I – Southern Slovakia, and Carpathian II – Northern Hungary) and Greek Islands – especially Melos (Aegean Sea).

PGAA proved to be the most convenient method to quantify the major components and some characteristic trace elements in the bulk material, most of all Barium and Chlorine, in a non-invasive

way. Compositions of archaeological objects were compared with the National Museum of Hungary reference database including the major European and Mediterranean sources. B/SiO_2 vs. Cl/SiO_2 ratios and Principal Components Analysis (PCA) proved to be the most indicative in the determination of different groups.

The conclusion of our Hungarian partners "… indicate that all the Transylvanian Neolithic samples fit the Carpathian I pattern. The same pattern can be attributed to the Neolithic Cuina Turcului samples. A special situation is for the Neolithization period, both for Cuina Turcului and Teleorman. These samples fit Carpathian II pattern, however, based on K_2O content, these samples are very similar to those from Yali Island (Aegean Sea). Since the latters are known to show weak mechanical quality, it has been less probably used for tools production".

An archaeological interpretation by the Romanian specialists – Zoia Maxim, Adina Boroneanţ, Pavel Mirea – is now necessary to integrate these results in the bigger image of archaeological obsidian in Central-Southern-European region – Croatia, Slovenia, Hungary, Serbia, Romania, Bulgaria.

Stone objects from the territory of the ancient city of Orgame/Argamum*. *The "Orgamè/Argamum*, *nécropoles et territoire" project – Marius Streinu (IR)

The presentation intends to present and provide an interpretation for the stone objects resulted from the field research of the French-Romanian project "Orgamè/Argamum, nécropoles et territoire". The objects brought to attention were discovered at various sites around Lake Razim, belonging to different historical periods. They are divided in different categories, from weapons and to common household items. This diversity gives us the opportunity to observe the origin of stones and the techniques of their production. An important point is to understand the purpose the different stone objects were used in different times, within a constrained and well defined geographical area, and to draw conclusions regarding military and economic aspects.

Abrevieri ale afilierilor instituţionale:

ASU – Arizona State University, Statele Unite ale Americii
BU – Bournemouth University, Marea Britanie
CCJ Aix-en-Provence – Centre Camille Jullien, Aix-en-Provence, Franţa
CI/IR – Cercetător independent/Independent Researcher
CMA – Complexul Muzeal Arad
CNADNR – Compania Naţională a Autostrăzilor şi Drumurilor Naţionale din România, Bucureşti
CNBAR – Cabinetul Numismatic al Bibliotecii Academiei Române, Bucureşti
CNMCD Târgovişte – Complexul Naţional Muzeal „Curtea Domnească", Târgovişte
CNRS – Centre National de la Recherche Scientifique, Paris, Franţa
CPOA – Cité de la Préhistoire d'Orgnac l'Aven, Aven d'Orgnac, Franţa
C2RMF – Centre de Recherche et de Restauration des Musées de France, Paris, Franţa
DAI Berlin – Deutsches Archäologisches Institut, Berlin, Germania
DJC Dâmboviţa – Direcţia Judeţeană pentru Cultură Dâmboviţa, Târgovişte
FU Berlin – Freie Universität, Berlin, Germania
IAB – Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", Bucureşti
IA–FR – Institutul de Antropologie „Francisc I. Rainer", Bucureşti
IAI – Institutul de Arheologie Iaşi
IAIAC – Institutul de Arheologie şi Istoria Artei Cluj-Napoca
ICEM–GS – Institutul de Cercetări Eco-Muzeale „Gavrilă Simion", Tulcea
IFEA – Institut Français d'Études Anatoliennes, Istanbul, Turcia
IFIN–HH – Institutul Naţional de Cercetare-Dezvoltare pentru Fizică şi Inginerie Nucleară „Horia Hulubei", Bucureşti
INAM – Institutul Naţional de Arheologie cu Muzeu, Sofia, Bulgaria
INOE – Institutul Naţional de Cercetare-Dezvoltare în Optoelectronică, Bucureşti
INR Debrecen – Institute for Nuclear Research, Hungarian Academy of Science, Debrecen, Ungaria
IS–ER Cluj – Institutul de Speologie „Emil Racoviţă", Cluj-Napoca
ISSEE – Institutul de Studii Sud-Est Europene, Bucureşti
MBM Reşiţa – Muzeul Banatului Montan, Reşiţa

MB Suceava – Muzeul Bucovinei, Suceava
MCDR Deva – Muzeul Civilizaţiei Dacice şi Romane, Deva
MCG Olteniţa – Muzeul Civilizaţiei Gumelniţa, Olteniţa
MCR Sf. Gheorghe – Muzeul Carpaţilor Răsăriteni, Sf. Gheorghe
MJ Argeş – Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti
MJ Buzău – Muzeul Judeţean Buzău, Buzău
MJERG Caransebeş – Muzeul Judeţean de Etnografie şi al Regimentului de Graniţă, Caransebeş
MJ Ialomiţa – Muzeul Judeţean Ialomiţa, Slobozia
MJIA Maramureş – Muzeul Judeţean de Istorie şi Arheologie Maramureş, Baia Mare
MJIA Prahova – Muzeul Judeţean de Istorie şi Arheologie Prahova, Ploieşti
MJ Mureş – Muzeul Judeţean Mureş, Târgu Mureş
MJ Satu Mare – Muzeul Judeţean Satu Mare
MJ Vâlcea – Muzeul Judeţean Vâlcea, Râmnicu Vâlcea
M Luvru – Musée du Louvre, Paris, Franţa
MMB – Muzeul Municipiului Bucureşti
MNAR – Muzeul Naţional de Artă al României, Bucureşti
MNB Timişoara – Muzeul Naţional al Banatului, Timişoara
MN Brukenthal – Muzeul Naţional Brukenthal, Sibiu
MNIR – Muzeul Naţional de Istorie a României, Bucureşti
MNIT – Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca
MO Craiova – Muzeul Olteniei, Craiova
MRPF Turnu Severin – Muzeul Regiunii Porţile de Fier, Drobeta-Turnu Severin
MSC Miercurea Ciuc – Muzeul Secuiesc al Ciucului, Miercurea Ciuc
M–TG Nagykanizsa – Muzeul Thury György, Nagykanizsa, Ungaria
MŢC Oradea – Muzeul Ţării Crişurilor, Oradea
NKU Atena – National and Kapodistrian University of Athens, Grecia
RGZM – Römisch-Germanisches Zentralmuseum – Leibniz-Forschungsinstitut für Archäologie, Mainz, Germania
UAU–IM Bucureşti – Universitatea de Arhitectură şi Urbanism „Ion Mincu”, Bucureşti
U Bayreuth – Universität Bayreuth, Germania
UBB Cluj – Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca
U Bucureşti – Universitatea Bucureşti
UCDC Bucureşti – Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir”, Bucureşti
UCPP Budapesta – Universitatea Catolică „Péter Pázmány”, Budapesta, Ungaria
U Craiova – Universitatea din Craiova
U „1 Decembrie 1918” Alba Iulia – Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia
U Edinburgh – University of Edinburgh, Marea Britanie
U Friedrich Alexander – Universität Friedrich Alexander, Erlangen, Germania
U La Rochelle – Université de La Rochelle, Franţa
UMR 5602 Toulouse – Maison de la Recherche de l'Université du Mirail, Toulouse, Franţa
U Paris-Ouest – Université de Paris-Ouest, Franţa
U Sibiu – Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu
U „Spiru Haret” – Universitatea „Spiru Haret”, Bucureşti
U Toulouse – Université de Toulouse, Franţa
U Utrecht –Universität Utrecht, Germania
UVSQY Paris – Université de Versailles-Saint-Quentin-en-Yvelines, Paris, Franţa
UV Târgovişte – Universitatea „Valahia”, Târgovişte

HALLSTATTUL TÂRZIU (SEC. VII–V î.e.n.) ÎN TRANSILVANIA. O REEVALUARE CRITICĂ A SURSELOR SCRISE ȘI ARHEOLOGICE*

ALEXANDRA GHENGHEA**

Sfârşitul primei epoci a fierului în Transilvania reprezintă un subiect foarte controversat al arheologiei româneşti. Discuțiile privesc îmbinarea a două ramuri de cercetare: arheologia funerară și filologia clasică. Dihotomia dintre elementele etnice autohtone și cele intruzive constituie punctul principal a ceea ce se numește „problema scitică". Viziunea tradițională asupra Hallstatt-ului târziu în Transilvania presupune prezența unor grupuri nomade scitice „intruzive", ce s-au aşezat în zona aflată în discuție ca rezultat al migrației, către sfârşitul secolului al VII-lea a.Chr. Lucrarea de față[1] și-a propus reconsiderarea acestei abordări, identificarea apariției sale din punct de vedere istoriografic, examinarea fundamentelor viziunii tradiționale și a argumentelor aduse în sprijinul său. În acest scop, s-au analizat sursele folosite în elaborarea paradigmei cultural-istorice, cele scrise și arheologice.

Din punct de vedere istoriografic, viziunea tradițională a fost fondată pe o întreagă mentalitate istorică preocupată de a defini chestiunea scitică drept o parte a unei probleme mult mai ample, de interes la nivel european. Problema prezenței sciților în Transilvania a intrat în circulația ştiinţifică, fiind în general considerată un fapt istoric real, atestat şi dovedit în urma studierii surselor. Deşi de-a lungul timpului au existat puncte de vedere ce au contestat această abordare, viziunea tradițională s-a încetățenit, devenind de la sine înțeles faptul că sciții, ca grup etnic clar stabilit şi identificat cu cel nominalizat în scrierile herodoteice, s-au aşezat pe teritoriul Transilvaniei, diferențiindu-se de autohtoni prin cultura materială proprie şi fiind apoi asimilați în marea masă tracică.

* Textul de față reprezintă rezumatul tezei de doctorat, cu același titlu, susținute public de autoare în data de 30.09.2015, la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan" din Bucureşti, sub conducerea științifică a academicianului Alexandru Vulpe, acest program doctoral fiind, de altfel, ultimul coordonat de domnia sa. Comisia de doctorat a fost alcătuită din prof. dr. Alexandru Barnea (Facultatea de Istorie, Universitatea Bucureşti), dr. Valeriu Sârbu (Muzeul Brăilei), dr. Nona Palincaş (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", Bucureşti).

** Doctorandă a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan" din Bucureşti până la data susținerii tezei de doctorat; e-mail: alexandraghenghea@yahoo.com.

[1] Teza de doctorat, însumând 236 de pagini, este structurată în cinci capitole, completate cu bibliografia, catalogul descoperirilor și ilustrația ordonată în 21 de planșe.

SCIVA, tomul 67, nr. 1–2, Bucureşti, 2016, p. 171–175

În **primul capitol,** ***Noțiuni introductive***, au fost definiți termenii și conceptele utilizate, precum: Hallstatt, rasă, limbă, grup etnic, etnicitate, etnogeneză, relația dintre procesul genetic și limbă, ἔθνος și γένος, sciți (planul istoric, istoriografic și arheologic), rit și ritual funerar, inhumație *vs*. incinerație, biritualism, imitație. Cu scopul de a explora construirea de identități moderne în trecut, sunt prezentate în acest capitol două cazuri celebre, în care metodologia folosită în cercetare s-a apropiat de cea a „problemei scitice": exemplul celtic și cel anglo-saxon. Necesitatea unei abordări critice a perspectivei tradiționale definește obiectivul lucrării: stabilirea veridicității acesteia prin analiza surselor folosite în elaborarea sa.

În cel de-**al doilea capitol,** ***Analiza surselor scrise***, sunt prezentate principalele fragmente ale textelor literare antice, fundamentale în identificarea etnică a descoperirilor funerare din Transilvania cu *ethnos*-ul scitic/agathyrs, precum și direcțiile filologice în analiza și interpretarea surselor scrise (în special a *Istoriilor* lui Herodot). Pasajele referitoare la sciți au fost preluate *ad litteram*, din punct de vedere arheologic, spre a argumenta un model deja formulat. În acest capitol, au fost discutate perspectivele din care textele antice au fost interpretate, spre a vedea dacă datele filologice sunt suficient de clare pentru a susține discursul arheologic. Concluzia acestui capitol este că atât arheologia, cât și filologia clasică prezintă date incerte în construirea de etnicități, fiecare sprijinindu-se pe ambiguitățile aparent obiective ale celeilalte ramuri, într-un proces metodologic de tip „gemischte Argumentation". În studiul de față, este prezentat și traseul *ethnos*-ului scitic de-a lungul istoriei moderne și contemporane în mediul academic românesc, ceea ce a condus în mod inexorabil la conturarea identității sale arheologice.

Necesar pentru acoperirea lipsurilor acestei probleme este un dialog mai coerent între cele două discipline, pentru a evita permanenta capcană a argumentației mixte, apărute încă de la începutul secolului al XIX-lea. Cunoaşterea diversității de opinii din filologia clasică este necesară demersului arheologic atunci când acesta se sprijină pe interpretările obținute în urma analizei izvoarelor scrise.

Modul în care istoricii influenți ai secolului al XIX-lea și ai primei părți a secolului XX au interpretat sursele scrise și cultura materială a modelat perceperea istoriei, aceeași viziune păstrându-se în linii generale până în prezent.

Capitolul al treilea, ***Istoriografia arheologică asupra „problemei scitice" în Transilvania***, abordează subiectul pornind de la contribuțiile lui J. Hampel, cel care a atribuit primele descoperiri întâmplătoare (printre care și spada de la Dobolii de Jos) sciților herodoteici, până la ultimele puncte de vedere din arheologia românească. Tot aici sunt analizate premisele ideologice ale concepției lui J. Hampel, bazele arheologice ale lui M. Rostovțev și N. Fettich, formarea conceptuală a modelului invaziei scitice și acceptarea acestuia în discursul științific.

În acest capitol, am arătat cum s-a format modelul arheologic al invaziei scitice în Ungaria şi Transilvania pe fondul teoriei postulate de G. Nagy, cel care a propus o proveniență uralo-altaică/fino-ugrică a sciților, încercând să demonstreze, prin combaterea teoriilor lui K. Neumann şi K.V. Müllenhoff, că sciții herodoteici sunt strămoşii maghiarilor. De fapt, prima formulare a ideii unei invazii scitice o reprezintă introducerea în arheologie a teoriei lui G. Nagy, care ilustrează expresia unei aspirații ideologice, apărute pe fondul idealurilor naționaliste ale epocii.

Istoriografia descoperirilor de tip Ciumbrud în Transilvania se poate împărţi în două curente principale. Cel mai frecvent punct de vedere a fost abordarea kossiniană, promovată de M. Rostovţev şi V. Pârvan, împărtăşită fără întârziere şi de M. Roska. Pe această linie au mers cei mai mulţi dintre arheologii care s-au ocupat de cercetarea Hallstatt-ului târziu în Transilvania, atât cei care şi-au dedicat aproape întreaga lor activitate studierii acestei problematici, cât şi cei care au tratat-o în mod sumar: N. Vlassa, I. Ferenczi, V. Vasiliev, I.H. Crişan etc. A doua abordare istoriografică este cea promovată de cercetătoarea sovietică A.I. Meliukova, care a combătut cu vehemenţă perspectiva liniei Rostovţev – Pârvan, optând pentru teoria influenţelor zonelor nord-pontice, receptate în spaţiul intracarpatic, mai ales pe calea imitaţiei locale a diferitelor piese. A.I. Meliukova a fost urmată de D. Popescu, în a doua parte a activităţii sale, de G. Marinescu şi, doar parţial, de A. Vulpe, el dezvoltând propriul său punct de vedere referitor la aceste probleme.

Studiul critic al Meliukovei a avut un slab răsunet în arheologia românească. Deşi critica sa se îndreaptă mai ales spre materialul arheologic şi, nu în ultimul rând, spre interpretările cultural-istorice ce au derivat din studiul incomplet al acestuia, istoriografia a tins, cu anumite excepţii, să continue linia promovată de Rostovţev şi Pârvan şi, mai târziu, de Roska. În timpul lui Pârvan, descoperirile arheologice erau încă slab reprezentate, iar interpretările etnice, formulate de Roska după modelul kossinnian, prevalau asupra studiului arheologic propriu-zis. Analiza critică a materialului arheologic, formulată în repetate rânduri de A.I. Meliukova, nu a fost decât de puţine ori împărtășită de arheologia românească, în inerţia unui model istoric care a prevalat asupra evidenţei arheologice.

În primul capitol am arătat că scopul principal al acestei lucrări este acela de a analiza principiile pe baza cărora s-a construit modelul migraționist asupra Hallstatt-ului târziu și, mai ales, gradul de credibilitate a surselor. Criticile aduse până în momentul de față au avut ca obiect metodologia folosirii diferitelor izvoare, combinarea lor și argumentația amestecată, mai puțin stadiul și validitatea surselor în sine. Prin urmare, rolul lucrării de față este acela de a completa această critică prin analiza datelor arheologice și a credibilității acestora în construirea unui scenariu istoric, oricare ar fi fost acesta. Problema criticii datelor arheologice, a calității săpăturilor și a înregistrării datelor nu a fost niciodată ridicată în istoriografie, fiind doar vag menționată.

Al patrulea capitol, *Cronologia grupului Ciumbrud*, este cel mai amplu și analizează critic descoperirile funerare ale perioadei hallstattiene târzii din Transilvania, arătând în ce constă baza arheologică pentru formularea de interpretări cultural-istorice. Este vorba despre 121 de puncte cu descoperiri, dintre care doar 54 pot fi considerate cu certitudine funerare, după mențiunile din literatură. Restul îl constituie piese descoperite întâmplător. Se poate presupune că o bună parte dintre acestea provin, de asemenea, din contexte funerare, însă, în absența mențiunilor în acest sens, nu le-am inclus în această categorie. Dintre cele 54 de puncte cu descoperiri cu caracter funerar, 7% au fost incluse în categoria săpăturilor sistematice (patru cimitire: Budești – *Fânațe*, Mărișelu, Ozd și Târgu-Mureș), iar 93% sunt considerate nesistematice. Nu se poate estima un număr total

de morminte, acesta nu se menționează nici în cazul săpăturilor sistematice; de exemplu, la Budești – *Fânațe* se precizează că numărul inițial de morminte ar fi fost de 15–20, dintre care au fost săpate 10. În selectarea și delimitarea descoperirilor arheologice s-au utilizat criterii cronologice și nu culturale, fiind incluse și punctele ce sunt atribuite, cel mai adesea, culturilor locale. Capitolul de față s-a concentrat asupra metodelor de înregistrare, a amplorii distrugerilor și a semnificației acestora în deformarea tabloului arheologic, stabilind gradul de credibilitate a descoperirilor funerare pe baza cărora s-au construit scenarii istorice. Această analiză nu a luat în considerare descoperirile întâmplătoare, reprezentate, de obicei, de piese izolate și singulare, ci doar pe cele cert funerare. Din punct de vedere teoretic, se critică viziunea care susține că „obiectele" constituie centrul discursului arheologic, prezentându-se și punctul de vedere împărtășit, acela care vede în contextul arheologic esența acestui domeniu al cunoașterii. Această aserțiune permite și libertatea abordărilor pluridimensionale, căci, în prezența unui context cert, situația arheologică poate fi privită prin paradigme diferite. În acest capitol se explică și de ce problema fundamentală a arheologiei româneşti în tratarea chestiunii scitice nu o constituie paradigma, ci lipsa datelor arheologice. Critica paradigmei fără o înțelegere fundamentală a surselor din teren pe baza cărora aceasta este susținută nu reprezintă, însă, obiectul acestui capitol.

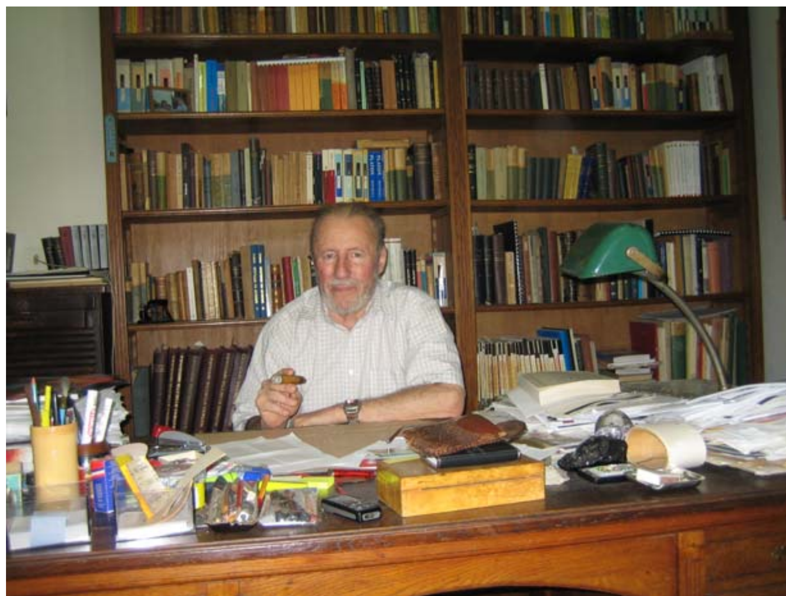
Nu am făcut o separare culturală a contextelor funerare, aşa cum se obişnuieşte în literatură, pornind de la M. Roska şi până la V. Vasiliev, prin delimitarea a ceea ce este considerat scitic de ceea ce se vrea a fi local, fiindcă nu credem că datele pe care le avem pot demonstra încărcătura etnică a materialului arheologic şi nu urmăm abordarea de tip kossinniană, ce echivalează obiectul arheologic cu un *ethnos* clar definit. Prin urmare, criteriul folosit fiind mai neutru, de ordin cronologic, am inclus în analiză şi cimitirele de la Chendu Mare, Iernut şi Uioara de Sus.

De asemenea, nu este împărtășit punctul de vedere prin care se consideră că arheologia românească a fost pozitivistă în tratarea problemei scitice, mentalitate care are în vedere doar structura concepției, preterând o componentă proprie curentului pozitivist. Această componentă este reprezentată de metodologie, ce s-ar manifesta în arheologie prin rigurozitate, minuțioasa înregistrare a datelor, folosirea unor metode exacte ce permit colectarea a cât mai multor informații din timpul săpăturii, observarea atentă a stratigrafiei, urmată de reprezentarea acesteia în publicație. Or, în cadrul descoperirilor funerare ce datează din Hallstatt-ul târziu în Transilvania, distrugerile depăşesc în amploare numărul datelor recuperate şi nu există niciun cimitir în care să nu fie menționate morminte distruse. Aceeaşi situație se observă şi în felul în care sunt prezentate datele în publicații, aşa-zisele planuri, adâncimile, dimensiunile gropilor care arată contradicții evidente. Înregistrarea şi ilustrarea datelor din teren nu prezintă caracteristici obiective, lipsindu-le rigoarea şi precizia care definesc un demers de natură pozitivistă. Concluziile de pe urma acestor date sunt, uneori, greu de criticat, mai ales atunci când, la publicarea rămăşițelor unui mormânt distrus, sunt prezentate interpretări de natură istorică, foarte generale, ce nu au nicio legătură cu situația arheologică înfățișată, observându-se o întrerupere între descrierea datelor şi emiterea

concluziilor, care sunt, mai degrabă, nişte fraze ce țin de formalism și nu derivă din situația analizată. De multe ori, în cazul cimitirelor identificate în urma lucrărilor de construcție practicate în zonă, deşi au fost cercetate de arheologi, investigația lor s-a oprit în locul de concentrare a mormintelor deja apărute, astfel încât limitele sitului nu au fost înregistrate. De aceea, nu o dată, în anii ce au succedat cercetarea arheologică, morminte învecinate locului în care s-a săpat au continuat să apară în timpul lucrărilor agricole desfăşurate în zonă şi au fost interpretate drept morminte izolate (vezi Ozd).

Ambiguitatea datelor arheologice creează dificultăți în construirea de scenarii și în alegerea unei perspective prin care informațiile disponibile pot fi valorificate. Cu toate acestea, diversitatea materialității pieselor, a diferențelor de stil, variația ritului funerar, acolo unde acesta este relativ indicat, ne prezintă o lume eterogenă, cu expresii foarte distincte ale etnicității. Variațiile ritualului funerar pot fi privite ca o manifestare a diferitelor segmente şi actori sociali, care se pot comporta în mod diferit atunci când înmormântează, fără să acționeze precum o entitate unitară.

În **capitolul al cincilea**, rezervat ***Concluziilor***, se arată că stadiul actual al cercetării nu reprezintă o bază documentară suficientă pentru propunerea de modele credibile, ce ar explica modul de desfășurare a vieții în perioada Hallstatt-ului târziu și evoluția sa. Acesta indică, mai degrabă, lipsurile acumulate de-a lungul timpului, iar dimensiunea distrugerilor arheologice împiedică formularea unor concluzii pertinente şi nu poate susține modelul tradiționalist. De asemenea, sursele ce stau la dispoziție în prezent nu pot constitui o bază necesară și suficientă pentru construirea altor modele. Considerăm prioritară în rezolvarea „problemei scitice" acceptarea stadiului cercetării și necesară stabilirea de noi demersuri arheologice și săpături sistematice.

ALEXANDRU VULPE

(16 iunie 1931 – 9 februarie 2016)

*N-am vrut să fiu arheolog. Terminasem, în 1954, Facultatea de Istorie, luând licenţa pe tema „Ideile politice la primii stoici”. Conducător mi-a fost profesorul Dionisie Pippidi. Pippidi a fost modelul pe care aş fi dorit să-l urmez în cariera mea. Făcusem serioase progrese în limbile clasice, latină şi greacă. Desigur, audiasem cursurile de preistorie ale profesorului Ion Nestor şi fusesem impresionat de inteligenţa lui, de vastele lui cunoştinţe, nu numai în domeniul strict al arheologiei, ci şi în cunoaşterea societăţii primitive, al comportamentului omului primitiv reflectat în descoperirile arheologice. Dar, sincer să fiu, aceste aspecte nu m-au atras pe atunci. (...) Dar s-a ivit atunci, în 1955, în viaţa mea o întâmplare, aş numi-o norocoasă, care mi-a oferit şansa de a face o săpătură arheologică de control în ceea ce se va dovedi a fi una dintre cele mai mari şi mai bogate necropole din sud-estul Europei din prima epocă a fierului: la Ferigile, com. Costeşti, jud. Vâlcea. (...) mă consider dator să răspund la întrebarea sugerată în titlul discursului şi, totodată, să-mi răspund mie însumi la ceea ce am fost şi sunt în calitate de cercetător al primei epoci a fierului în România: arheolog sau istoric. Sincer să fiu, nu cred că pot, nici chiar acum, să dau un răspuns categoric. Tot ce am scris în ultimii 20 de ani privitor la această secvenţă din trecutul ţării noastre este **istorie**, dar cunoscut lumii ştiinţifice am devenit prin ceea ce am scris **arheologie*** [Academia Română, discurs de recepţie, cu titlul

SCIVA, tomul 67, nr. 1–2, Bucureşti, 2016, p. 177–188

Istorie şi Arheologie sau Arheologie şi Istorie: Prima epocă a fierului în România]. Sunt confesiunile distinsului arheolog, istoric şi profesor Alexandru Vulpe, rostite în urmă cu trei ani, cu prilejul îndeplinirii „ritului de intrare” în rândul membrilor titulari ai Academiei Române. La 9 februarie 2016, Alexandru Vulpe s-a stins, dispariția sa întristându-i pe colegii, elevii, colaboratorii săi, pe toți cei care au avut privilegiul de a-i fi aproape de-a lungul anilor.

Alexandru Vulpe s-a născut la 16 iunie 1931 în Bucureşti. Crescând într-un mediu în care cercetările în domeniul istoriei vechi şi arheologiei reprezentau o activitate de bază, drumul său avea să se îndrepte, firesc, către studiul Antichității, urmând cursurile Universității din Bucureşti. În anii studenției, a fost atras de filosofia şi literatura antică clasică, însă, curând, şi-a dat seama că epoca în care trăia nu era cea potrivită pentru studiul acestor materii, politizarea filosofiei devenind chiar mai agresivă comparativ cu situația de pe terenul arheologiei. În asemenea condiții, preferă să-şi îmbunătățească cunoştințele practice în domeniul arheologiei prin participarea la săpăturile desfăşurate de părinții săi, Ecaterina şi Radu Vulpe, în siturile de la Poiana, Popeşti şi Poieneşti, sau la cele efectuate de Ion Nestor în situl de la Sărata Monteoru.

A fost, într-adevăr, o întâmplare fericită faptul că un prieten al lui Radu Vulpe a adus de la Ferigile, din Vâlcea, un pachet cu câteva resturi arheologice. Tânărul Alexandru a fost îndemnat de tatăl său să le studieze. A făcut un prim sondaj la Ferigile, în 1956, iar în anii următori, până în 1964, avea să exploreze această importantă necropolă din Hallstatt-ul târziu din România. După cum spunea chiar Alexandru Vulpe, aşa a început cariera sa arheologică, însă nu a abandonat istoria şi filosofia greacă, la ele revenind, cu tot sufletul, după 1990. În 1968, la Universitatea din Bucureşti, sub conducerea lui Ion Nestor, şi-a susținut teza de doctorat având ca subiect *Necropola hallstattiană de la Ferigile*.

Cercetările de teren ale arheologului Alexandru Vulpe au adus rezultate deosebite pentru pre- şi protoistoria spațiului nord-dunărean. De numele său se leagă investigarea şi a altor situri importante, precum cele de la Costişa, Rotbav, Popeşti, Susani, Tigveni, Cepari, Rudeni, Milostea, valorificate prin rapoarte de săpătură şi studii apărute în reviste de specialitate din țară sau străinătate.

Scrierile sale, referitoare la începuturile metalurgiei aramei şi bronzului la Dunărea de Jos, clasificarea, răspândirea şi datarea topoarelor de cupru şi bronz, periodizarea şi datarea absolută a epocii bronzului şi a primei epoci a fierului, relațiile comunităților din spațiul nostru cu cele din zona egeo-anatoliană în epoca bronzului şi prima epocă a fierului, definirea, răspândirea şi datarea descoperirilor de tip Costişa, Basarabi şi Ferigile, practicile funerare din epoca fierului, considerațiile privind caracterul depunerilor de obiecte din cupru şi bronz sau cele referitoare la arta aurului şi argintului în epoca bronzului şi prima epocă a fierului sunt foarte apreciate şi fac parte din literatura obligatorie în cazul în care se doreşte aprofundarea diverselor teme legate de pre- şi protoistoria sud-est europeană. Volumele despre topoarele de metal din eneolitic şi epoca bronzului (1970; 1975), despre spadele, pumnalele şi cuțitele de luptă hallstattiene (1990), toate trei publicate în cadrul renumitei serii *Prähistorische Bronzefunde*, reprezintă prețioase

instrumente de lucru pentru preistoricieni. Bun cunoscător al limbilor clasice, şi-a îndreptat atenţia asupra studiului surselor literare antice, îndeosebi asupra celor care aduceau informaţii cu privire la istoria veche a ţinuturilor din zona Dunării de Jos. Câteva exemple în acest sens sunt lucrările sale legate de presupusa „invazie” scitică din sec. VII–V a.Chr., despre primele atestări ale geţilor şi dacilor, despre prezenţa celţilor şi ilirilor în acest spaţiu. Examinarea, din perspectivă arheologică şi istorică, a diverselor ipoteze referitoare la realitatea fenomenului migraţiilor în epoca bronzului şi prima epocă a fierului a constituit un subiect căruia i-a acordat multă atenţie în ultimii ani.

Opera sa ştiinţifică a primit devreme recunoaşterea internaţională. A fost cooptat membru în colegiul revistei *Journal of Indo-European Studies*, chiar de la înfiinţarea acesteia, în 1973. În 1976, la vârsta de 45 de ani, a devenit membru corespondent al Institutul Arheologic German şi membru în Consiliul Permanent al Uniunii Internaţionale de Ştiinţe Pre- şi Protoistorice (UISPP), pentru ca, din 1991, să facă parte din Comitetul Executiv al acestui din urmă for internaţional. A publicat în reviste de specialitate consacrate şi în volume editate de mari personalităţi ale arheologiei şi istoriei antice din străinătate. A fost invitat să participe la importante congrese şi conferinţe internaţionale, să susţină prelegeri la renumite universităţi germane (Frankfurt, Marburg, Berlin, Heidelberg, Münster, Bonn, pentru a menţiona doar câteva), precum şi un curs, timp de un semestru, la Universitatea din Saarbrücken (1982).

În ţară, Alexandru Vulpe a urcat toate treptele profesionale, de la colaborator extern al Institutului de Arheologie din Bucureşti la cercetător principal I, ultima poziţie fiind ocupată, însă, abia în 1991. În anul 1990 a devenit şeful Secţiei de arheologie preistorică din cadrul Institutului de Arheologie, iar începând cu anul 1999 a ocupat funcţia de director al acestei instituţii. Mai mult de două decenii, după 1990, a predat cursuri de Preistorie, Istoriografie greacă şi Izvoare literare privind protoistoria Daciei la Facultatea de Istorie a Universităţii din Bucureşti şi a condus lucrări de doctorat. În 1996 a fost ales membru corespondent al Academiei Române, iar în 2009 a devenit membru titular. În acelaşi an, a primit şi conducerea Secţiei de Ştiinţe Istorice şi Arheologie a Academiei Române. A fost decorat în anul 2000 cu înalta distincţie *Steaua României* în grad de *Comandor*. Şase ani mai târziu, Universitatea de Vest din Timişoara i-a acordat titlul de *Doctor honoris causa*, iar Institutul de Arheologie din Iaşi l-a proclamat membru de onoare. Toate aceste titluri şi distincţii reprezintă încununarea unei cariere ştiinţifice excepţionale. Nu a vrut să fie arheolog. Însă a fost arheolog, istoric şi profesor, o personalitate cu adevărat remarcabilă.

L-am întâlnit pe Alexandru Vulpe la începutul anilor ’90. Printr-un miracol supravieţuise luptei cu o boală cumplită, o învinsese. A fost şansa mea, a generaţiei mele şi a celor care au urmat de a-i audia cursurile, de a-l cunoaşte pe profesorul şi omul Alexandru Vulpe. M-a impresionat încrederea sa în capacitatea generaţiei tinere de a aduce idei proaspete şi valoroase în cercetarea arheologică, de a veni cu un nou mod de gândire privind interpretarea culturii materiale. Considera că tinerii trebuie să aibă acces la cunoaştere; drept urmare, biblioteca Institutului de

Arheologie „Vasile Pârvan” a devenit un spaţiu primitor pentru studenţi şi doctoranzi. Valoroasa bibliotecă personală, iniţiată de iluştrii săi părinţi şi îmbogăţită în timp, a fost, de asemenea, loc de studiu pentru noi, ori de câte ori aveam nevoie. În plus, în casa sa ne bucuram de conversaţii alese, deschise şi tihnite, laolaltă cu cafeaua bună şi ţigările de foi. Nu puteai să nu observi pasiunea şi erudiţia cu care discuta diversele subiecte ale pre- şi protoistoriei sau operele literare şi filosofice ale scriitorilor antici, elocvenţa disertaţiilor, felul echilibrat şi argumentat cu care trata cele mai disputate teme, privirea iscoditoare şi plină de vioiciune, înfăţişarea elegantă. Spunea, cu multă modestie, că întotdeauna va avea de învăţat, de la oricine.

Nu voi uita îndemnurile sale, nici încrederea pe care mi-a arătat-o. Voi păstra mereu vie amintirea dialogurilor deosebit de plăcute şi folositoare mie avute de-a lungul anilor.

Anca-Diana Popescu[*]

LISTA LUCRĂRILOR PUBLICATE

CĂRŢI DE UNIC AUTOR

1. *Necropola hallstattiană de la Ferigile. Monografie arheologică*, Biblioteca de Arheologie 11, Bucureşti, 1967.
2. *Die Äxte und Beile in Rumänien I*, PBF IX, 2, München, 1970 (lucrare distinsă cu Premiul „Vasile Pârvan” al Academiei Române în 1974).
3. *Die Äxte und Beile in Rumänien II*, PBF IX, 5, München, 1975.
4. *Die Kurzschwerter, Dolche und Streitmesser der Hallstattzeit in Rumänien*, PBF VI, 9, München, 1990.

CĂRŢI ÎN COLABORARE

5. *Istoria Românilor I. Moştenirea timpurilor îndepărtate*, Bucureşti, 2002 (coordonator, împreună cu M. Petrescu-Dîmboviţa; a redactat 232 p.: capitolul introductiv, cap. III–V şi parţial cap. VIII).
6. *Geto-Dacii în istoria militară a lumii antice*, Bucureşti, 1987 (în colab. cu M. Zahariade; a redactat capitolele I, II, III, VI).
7. *Dacia înainte de Dromihete*, Bucureşti, 1988 (în colab. cu V. Dumitrescu; a redactat capitolul V: *Istoria şi civilizaţia Daciei în secolele IX–IV î.e.n.*); cu versiuni în limbile germană (1983) şi engleză (1988).

ARTICOLE (STUDII ŞI PUBLICĂRI DE MATERIALE INEDITE)

8. *Depozitul de la Tufa şi topoarele cu ceafa cilindrică*, SCIV 10, 2, 1959, p. 265–276.
9. *Cimitir din prima epocă a fierului la Ferigele (r. Horezu, reg. Piteşti)*, MCA 5, 1959, p. 363–372.
10. *Săpăturile de la Costeşti – Ferigele (r. Horezu, reg. Piteşti)*, MCA 6, 1959, p. 237–249.
11. *Voprosy v svjazi s koncom ranneželeznogo veka v svete raskopok v Feridžele*, Dacia N.S. 4, 1960, p. 181–199.

[*] Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, Bucureşti; e-mail: ancadiana_popescu@yahoo.com.

12. *K voprosu o periodizacii bronzovego veka v Moldove*, Dacia N.S. 5, 1961, p. 105–122.
13. *Descoperiri arheologice pe cursul mijlociu al Siretului (Sondajele de la Mîndrişca şi Răcăciuni, reg. Bacău)*, ArhMold 1, 1961, p. 65–80.
14. *Săpăturile de la Ferigele,* MCA 7, 1961, p. 219–225.
15. *Sălaşul hallstattian de la Novaci (r. Drăgăneşti-Vlaşca, reg. Bucureşti)*, MCA 8, 1962, p. 359–368.
16. *Săpăturile de la Costişa (r. Buhuşi, reg. Bacău)*, MCA 8, 1962, p. 309–316 (în colab. cu M. Zamoşteanu).
17. *Traci şi iliri la sfârşitul primei epoci a fierului în Oltenia*, SCIV 13, 2, 1962, p. 307–324.
18. *Nackenscheibenäxte aus der Moldau*, Dacia N.S. 7, 1963, p. 511–516.
19. *Cu privire la unele topoare de aramă şi bronz din Moldova*, ArhMold 2–3, 1964, p. 127–141.
20. *Ptolemy and the ancient geography of Moldavia*, StCl 6, 1964, p. 233–246.
21. *Cu privire la cronologia topoarelor de aramă cu braţele „în cruce”*, SCIV 15, 4, 1964, p. 457–466.
22. *Les phases de la civilisation de Tei à la lumière des fouilles de Novaci*, Dacia N.S. 8, 1964, p. 319–330.
23. *Reprezentări umane pe cupele getice de la Popeşti*, SCIV 16, 2, 1965, p. 341–351.
24. *Zur mittleren Hallstattzeit in Rumänien (die Basarabi-Kultur),* Dacia N.S. 9, 1965, p. 105–132.
25. *Necropola tumulară de la Milostea*, RevMuz III, 2, 1966, p. 148–155 (în colab. cu E. Popescu).
26. *Date noi privind periodizarea culturii Tei şi cunoaşterea culturii Basarabi (Săpăturile de la Novaci, 1961)*, SCIV 18, l, 1967, p. 83–112 (în colab. cu V. Veselovski-Buşilă).
27. *Un nou depozit de topoare la Ostrovul Corbului*, SCIV 19, 3, 1968, p. 505–511 (în colab. cu M. Davidescu).
28. *Date noi privind grupul Ferigile în Argeş*, StComPiteşti l, 1968, p. 23–31 (în colab. cu E. Popescu).
29. *Bronzuri inedite din Maramureş în colecţia prof. Francisc Nistor din Sighetul Marmaţiei*, SCIV 20, 2, 1969, p. 181–194 (în colab. cu F. Nistor).
30. *Cu privire la topoarele de metal cu gaură de înmănunşare transversală*, SCIV 21, 3, 1970, p. 417–427 (în colab. cu E. Tudor).
31. *Depozitul de brăţări de bronz de la Vadul-Izei*, SCIV 21, 4, 1970, p. 623–631 (în colab. cu F. Nistor).
32. *Gemeinsame Elemente der späthallstattzeitlichen Gruppen im Donau-Karpatenraum*, în J. Filip (ed.), *Actes du VII*[e] *Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques, Prague 21–27 août 1966*, Praga, 1971, p. 880–885.
33. *Metode matematice de cercetare în arheologie*, în *Metode noi şi probleme de perspectivă ale cercetării ştiinţifice*, Bucureşti, 1971, p. 132–136.
34. *Cu privire la sistemul cronologic al lui B. Hänsel pentru epoca mijlocie a bronzului*, SCIV 22, 2, 1971, p. 301–312.
35. *Toporul de bronz cu două tăişuri de la Izvoarele (jud. Ilfov)*, SCIV 22, 3, 1971, p. 485–489.
36. *Topoare de aramă în muzeul din Dej*, SCIV 22, 4, 1971, p. 651–654 (în colab. cu F. Gavrilescu).
37. *Une tombe isolé de l’époque de Latène à Răcătău*, Apulum 9, 1971, p. 155–164 (în colab. cu V. Căpitanu).
38. *Archäologische Forschungen und historische Betrachtungen über das 7. bis 5. Jh. im Donau-Karpatenraum*, MemAntiq 2, 1970 (1972), p. 115–213.

39. *Contribution à la connaisssance des débuts de la culture géto-dacique dans la zone subcarpatique Vîlcea-Argeş (La nécropole tumulaire de Tigveni)*, Dacia N.S. 16, 1972, p. 75–111 (în colab. cu E. Popescu).
40. *Observații privitoare la analiza antropologică a osemintelor incinerate din mormintele hallstattiene de la Ferigile*, Buridava 1, 1972, p. 269–272.
41. *Începuturile metalurgiei aramei în spațiul carpato-dunărean*, SCIV 24, 2, 1973, p. 217–237.
42. *Cetatea dacică de la Polovragi*, Drobeta l, 1974, p. 141–145 (în colab. cu V. Veselovski-Buşilă).
43. *Depozitul de bronzuri de la Crăciuneşti (Maramureş)*, SCIV 25, 1, 1974, p. 5–18 (în colab. cu F. Nistor).
44. *The Cultural Unity of the North-Thracian Tribes in the Balkano-Carpathian-Hallstatt*, JIES 2, 1, 1974, p. 1–21.
45. *Puncte de vedere cu privire la unele descoperiri din Hallstattul mijlociu la Dunărea sîrbească*, Oltenia 1, 1974, p. 25–28.
46. *Probleme actuale privind metalurgia aramei şi a bronzului în epoca bronzului în România*, RI 27, 2, 1974, p. 243–255.
47. *Einige Bemerkungen über die mittlere und die späte Bronzezeit im Norden Rumäniens*, Dacia N.S. 19, 1975, p. 69–76.
48. *Nouveaux points de vue sur la civilisalion géto-dace: l'apport de l'archéologie*, Dacia N.S. 20, 1976, p. 19–21.
49. *Bols à reliefs de Popeşti*, Dacia N.S. 20, 1976, p. 167–198 (în colab. cu M. Gheorghiță).
50. *La nécropole tumulaire gète de Popeşti*, TD, 1976, p. 193–215.
51. *Une contribution archéologique à l'étude de la religion des Géto-Daces*, TD, 1976, p. 217–226 (în colab. cu E. Popescu).
52. *Zu den Anfängen der Kupfer- und Bronzemetallurgie in Rumänien*, în *Les Débuts de la Métallurgie*, IXe Congrès du UISPP, Colloque XXIII, Nice, 1976, p. 134–175.
53. *Contribuții la studiul cupelor cu decor în relief getice de la Popeşti, jud. Ilfov*, MN 3, 1976, p. 97–99 (în colab. cu M. Gheorghiță).
54. *Der Hügel von Susani*, PZ 52, 1, 1977, p. 28–60 (în colab. cu I. Stratan).
55. *Zur Chronologie der Ferigile-Gruppe*, Dacia N.S. 21, 1977, p. 81–112.
56. *Kritische Anmerkungen zu den karpatenländischen Kulturzeugnissen der Altbronzezeit*, Jahresbericht des Instituts für Vorgeschichte der Universität Frankfurt/Main, 1977, p. 101–111.
57. *Aspects significatifs dans l'histoire et la culture des gèto-daces*, RÉSEE 16, 4, 1978, p. 619–631.
58. *Puncte de vedere privind istoria Daciei preromane*, RI 32, 12, 1979, p. 2261–2284.
59. *Cu privire la cronologia grupului cultural Ferigile*, Danubius 8–9, 1979, p. 93–122.
60. *Şantierul arheologic Popeşti, com. Mihăileşti, jud. Ilfov. Raport preliminar asupra rezultatelor din campania anilor 1976–1977*, CA 3, 1979, p. 95–104 (în colab. cu M. Gheorghiță).
61. *Points de vue sur l'histoire et la culture des Gèto-Daces avant Burebista*, în *Actes du deuxième Symposium International de Thracologie*, Rome, 12–15 novembre 1979, Milano, 1980, p. 43–55.
62. *Problèmes actuels de la protohistoire thrace*, în *Actes du IIe Congrès International de Thracologie (Bucarest, 4–10 septembre 1976)*, Bucureşti, 1980, p. 215–221.
63. *Sur la culture des Géto-Daces de la zone sous-carpathique: la nécropole de Cepari*, în *Actes du IIe Congrès International de Thracologie (Bucarest, 4–10 septembre 1976)*, Bucureşti, 1980, p. 259–265 (în colab. cu E. Popescu).

64. *Geto-dacii ca unitate etno-istorică în lumea tracă*, SCIVA 31, l, 1980, p. 5–11.
65. *Zur Frühbronzezeit in Mittelrumänien*, în H. Lorenz (ed.), *Studien zur Bronzezeit*, Festschrift für Wilhelm Albert v. Brunn, Mainz/Rhrein, 1981, p. 489–496.
66. *Zur Definition und Verbreitung der Basarabi-Kultur*, în P. Medović (ed.), *Die ältere Eisenzeit in der Wojwodina und ihre Verbreitungen mit anderen donauländischen und benachbarten Gebieten*, Materijali 19, Novi Sad, 1981, p. 179–189.
67. *Şantierul arheologic Popeşti-Mihăileşti, jud. Giurgiu. Raport preliminar asupra rezultatelor din campaniile anilor 1978–1979*, CA 4, 1981, p. 58–65 (în colab. cu M. Gheorghiță).
68. *Cercetări arheologice în raza comunei Năeni* (*Buzău*), SCIVA 32, 2, 1981, p. 171–193 (în colab. cu V. Drâmbocianu).
69. *Beitrag zu den bronzezeitlichen Kulturbeziehungen zwischen Rumänien und Griechenland*, în B. Hänsel (ed.), *Südosteuropa zwischen 1600 und 1000 v.Chr.*, PAS 1, Berlin, 1982, p. 321–328.
70. *Nouvelles découvertes du type Ferigile*, Dacia N.S. 26, 1982, p. 77–114 (în colab. cu E. Popescu).
71. *Ein reichverzierter Bronzedolch aus der Moldau*, TD 3, 1982, p. 118–120 (în colab. cu M. Zamoşteanu).
72. *Le tumulus thrace de Susani (contribution à la connaissance du Hallstatt ancien en Banat*), în *Le monde thrace, Actes du II. Congrès International de Thracologie, Bucharest 1976*, Paris – Rome – Montreal, 1982, p. 222–231 (în colab. cu I. Stratan).
73. *Pe marginea a trei cărți noi despre traci şi sciți*, Istros 2–3, 1983, p. 115–144.
74. *Der hallstattzeitliche Depotfund von Bistrița, Jud. Vîlcea, Rumänien*, PZ 58, l, 1983, p. 127–140 (în colab. cu Gh. Petre).
75. *Pe marginea unor noi descoperiri din bronzul timpuriu*, SCIVA 34, 1, 1983, p. 71–75.
76. *Descoperirile hallstattiene din zona Aiudului*, TD 5, 1–2, 1984, p. 36–63.
77. *Spada de la Marvila*, MemAntiq 9–11, 1985, p. 497–502 (în colab. cu V. Căpitanu).
78. *Mărturii despre geto-dacii din Subcarpații Meridionali din secolele VII–V î.e.n.*, în *Documente recent descoperite şi informații arheologice*, Bucureşti, 1985, p. 12–23.
79. *Der Goldschatz von Rădeni, Jud. Neamț, in der Westmoldau, Rumänien*, PZ 60, l, 1985, p. 47–69 (în colab. cu V. Mihăilescu-Bîrliba).
80. *The North Thracian goldsmiths at the end of the Bronze Age in the light of some recent discoveries*, în *The Bronze Age in the Thracian lands and beyond*, International Thracian conference, Boston, 7–10 June 1984, Milano, 1986, p. 299–308.
81. *Zur Entstehung der geto-dakischen Zivilisation. Die Basarabikultur*, Dacia N.S. 30, 1–2, 1986, p. 49–89.
82. *Limita de vest a Sciției la Herodot*, StCl 24, 1986, p. 33–43.
83. *Primele mențiuni antice despre geto-daci în lumina unei analize istorico-arheologice*, RI 39, 9, 1986, p. 825–834.
84. *Les plus anciens témoignages sur les Thraces du Nord* (*Point de vue historique et archéologique*), RÉSEE 24, 4, 1986, p. 333–342.
85. *Despre unele aspecte ale spiritualității dacice*, TD 7, 1986, p. 101–111.
86. *Tezaurul de la Rădeni-Neamț*, MemAntiq 12–14, 1980–1982 (1986), p. 41–63 (în colab. cu V. Mihăilescu-Bîrliba).
87. *Săpăturile arheologice din stațiunea getică de la Popeşti, com. Mihăileşti, jud. Giurgiu, 1980–1981 şi 1983*, CA 8, 1986, p. 43–52 (în colab. cu M. Gheorghiță).
88. *Despre cele mai vechi akinakai pe teritoriul României*, ActaMP 11, 1987, p. 83–89.
89. *Die Geto-Daker. Geschichte eines Jahrtausends vor Burebista*, Dacia N.S. 31, 1987, p. 77–86.

90. *Arta aurului la tracii nordici în concepţia lui Vasile Pârvan*, ArhMold 11, 1987, p. 21–25.
91. *Das vorrömische Dakien. Ein geographisch-historischer Überblick*, MitteilungenBerlin 8, 1987, p. 70–80.
92. *Varia archaeologica* (I), TD 8, 1–2, 1987, p. 117–191.
93. *Varia archaeologica* (II), TD 9, 1–2, 1988, p. 207–217.
94. *Zum Problem der latènezeitlichen Höhenanlagen in den Südkarpaten*, SlovArch 36, 1, 1988, p. 241–250.
95. *Cu privire la agatirşi*, SympThrac 7, 1989, p. 62–70.
96. *Neue Bronzefunde aus Transilvanien*, Dacia N.S. 33, 1989, p. 235–246 (în colab. cu V. Lazăr).
97. *Archäologische und schriftliche Quellen über die Gründung der Stadt Istros und ihre Bedeutung für die Chronologie der donaukarpartischen Hallstattzeit*, în Akten des XIII internationalen Kongresses für klassische Archäologie, Berlin 1988, Mainz, 1990, p. 600–601.
98. *Neue Beiträge zur Chronologie und kulturellen Gliederung der Frühbronzezeit im unteren Donaugebiet*, Starinar 40–41, 1989–1990 (1991), p. 105–111.
99. *Depozitul de bronzuri de la Gioseni*, Carpica 20, 1989 (1991), p. 69–81 (în colab. cu V. Căpitanu).
100. *Die Westgrenze Skythiens bei Herodot*, Thracia Pontica 4, Sozopol 6–12 October 1988, Sofia, 1991, p. 177–196.
101. *Necropola de tip Ferigile de la Rudeni, jud. Argeş*, MCA, A XVII-a sesiune anuală de rapoarte, Ploieşti, 1983 (Partea I), Bucureşti, 1992, p. 109–113 (în colab. cu E. Popescu).
102. *Depozitul de vase ceramice de la Bistriţa (Vâlcea)*, AO 9, 1994, p. 25–41 (în colab. cu Gh. Petre).
103. *Der Schatz von Perşinari in Südrumänien*, în A. Jockenhövel (ed.), *Festschrift für Hermann Müller-Karpe zum 70. Geburtstag*, Bonn, 1995, p. 43–62.
104. *Zur Deutung und Datierung des Hügels von Susani im Banat*, în B. Schmid-Sikimić, Ph. Della Casa (eds.), *Trans Europam. Beiträge zur Bronze- und Eisenzeit zwischen Atlantik und Altai*, Festschrift für Margarita Primas, Bonn, 1995, p. 81–87.
105. *Der Hortfund von Gioseni, Kr. Bacău, in der Moldau*, în T. Soroceanu (ed.), *Bronzefunde aus Rumänien*, PAS 10, Berlin, 1995, p. 237–245 (în colab. cu V. Căpitanu).
106. *Stand und Aufgaben der Urnenfelderforschung im Karpatenraum*, în *Beiträge zur Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen*, MonographRGZM 35, Mainz, 1995, p. 389–397.
107. *Epoca bronzului în spaţiul carpato-dunărean / The Bronze Age in the Carpatho-Danubian region. General view*, în *Comori ale epocii bronzului din România / Treasure of the Bronze Age in Romania*, Bucureşti, 1995, p. 24–30.
108. *Deponierungen, Opferstätten und Symbolgut im Karpatengebiet*, în P. Schauer (ed.), *Archäologische Forschungen zum Kultgeschehen in der jüngeren Bronzezeit und frühen Eisenzeit Alteuropas*, Ergebnisse eines Kolloquiums in Regensburg 4.–7. Oktober 1993, Bonn, 1996, p. 517–533.
109. *Spaţiul egeo-anatolian şi Europa sud-estică în lumina unei revizuiri a cronologiei epocii bronzului*, MSŞIA IV, 21, 1996 (1997), p. 33–47.
110. *Die Nackenscheibenaxt von Bogata in Mittelsiebenbürgen (Rumänien)*, în C. Becker, M.-L. Dunkelmann, C. Metzner-Nebelsick, H. Peter-Röcher, M. Roeder, B. Teržan (eds.), *Chronos. Beiträge zur prähistorischen Archäologie zwischen Nord- und Südosteuropa*, Festschrift für Bernhard Hänsel, Espelkamp, 1997, p. 303–311 (în colab. cu V. Lazăr).

111. *Tezaurul de la Perşinari. O nouă prezentare*, CCDJ 15, 1997, p. 265–301.
112. *En Marge de PsScymnus 766–770/Comentariu la PsScymnus 766–770*, în *Premier Âge du Fer aux bouches du Danube et dans les régions autour de la Mer Noire / Prima epocă a fierului la gurile Dunării şi în zonele circumpontice*, Tulcea, 1997, p. 181–191.
113. *Săpăturile de la Popeşti. Prezentarea campaniilor 1988–1993*, CA 10, 1997, p. 163–172.
114. Capitolele *La cultura Basarabi* şi *Il tardo Hallstatt e l'inizio della seconda età del ferro*, în *I Daci*, Milano, 1997, p. 23–39.
115. *Consideraţii privind începutul şi definirea perioadei timpurii a epocii bronzului în România*, în M. Ciho, V. Nistor, D. Zaharia (eds.), *Timpul Istoriei I. Memorie şi patrimoniu*, In honorem emeritae Ligiae Bârzu, Bucureşti, 1998. p. 37–50.
116. *Geto-Dacii?*, CICSA 1–2, 1998, p. 2–11.
117. *The Legacy of Ancient Times*, în D.C. Giurescu, S. Fischer-Galaţi (eds.), *Romania. A Historic Perspective*, New York, 1998, p. 3–43.
118. *Toporul de bronz de la Gostinu (judeţul Giurgiu)*, BMTAGiurgiu 2–4, 1996–1998, p. 123–128.
119. *Storia e civilità della Dacia preromana*, în G. Arbore Popescu (ed.), *Traiano ai confini dell'Impero*, Milano, 1998, p. 103–108.
120. *Zu Trogus. Prol. XXXII. Ein archäologischer Beitrag*, în M.R. Vasić (ed.), *Le Djerdap. Les Portes de Fer à la deuxième moitié du premier millénaire av. J.Ch. jusqu'aux guerres daciques*, Kolloquium in Kladovo – Drobeta-Turnu Severin (September – Oktober 1998), Beograd, 1999, p. 15–17.
121. *Despre un pasaj din* Istoriile Filipice *ale lui Pompeius Trogus,* Prologus XXXII. *O contribuţie arheologică*, MSŞIA IV, 23, 1998 (2000), p. 181–187.
122. *Din nou despre geografia antică a Moldovei la vest de Prut*, în T. Teoteoi, B. Murgescu, Ş. Solcan (eds.), *Faţetele istoriei. Existenţe, identităţi, dinamici*, Omagiu academicianului Ştefan Ştefănescu, Bucureşti, 2000, p. 407–419.
123. *Autour de la fondation du Royaume Odryse*, în A. Avram, M. Babeş (eds.), *Civilisation grecque et cultures antiques périphériques. Hommage à Petre Alexandrescu à son 70e anniversaire*, Bucarest, 2000, p. 76–82.
124. *Spada de fier de la Dobolii de Jos (Aldoboly)*, Angustia 5, 2000, p. 227–233.
125. *Ältere Eisenzeit / Späthallstattzeit (8. – 5. Jahrhundert v.Chr.)*, în *Thraker und Kelten beidseits der Karpaten*, Schriftenreihe des Keltenmuseums Hochdorf/Enz. 4, Eberdingen 2000/2001, p. 42–51.
126. *Perioada mijlocie a epocii bronzului la est şi vest de Carpaţii Răsăriteni*, în V. Cavruc, Gh. Dumitroaia (coord.), *Cultura Costişa în contextul epocii bronzului din România*, Piatra Neamţ, 2001, p. 9–12.
127. *Considerations upon the Beginning and the Evolution of the Early Bronze Age in Romania*, în R.M. Boehmer, J. Maran (eds.), *Lux Orientis. Archäologie zwischen Asien und Europa*, Festschrift für Harald Hauptmann zum 65. Geburtstag, Internationale Archäologie. Studia honoraria 12, Rahden/Westf., 2001, p. 419–425.
128. *The Aegean-Anatolian and South-Eastern Europe in the Light of a Revision of the Bronze Age Chronology*, în C. Kacsó (ed.), *Der Nordkarpatische Raum in der Bronzezeit*, Symposium Baia Mare, 7.–10. Oktober 1998, Baia Mare, 2001, p. 9–21.
129. *Cimmerienii: un etnonim cu multiple înţelesuri*, BMTAGiurgiu 7–8, 2001–2002, p. 123–146.
130. *Herodot IV, 94: Gebeleizis?,* în C.C. Petolescu, T. Teoteoi, A. Gabor (coord.), *Studia Historica et Theologica. Omagiu profesorului Emilian Popescu*, Iaşi, 2003, p. 61–65.

131. *Cum să-l înţelegem pe Herodot*, în D. Marcu Istrate, A. Istrate, C. Gaiu (coord.), *In memoriam Radu Popa. Temeiuri ale civilizaţiei româneşti în context european*, Cluj-Napoca, 2003, p. 57–63.
132. *Problema scitică în România*, în Ş. Ştefănescu, F. Constantiniu, D. Rusu (eds.), *Identitate naţională şi spirit european. Academicianul Dan Berindei la 80 de ani*, Bucureşti, 2003, p. 113–134.
133. *Rumänien und Republik Moldau. Prähistorie*, în *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde 24*, Berlin-New York, 2003, p. 465–469.
134. *Rumänien i tidens spegel*, în K. Slej, S. Unge Sörling, D.N. Popovici (eds.), *Guldskatter Rumänien under 7000 år*, Stockholm, 2004, p. 13–21.
135. *Die Agathyrsen. Eine zusammenfassende Darstellung*, în J. Chochorowskiego (ed.), *Kimmerowie, scytowie, sarmaci. Księga poświęcona pamięci profesora Tadeusza Sulimirskiego / Cimmerians, Scythians, Sarmatians. In memory of Professor Tadeusz Sulimirski*, Kraków, 2004, p. 473–482.
136. *Reflecţii despre problema geto-dacică*, în V. Spinei, C.-M. Lazarovici, D. Monah (eds.), *Scripta praehistorica. Miscellanea in honorem nonagenarii magistri Mircea Petrescu-Dîmboviţa oblata*, Iaşi, 2005, p. 563–578.
137. *50 years of systematic archaeological excavations at the pre- and protohistoric site at Popeşti*, Dacia N.S. 48–49, 2004–2005, p. 19–37.
138. *Migraţii. O temă arheologică şi istorică. Modelul Est→Vest*, MSŞIA IV, 31, 2006, p. 29–40.
139. *Urgeschichte und Antike im Donau-Karpatenraum*, în Th. Kahl, M. Metzeltin, M.-R. Ungureanu (eds.), *Rumänien. Raum und Bevölkerung, Geschichte und Geschichtsbilder, Kultur, Gesellschaft und Politik heute, Wirtschaft, Recht und Verfassung, historische Regionen*, Wien/Berlin, 2006, p. 171–193.
140. *Despre centrul de putere al dacilor din Defileul Oltului de la Racoş*, în *Studia in honorem Florea Costea*, Braşov, 2007, p. 78–82.
141. *Burobostes. Ein dakischer König im 2. Jh. V. Chr.?* (*zu Trogus, Prol. XXXII*), Dacia N.S. 51, 2007, p. 227–231.
142. *Zu den Grabsitten der älteren Hallstattzeit in Rumänien*, în F. Verse, B. Knoche, J. Graefe, M. Hohlbein, K. Schierhold, C. Siemann, M. Uckelmann, G. Woltermann (eds.), *Durch die Zeiten…: Festschrift für Albrecht Jockenhövel zum 65. Geburtstag*, Internationale Archäologie: Studia honoraria 28, Rahden/Westf., 2008, p. 269–273.
143. *Reflecţii în urma unei dezbateri despre Indo-Europeni*, în S.C. Ailincăi, C. Micu, F. Mihail (eds.), *Omagiu lui Gavrilă Simion la a 80-a aniversare*, Constanţa, 2008, p. 23–28.
144. *Herodot şi religia geţilor*, în A. Zanoci, T. Arnăut, M. Băţ (eds.), *Studia archeologiae et historiae antiquae: Doctissimo viro Scientiarum Archeologiae et Historiae Ion Niculiţă, anno septuagesimo aetatis suae, dedicatur*, Chişinău, 2009, p. 117–127.
145. *Impactul cercetării civilizaţiei geto-dacice asupra societăţii contemporane*, Angustia 14, 2010, p. 293–298.
146. *The Urnfield in Hinova, Mehedinţi county (Roumania)*, Dacia N.S. 54, 2010, p. 43–95 (în colaborare cu M. Davidescu).
147. *Necropola de incineraţie de la Hinova, jud. Mehedinţi*, Drobeta 20, 2010, p. 117–179 (în colaborare cu M. Davidescu).
148. *Agathyrsii în imaginarul lumii antice*, în D. Măgureanu, D. Măndescu, S. Matei (eds.), *Archaeology: making of and practice.* Studies in honor of Mircea Babeş at his 70th anniversary, Piteşti, 2011, p. 139–144.

149. *Fost-au cimmerienii o populație nomadă? O discuție pe marginea unei cărți recent apărute*, în V. Nistor, D. Zaharia (eds.), *Armele Atenei*, In honorem Zoe Petre, Bucureşti, 2012, p. 89–117.
150. *Sciți şi agathyrsi în spațiul carpato-dunărean*, SCIVA 63, 1–2, 2012, p. 27–66.
151. *Herodotus and the Scythian problem in Romania*, Dacia N.S. 56, 2012, p. 47–75.
152. *Transformări culturale la sfârşitul epocii bronzului în sud-vestul spațiului carpato-dunărean*, AO 28, 2014, p. 1–16.
153. *La Colonna di Traiano nel pensiero di Radu Vulpe*, EphemDR 16, 2014, p. 125–130.
154. *La Colonne Trajane et Flavius Josephus,* Ant.Jud.*, XVIII, 22*, în C.C. Petolescu, M. Galinier, F. Matei-Popescu (eds.), *Colonne Trajane et Trophées Romains*, Actes du Colloque franco-roumain « Études sur la Colonne Trajane. 1900 ans depuis l'inauguration (113–2013) », Bucarest, 28–29 octobre 2013, Bucarest, 2015, p. 49–65.
155. *Transformări culturale în nord-vestul României la sfârşitul epocii bronzului*, în V. Spinei, N. Ursulescu, V. Cotiugă (eds.), *Orbis Praehistoriae. Mircea Petrescu-Dâmbovița – in memoriam*, Iaşi, 2015, p. 509–523.

RECENZII (SELECȚIE)

156. J.F.S. Stone, L.C. Thomas, *The Use and Distribution of Fayance in the Ancient East and Prehistoric Europe*, PPS 22, 1956, p. 37–84, în SCIV 9, 1, 1958, p. 204–209.
157. V. Leahu, *Cultura Tei*, Bucureşti, 1966, în SCIV 19, 2, 1968, p. 371–375.
158. B. Hänsel, *Beiträge zur Chronologie der mittleren Bronzezeit im Karpatenbecken*, Bonn, 1968, în Dacia N.S. 16, 1972, p. 414–419.
159. M. Novotná, *Die Äxe und Beile in der Slowakei*, PBF IX, 3, München, 1970, în Dacia N.S. 17, 1973, p. 441–445.
160. F.-W. von Hase, *Die Trensen der Früheisenzeit in Italien*, PBF XVI, 1, München, 1969, în SCIV 24, 3, 1973, 545–546.
161. C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, Bucureşti, 1973, în Dacia N.S. 19, 1975, p. 328–330.
162. A. Păunescu, P. Şadurschi, V. Chirica, *Repertoriul arheologic al județului Botoşani*, Bucureşti, 1976, în Dacia N.S. 21, 1977, p. 384–385.
163. G. Wegner, *Die vorgeschichtlichen Flußfunde aus dem Main und aus dem Rhein bei Mainz*, Materialhefte zur bayerischen Vorgeschichte 30, Kallmünz, 1976, în Dacia N.S. 22, 1978, p. 371–372.
164. B. Hänsel, *Beiträge zur regionalen und chronologischen Gliederung der älteren Hallstattzeit an der unteren Donau*, Bonn, 1976, în Germania 57, 1979, p. 207–215.
165. M. Dusek, *Die Thraker im Karpatenbecken*, Amsterdam, 1978, în Dacia N.S. 25, 1981, p. 396–398.
166. V. Vasiliev, *Sciții agatîrşi pe teritoriul României*, Cluj, 1980, în Dacia N.S. 25, 1981, p. 398–404.
167. A.I. Meljukova, *Skifija i frakiiskii mir*, Moskva, 1979, în Dacia N.S. 25, 1981, p. 404–406.
168. M. Petrescu-Dîmbovița, *Die Sicheln in Rumänien mit Corpus der jung- und spätbronzezeitlichen Horte Rumäniens*, PBF XVIII, 1, München, 1978, în Germania 59, 2, 1981, p. 427–430.
169. M. Gedl, *Die Dolche und Stabdolche in Polen*, PBF VI, 4, München, 1980, în Dacia N.S. 27, 1983, p. 211–212.
170. G. Gallay, *Die kupfer- und altbronzezeitlichen Dolche und Stadbolche in Frankreich*, PBF VI, 5, München, 1981, în Dacia N.S. 27, 1983, p. 212–213.

171. S. Sievers, *Die mitteleuropäischen Hallstattdolche*, PBF VI, 6, München, 1982, în Dacia N.S. 27, 1983, p. 213–214.
172. H. Todorova, *Die kupferzeitlichen Äxte und Beile in Bulgarien*, PBF IX, 14, München, 1981, în Germania 64, 2, 1986, p. 609–612.
173. I. Kilian-Dirlmeier, *Anhänger in Griechenland von der mykenischen bis zur spätgeometrischen Zeit*, PBF XI, 2, München, 1979, în PZ 61, 2, 1986, p. 222–223.
174. T. Bader, *Die Fibeln in Rumänien*, PBF XIV, 6, München, 1983, în Germania 65, 2, 1987, p. 477–483.
175. G. Schumacher-Matthäus, *Studien zu bronzezeitlichen Schmucktrachten im Karpatenbecken. Ein Beitrag zur Deutung der Hortfunde im Karpatenbecken*, Marburger Studien zur Vor- und Frühgeschichte 6, Mainz, 1985, în Germania 66, l, 1988, p. 191–194.
176. W.M. Werner, *Eisenzeitliche Trensen an der unteren und mittleren Donau*, PBF XVI, 4, München, 1988, în Germania 70, 1, 1992, p. 154–158.
177. A. MacKenzie, *Archaeology in România/The Mystery of Roman Occupation*, London, 1986, în PZ 67, 2, 1992, p. 247–248.
178. J. Makkay, *The Tiszaszőlőls Treasure*, Studia archaeologica 10, Budapest, 1989, în PZ 67, 2, 1992, p. 251–253.
179. T. Bader, *Die Schwerter in Rumänien*, PBF IV, 8, Stuttgart, 1991, în Germania 75, 1997, p. 339–343.
180. C. Sommerfeld, *Gerätegeld Sichel. Studien zur monetären Struktur bronzezeitlicher Horte im nördlichen Mitteleuropa*, Berlin-New York, 1994, în ActaPraehArch 32, 2000, p. 167–168.
181. A.I. Ivantschik, *Am Vorabend der Kolonisation. Das nördliche Schwarzmeergebiet und die Steppennomaden des 8.–7. Jhs. v. Chr. in der klassischen Literaturtradition: Mündliche Überlieferung, Literatur und Geschichte*, Pontus Septentrionalis III, Moskau–Berlin, 2005, în EurAnt 16, 2010, p. 360–370.

– 4 voci în: *Encyklopädisches Handbuch zur Vor-und Frühgeschichte*, sub redacția lui J. Filip, Praga, 1966.
– 112 voci în: *Dicționar de istorie veche a României*, sub redacția lui D.M. Pippidi, București, 1976.
– 44 voci în: *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, sub redacția lui C. Preda, București (I, 1994, II, 1996).

La această listă se adaugă prezentări de cărți în revista SCIV(A), editoriale, necrologuri, precum și numeroase articole de popularizare în diferite reviste, ziare și alte publicații.

DISCURS DE RECEPȚIE

Istorie și arheologie sau arheologie și istorie: prima epocă a fierului în România, Discurs de recepție, București, 2013, p. 1–45.

VOLUM OMAGIAL

C. Kacsó (ed.), *Bronzezeitliche Kulturerscheinungen im Karpatischen Raum. Die Beziehungen zu den Benachbarten Gebieten*, Ehrensymposium für Alexandru Vulpe zum 70. Geburtstag, Baia Mare 10.–13. Oktober 2001, Bibliotheca Marmatia 2, Baia Mare, 2003, p. 379–401.

GHEORGHE POPILIAN

(28 octombrie 1926 – 10 februarie 2016)

De curând, la 10 februarie 2016, ne-a părăsit încă un drag coleg şi prieten…

Gheorghe-Mihai Popilian s-a născut la 28 octombrie 1926, în satul Godeni, comuna Melineşti, jud. Dolj. Clasele primare le-a făcut în satul natal, iar studiile secundare la Colegiul Național „Carol I" din Craiova (1936–1946); cursul superior, în special ultimele clase, au fost marcate de evenimentele tragice pentru națiunea noastră din ultimii ani ai războiului; în vacanțe, era prezent zilnic la oficiul poştal, după ziarul şi corespondența care aduceau, poate, veşti de la cei plecați în război.

După bacalaureat, s-a înscris la Facultatea de Istorie a Universității din Bucureşti (1947–1951), pe care a absolvit-o în anul 1951, cu specialitatea istorie veche şi arheologie. Ca student, a luat parte la cercetări arheologice, fie de suprafață, fie în cadrul unor mari şantiere de săpături. Formația sa academică a fost marcată de doi mari profesori: Gheorghe Ştefan, sub a cărui îndrumare a participat la săpăturile de la Dinogetia, şi D.M. Pippidi, de a cărui apreciere şi prietenie s-a bucurat.

După terminarea studiilor, ar fi dorit să se specializeze în domeniul epigrafiei, pentru care era competent şi avea chemare. Cursul viitor al profesiei l-a destinat însă arheologiei provinciale romane.

A fost angajat, la 15 septembrie 1951, asistent la Muzeul Regiunii Porților de Fier din Turnu Severin; în anul următor a fost numit director al aceleiaşi

SCIVA, tomul 67, nr. 1–2, Bucureşti, 2016, p. 189–198

instituţii. Aici s-a preocupat să pună ordine în patrimoniul muzeistic; în acest scop, a alcătuit un catalog ştiinţific, inventariind câteva mii de obiecte.

Între anii 1951–1954 a făcut parte din echipa de arheologi condusă de prof. Gheorghe Ştefan, care lucra pe şantierul Dinogetia (comuna Garvăn, jud. Tulcea), unde a condus un sector. În anul 1956 a participat la săpături pe şantierele Verbicioara şi Almăj, din jud. Dolj.

La 15 iulie 1956 s-a transferat la Muzeul Olteniei, Craiova. Aici a lucrat în special la inventarierea fondului numismatic al Muzeului şi a participat la organizarea expoziţiei permanente.

După un episod tragic, care l-a privat, deşi nevinovat, de doi ani de libertate, a revenit la Muzeul Olteniei.

Cariera sa ştiinţifică a fost marcată, în continuare, de alţi doi mari olteni. Unul a fost C.S. Nicolăescu-Plopşor, creatorul şi primul director al Centrului de Istorie, Filologie şi Etnografie al Academiei Române, din Craiova; acesta l-a încadrat, la 1 iulie 1966, cercetător ştiinţific (din anul 1970, promovat cercetător ştiinţific III). Celălalt oltean a fost Dumitru Tudor, profesor la Universitatea din Bucureşti, marele istoric al Olteniei romane, de care l-a legat o îndelungată colaborare şi prietenie. Astfel, anii imediat următori au fost rodnici pentru formaţia sa arheologică. În anul 1974, a obţinut titlul de doctor în istorie şi arheologie, cu tema *Ceramica romană din Oltenia*, la Universitatea din Bucureşti, având drept conducător ştiinţific pe profesorul Gheorghe Ştefan.

La 1 iulie 1975, conform decretului 36/1975, care prevedea drastice măsuri de epurare politică, a fost transferat din nou la Muzeul Olteniei din Craiova, pe post de cercetător ştiinţific principal III. Abia în anul 1980, într-o conjunctură mai favorabilă, a fost reîncadrat, prin concurs, pe acelaşi post, la Centrul de Ştiinţe Sociale din Craiova. Ulterior, tot prin concurs, a fost promovat cercetător ştiinţific I.

Activitatea sa de cercetător de teren din aceşti ani include un număr important de obiective arheologice: Slăveni (therme, aşezarea civilă, 1963–1982); *Romula*–Reşca (din anul 1975, numit conducătorul cercetărilor); *Sucidava*–Celei, unde a condus sectorul „Necropola plană de nord” (1967–1982); Locusteni (1969–1981), în calitate de conducător de şantier. Între anii 1966–1968, a făcut parte din colectivul de arheologi, care, sub conducerea prof. D. Tudor, a cercetat zona lacului de acumulare al sistemului hidroenergetic şi de navigaţie „Porţile de Fier I”. Cu această ocazie, a efectuat săpături în cetatea romană târzie de la Orşova şi într-o aşezare dacică din Ostrovul Şimian.

Între anii 1972–1973, a întreprins săpături în Ostrovul Şimian şi Ostrovul Mare, aflate în zona hidrocentralei „Porţile de Fier II”. În intervalul 1973–1982, a fost responsabilul şantierului arheologic de la Gropşani (jud. Olt). În perioada 1974–1975, a efectuat săpături la Craiova – *Fântâna Obedeanu*, iar între anii 1985–1987, la Dioşti (jud. Dolj). Toate aceste cercetări s-au finalizat cu rapoarte sau studii monografice (Locusteni, Dioşti, Gropşani).

De asemenea, a efectuat cercetări de suprafaţă, în urma cărora a descoperit numeroase staţiuni arheologice. Unele dintre acestea (Locusteni, Gropşani) au devenit mari şantiere arheologice, ale căror vestigii au adus contribuţii importante la cunoaşterea culturii geto-dacice, precum şi dovezi însemnate cu privire la romanizarea şi continuitatea populaţiei autohtone la nordul Dunării.

A participat, în cadrul unor acorduri culturale inter-academice, la săpături arheologice în Bulgaria, la Pavlikeni şi la *Novae*–Svištov.

Un merit important al cercetătorului Gheorghe Popilian este că aceste cercetări de teren au văzut lumina tiparului. Este vorba despre cele şapte cărţi (v. mai jos, lista publicaţiilor), un număr important de studii, articole şi rapoarte (*infra*, nr. 8–89) în diferite publicaţii (reviste şi volume speciale) din ţară şi din străinătate, precum şi alte contribuţii (articole de popularizare, recenzii). La acestea se adaugă două importante colaborări: la *Enciclopedia civilizaţiei romane* (coordonată de Dumitru Tudor, 1982) şi la *Enciclopedia arheologiei şi istoriei vechi a României* (coordonată de Constantin Preda, 1994), ambele publicate la Editura Enciclopedică. O menţiune specială merită colaborarea la tratatul *Istoria Românilor* (II), publicat sub auspiciile Academiei Române (2012).

Aceste contribuţii privesc în special epoca romană, cu accentul pe Oltenia, provincie în care şi-a desfăşurat cu precădere activitatea arheologică. De asemenea, unele studii se referă şi la Dacia pre-romană, ca şi, în special, la perioada post-romană; astfel, a adus contribuţii la cunoaşterea vieţii economice, la cercetarea procesului de romanizare şi la permanenţa populaţiei autohtone în Dacia romană. Vom exemplifica aceste merite prin câteva contribuţii.

Monografia *Ceramica romană din Oltenia* (Craiova, 1978) s-a bucurat de o largă apreciere din partea specialiştilor, atât din ţară, cât şi din străinătate. Mărturie stau recenziile apărute în aproape toate revistele principale de specialitate din ţara noastră (*Dacia Nouvelle Série*, *Revue des études sud-est européennes*, *Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie*, *Apulum* etc.); recenzii favorabile au apărut şi în străinătate (în *Antiquaries Journal*, de la Londra, semnată de Grace Simpson, cunoscută specialistă; în *Starinar*, sub semnătura lui Milutin Garašanin; în *Voprosii Istorii* de la Moscova). În această monografie s-a făcut, pentru prima dată, o tipologie a ceramicii romane din Dacia. S-au identificat formele romane specifice acestei provincii, s-a remarcat continuitatea unor forme şi tradiţii ceramice autohtone, s-a precizat procesul de osmoză a unor forme specifice şi elemente de decor dacice şi romane – toate acestea reprezentând elemente care au contribuit la cunoaşterea procesului de romanizare.

Această lucrare şi alte studii publicate în limbi de circulaţie (în primul rând, în revista *Dacia*) sunt frecvent citate nu numai în lucrările asupra ceramicii provinciale publicate la noi în ţară, dar şi în cele din străinătate (Bulgaria, Iugoslavia, Ungaria, Austria, Ucraina, Germania, SUA). Se pot enumera peste 50 de studii apărute în ţările amintite, care citează lucrările sale.

În cealaltă monografie, *Necropola daco-romană de la Locusteni* (Craiova, 1980) au fost publicate cercetările exhaustive efectuate în primul cimitir autohton descoperit în Dacia romană de la sud de Carpaţi. Asocierea, în acelaşi mormânt, a ceramicii romane cu ceramica de factură dacică, prezenţa monedelor în morminte, demonstrează, în afara oricărei îndoieli, permanenţa populaţiei autohtone în provincia romană Dacia (situl de la Locusteni, jud. Dolj, este pandantul sud-carpatic al celui de la Soporu de Câmpie, jud. Cluj) şi constituie un argument al simbiozei daco-romane şi al romanizării. Şi acest volum s-a bucurat de aprecierea mai multor recenzenţi. Cercetările de la Locusteni sunt citate mai ales în lucrările sârbeşti, care publică cercetările efectuate de-a lungul Dunării; arheologii sârbi folosesc chiar sintagma „cultura Locusteni”.

Contribuţii la problema continuităţii au adus şi cercetările efectuate în aşezarea nr. 2 de la Locusteni, care datează din secolul al IV-lea. Tipul de locuinţă, cuptoarele de ars ceramică, formele ceramice din această aşezare reprezintă o nouă etapă de dezvoltare a culturii materiale din secolele anterioare.

O contribuţie deosebită la cunoaşterea mileniului I o constituie descoperirea de la Gropşani (jud. Olt) – o aşezare din secolele II–VI p.Chr. Acest fapt constituie dovada de necontestat a continuităţii populaţiei daco-romane la nordul Dunării după retragerea armatei şi administraţiei romane din Dacia. Rezultatele cercetărilor din această localitate au fost publicate în volumul *Gropşani. Monografie arheologică*, Bucureşti, 1998.

Cercetările de salvare de la Craiova, din punctul *Fântâna Obedeanu*, efectuate împreună cu Marin Nica, au avut ca rezultat descoperirea unei aşezări din secolul al VI-lea, de tip Ipoteşti-Cândeşti. Ceramica descoperită în această aşezare păstrează o puternică tradiţie daco-romană, atât prin tehnică, cât şi prin elemente de decor, cu analogii în aşezările de pe malul drept al Dunării. În perpetuarea tradiţiei romane, autorul subliniază rolul „capetelor de pod” de pe malul de nord al Dunării (în special *Drobeta* şi *Sucidava*).

La Slăveni (jud. Olt), Gheorghe Popilian a cercetat băile castrului şi atelierul ceramic, alături de mai multe clădiri din aşezarea civilă; toate acestea au fost publicate în diverse studii şi articole de specialitate, reluate ulterior în monografia castrului.

La *Sucidava*–Celei a cercetat 480 de morminte din cadrul marii necropole „de nord”, din epoca romană şi romană târzie. Rituri şi ritualuri funerare, obiecte de inventar, circulaţie monetară constituie doar câteva dintre reperele uneia dintre cel mai bine publicate necropole din Dacia.

Gheorghe Popilian a fost şi un cunoscut numismat, preocupându-se mai ales de studiul monedelor romane (republicane şi imperiale). Cât timp a funcţionat la *Drobeta*, a inventariat şi catalogat peste 5000 monede, majoritatea lor descoperite în castrul şi oraşul roman. A publicat, singur sau în colaborare, nouă tezaure de monede romane republicane şi 10 tezaure de monede imperiale. De asemenea, a adus contribuţii privind circulaţia, în Oltenia, a monedelor bătute în oraşele Dyrrhachium şi Apollonia.

Gheorghe Popilian a considerat totdeauna arheologia o disciplină auxiliară a istoriei, iar cercetarea arheologică – una dintre metodele specifice studierii fenomenului istoric. Deşi studiile sale au avut ca obiect antichitatea clasică a Daciei romane, a fost un savant de vastă cuprindere istorică şi cultură umanistă.

A participat la mai multe congrese internaţionale, organizate în ţară şi în străinătate, precum: Congresul al VII-lea de Ştiinţe Pre- şi Protoistorice de la Praga (21–27 august 1966); Congresul Internaţional de Bizantinologie de la Bucureşti (1972); Congresele Internaţionale de Tracologie de la Bucureşti (1976, 1982), Constanţa – Mangalia (1996); Congresul Internaţional *Terra Antiqua Balcanica* de la Veliko Târnovo (1985); Simpozionul Internaţional de ceramică romană de la Weimar, Germania (1986); Congresele *Rei Cretariae Romanae Fautores* de la München, Germania (1982); Pavia, Italia (1990); Timişoara (1994; la acest congres a fost preşedinte de onoare); Simpozionul Internaţional de Arheologie de la Chişinău (1991).

A fost nelipsit la numeroase manifestări ştiinţifice din ţară, cum ar fi sesiunile naţionale anuale de rapoarte arheologice sau sesiunile anuale de comunicări ale muzeelor.

A fost membru activ al unor societăţi ştiinţifice: Societatea de Studii Clasice din România; Societatea Numismatică Română; Rei Cretariae Romanae Fautores; Societatea Terra Antiqua Balcanica (Sofia).

Începând din anul 1984 şi până la pensionare (1998), a fost membru al Comisiei Arheologice de pe lângă Academia Română, iar între 1991–1996, a fost membru al Comisiei Naţionale a Monumentelor Istorice.

Meritele sale profesionale (ştiinţifice) şi calităţile morale l-au recomandat pentru o misiune publică. Începând din luna aprilie 1990, a fost numit directorul Institutului de Ştiinţe Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Plopşor” al Academiei Române, din Craiova, post pe care l-a deţinut până la pensionare, în anul 1998. În aceşti ani, a consumat multă energie în vederea reabilitării clădirii Institutului, a organizat biblioteca Institututului şi a pus la punct schimbul cu publicaţii străine. A fost redactor-şef al revistei *Arhivele Olteniei*. De asemenea, în anul 1991, a primit dreptul de a conduce doctorate în specialitatea arheologie romană.

Pentru meritele ştiinţifice şi activitatea depusă, în anul 2004 i s-a conferit Ordinul *„Meritul cultural” în gradul de Comandor*.

La împlinirea vârstei de 70 de ani, Institutul de Tracologie i-a dedicat volumul din acel an al revistei *Thraco-Dacica*; la 80 de ani, colegii şi prietenii din ţară şi străinătate l-au omagiat printr-o serie de contribuţii publicate în volumul *In honorem Gheorghe Popilian*, Craiova, 2006 (ed. D. Bondoc).

Celui care mai bine de o jumătate de secol a răscolit pământul patriei, întru reconstituirea istoriei Daciei Malvensis, îi adresăm cuvintele pe care de atâtea ori le va fi citit pe epitafuri antice: *Sit tibi terra levis!*

Constantin C. Petolescu*

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, Bucureşti; e-mail: ccpetolescu@yahoo.fr.

LISTA LUCRĂRILOR PUBLICATE[1]

CĂRȚI DE SPECIALITATE

1. *Ceramica romană din Oltenia*, Craiova, 1976.
2. *Necropola daco-romană de la Locusteni*, Craiova, 1980.
3. *Gropşani. Monografie arheologică,* Bibliotheca Thracologica 24, Bucureşti, 1998 (în colaborare cu M. Nica).
4. *Castrul roman de la Slăveni. Încercare de monografie arheologică*, Cluj-Napoca, 2011 (autor principal D. Tudor; coautori Gh. Popilian, D. Bondoc, N. Gudea).
5. *The Roman and Late Roman cemetery of Sucidava–Celei. The excavations from 1969–1983*, Craiova, 2012 (în colaborare cu D. Bondoc).
6. *Necropola daco-romană de la Dioști (județul Dolj)*, Craiova, 2012.
7. *Aşezările daco-romane de la Locusteni*, Craiova, 2014 (în colaborare cu D. Bondoc).

STUDII ŞI ARTICOLE

8 (1). *Şantierul Garvăn (Dinogetia)*, SCIV 3, 1952, p. 349–421 (în colaborare).
9 (2). *Şantierul Garvăn-Dinogetia*, SCIV 4, 1953, p. 240–274 (în colaborare).
10 (3). *Şantierul arheologic Garvăn (Dinogetia) (r. Măcin, reg. Galați)*, SCIV 5, 1–2, 1954, p. 161–197 (în colaborare).
11 (4). *Cercetări arheologice de suprafață la Godeni, reg. Craiova*, SCIV 6, 1–2, 1955, p. 309–310.
12 (5). *Muzeul comunal din Orlea*, RevMuz 1, 3, 1964, p. 278.
13 (6). *Tezaurul medieval de la Şuşița,* RevMuz 1, 4, 1964, p. 326–329 (în colaborare cu L. Roşu).
14 (7). *Noi dovezi privind invazia carpilor în Oltenia,* Comunicări. Seria numismatică 1, Craiova, 1967, 54 p. şi 2 planşe.
15 (8). *Un nou aspect al sfîrşitului epocii de bronz în Oltenia,* Comunicări. Seria arheologică 6, Craiova, 1968, 9 p. şi 4 planşe.
16 (9). *Şantierul arheologic Cioroiu Nou (1960–1961)*, Apulum 6, 1967, p. 593–605 (în colaborare cu D. Tudor şi I. Diaconescu).
17 (10). *Tezaurul medieval de la Basarabi,* Comunicări. Seria numismatică 2, Craiova, 1968, 22 p. şi 1 pl.
18 (11). *Un tezaur de monede romane republicane descoperit la Şopotu (jud. Dolj)*, SCN 4, 1968, p. 450–452 (în colaborare cu C. Preda).
19 (12). *Les recherches archéologiques dans la zone des Portes de Fer*, în Académie de la RSR. Groupe de recherches complexes. Mémoires. Série archéologique 5, Craiova, 1968, 32 p. (în colaborare).
20 (13). *Două cuptoare de ars țigle şi cărămizi descoperite la Romula*, RevMuz 6, 2, 1969, p. 167–169.
21 (14). *Tezaurul de monede geto-dacice de la Leu (jud. Dolj)*, RevMuz 6, 3, 1969, p. 267–268 (în colaborare cu T. Niță).

[1] O listă a contribuțiilor lui Gheorghe Popilian însoțește ampla *laudatio* publicată de Mircea Negru în vol. D. Bondoc (ed.), *In honorem Gheorghe Popilian*, Craiova, 2006, p. 7–16.

22 (15). *Tezaurul de monede romane republicane descoperit la Dunăreni (jud. Dolj)*, Historica 1, 1970, p. 53–66.

23 (16). *Un nouvel aspect de l'âge du bronze en Olténie*, în *Actes du VII-e Congrès International de Sciences Préhistoriques,* Praga, 1970, p. 733–736.

24 (17). *Noi tezaure romane imperiale descoperite în Oltenia,* în *Lucrările Sesiunii de comunicări a Muzeelor de istorie din 27–29 decembrie 1964, I*, Bucureşti, 1971, p. 356–361.

25 (18). *Descoperirea monetară de la Gostavăț (jud. Olt)*, Historica 2, 1971, p. 35–51.

26 (19). *O gemă gnostică de la Romula,* SCN 5, 1971, p. 211–213.

27 (20). *Tezaurul de denari romani republicani descoperit la Plopşor (jud. Dolj)*, SCN 5, 1971, p. 380–384.

28 (21). *Thermele de la Slăveni,* Apulum 9, 1971, p. 627–641.

29 (22). *Un atelier de* terra sigillata *à Romula,* Dacia N.S. 16, 1972, p. 145–161.

30 (23). *Atlasul complex Porțile de Fier*, Bucureşti, 1972 (în colaborare).

31 (24). *Notă asupra tezaurului de monede romane imperiale descoperite la Pârşani, com. Pieleşti (județul Dolj)*, Contribuții istorice 1, Craiova, 1972, p. 190–199 (în colaborare cu Z. Gărău).

32 (25). *Date noi privind cultele de la Romula-Malva în lumina vaselor cu figuri în relief*, SCIV 24, 2, 1973, p. 239–257 (în colaborare cu G. Poenaru Bordea).

33 (26). *La céramique sigillée d'importation découverte en Oltenie*, Dacia N.S. 17, 1973, p. 179–216.

34 (27). *Aspecte ale circulației monetare în castrul şi aşezarea romană de la Slăveni,* Oltenia 1, 1974, p. 75–82.

35 (28). *Monedele oraşelor Dyrrhachium şi Apollonia în Oltenia*, Historica 3, 1974, p. 43–65.

36 (29). *Tezaurul de monede romane imperiale descoperit la Leurda – oraşul Motru (jud. Gorj)*, Drobeta 1, 1974, p. 147–157.

37 (30). *Contribution à la typologie des amphores romaines découvertes en Olténie (IIe–IIIe siècles de n. è.)*, Dacia N.S. 18, 1974, p. 137–146.

38 (31). *Notă asupra tezaurului de la Bujoru, comuna Vîrvor (jud. Dolj)*, SCN 6, 1975, p. 213–216.

39 (32). *Un tezaur roman din secolul al IV-lea descoperit în Oltenia,* SCN 6, 1975, p. 229–231.

40 (33). *Traditions autochtones dans la céramique provinciale romaine de la Dacie méridionale*, TD 1, 1976, p. 279–286.

41 (34). *Un quartier artisanal à Romula,* Dacia N.S. 20, 1976, p. 221–250.

42 (35). *Patru monumente inedite ale cavalerilor danubieni*, SCIVA 27, 2, 1976, p. 269–273 (în colaborare cu D. Tudor).

43 (36). *Nouvelles découvertes de sigillés d'importation en Dacie,* Dacia N.S. 21, 1977, p. 343–350.

44 (37). *Craiova în epoca post-romană*, în *Craiova, trecut, prezent şi viitor*, Craiova, 1978, p. 59–62

45 (38). *Un nou tezaur de monede romane republicane descoperit în Oltenia*, Drobeta 3, 1978, p. 33–46.

46 (39). *Continuitatea populației autohtone confirmată la Romula (sec. IV–VI)*, Contribuții istorice, filologice şi socio-istorice 3, Craiova, 1979, p. 70–75.

47 (40). *Realizări în domeniul cercetărilor arheologice din Oltenia*, RMM–MIA 48, 1979, p. 23–24.
48 (41). *Două tezaure de monede romane republicane descoperite în Oltenia*, BSNR 70–74, 124–128, 1976–1980, p. 153–159.
49 (42). *Noi descoperiri de monede ale oraşelor Dyrrhachium şi Apollonia în Oltenia,* BSNR 70–74, 124–128, 1976–1980, p. 631–634.
50 (43). *Tezaurul de monede romane de la Drăghiceni (jud. Olt),* Oltenia 2, 1980, p. 85–101 (în colaborare cu Ş. Chiţu).
51 (44). *Un relief al lui Silvanus descoperit în Oltenia,* Oltenia 2, 1980, p. 109–112.
52 (45). *Noi mărturii arheologice descoperite la Craiova privind civilizaţia geto-dacică,* AO S.N. 1, 1981, p. 45–52.
53 (46). *L'atelier de céramique du camp romain de Slăveni*, Oltenia 3, 1981, p. 25–46.
54 (47). *Raport asupra săpăturilor arheologice efectuate în aşezarea dacică şi prefeudală de la Gropşani (1978)*, MCA, A XIII-a Sesiune anuală de rapoarte, Oradea, 1979, Bucureşti, 1981, p. 155–157 (în colaborare cu M. Nica).
55 (48). *Raport asupra cercetărilor arheologice de la Locusteni (jud. Dolj)*, MCA, A XIII-a Sesiune anuală de rapoarte, Oradea, 1979, Bucureşti, 1981, p. 207–213 (în colaborare cu M. Nica şi C. Tătulea).
56 (49). *Două tezaure de monede romane descoperite în Oltenia,* BSNR 75–76, 129–130, 1981–1982, p. 121–125.
57 (50). *Necropola daco-romană de la Leu*, Oltenia 4, 1982, p. 87–96 (în colaborare cu T. Niţă).
58 (51). *Necropola daco-romană de la Daneţi*, TD 3, 1982, p. 47–67.
59 (52). *Raport asupra cercetărilor arheologice de la Locusteni, jud. Dolj,* MCA, A XIII-a Sesiune anuală de rapoarte, Tulcea, 1980, Bucureşti, 1984, p. 254–260 (în colaborare cu M. Nica şi C. Tătulea).
60 (53). *Săpăturile arheologice de la Romula*, MCA, A XIII-a Sesiune anuală de rapoarte, Tulcea, 1980, Bucureşti, 1984, p. 351–353 (în colaborare cu Ş. Chiţu şi M. Vasilescu).
61 (54). *Săpăturile din aşezarea civilă a castrului roman de la Slăveni*, MCA, A XIII-a Sesiune Anuală de Rapoarte, Tulcea, 1980, Bucureşti, 1984, p. 354–356.
62 (55). *Săpăturile arheologice în necropola plană a Sucidavei,* MCA, A XIII-a Sesiune Anuală de Rapoarte, Tulcea, 1980, Bucureşti, 1984, p. 364–365.
63 (56). *Date noi cu privire la centrul ceramic de la Romula*, AO S.N. 3, 1984, p. 46–54.
64 (57). *Aşezarea daco-romană din secolul al IV-lea de la Locusteni,* în *Documente recent descoperite şi informaţii arheologice*, Bucureşti, 1984, p. 37–46 (în colaborare cu M. Nica).
65 (58). *Un centre de production céramique dans les établissements romains de la Locusteni (dép. de Dolj),* în *Römerzeitliche Drehscheibenware in Barbaricum,* Weimar, 1984, p. 78–86.
66 (59). *Tezaurul de monede romane de la Ocolna*, AO S.N. 4, 1985, p. 58–68 (în colaborare cu S.I. Mirceşti). I.Stan-Mirceşti
67 (60). *Săpăturile arheologice de la Romula,* MCA, A XIV-a Sesiune anuală de rapoarte, Braşov, 1983, Bucureşti, 1986, p. 324–326 (în colaborare cu Ş. Chiţu şi M. Vasilescu).

68 (61). *Săpăturile arheologice din aşezarea civilă a castrului de la Slăveni (jud. Olt),* MCA, A XIV-a Sesiune anuală de rapoarte, Braşov, 1983, Bucureşti, 1986, p. 344.
69 (62). *Săpăturile arheologice de la Locusteni – „La Gropan”*, MCA, A XIV-a Sesiune anuală de rapoarte, Braşov, 1983, Bucureşti, 1986, p. 395–397 (în colaborare cu M. Nica).
70 (63). *Câteva consideraţii asupra necropolei de sud-est a Romulei*, AO S.N., 5, 1986, p. 89–99.
71 (64). *La céramique sigillée d'importation d'Acidava,* Dacia N.S. 30, 1986, p. 167–172 (în colaborare cu I. Ciucă).
72 (65). *Nouvelles informations sur l'importation de terra sigillata en Dacie méridionale,* Dacia N.S. 32, 1988, 1–2, p. 61–79 (în colaborare cu I. Ciucă).
73 (66). *Tezaurul de monede romane imperiale de la Butoieşti (judeţul Mehedinţi)*, SCN 9, 1989, p. 37–42 (în colaborare cu I. Stan-Mirceşti).
74 (67). *Villae rusticae în Dacia romană de la sud de Carpaţi*, AO S.N. 6, 1989, p. 54–63.
75 (68). *Un nou centru ceramic în Dacia romană de la sud de Carpaţi*, AO S.N. 7, 1992, p. 19–26 (în colaborare cu I. Ciucă).
76 (69). *Villa suburbana de la Romula, jud. Olt*, MCA, A XVII-a Sesiune anuală de rapoarte, Ploieşti, 1983, Partea I, Bucureşti, 1992, p. 231–234 (în colaborare cu Ş. Chiţu şi M. Vasilescu).
77 (70). *Staţiunea arheologică de la Locusteni, jud. Dolj,* MCA, A XVII-a Sesiune anuală de rapoarte, Ploieşti, 1983, Partea I, Bucureşti, 1992, p. 235–240 (în colaborare cu C. Tătulea).
78 (71). *Ceramica de tip* terra sigillata *de import descoperită la Enoşeşti–Acidava (jud. Olt)*, AO S.N. 8, 1993, p. 29–42 (în colaborare cu I. Ciucă).
79 (72). *Despre* lucernae-*le cu marca lui ARMENIVS*, AO S.N. 9, 1994, p. 47–60.
80 (73). *Sur les lampes avec la marque d'ARMENIVS*, RCRFActa 33, Abingdon, 1996, p. 80–90.
81 (74). *Unitatea culturală din provinciile Dacia şi Moesia*, Drobeta 7, 1996, p. 59–74.
82 (75). *CIBISUS la Romula*, AO S.N. 11, 1996, p. 43–47.
83 (76). *Les centres de production céramique d'Olténie*, în *Etudes sur la céramique daco-romaine de la Dacie et de la Mésie Inferieur*, Timişoara, 1997, p. 7–20 + 48 planşe.
84 (77). *Tezaurul roman de monede imperiale descoperit la Caracal*, AO S.N. 12, 1997, p. 31–39 (în colaborare cu Ş. Chiţu).
85 (78). *À propos des villae rusticae d'Olténie*, în V.H. Baumann (ed.), *La politique édilitaire dans les provinces de l'Empire romain IIème–IVème siècles après J.C.*, *Actes du IIIe Colloque Roumano-Suisse. La vie rurale dans les provinces romaines: vici et villae (Tulcea, 8–15 octobre 1995)*, Tulcea, 1998, p. 173–188 (în colaborare cu D. Bălteanu).
86 (79). *Câteva consideraţii cu privire la tezaurul de la Vârtop, jud. Dolj,* AO S.N. 13, 1998, p. 43–70.
87 (80). *Découvertes archéologigues dans l'île Ostrovul Şimian*, în M.R. Vasić (ed.), *Le Ðjerdap/ Les Portes de Fer à la deuxième moitié du premier millainaire av. J. Ch. jusqu'aux guerres daciques – Kolloquium in Kladovo – Drobeta Turnu Severin –* (september – oktober 1998), *Beograd*, 1999, p. 55–64.
88 (81). *Tezaurul de monede romane imperiale descoperit la Gruia (jud. Mehedinţi)* Drobeta 10, 2000, p. 69–104 (în colaborare cu M. Davidescu).

89 (82). *Rites et rituels funéraires romaines dans la zone des Portes de Fer*, în *Archäologie und Geschichte der Region des Eisereren Tores zwischen 106–275 n. Chr., în Koloquium in Drobeta – Turnu Severin (1–4 oktober 2000)*, Bucureşti, 2001.
90 (83). *Tezaurul de monede romane imperiale descoperite la Barza, com. Dăneşti, jud. Gorj,* BSNR 92–97, 146–151, 1998–2003, p. 83–110 (în colaborare cu P. Gherghe).
91 (84). *Quelques considérations concernant la terra sigillata locale de la Dacie romaine extra-carpatique,* în I. Stângă (ed.), *1900 ans depuis le début de la construction du pont de Drobeta. Travaux du Symposium International de Drobeta Turnu Severin (16–18 mai 2003)*, Drobeta Turnu Severin, 2003, p. 60–74 (în colaborare cu A. Grosu)
92 (85). *Aşezarea prefeudală de la Craiova (Fântâna Obedeanu)*, Drobeta 15, 2005, p. 148–165 (în colaborare cu M. Nica).
93 (86). *Centrul coroplastic de la Romula*, în L. Mihăilescu-Bîrliba, O. Bounegru (eds.), *Studia Historiae et religionis daco-romanae. In honorem Silvii Sanie*, Bucureşti, 2006, p. 410–437.
94 (87). *A ceramic mould from Romula*, în A. Panaite, R. Cârjan, C. Căpiță (eds.), *Moesica et Christiana. Studies in Honour of Professor Alexandru Barnea*), Brăila, 2016, p. 367–378 (împreună cu D. Bondoc).

ABREVIERI

ActaArchHung – Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapesta
ActaMM –Acta Musei Meridionalis, Vaslui
ActaMN – Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca
ActaMP – Acta Musei Porolissensis, Zalău
ActaPraehArch – Acta Praehistorica et Archaeologica, Berlin
AICSUS – Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane, Sibiu
AIM / АИМ – Arheologhiceskie Issledovanija v Moldavii / Археологические Исследования в Молдавии, Chişinău / Кишинев
AMIAP – Anuarul Muzeului de Istorie şi Arheologie Prahova, Ploieşti
AnB – Analele Banatului, Muzeul Naţional al Banatului, Timişoara
Angew. Chem. Int. Ed. – Angewandte Chemie International Edition, Weinheim
Angustia – Angustia. Arheologie – Etnografie, Sf. Gheorghe
Antiquity – Antiquity. A Review of World Archaeology, Durham
AnUOradea – Analele Universităţii din Oradea, Oradea
AO – Analele Olteniei, Craiova
APL – Analecta Praehistorica Leidensia, Leiden
Apulum – Acta Musei Apulensis, Alba Iulia
ArchAustr – Archaeologia Austriaca, Viena
ArchHung – Archaeologia Hungarica, Budapesta
ArchKorr – Archäologisches Korrespondenzblatt, Mainz
ArchKözl – Archaeologiai Közlemények, Budapesta
ArhMold – Arheologia Moldovei, Iaşi – Bucureşti
ArhVestnik – Arheološki Vestnik, Ljubljana
Banatica – Banatica, Muzeul Banatului Montan, Reşita
BAR IntSer – British Archaeological Reports. International Series, Oxford
BerRGK – Berichte der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Arhaölogischen Instituts, Frankfurt am Main
BiblArh – Biblioteca de Arheologie
BiblThrac – Biblioteca Thracologica
BMJT – Buletinul Muzeului Judeţean Teleorman, Alexandria
BMTAGiurgiu – Buletinul Muzeului „Teohari Antonescu", Giurgiu
BPS – Baltic-Pontic Studies, Poznań
BSNR – Buletinul Societăţii Numismatice Române, Bucureşti
Buridava – Buridava, Muzeul Judeţean Vâlcea, Râmnicu Vâlcea
CA – Cercetări Arheologice, Muzeul Naţional de Istorie a României, Bucureşti
CAJ – Cambridge Archaeological Journal, Cambridge
CANT – Cercetări arheologice în aria nord-tracă, Bucureşti
Carpica – Carpica, Complexul Muzeal „Iulian Antonescu", Bacău
CCA – Cronica Cercetărilor Arheologice din România, Bucureşti
CCDJ – Cultură şi civilizaţie la Dunărea de Jos, Călăraşi
CICSA – Centrul de Istorie Comparată a Societăţilor Antice, Facultatea de Istorie, Universitatea Bucureşti

SCIVA, tomul 67, nr. 1–2, Bucureşti, 2016, p. 199–201

CommArchHung – Communicationes Archæologicæ Hungariæ, Budapesta
Comunicări. Seria arheologică – Comunicări. Seria arheologică, Centrul de istorie, filologie şi etnografie, Craiova
Comunicări. Seria numismatică – Comunicări. Seria numismatică, Centrul de istorie, filologie şi etnografie, Craiova
Crisia – Anuarul Muzeului Ţării Crişurilor, Oradea
Dacia – Dacia. Recherches et Découvertes Archéologiques en Roumanie, Bucureşti; serie nouă N.S. (nouvelle série); Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne, Bucureşti
Danubius – Danubius, Revista Muzeului de Istorie Galaţi
Drobeta – Drobeta. Muzeul Regiunii Porţile de Fier, Drobeta-Turnu Severin
EJA – European Journal of Archaeology, European Association of Archaeologists (http://e-a-a.org/eja.htm)
EphemDR – Ephemeris Dacoromana, Annuario della Scuola Romena di Roma, Roma – Bucureşti
EphemNap – Ephemeris Napocensis, Cluj-Napoca
EurAnt – Eurasia Antiqua, Bonn
Familia – Familia. Revistă de cultură, Oradea
FundberBaden-Württemberg – Fundberichte aus Baden-Württemberg, Stuttgart
Germania – Germania. Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts, Berlin
Godišnjak-Sarajevo – Godišnjak. Centar za balkanološka ispitivanja Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo
Historica – Historica. Centrul de istorie, filologie şi etnografie din Craiova
Ialomiţa – Ialomiţa. Studii şi comunicări de istorie, arheologie, etnografie, Slobozia
IMFAN / ИМФАН – Izvestija Moldavskogo Filiala Akademii Nauk / Известия Молдавского Филиала Академии Наук, Chişinău / Кишинев
Istros – Istros. Buletinul Muzeului Brăilei. Studii, comunicări, note, Brăila
JahrbBSM – Jahrbuch des Burzenländer Sächsischen Museums, Kronstadt
JahrbRGZM – Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, Mainz
JIES – Journal of Indo-European Studies, Washington
KSIA / КСИА – Kratkie soobščenija Instituta arheologhii SSSR / Краткие Сообщения Института Археологии SSSR, Moscova / Москва
KSIIMK / КСИИМК – Kratkie soobščenija Instituta Istorii Materialînoi Kulturi / Краткие Сообщения Института Истории Материальной Культуры, Moscova / Москва
Kunde N.F. – Die Kunde. Zeitschrift für niedersächsische Archäologie; Neue Folge (N.F.), Hildesheim / Oldenburg
MASP / МАСП – Materialy po arheologhii Severnogo Pričernomorja / Материалы по Археологии Северного Причерноморья, Odessa / Одесса
MCA (Materiale) – Materiale şi Cercetări Arheologice, Bucureşti
MemAntiq – Memoria Antiquitatis, Piatra Neamţ
MIA / МИА – Materialy i Issledovanija po Arheologhii SSSR / Материалы и Исследования по Археологии, Moscova / Leningrad (Sankt-Petersburg) / Москва
MitteilungenBerlin – Mitteilungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte, Berlin
MittPrähistKomm – Mitteilungen der Prähistorische Kommission der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Viena
MN – Muzeul Naţional, Bucureşti
MonographRGZM – Monographie des Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, Mainz
Mousaios – Mousaios. Muzeul Judeţean Buzău, Buzău
MSŞIA – Academia Română. Memoriile Secţiei de Ştiinţe Istorice şi Arheologie, Bucureşti
NyJAMÉ – A nyíregyházi. Jósa András Múzeum. Evkönyve, Nyíregyháza
Oltenia – Oltenia. Studii şi Comunicări, Craiova
PAS – Prähistorische Archäeologie Südosteuropas, Berlin

PBF – Prähistorische Bronzefunde, München – Stuttgart
Peuce – Peuce, Studii şi cercetări de istorie şi arheologie, Institutul de Cercetări Eco-Muzeale „Gavrilă Simion”, Tulcea
Pontica – Pontica. Studii şi materiale de istorie, arheologie şi muzeografie, Muzeul de Istorie Națională şi Arheologie, Constanța
PPS – Proceedings of the Prehistoric Society, Cambridge
Prilozi – Prilozi. Instituta za arheologiju u Zagrebu, Zagreb
PZ – Praehistorische Zeitschrift, Leipzig – Berlin
Radiocarbon – Radiocarbon. An International Journal of Cosmogenic Isotope Research, Cambridge
RadVM – Rad Vojvodjanskih Muzeja, Novi Sad
RCRFActa – Rei Cretariae Romanae Fautorum Acta, Abingdon
RÉSEE – Revue des Études Sud-Est Européennes, Bucureşti
RevMuz – Revista Muzeelor, Bucureşti
RGF – Römisch-Germanische Forschungen, Berlin
RI – Revista de Istorie, Bucureşti
RMM–MIA – Revista Muzeelor şi Monumentelor. Monumente Istorice şi de Artă, Bucureşti
Rom Rep Phys – Romanian Reports in Physics, Bucureşti
Sargetia – Sargetia, Acta Musei regionalis Devensis, Deva
SCIV(A) – Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie, Bucureşti
SCN – Studii şi Cercetări de Numismatică, Bucureşti
SlovArch – Slovenská Archeológia, Nitra
SP – Studii de Preistorie, Bucureşti
Starinar – Starinar. Organ Arheologškog Instituta, Belgrad
StCl – Studii Clasice, Bucureşti
StComPitești – Studii şi Comunicări, Muzeul Județean Argeş, Pitești
StComSatuMare – Studii şi Comunicări, Satu Mare
SympThrac – Symposia Thracologica, Bucureşti
TD – Thraco-Dacica, Bucureşti
Terra Sebus – Terra Sebus, Acta Musei Sabesiensis, Muzeul Municipal „Ioan Raica”, Sebeş
Tibiscum – Tibiscum. Acta Musei Carasebesiensis. Muzeul Județean de Etnografie şi al Regimentului de graniță Caransebeş
Topoi – Topoi. Berlin Studies of the Ancient World, Berlin – Boston
Transylvanian Review – Transylvanian Review, Romanian Academy, Centre for Transylvanian Studies, Cluj-Napoca
UPA – Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie, Bonn
ZPE – Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, Bonn

„Proiectul nu reprezintă în mod necesar poziția Administrației Fondului Cultural Național. AFCN nu este responsabilă de conținutul proiectului sau de modul în care rezultatele proiectului pot fi folosite. Acestea sunt în întregime responsabilitatea beneficiarului finanțării.”

REVISTE PUBLICATE
ÎN EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

REVISTA ISTORICĂ
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE
DACIA. REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
MATERIALE ŞI CERCETĂRI ARHEOLOGICE
EPHEMERIS NAPOCENSIS
ARHEOLOGIA MOLDOVEI
ARHIVELE OLTENIEI
STUDII ŞI MATERIALE DE ISTORIE MODERNĂ
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
– SÉRIE BEAUX-ARTS
REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES

La publication „STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE" paraît 2 fois par an. Toute commande de l'etranger sera adressée à: **EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE**, Calea 13 Septembrie, nr. 13, sector 5, P.O. Box 5–42, Bucureşti, România, 050 711, Tel. 4021-318 81 46, 4021-318 81 06, Fax: 4021-318 24 44, E-mail: edacad@ear.ro, web: www.ear.ro; **ORION PRESS IMPEX, 2000 S.R.L.**, P. O. Box 77–19, sector 3, Bucureşti, România, Tel./Fax: 4021-610 6765, Tel./Fax 4021-210 6787, Tel.: 0311 044 668, E-mail: office@orionpress.ro.

Adresse du Comité de rédaction: str. Henri Coandă nr. 11, RO-010 667, Bucarest, Roumanie, Tel. 4021-212 88 69, Fax: 4021-212 88 62 4021-212 88 62, E-mail: oanadamian63@gmail.com et iab.redactie@gmail.com

„Proiectul nu reprezintă în mod necesar poziţia Administraţiei Fondului Cultural Naţional. AFCN nu este responsabilă de conţinutul proiectului sau de modul în care rezultatele proiectului pot fi folosite. Acestea sunt în întregime responsabilitatea beneficiarului finanţării."

LUCRĂRI DE ARHEOLOGIE ŞI DE ISTORIE VECHE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

ZOE PETRE (sub îngrijirea), **Antidoron. Centenarul acad. Em. Condurachi (1912–2012)**, 2012, 78 p.

PARASCHIVA-VICTORIA BATARIUC, **Civilizaţie medievală românească. Ceramica monumentală din Moldova**, 2012, 656 p.

ION MOTZOI-CHICIDEANU, **Obiceiuri funerare în epoca bronzului la Dunărea Mijlocie şi Inferioară**, vol. I–II, 2011, 900 p., 472 pl.

CARMEN MARIA PETOLESCU, **Monedele regelui Coson**, 2011, 128 p., 20 pl.

ALEXANDRU BARNEA, **Tropaeum Traiani. Tezaurul de denari republicani imperiali.** III, 2011, 56 p., 67 pl.

EMILIAN POPESCU, TUDOR TEOTEOI (editori), **Études byzantines et post-byzantines,** vol. VI, 2011, 538 p.

MARIA CRÎNGACI ŢIPLIC, **„Oaspeţi germani” în sudul Transilvaniei. Istorie, arheologie şi arhitectură (sec. XII – XIII)**, 2011, 396 p., 60 pl., 7 hărţi

GHEORGHE I. CANTACUZINO, **Începuturile oraşului Câmpulung şi Curtea Domnească. Aspecte ale civilizaţiei urbane la Câmpulung,** 2011, 438 p.

CONSTANTIN C. PETOLESCU, **Dacia. Un mileniu de istorie,** 2010, 384 p.

FLORIN CURTA, **Text, Context, History and Archaeology,** 2010, 476 p.

ALEXANDRU SUCEVEANU, **Opuscula Scythica. Grecs et Romans au Bas Danube,** 2009, 410 p.

MIHAI BĂRBULESCU, **Signum originis (Religie, artă şi societate în Dacia romană),** 2009, 302 p.

VASILE CHRISTESCU, **Istoria militară a Daciei romane,** 2010, 303 p., 1 pl.

GHEORGHE DIACONU, RADU HARHOIU (ediţie îngrijită şi prefaţată), **Dacia în epoca primelor migraţii (secolele al II-lea – al IV-lea d. Hr.),** 2009, 162 p., 32 pl.

MICHEL KAZANSKI, **Archéologie des peuples barbares (editor Victor Spinei),** 2009, 491 p.

PETRE ROMAN, ANN DODD-OPRIŢESCU, **Ostrovul Corbului între km. fluviali 911–912. Morminte şi aşezări preistorice,** 2008, 182 p.

SEBASTIAN BRATHER, **Archaeology and identity. Central and East Central Europe in the earlier Middle Ages** (editori V. Spinei, A. Rubel), 2008, 492 p.

ALEXANDRU SUCEVEANU, **Histria. XIII. La basilique épiscopale (les résultats des fouilles),** 2007, 236 p., 82 pl.

CONSTANTIN C. PETOLESCU, **Contribuţii la istoria Daciei romane (I),** 2007, 352 p.

GHEORGHE POSTICĂ, **Civilizaţia medievală timpurie din spaţiul pruto-nistrean (secolele V–XIII),** 2007, 488 p.

ISSN 1220-4781

S C I V A, tomul 67, nr. 1–2, Bucureşti, 2016, p. 1–202

0,95 lei